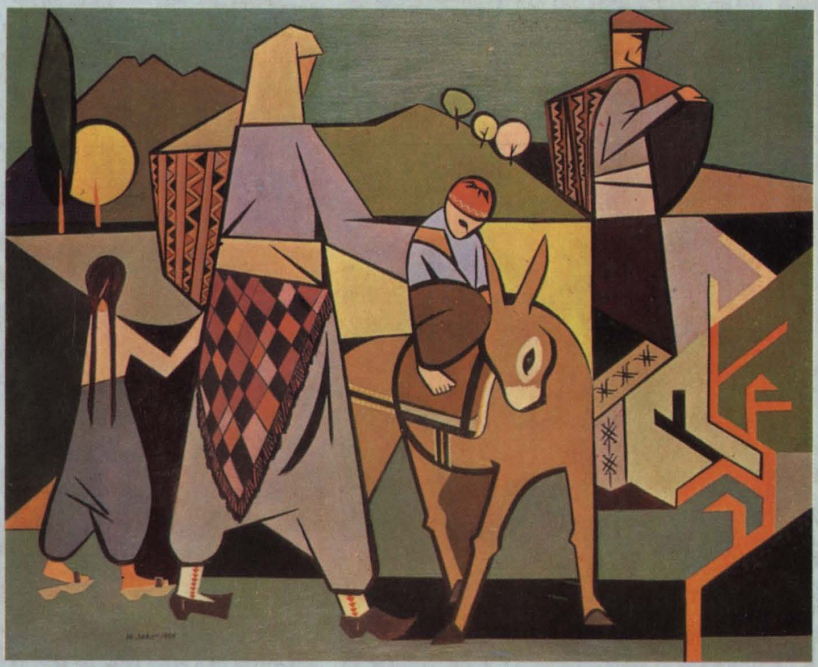
kültürel antropoloji

Mahmut TEZCAN

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR ESERLERİ

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1991
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Kültür Eserleri Dizisi / 199

KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN

© T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI - ANKARA - 1997
ISBN 975-17-1834-1

Kapak Resmi / Muammer BAKIR "Köylüler"
Sanatçının kolleksiyonu, tuval üzerine yağlı boya

Tezcan, Mahmut
Kültürel antropoloji / Mahmut Tezcan -- Ankara : Kültür Bakanlığı, 1997.

XIII, 232 s. : res. ; 24 cm. -- (Kültür Bakanlığı ; 1991. Yayımlar Dairesi Başkanlığı kültür eserleri dizisi; 46)
ISBN 975-17-1834-1

I. k.a. II. Seriler: .
306.08

Birinci Baskı, 3.000 Adet

Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Müdürlüğü Matbaası
TEL : 213 45 48 Beşevler / ANKARA

Son yıllarda inanılmaz bir hızla gelişen iletişim teknolojisi sayesinde haberleşme artık, uzaya yerleştirilen uydular ile yapılmaktadır. Bu gelişmenin sağladığı pek çok kolaylık yanında bazı sakıncaları da olduğu bir gerçektir. Teknolojik bakımdan güçlü olan ülkelerin kültürleri ne yazık ki diğer kültürleri etki altına almaktadır.

Çok zengin bir tarihî birikime sahip olan ülkemizde de kültür önemini ve etkisini kaybetmektedir. Artık millî kültürlerin yerini, tarihî köklerden yoksun bir teknoloji kültürünün alması söz konusudur.

Sinema, TV programları, belgeseller ve internet aracılığı ile gelen dokümanlar, bu teknoloji kültürünün egemenliğini göstermektedir. Görünüşte rengârenk, sihirli bir âlem izlenimi veren bu dünyanın da temelini yine kitabın oluşturduğunu bilmek zorundayız. Çünkü, sinema, TV ve bilgisayar programlarının tümü kitaba ve kullanılan dilin mükemmel oluşuna dayanırlar.

Yapmamız gereken, teknolojiyi reddetmek yerine ondan yararlanarak, kültürel zenginliğimizi yaşatmak ve evrensel kültüre katkıda bulunmaktır. Dolayısıyla, Türk kültürünün zenginlikleriyle beslenmiş, Türkçenin geniş ifade gücüyle yazılmış yeni eserler, teknoloji kültürümüzün de temelini oluşturmalıdır. Dünya sinemalarında gösterime sokacağımız film, belgeseller ve uydular aracılığı ile kültürümüz bütün dünyaya tanıtılabilir. İnternet yoluyla ise, bilgisayar bulunan bütün evlere taşınabilir. Bütün bu çalışmaların temelinde ise, bizim dilimizde yazılmış, kültürümüzü yansıtan kitaplar olacaktır.

Yunus Emre, yedi yüzyıl önce "Her dem yeni doğarız, bizden kim usanası" demişti. Kullandığı güzel Türkçe, Yunus'u bugün tüm canlılığı ile yaşatıyor. Türkçeye sahip çıkarak, yeni eserler yaratmak, yarın bizi de yaşatacaktır. O zaman, her dem doğacağız ve bizden kimse usanmayacaktır.

M. İstemihan TALAY
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ XIV

1. BÖLÜM

ANTROPOLOJİ NEDİR? 1
I. GİRİŞ 1
1. Fiziksel Antropoloji 1
2. Kültürel Antropoloji 2
A. Prehistorya ya da Prehistorik Arkeoloji 2
B. Linguistik 2
C. Etnoloji 3
D. Sosyal Antropoloji 3
II. İLKEL KÜLTÜR YA DA İLKEL TOPLUM NEDİR? 4
III. KÜLTÜR NEDİR? 4
IV. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ 6
V. ANTROPOLOJİNİN TARİHSEL TEMELLERİ 7
VI. KÜLTÜREL ANTROPOLOJİNİN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ 8

2. BÖLÜM

KÜLTÜRE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR 9
A. Kültürel Gecikme 9
B. Alt Kültür 9
C. Kültürel Yozlaşma 10
D. Kültür Ögesi 10
E. Kültür Alanı 10
F. Kültürleme 10
G. Kültür Şoku 10
H. Kültür Karmaşası 11
I. Kültür Emperyalizmi 11

3. BÖLÜM

İLKEL DÜŞÜNCE VE İLKEL ZİHNİYET 12

4. BÖLÜM

ANTROPOLOJİK KURAMLARIN GELİŞMESİ 14
I. EVRİMCİLER (Evolüsyonistler) 14
A. Edward B. Taylor : Üç Aşamada Evrim 14
B. Tarihselci Görüş (Franz Boas) 15
C. Yayılmacılık 17
1. İngiliz Okulu : Smith, Perry, Rivers 17
2. Alman-Avusturya Yayılmacılığı : Graebner.Schmid 17
3. Amerikan Yayılmacılığı (Difüzyonizm) 18
D. Yeni Evrimciler 18
1. Leslie White (Kültürel Maddecilik) 18
2. Julian Steward : Kültürel Ekoloji 19
II. İŞLEVSEL AKIM
A. Bronislaw Malinowski 19
B. R. Raeliffe-Brown : Yapısal İşlevcilik 21
C. Claude Levi-Strauss: Fransız Yapısalcılığı 22

III. BİREY VE TOPLUM (Psikolojik Antropoloji 24
A. Ruth Benedict : Grup Kişiliği 25
B. Margaret Mead : Kişiliğin Esnekliği 25
C. Freud'cu Yaklaşım 25
D. Abram Kardiner : Temel Kişilik Yapısı 26
1. Millî Karakter 27
2. Kişiliğe İstatistiksel Yaklaşımlar 27
3. Modal Kişilik 27

5. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL ANTROPOLİJİNİN GELİŞMESİ 29
I. GENEL OLARAK 29
II. İLK TÜRK KÜLTÜR ANTROPOLOĞU OLARAK ZİYA GÖKALP 36
1. Eğitim Antropolojisine Katkısı 37
2. Din Antropolojisine Katkıları 37
3.Çeşitli Yerleşim Birimleri 38
4.Aşiret Toplumsal Örgütlenmesi 39
5.Eski Türk Gelenekleri 40
6.Folklor ve Ziya Gökalp 42
7.Kültür Kavramı 44
SONUÇ 44

6. BÖLÜM

YAŞAM BİÇİMLERİNE GÖRE TOPLUM TİPLERİ 46
I. SANAYİ ÖNCESİ TOPLULUKLAR 47
A. Avcı ve Toplayıcı Toplumlar 47
B. Bahçecilikle Uğraşan Toplumlar 47
C. Tarıma Dayalı Toplumlar 48
D. Bazı Özel Topluluklar 49
1. Balıkçı Topluluklar 49
2. Hayvancılıkla Geçinen Topluluklar 50
3.Denizci Toplumlar 50
II. SANAYİ TOPLUMLARI 50

7. BÖLÜM

EKONOMİK ANTROPOLOJİ 52
I. MAL VE HİZMETLERİN ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ 52
A. Homo Economicus'un Geçersizliği 53
B. Gösterişçi Tüketim 54
C. İş Bölümü 54
1. Cinsiyete Dayalı İş Bölümü 54
2.Kadın-Erkek Birlikte Çalışması 56
3.Yalnız ya da Birlikte Çalışma 56
II. MAL VE HİZMETİN DAĞILIMI VE DEĞİŞTİRİLMESİ 57
Symbioik Ticarî İlişkiler 57
III. HEDİYELEŞME GELENEKLERİ 58
A. İlkel Toplumlarda Hediye 58
1. Kula 59
2. Potlaç 60
3.Yağmacılık 60

B. Devlet Büyüklerinin Hediye Vermesi 61
C. Türk Kültüründe Hediyenin Özelliği 61
1. Ülkemizde Hediye Götürülen Durumlar 62
2. Dinsel Yön 63
3. Uygunluk 64
4. Çeşitli Hediye Kavramları 64
5. Hediyenin İşlevleri 64
SONUÇ 65

8. BÖLÜM

ISI VE İNSAN: SICAKLIĞA VE SOĞUKLUĞA UYUM 66
A. SICAKLIĞA UYUM 66
I. Konutların Özel İnşası 66
II. Farklı Mekânlara Gidiş 66
III. Yiyecek - İçecek Yoluyla Sıcaklığa Uyum 67
IV. Teknik Araç Gereçler Geliştirilmesi 67
V. Giysiler Yoluyla Serinleme 67
VI. Çalışma Saatlerinin Yeniden Düzenlenmesi 67
B. SOĞUKLUĞA UYUM 68

9. BÖLÜM

AİLE VE AKRABALIK SİSTEMLERİ 70
I. KÜLTÜRLERE GÖRE EVLİLİK TÜRLERİ 70
II. KIZ KAÇIRMA 73
A. Oturakalma 74
B. Kaçışma (Anlaşarak Kaçma) 74
III. BOŞANMA 75
IV. DULLUK 76
V. AKRABALIK SİSTEMLERİ 76
VI. SINIRLANDIRILMIŞ DAVRANIŞ KALIPLARI 78
A. Şakalaşma 78
B. Kaçınma 78
Fücur Tabusu 79
VII.TOPLUMSAL GRUPLAŞMALAR 80
VIII.TAYGELDİ AİLESİ 81
IX. AKRABALIK İLİŞKİLERİ 83
I. GENEL OLARAK AKRABALIK İLİŞKİLERİ 83
A. Toplumsal Değişmelerin Akrabalık İlişkilerine Etkisi 84
B. Akrabalığın Dinsel Yönü 85
II. SANAL AKRABALIK (TASAVVURÎ AKRABALIK) 85
A. Kan Kardeşliği 86
B. Ahret Kardeşliği 87
C. Süt Kardeşliği 88
D. Kur'an Kardeşliği 89
E. Yol Kardeşliği (Musâhiblik) 89
F. Kirvelik 90
G. Ebe Anneliği 93
H. Asker Arkadaşlığı 93

I. Sınıf Arkadaşlığı ... 93
İ. Tutma Kardeşlik ... 93
J. Sağdıçlık ... 93
K. Yengelik ... 94
L. Dünür Başı ... 94
M. Kına Analığı ... 95
N. Ad Babalığı ... 95
O. Sanal Akrabalığın İşlevleri ... 95

10. BÖLÜM

YAŞ DERECELERİ VE GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR ... 97
I. Yaş Derecesi ... 97
Erkekler Evi ... 99
II. Gönüllü Kuruluşlar ... 99
Gizli Dernek ... 99

11. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KİŞİLİK ... 101

12. BÖLÜM

EĞİTİM ANTROPOLOJİSİ ... 104
I. GİRİŞ ... 104
II. KÜLTÜR - EĞİTİM İLİŞKİLERİ ... 104
A. Farklı Toplumlar Farklı Kültürlere Sahiptirler ... 104
B. Eğitim, Bir Toplumun tüm Kültürüne Dayanır ... 105
C. Çeşitli Kültürlerin Eğitimsel Yöntemlerini İnceleyerek Katkıda Bulunma ... 106
D. İnsanın Tanınmasında Eğitimciye Yardımcılık ... 106
E. Kültürlemenin Dinamiklerini Öğrenme ... 106
F. Eğitim Kültürü Aktarır ... 106
G. Kültürel Ekoloji Eğitimi Etkiler ... 107
H. Öğretmeni Daha İyi Anlama ... 107
I. Okul Dışı Deneyimlerin Önemi ... 107
III. EĞİTİMLE İLGİLENEN ANTROPOLOGLAR ... 108
IV. TOPLUMSAL DENETİM VE EĞİTİM ... 111
V. GELENEK, GÖRENEK VE EĞİTİM ... 112
VI. ÖN ERİNLİK VE ERİNLİK SONRASI EĞİTİMİN KARŞILAŞTIRILMASI ... 112
A. Genel Giriş ... 112
B. Ön Erinlik ve Erinlik Sonrası Eğitim Nasıl Farklılaşırlar ... 114
1. Düzenleme ... 114
2. Personel ... 117
3. Ortam ... 121
4. Program ... 122
5. Genel Sonuç ... 123

13. BÖLÜM

SİYASAL ANTROPOLOJİ ... 130

14. BÖLÜM

HUKUK ANTROPOLOJİSİ ... 134

15. BÖLÜM

DİN ANTROPOLOJİSİ 138
1. Totemcilik 139
2. Ruhçuluk (Animizm) 140
3. Doğacılık 141
4. Tanrısal Esin (Mitoloji) 142
5. Şamanizm 142
6. Göksel Dinler 144
7. Büyü 145
8.Yağmur Duası 145
9.Boş İnanlar 151

16. BÖLÜM

GELENEKSEL TÜRK KÜLTÜRÜNDE DAYANIŞMA, YARDIMLAŞMA GELENEKLERİ 153
1. Diş Kirası 153
2. Para Serpme 153
3. Yağmalı Toy 153
4. Ülüş Geleneği 153
5. Yağmacılık Geleneği ve Potlaç 154
6. Başakçılık 155
7. Düğün Evinin Odununu Getirmek 156
8. İmece 156
9. Gecekondu Yapımında Yardımlaşma 156
10.Türklerde Hayır Kuruluşları ve Toplumsal Yardımlaşma 157
11. İmaret 157
12. Ahmet Yesevî ve Türklerin Din Değiştirmesi 158

17. BÖLÜM

DİL VE KÜLTÜR 164
1. Kültür Değişmesi ve Dil 165
2. Dildeki Değişmeler 166
3. Yöresel Farklılaşma 166
4. Toplumsal katmanlaşma ve Dil 167
5. Çift Dil Kullanma 167

18. BÖLÜM

GELENEKSEL İLETİŞİM 170

19. BÖLÜM

İLKELLERDE SANAT 174
1. İlkellerde Sanatçı 174
2. İlkellerde Sanatsal Etkinlikler 175
3. Döğme, Samoa'lının "Havası" 176

20. BÖLÜM

İLKELLERDE YAŞAM ZEVKİ 180

21. BÖLÜM

KENT ANTROPOLOJİSİ 184
1. Yoksulluk Kültürü 184
2. Gecekondular 185
3. Gettolar 186

22. BÖLÜM

KALKINMA ANTROPOLOJİSİ ... 187
I. Kalkınma - Kültür İlişkisi ... 187
II. Türkiye İçin Bir Kalkınma Modeli Olarak Atölye Evler ... 188
III. Kalkınma ve Değişim Engelleri ... 190
A. Sosyo - Ekonomik Engeller ... 191
1. Ekonomik Engeller ... 191
2. Değişmeye Karşı Toplumsal Engeller ... 191
a). Grup Dayanışması ... 191
b) Çatışma ... 192
B. Değişmeye Karşı Psikolojik Engeller ... 193
1. Algılamanın Kültürlerarası Farklılaşması ... 193
2. İletişim Sorunları ... 196
3. Öğrenme Sorunları ... 197
C. Değişmeye Karşı Kültürel Engeller ... 198
1. Değerler ve Tutumlar ... 198
2. Kültür Yapısı ... 203
3. Hareket Kalıpları ve Vücudun Alışkın Olduğu Durumlar ... 203
4. Boş İnanlar ... 204

23. BÖLÜM

KÜLTÜREL DEĞİŞME ... 205
Kültür Değişmesi Aşamaları ... 205
A. Yenilik ... 206
B. Seçici Ayıklama ... 211
C. Toplumsal Kabullenme ... 213
D. Bütünleşme ... 213
E. Kültürleşme (Acculturation) ... 214

24. BÖLÜM

SAĞLIK ANTROPOLOJİSİ ... 216
I. Sağlık Antropolojisi Konusu ... 216
II. Sağlık ve Hastalığa İlişkin Türk Davranış Kalıpları ... 217
A. Doktorun Erkek Oluşu ... 217
B. Mahrem Hastalıklar ... 217
C. Otoriter Doktor Davranışları ... 217
D. Hasta Ziyaretleri ... 218
1) Hastanede Ziyaret ... 218
2) Evde Ziyaret ... 218
E. İlaç Kullanma ... 219
F. Doktora Başvurma Zamanı ... 219
G. Reçete ... 220
F. Sağlık Konusunda Umursamazlık ... 220
SONUÇ ... 220

25. BÖLÜM

UYGULAMALI ANTROPOLOJİ ... 221
SONUÇ ... 223
KAYNAKLAR ... 225

ÖNSÖZ

Kültürel antropoloji, ülkemizde yeterince tanınan bir alan değildir. Birkaç üniversitemizin bazı bölümleri bu konuda öğretimde bulunmaktadır. Fakat mezunlar henüz işlevsel olarak istihdam edilememektedir.

Kitabımız, kültürel antropolojiye giriş niteliğindedir. Daha çok ilkel ve geleneksel kültürler ele alınmıştır. Fakat bugün kültürel antropoloji kentsel ve modern kültürleri de ele almaktadır. Bu kesimlere ilişkin araştırmalar geliştikçe ilerde biz de kitapta o konulara yer vereceğiz. Kitabın içeriği, bu alanın temel konularına yer verecek biçimde oluşturulmuştur. Konular içinde Türk geleneksel kültüründen örnekler de verilmiştir.

Ülkemizde konumuz ile ilgili yayınlar yok denecek kadar azdır. Kuşkusuz eksikliklerimiz ilerde giderilecektir.

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN
Ankara 1997

1. BÖLÜM

ANTROPOLOJİ NEDİR?

I. GİRİŞ

Antropoloji, insanbilim demektir. Antropos=insan, logos=bilim kelimelerinden oluşmuştur. İnsanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları gözönüne alarak insanları, karşılaştırmalı bir görüşle inceler. İnsanoğlunun evrimi, fiziksel ve toplumsal gelişiminin kurallarını ortaya çıkarır. Başka bir deyimle, insanın yarattığı KÜLTÜR ile ilgilidir. İnsan toplumlarının fizik yapı, kültür ve davranış bakımından farklılıklarını ele alır. Genel olarak iki gruba ayrılır.

1) Fiziksel ya da Biyolojik Antropoloji
2) Kültürel Antropoloji.[1]

1. Fiziksel Antropoloji : İnsanoğlunun fiziksel gelişimini, evrimini inceler. Yani, insanın biyolojik gelişmesinin tarihi ile ilgilidir. İnsanın insan olabilmek için geçirdiği aşamaları ele alır. Çeşitli insanların fiziksel özelliklerini inceler. İnsan ırklarını, insanın doğuşundan modern hale gelinceye değin geçirdiği biyo-fizyolojik değişiklik ve aşamaları, ırk karışımlarını ele alır. Irkların karşılaştırılması ve ırk ilişkileri belli başlı konulardır. İnsanların, hayvanlarla farklılıkları, iskelet ve kasların karşılaştırılması da diğer konulardır.

Fiziksel Antropoloji- İnsanın fizik yapısını karşılaştırmalı olarak inceler. İnsanın kökenini, fizik özelliklerini, çeşitli fizik özelliklerinin farklılık ve benzerlikleri ile bu özelliklerin evrimini, çeşitli insan gruplarında farklılaşma nedenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışırlar.

Özel Uzmanlık Alanları :

a) Paleoantropoloji : İnsanın kökeni ve evrimi üzerinde çalışır. İnsan fosilleri ve iskeletleri inceler.

b) Primatoloji : Primat grubunun anatomisini karşılaştırmalı olarak ele alır. İnsanla primatların (yüksek maymunlar) ve maymunların arasındaki anatomik ilişkileri, benzerlik ve farklılıkları saptar.

---

[1] Saran, Nephan, Antropoloji, s. 22.

c) Kan grupları ve tipleri : Biyokimya ve genetik ile ilgilidir. Kısaca, insanın biyolojik yapısını doğal ve toplumsal koşullar altında inceler.

2. Kültürel Antropoloji : Çeşitli kollara ayrılır.[2]

A. Prehistorya ya da Prehistorik Arkeoloji : Ölü kültürleri ele alır. İnsan kültürlerini yazılı olmayan kaynaklardan inceler. Yazılı belgeler öncesi eski insanların göç ve başarılarını ele alır.

Arkeoloji, tarih öncesi çalışmaları içerir. İnsan kalıntılarının incelenmesidir. Hem insan bedeninin kalıntılarını, hem de insanın yaptıklarını, ürettiklerini ve kullandıklarını inceler. İnsanın ve insan gruplarının geride bıraktıklarını bulup inceler ve bilgi verir. Arkeologlara antropolojinin tarihçileri denebilir. Yazılı kaynakların ötesindeki kültürün gelişmesi, değişmesi, birbirleriyle etkileşimleri hakkında bilgi verir. Yani insanoğlunun geçmişini ve yaşama biçimini inceler. İnsan davranışını ve onun bıraktığı maddesel kalıntıları inceler. Tarih öncesi (Prehistorik) devirleri konu edinmiş, bu devirlerin sırasını, süresini ve maddi kültürün bu devirlerdeki durumunu ve gelişmesini ele alır.

Maddî kültürün prehistorik devirlerden bu yana gelişimini kazılardan elde edilen bulgulara dayanarak inceler. Sanatın ve zanaatın gelişmesi, temel sanat ve sanayinin karşılaştırmalı incelenişi, pratik yaşama uygulanışı ve coğrafî dağılımı, maddî kültürün çevresel koşullarla ilgisi, arkeolojinin konuları arasındadır.

B. Linguistik (Dil) : Dillerin yapısal özelliklerini, konuşma biçimlerini inceler. İnsanların düşünce ve görüşlerini belirtmek için kullandıkları çeşitli kalıpları, yâni dillerini inceler. Hem dillerin belirli gruplarının tarihini, hem de bugün konuşulan dilleri inceler. Dilin rolü ve kültürün diğer yönleriyle ilişkilerini de ele alır.

İnsana özgü iletişim ve ifade etme sistemlerinin incelenmesi, linguistiğin temel uğraşı alanıdır. Çeşitli dilleri karşılaştırmalı olarak inceler. Dil bilimciler de farklı yaklaşımlar kullanmışlardır.

a) Bir kısmı iletişim sisteminin nasıl geliştiği konusu ile uğraşmıştır.

b) Modern dilleri inceleyerek, insan davranışlarının dilde nasıl kodlandığını ve gramer biçimlerinin birbirlerinden farklılıkları üzerinde durmuşlar.

c) Dil incelemeleri yoluyla insan zihninin yapısı ve işleyişini ele almışlardır.

---

[2] Saran, Nephan : A.g.e., s. 141-143.

C. Etnoloji : Günümüz kültürlerini inceler. Kültürleri, dinamik bir süreç içinde incelemekte, kültürler arası karşılaştırmalar yapmakta, kültürlerin değişmeleri, neden ve sonuçları üzerinde durur. Daha çok bir kültür tarihi niteliğindedir. Kültürün tarihsel gelişimini ve çeşitli kültürlerin birbirleriyle ilişkisini ele alır. Kültürlerarası farklar ve benzerliklerle ilgilidir. İnsan davranışlarını gözleyerek inceler.

Etnoğrafya, kültürü betimsel olarak ele alır. Gözlem altında tutulabilecek şeyleri ayrıntılar, ile kaydeder. Tek bir kültürü ayrıntılı olarak inceler Etnologlar, etnoğrafların elde ettiği verileri kullanırlar.

D. Sosyal Antropoloji : İnsanoğlunun yaratmalarını ve toplumsal uyumunu sağlamak için bulduğu kuralları inceleyen daldır. Bu dal da, çeşitli kollara ayrılır. Önceleri ilkel toplumları ele alırdı. Bugün, yaşayan kültürleri de inceler.

İnsan davranışlarının karşılaştırmalı incelenmesi. A.B.D.'de bazen etnoloji yerine kullanılır. İncelediği konular; toplumsal örgütlenme, evlilik gelenekleri ve görenekleri, ekonomik ve siyasal örgütlenme, yasalar, ahlak, folklor, inançlar sistemi, din, dil ve düşünce ilişkileri.

Antropoloji, önceleri neden sadece ilkel topluluklarla ilgilendi? Çeşitli nedenler söz konusudur.[3]

a) Antropolojinin dayanağı olan çeşitli bilimler yeterli bilgiyi ona sağlayamamışlardır.

b) Antropolog, diğer bilim dallarının ilgilenmediği topluluklara kendisini yöneltti.

c) İlkel topluluklar, ilginç ve incelenmesi kolaydı. Çeşitli insan gruplarını anlamak, uygulamada önem kazanmıştı. Çünkü, Batı ülkeleri, bunlarla da toplumsal ve ekonomik ilişkiler kurmuştu.

Bugün, geliştirdiği yöntemlerle tüm insan gruplarına ve sorunlarına eğilmektedir.

---

[3] Saran, Nephan : A.g.e., s. 144.

II. İLKEL KÜLTÜR YA DA İLKEL TOPLUM NEDİR?

Bir toplumu ilkel olarak niteleyen başlıca özellikler şunlardır. [4]

a) Doğaya bağlılık.

b) Doğaya egemen olmak için teknolojinin (kullanılan aletlerin) yetersizliği ve basitliği.

c) Yazıyı bilmemeleri, eğitimde gelenekselliğin önemli oluşu, örgün eğitim olmayışı,

d) Siyasal örgütlenmenin akrabalığa dayanması.

e) Soyutlanmışlardır. Sosyo-kültürel değişmelerden etkilenmeleri azdır.

f) Nüfusun azlığı. Toplum üyelerinin sayısı 50-60 kişiyi geçmez.

g) Türdeştirler. Bütünleşmişlerdir.

h) Ekonomik örgütlenmeleri komünal bir özellik gösterir.

i) Geleneksel hukuk egemendir.

III. KÜLTÜR NEDİR?

Her insan topluluğu, belirli bir kültüre sahiptir. Antropolojinin konusu, tek kelime ile kültürdür. Kültür tanımı çeşitli antropologlarca yapılmıştır. Birkaç tanesi şöyledir.

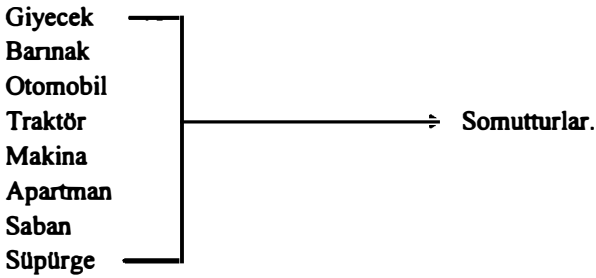
- Bir toplumun maddî ve manevî alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümüdür. [5]
- İnsanların fiziksel ve toplumsal çevrelerine uyum yapabilmeleri için yarattıkları maddî ve manevî eserlerin tümüdür.
- İnsanoğlunun yarattığı her şey. [6]
- Bir toplumun yaşayış biçiminin tümüdür.
- Bir kuşaktan diğerine aktarılan bilgi ve kalıplaşmış davranış biçimleri birikimidir. [7]

Tanımlara dikkat edilirse, maddî ve manevî kültür kavramlarına rastlanır. Nedir bunlar?

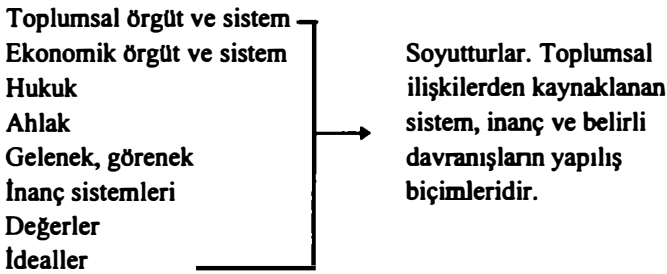
---

[4] Örnek, S. Veyis : İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane: s, 8.
[5] Örnek, S. Veyis : Etnoloji sözlüğü, s. 148.
[6] Güvenç, Bozkurt : İnsan ve kültür (4. Bas.), s. 97. v.d.
[7] Wells, Calvin : İnsan ve Dünyası, s. 37. v.d.

Maddî Kültür Öğeleri

Manevî Kültür Ögeleri

İnsanlar çeşitli gereksinimlerini karşılamak için kültürü yaratmışlardır. Örneğin giysiler, üşümeyi önlemek için; bardak, su içmek için; otomobil, bir yere hızlı gitmek için; hukuk, toplumda güvenliğin sağlanması için vs.

Bunların hepsinin toplumda bir işlevi vardır. Bu işlevler, belirli gereksinimlere yanıt verirler.

Gereksinimler ise biyolojik ve toplumsal olarak ikiye ayrılır.

Biyolojik gereksinimler birinci niteliktedirler. Yaşamak için gereklidirler. Yemek yemek, su içmek, uyumak, üremek gibi.

Toplumsal gereksinimler ise ikincil niteliktedirler. İnsanların içinde bulundukları topluma uyum sağlamaları, daha rahat yaşamaları için gereklidirler. İyi bir ekonomik düzeye ulaşmak gibi.

Antropolog J. Honigman, kültürü üç boyuta ayırır.[8]

1. Teknoloji
2. Toplumsal Örgüt
3. İdeoloji

Teknoloji, aletler toplamını ifade eder. Madde dünyası kültür tarafından biçimlendirilir. Teknikler, enerji ve madde, buraya girer.

Toplumsal örgüt, insanların kendi işleri için örgütlenmeleridir. İlişkiler, yapı ve kurumları içerir.

Üçüncü boyut, ideoloji boyutudur ki, bilgi, değer ve inançları içerir.

IV. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

Kültür, her toplumda şu ortak özellikleri gösterir:[9]

1. Sosyo-Kültürel biçimler, öğrenilmiştir.

2. Mantıksal olarak bütünleşmişlerdir. Aynı zamanda işlevsel ve anlamlıdırlar.

3. Bütün sosyo-kültürel sistemler, sürekli olarak değişirler. Kültür dinamik bir yapıya sahiptir.

4. Simgeler aracılığı ile aktarılırlar. Kuşaktan kuşağa toplumsal miras olarak aktarılırlar.

5. Her kültür, bir değer sistemine sahiptir.

6. Toplumun üyeleri arasında makul, etkin ve otomatik etkileşim sağlar.

7. Farklı olarak paylaşılmışlardır. Bireyler, kültüre "Kültürlenme" yoluyla katılırlar.

8. Toplumsal kişiliğin doğuş ve oluşumunda egemen bir etmendir.

9. Bir toplumu diğerlerinden ayırmaya yarayan bir işarettir.

---

[8] Tezcan, Mahmut: Eğitim Sosyolojisi, (10 Bası.) s.80.
[9] Güvenç, Bozkurt: İnsan ve Kültür, s.102-105.

V. ANTROPOLOJİNİN TARİHSEL TEMELLERİ

Antropoloji hakkında ilk bilgiler, söylence ve mitlerden elde edilmiştir. Toplumlarda söylence ve mitler, dün ve bugün de vardır. Bunlar kültürler hakkında fikir verebilirler.

Bunlarda insanın yaradılışı, göçebe yaşantısı, ateşin keşfi, sanatların ortaya çıkışı, besin üretiminde kullanılan çeşitli tekniklerin ortaya çıkışı gibi bilgilere rastlayabiliriz. Demekki söylence ve mit aracılığıyla kültürler hakkında bilgi elde edebiliriz.

Eski okur yazar halklar da bazı bilgiler bırakmışlardır. Örneğin Yunan öykülerinde ateşin ve tarımın kökeniyle ilgili bilgilere rastlarız. Heredot gibi düşünürler, İskitler, Mısırlılar hakkında betimsel öyküler bırakmışlardır.

15. yüzyıla gelinceye dek (yâni, keşifler ve buluşlar çağı) antropolojik bilgiler yoktu. Seyyahlar, misyonerler ve askerlerden sağlanan bilgilerle folklorik ögeler ve masallar birleştirilerek, bir koleksiyon oluşturulmuştur. Ancak bunların çoğu saptırılmış bilgilerdi. Çünkü, gözlemciler tek yanlı, kendi öz kültürlerinin ön yargılarıyla diğer kültürleri algılamışlardı. Bununla birlikte yine de antropoloji bilimi için yararlı olmuşlardı.

1860-1890 yılları arasında okur yazar olmayan halklar hakkında bilgilerin artması ve arkeolojik bilgilerin çoğalması ile kültür biliminde önemli gelişmeler oldu. Çeşitli araştırmacılar ortaya çıktı. Bunlar arasında E.B. Tylor, L. Morgan, H. Maine ve J. Bachofen sayılabilir.[10]

Bugünkü çağdaş antropoloji (Fiziksel ve kültürel antropoloji) yaklaşık olarak 20. yüzyılda başlayıp, akademik bir disiplin olarak kabul eadildi. Bugün bu alanla ilgili bilgiler, bu görev için eğitilmiş uzmanlar tarafından sağlanır.

Antropoloji, bugün, toplumsal bir bilim olarak nitelendirilmiştir. Sosyoloji, psikoloji, coğrafya, ekonomi, tarih ve siyaset bilimleriyle doğrudan ilişkilidir.

---

[10] Beals, R.L.- Hoijer, H. : An Introduction to Anthropology, s.12-14.

VI. KÜLTÜREL ANTROPOLOJİNİN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Kültürel antropoloji, ALAN ARAŞTIRMASINA dayalıdır. Yâni başlıca yöntem, alan araştırmasıdır. Prof. Hart'ın, **"Antropoloğun çizmesi çamurlu olmalıdır"** sözü, alan araştırmasını ifade eder. Bu yöntemin esası, araştırıcının araştırma yaptığı yöreye bizzat giderek oradan veri toplamasıdır.

Alanda bilgi toplamanın iki temel tekniği, **katılarak gözlem** ve **görüşme** (Mülakât) dir.[11] Araştırmacı, alana gitmeden önce, genellikle bir araştırma sorunu seçer, bir ya da daha fazla hipotez formüle eder. Sonra bir araştırma planı oluşturur. Burada kuramsal varsayımlara yer verilir. Katılarak gözlemde araştırıcı, gözlemde bulunarak bir kültüre katılır. Bu teknik, araştırıcıya bir kültürü içinden görmeyi sağlar. Ayrıca, görüşme ile elde edilemeyen yönlerini görmeye yardımcı olur.

Gözlem yeterli değildir. İnsanların nasıl düşündüğünü derinlemesine incelemek için görüşmeye başvurulur. Formal veya informal olabilir.

İstatistiksel çözümlemeler de antropolojide kullanılabilir. Farklı toplumsal olaylar arasındaki kuşku duyulan ilişkiler için gereklidir. Ayrıca kuşku duyulmayan ilişkilerin açığa çıkarılmasında da yararlıdır.

[11] Flog, F. - Bates, G.D.: Cultural Anthropology (Sec.Ed.), s. 42-55.

2. BÖLÜM

KÜLTÜRE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde, kültürün belli başlı kavramlarından bazılarına değineceğiz. Aslında bu kavramlar çok sayıdadır. Fakat biz bu kavramların bazılarını bu bölümde, diğerlerini ise ilgili bölümler içinde ele alacağız.

A. Kültürel Gecikme

W. Ogburn tarafından geliştirilen bu kuram, "Kültürel Gecikme" ya da "Kültürel Boşluk"olarak adlandırılır.[1] Bilindiği gibi kültür, maddî ve manevî ögelerden oluşan uyumlu bir birliktir. Fakat, kültür değişirken, bu ögeler aynı hızda değişmez. Maddî kültürdeki değişmeler daha hızlı değişirler. Bu nedenle manevî kültür ögelerinin önünde giderler . Manevî ögeler daha yavaş değişirler. Bu kategoride, değişmeye karşı direnerek uyumu geciktiren etkenler yer alır. Örneğin, ayrıcalıklı konumu olanlar, geleneklerin sürdürülmesinden yana olan töreler, tutuculuk, eğitim, toplumsal baskılar, denetim, yeniliklerden hoşlanmayan psiko-sosyal eğilimler vs. Maddî kültür ögeleri ise, daha üstün yarar sağladıkları için (işlevsel yarar) daha çabuk değişirler. İşte bu iki kültürün atbaşı gidememesi sonucu Kültürel Gecikme denen durum ortaya çıkar. Bu durum toplumda çeşitli sorunlara neden olur ki bir uyumsuzluk dönemidir. Örnek: Maddî kültür ögesi olarak otomobilin bir topluma girmesi ve çoğalması ülkemizde bilinen bir durumdur. Fakat buna ilişkin trafik kurallarının aynı hızda gelişememesi, park düzenlemesinin yapılamaması, halkın trafik konusundaki eğitimsizliği, sürücülerin davranış kurallarının gelişememesi bir trafik düzensizliği ve bunalımı doğurmuştur.

B. Alt Kültür

Ne kadar türdeş olursa olsun bütün kültürlerde mutlaka belirgin farklılıklar bulunur. Yâni, toplumun her kesim ve grubu tek bir biçim ve yapıda değildir. Belirli kesimlere egemen kültürden farklı, kendisine özgü kültür kalıpları vardır.[2] Bunlar adeta kültürün alt bölümleridirler. Alt kültürlerin kaynakları çok çeşitli olabilir. Bunlar, sınıf statüsü, etnik köken, bölgesel ayrımlar, kır-kent farklılaşması ve dinsel bağlılıklar olabilir. Örneğin ülkemizde göçebeler bir alt kültürdür. Karmaşık toplumlarda alt kültür sayısı çok fazladır. Örneğin A.B.D., bir alt kültürler toplumudur. Zenciler, kızılderililer, etnik temele dayalı alt kültürlerdir. Bunlar egemen kültürün dışında kalmışlardır. Fakat zamanla egemen kültürle bütünleşmeleri de söz konusudur. Yine, toplumsal sınıfların herbiri de alt kültür niteliğindedir.

---

[1] Tezcan, Mahmut: Eğitim Sosyolojisi, 11. Baskı, s. 68.
[2] Tezcan, Mahmut: Sosyolojiye Giriş, s. 167. (4. Baskı).

C. Kültürel Yozlaşma

Her kültür, kendi yaşam biçimini doğal ve en uygun yol olarak görür.

Kültürler, herzaman kendi kültürlerini savunur, korumaya çalışır. Bu nedenle başka kültür ögelerine karşı bir yabancılaşma eğilimi içerisindedirler. Buna kültürel içedönüklük (Etnosantrizm) denir. Bu anlayışta kültür, kendini her bakımdan kültürlerin en iyisi olarak görür ve diğerlerini küçümser. Kültürel yozlaşma, bir ülkenin kendi kültür ögelerini kaybederek tamamen yabancı kültürlerinin egemenliği altına girmesi, yerli kültür ögelerini kaybetmesi sürecidir. Yabancı değer ve davranışlar millî kültür ögelerine oranla artmışsa, o kültür yozlaşmıştır. Burada, kültürel yayılma reddedilmemektedir. Fakat kültürel yayılmanın derecesi, oranı, millî özellikleri yok etmişse o zaman yozlaşma olmuştur.

D. Kültür Ögesi

Belli bir kültür içinde bulunan, tanımlanabilen ve çözümlenebilen en küçük birimdir.[3] Yâni kültürün parçalarıdırlar. Herhangi bir kültür parçasının özelliği, o kültürü bir diğerinden ayırır. Somut ya da soyut olabilir.

E. Kültür Alanı

İçinde az ya da çok, birbirine benzer kültürlerin bulunduğu coğrafya yöresidir.[4] Örneğin Kuzey Amerika yerlileri, Orta doğu yöresi gibi.

F. Kültürleme

Sosyolojide **"Toplumsallaşma"** anlamında kullanılan (Geniş anlamıyla eğitim) antropolojik bir deyimdir.

G. Kültür Şoku

Bir kültürden, çeşitli nedenlerle başka bir kültüre giden bireylerin yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntılar, bunalımlar ve gösterdikleri tepkilerdir.[5]

---

[3] Örnek, S. Veyis : Etnoloji Sözlüğü, s. 151.
[4] Örnek, S. Veyis : A.g.e., s. 148.
[5] Güvenç, Bozkurt: İnsan ve Kültür, s. 131.

H. Kültür Karmaşası

Birbirine bağlı olan ya da bir ana öge çerçevesinde toplanan kültür ögelerinin bütünü anlamına gelir.[6] Kültür ögeleri işlevsel olarak birleşirse, kültür karmaşığı oluşur. Totemizm, tek eş evlilik, buğday, at, kurban kesme, birer kültür karmaşığıdırlar.[7]

Örneğin at, Türklerde bir kültür karmaşası olmuştur. Atla ilgili pek çok deyimlerimiz vardır. Yakut Türklerinde at kafası üstüne and içilir. Bazı boylar at eti yer. İslâm öncesinde at tutkusu, onu totem yapmaya kadar gitmiştir. Kimi oymaklar, totemleriyle (at isimleriyle) tanınır olmuşlardır. At kurban da edilirdi. Ona ayin yapılır, dua okunurdu. Bu yönleriyle at, bir kült olmuştu. At, ulaştırma aracı idi. İnsanın yalnız bu dünyada değil, öte dünyada da at'a gereksinmesi olacağı sayıltısıyla ölen atlı, atıyla birlikte gömülürdü.

Doğu Afrika'da bir **"Sığır karmaşığı"** söz konusudur. Örneğin Karimojong topluluğunda sığır, dinsel törenlerde önemli bir kültür vasfı konumundadır. Önemli bir dinsel tören için toplanmaya **"sığır toplantısı"** denir. Yakın akrabalara **"Sığır Akrabaları"** denir. Doğum, gençlik ve evlilik, hep sığırlarla ilgili olarak değerlendirilir. Bir yetişkin erkeğin görevi, sahip olduğu sığırları korumak ve bunların sayılarını artırmaktır. Öldüğü zaman, bir sığır derisine sarılarak, kendi sığır ağılında açılan bir mezara gömülür. Basit tarım ürünlerini az alırlarsa ya da kıtlık olursa bu sığır sürüleri açlığa karşı bir sigorta görevi üstlenir.

I. Kültür Emperyalizmi

Gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkelere kendi kültürlerini kabul ettirmeleri olayına kültür emperyalizmi denir. Bu konuda en etkin araç, kitle iletişim araçlarıdır. Çağımızda bu araçların önemini yadsıyamayız. İşte **"Medya"** dediğimiz bu araçlar, kültür emperyalizmini yayan en etkin araçlar olmuşlardır.

Kültür emperyalizminde diğer bir araç, yabancı dildir. Az gelişmiş ülke seçkinleri zorunlu olarak yabancı dil öğrenmektedirler. Bu durum da onların ,kültürlerinin yayılmasında etkin olmaktadır.

Ayrıca seçkinlerin bir kısmının gelişmiş ülkelerde eğitim görmesi de, o ülkelerin kültürlerini yaymada etkin olmaktadır. Çünkü bu kimseler, etkilendikleri dış kültürün özelliklerini taşımaktadırlar. Bu konuda, belirli bir ulusal kültür, diğer toplumları da genellikle tek yanlı olarak etki altına almakta, söz konusu ulusal kültür, kendi değerlerini bir alışkanlık yaratarak yaymaya çalışır. Kültür emperyalizmini yaratan temel öge, ileri teknoloji ve ona bağlı ekonomik güçtür.

---

[6] Örnek, S. Veyis: A.g.e., s. 151.
[7] Saran, Nephan: A.g.e., s. 275.

3. BÖLÜM

İLKEL DÜŞÜNCE VE İLKEL ZİHNİYET

Çeşitli antropologlar ilkel düşüncenin, ilkel zihniyetin özellikleri hakkında görüşler beyan etmişlerdir. *Durkheim, Lévy Bruhl* bunlar arasındadır. İlkellerle çağdaş toplumlar arasındaki zihniyette nitelik farkına değinmişlerdir. Bu farklardan başlıcaları şunlardır.[1]

1. İlkel zihniyette ortaklaşalık, katılım yasası vardır. **"Ben"** yerine" **"Biz"** kavramını kullanır. **"Benim terzim" yerine "Bizim köyün terzisi"** der.

2. Mantığın ilk biçimi ilkel toplumda yaşayan insan zihninde yer alır. Onlara göre (Fransız düşünürleri) mantıklı düşünce, toplumların gelişmesine bağlıdır. Özellikle *Lévy Bruhl*, ilkellerin düşünce tarzının prelojik (Mantık öncesi) olduğunu söylemiştir. Prelojik, anti-lojik demek değildir.

3. Nedensellik, zaman ve mekan anlayışları farklı olup mistik görüşe bağlanmaktadır.. İlkellerin zihni, bizim yaşantı ve olayların doğal düzeni dediğimiz şeyden etkilenmeye hazır değildir. Aksine, zihinleri, önceden bir sürü ortaklaşa tasavvurlarla dolu olup, bunlardan dolayı cisimler, canlı varlıklar, cansız varlıklar, ya da insanın yaptığı şeyler daima mistik özelliklerle dolu görünür onlara. Böylece, zihinleri sık sık nesnel ilişkilere ilgisiz kalır. Zımnî ya da fiilîmistik bağlantılara çok önem verirler. Önceden edinilmiş bağlantılar şimdiki zamanın yaşantılarından çıkarılmış değildir.

Durkheim, ilkel düşünce ile modern düşünce arasında bir süreklilik bulur. Ona göre modern düşünce, ilkel düşüncenin gelişmesi sonucu meydana gelmiştir. *Lévy-Bruhl* ise, bu iki düşünce biçiminin insan düşüncesinin iki ayrı görünüşü olduğunu, birbirlerine ilca edilemeyeceğini, her birinin kendi çevresinde doğal ve kendi tarzında gelişmiş olduğunu belirtir. İki düşünürün görüşü arasındaki ortak nokta, mantığın her iki düşünce tarzında da aynı olmasıdır. *Bruhl*, bir eserinde, ilkellerin bizim dünyamızdan ayrılan bir dünyada düşünüp, duyup hareket edip yaşadıklarını ileri sürer. Ona göre, ilkellerle bizim düşüncemiz arasında esasta bir fark yoktur. Bruhl'u eleştirenler, onun gibi düşünmektedirler. Yani esasta fark yok ama derecede fark var demektedirler

[1] Örnek, S. Veyis : Sivas ve Çevresinde Hayatın, Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, s. 8-10.

Etnologlara Göre İlkel Düşüncenin Özellikleri

Toplumsal antropoloji, ilkelliği, bir yaşam türü olarak ele alır, ve bu görüş açısından onu anlamaya, tanımlamaya ve tanıtmaya çalışır.

1. İlkel düşünce eleştiriden yoksundur. Duygusal ve saf olan bu düşünce, aynen çocuğun düşüncesine benzer. Yani çocuksudur. Çocuğun düşüncesi gibi eğitilmemiştir. Aptal insan değildir.

2. Ayrıca bu düşünce, ana ve ikincil sorun arasındaki ayrılık üzerinde durmaz. Yani ayrıntı üzerinde durmaz.

3. İlkel düşünce, doğa olaylarının arkasında belli bir yaratık arar. Dolayısıyla, somutlaştırmaya, kişileştirmeye dayanan bir düşünce tarzıdır. Somutlama ve kişileştirme eğilimindedir.

4. Çağrışımlara yatkın bir düşüncedir. Rastlantısal olarak zaman ve mekan bakımından birbirine bağlı olan, arka arkaya ya da yan yana ortaya çıkan iki belirti, nedensiz bir beraberlikle birbirine bağlanır. Bu bağlantı, gelecek için de kabul edilir. Neden-sonuç bağlantısı, nedensellik ilişkisi, çoğu kez çağrışıma dayanır.

Bıldır, Zemheri ayında gök gürlediğinde sarı öküzü ölen köylü Mehmet Efendi, bu yıl yine aynı anda, rastlantı sonucu aynı günde gök gürlediği zaman ahıra koşup bu kez kara öküzünün ölüp ölmediğine denetler.[2]

5. Çözümleme yeteneğinden yoksundur. Olayları bir bütün olarak ele alır.

6. Güç ve madde, ilkel düşünceye göre birbirinden ayrılmaz bir birliktir. İlkel insan, yediği şeyin içinde var olan gücü de kazanmış olabileceğine inanır. Maddeyi ve özü ayıramaz.

Keskin bir gözlem yeteneği, pratik bir yatkınlık ve çoğu kez iyi bir bellek, ilkellerin düşünce etkinliklerinin olumlu yanlarını oluşturur.

7. Özdeşlik- Eş zamanda olan olayların bu eşlikten ötürü tılsımlı bir ilişkiye ya da kader birliğine sahip olduğu düşünülür. Aynı gün doğan erkek çocukla, kısrağın tayı arasında bir ilişki kurularak, çocuk tayla özdeşleştirilir. Bu nedenle A nın oğlu B, askere giderken kendisiyle özdeş sayılan tayını (atını) babasına emanet eder. Askerde hastalanan, ya da başına kaza gelen B, taya da birşey olmuştur diyerek hemen köyü arar ve tayı sorar. Aynı şey köyde tayın başına gelirse, baba ,hemen askerdeki oğlunu arayıp sağlığını merak edip sorar.[3]

---

[2] Balaman, Ali Rıza: Gelenekler, Töre ve Törenler, s. 44.
[3] Balaman, Ali Rıza: A.g.e., s. 45.

4. BÖLÜM

ANTROPOLOJİK KURAMLARIN GELİŞMESİ

Antropolojik kuramlar bugün oldukça çeşitlenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar bilimsel araştırmanın temelidirler. Araştırmanın çatısını oluştururlar. Araştırıcıları belli sorular sormaya ve özel hipotezler (Denence) oluşturmaya yöneltirler. Burada, 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen pek çok kuramlardan belli başlılarına değineceğiz.

I. EVRİMCİLER (EVOLÜSYONİSTLER)

Bunlar kendi içlerinde de farklılaşırlar.

Evrimciler, konu ile ilgili dağınık bilgileri bir araya getirmişler, ırkçılığa karşı görüş geliştirmişlerdir. Daha çok klanlar, akrabalık ilişkileri ve animistik inançlar üzerinde durmuşlardır. Bunlar, evrimi, tarih boyunca sürüp giden tek bir çizgiden ibaret görmüşlerdir.

İlk Evrimciler :

A. Edward B. Taylor (1832-1917) : Üç Aşamada Evrim

İngiliz antropolog Tylor, 1871 yılında yayınlanan iki ciltlik **"Primiti'ye Culture" (İlkel Kültür)** isimli eserinde evrimci görüşü ortaya koymuştur. Diğer eseri **"Anthropology"** dir.[1]

Tylor, özellikle din antropolojisi ile uğraşmıştır. Mitoloji, büyü ve din hakkında araştırmalar yapmıştır. Dinin başlangıcını ve gelişim aşamalarını açıklamıştır. Bu açıklamalarını animist görüşe dayandırmıştır. Ona göre din, çıkış noktasını **"Animizm"**(Ruhçuluk) den almıştır. Sonra **"Animatizm"** (Doğaya Canlılık Verme), **"Manizm"** (Atalar Kültü) **"Politeizm"** (Çok Tanrıcılık) ve nihayet **"Moneteizm"** (Tek Tanrıcılık) aşamaları birbirini izlemiştir. Bugün animizm kuramı geçerli değildir.

Ona göre, basitten karmaşığa doğru bir kültürel evrim söz konusudur. Vahşilik, Barbarlık ve Uygarlık gibi.[2]

---

[1] Örnek, S. Veyis: Etnoloji Sözlüğü, s. 232.
[2] Bernouw, Victor: An Introduction to Anthropology-Ethnology, s. 21.

EDWARD BURNETT TYLOR (1832-1917)
(National Portrait Gallery, London; Copyright Photograph)

Kültürü modern antropolojik açıdan tanımlamıştır ve onu, yeni bir bilim olan kültürel antropolojinin konusu olarak ele almıştır.

Alan araştırması yapmamıştır. Bilgileri resmî dairelerden, misyonerlerden ve seyyahlardan elde etmiştir.[3]

B. Tarihselci Görüş :

Franz Boas (1858-1942)

Boas, Almanya doğumlu olup, sonradan A.B.D.na göç etmiştir. Alman coğrafî görüşü ve Amerikan alan araştırması etkisinde kalmıştır.[4] Almanya'da fizik ve

[3] Plog, Fred - Bates, G. Daniel: Cultural Anthropology, s. 24.
[4] Barnouw, Victor: A.g.e., s. 30.

Franz Boas

coğrafya eğitimi görmüştür. Columbia Üniversitesi'nde profesörlük yapmıştır. Akademik antropologdur.Her olgunun tarihsel olayların sonucu olarak gözönünde bulundurulması üzerinde durmuştur. Yani tarihselci görüşü temsil eder. Ona göre kültür tarihi, genelleştiren bir bilim değil, özelleştiren bir bilim olmalıdır. Tarih tekrar etmez, biriciktir. Benzerlikler olsa bile, tarih farkı dolayısıyla olayların nedenleri ve sonuçları, birbirinden farklı olacaktır. Öyleyse, her toplumun tarihi, bağımsız bir alandır. Tarihte bakarak geniş çapta genelleme yapılamaz. Tarihsel görüş, zamanda ve mekanda tek ya da özel objeler ve alanlar üstünde durur. Kültür ögesinin kökenini araştırmayı ve saptamayı amaçlar.

Irkçılığa karşı çıkmasıyla da tanınmıştır. En çok ilgi duyduğu alan, Amerika yerlilerinin kültür ve dilleridir. Eserleri: 1. İlkel Sanat, 2. Irk, Dil ve Kültür. İlk alan araştırması, **"Merkezî Eskimolar"**dır.

Coğrafî determinizm kavramından etkilendi ve Eskimo kültürünün çevreleri tarafından nasıl biçimlendirildiğini görmek istedi. Baffinland'daki deneyimi, *Boas*'yı

coğrafyanın yaratıcı olmaktan çok, sınırlayıcı bir rol oynadığı sonucuna varır.[5] *Boas*, kültürün evrimi hakkındaki 19. yüzyıl yazarlarının global genellemelerinin olgunlaşmamış, ilkel kültürler hakkında yetersiz bilgilerden oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu yazarlar, ticaret adamları, gemi kaptanları ve misyonerlerden oluşmaktaydı. Bu kişiler, gözledikleri insanları yapay olarak anlamışlardı. O, önce olayları elde edip sonra, etnografik verileri bir yapıya oturtmayı önermiştir. İlkel kültürlerin Batı uygarlığı etkisiyle kaybolduğunu, bunların, biran önce kaydedilmesi ve oralarda araştırma yapmak gerektiğine değinmiştir.

Kuzey Amerika'nın Kuzeybatı sahillerine 13 kez alan araştırması için gitmiştir. Yörenin yerli dillerini öğrenmiştir. Eskimo dilini öğretmekten başka, bu dilleri de öğrenmiştir. *Boas*, Amerikan dilinin gelişmesinde bir önderdi. Yerli dilde halk masalları derlemiştir ve bunlar çevrilmiştir.[6]

C. Yayılmacılık

Yayılmacılar, kültürlerin neden farklı oldukları ile ilgilendiler.

1. İngiliz Okulu

Bu okulun temsilcileri, *Elliot Smith; W.J.Perry ve W.H.R. Rivers*'dir. Bunlara göre bütün uygarlıkların kaynağı Mısır'dır. Tanrının doğduğu yer, uygar toplum, sanatlar ve kentleri uyarmıştır.[7] Mısır piramitlerinin benzerlerini birçok uygarlıklarda görmüştür. Maya pramitleri, Japon Pagodos'ları, Balinese ve Cambobidan tapınakları vs. Ona göre bunlar, Mısır modellerinin taklitleriydi. *Smith*'e göre kültür özellikleri, Mısır'dan Akdenize, Afrika'ya, Yakındoğu'ya Hindistan'a, Endonezya'ya yayılmıştır.

Bunlar, dünyanın hiçbir yerinde bağımsız bir kültür icadı olabileceğini kabul etmemiştir.

2. Alman-Avusturya Yayılmacılığı

Fritz Graebner ve Wilhelm Schmidt, bu akımın temsilcilerindendirler. Kültür Çemberi adındaki bu akım, Almanya ve Avusturya'da İngiliz akımından biraz farklı bir akımdı. Bunlar, bütün kültür ögelerinin tek bir merkezden kaynaklanmadığını söylerler.[8] Dil, araç yapımı ve kültürün diğer temellerinin dört veya beş eski toplum tarafından icad edildiğini öne sürerler. Bu toplumlar, küçük band'lar halinde soyutlanmışlardır. Bunların herbiri kendi özel kültür kalıpları halinde gelişmişlerdi. Bu gruplar, ulaşım güçlüğü ve coğrafî koşullar nedeniyle birbirlerinden soyutlanmışlardı. Bunların farklılıkları, coğrafî koşullara bağlanabilir. Daha sonra

---

[5] Barnouw, Victor: A.g.e., s.30.
[6] Barnouw, V.A.g.e., s.31
[7] Plog, Fred - Bates, Daniel: A.g.e., s.27.
[8] Plog, Fred - Bates, Daniel: A.g.e, s.27.

bunlar farklı yörelere göç ederek yayıldılar. Sonuçta, ayırdedici kültür çevreleri oluştu. Aynı kültürleri paylaşalan topluluk grupları ortaya çıktı.

3. Amerikan Yayılmacılığı (Difüzyonizmi)

Clark Wissler ve Alfred Kroeber, bu akımı temsil ederler.[9] *Wissler*, Amerikan yerli nüfusların egemen özelliklerine ve coğrafi yörelerine göre sınıflandırdı. Büyük Ovalar yöresinde birçok kabilelerin herbirinde benzer ögeler karmaşığı kaydetti. Bu ögeler karmaşığı, grupların herbirince bağımsız olarak icad edilmişti. Yayılma yoluyla benzerlikler görülmüştür. Bu akım **"Kültür Alanı"** olarak nitelendirilir. Bunlar difizyonu, coğrafya koşullarıyla birlikte ve sınırlı ölçüde kullanmışlardır. Bunlar keşif ve icatların mutlaka tek merkezli ya da yegane (Biricik) olmadığını bulmuşlardır. Paralel ya da çok merkezli keşifler de vardır. Mısır'dan önce Orta Amerika'da yapılan icatların varlığına ait kanıtlar da bulunmuştur.

D. Yeni Evrimciler

1940-1950 arasında antropologlar kültürel gelişmenin geniş sorunlarıyla yeniden ilgilendiler. Bunlar, ilk evrimciler gibi kültürel farklılaşmanın temelinin evrim olduğunu öne sürdüler, fakat kültürel evrimi yeni bir bakış açısından gördüler. Bu bakış da, insanların kültürel çevreleriyle etkileşimlerinin, insan ürünü olduğudur.[10]

Bu görüşün temsilcileri olarak *Leslie White* ile *Julian Steward*'ı ele alacağız.

1. LESLİE WHİTE : Kültürel Maddecilik

White'ın görüşü "Kültürel Maddecilik" olarak adlandırılır. Ona göre kültür, karmaşık örgütlenme biçimleriyle ilerler. O, gelişmenin nedeni olarak **"Enerji Yakalamayı"** ileri sürer.[11] Beşerî toplumun anlaşılmasında enerjinin önemine değinir. İnsanlar yaşamlarında temel gereksinimlerini karşılamak için enerjiyi yaymak zorundadırlar. Önceleri kendi vücutlarını temel enerji kaynağı gören insanlar, giderek, ateş, su, rüzgâr ve diğer kaynakları enerji kaynağı olarak kullandılar. Enerji elde etme, insanların daha etkin araçlar öğrenmelerinden sonra giderek arttı. Hayvanların evcilleştirilmesinden, makinelerin bulunuşuna doğru gelişme kaydedildi. Böylece kültürün diğer yönleri, enerjinin yeni düzeylerine göre cevap verme durumu gelişti. Teknolojideki gelişmeler (Enerji elde etme yöntemleri) kültürü ileriye doğru yöneltti. Böylece White'a göre, kültürel gelişmenin kökü teknolojiye dayandırılmıştır.

---

[9] Plog, Fred - Bates, Daniel: A.g.e., s.27.
[10] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.28.
[11] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.28.

2. JULIAN STEWARD : Kültürel Ekoloji

Stewart'ın görüşü, **"Kültürel Ekoloji"** olarak adlandırılır. Steward, kültürel evrim ve çevresel uyum arasındaki ilişki üzerinde durdu.[12] *White*, evrimcilerin beşerî kültürün bir bütün olarak üzerinde durmasını savundu. Amacı, genel yasalara varmaktı yoksa tarihsel özellikler değildi. *Steward*, bu yaklaşımı "Evrensellik evrimcilik" olarak adlandırdı ve bunun evrensel tutkusu nedeniyle de başarısız olduğunu belirtti. Gerçek kültürlerden çok, soyut olarak kültüre bakmak, gelişmenin gerçek süreçlerini aydınlatmaz. Örneğin niçin bazı toplumlar sanayileşirken diğerleri taş devri teknolojisinde kalıyor? O, **"Çok Çizgisel Evrimî** savunur. Yani, tek tek kültürlerin gelişmesi üzerinde odaklaşır. İnsan kültürü çok sayıda farklı çizgilerle gelişir. Farklı toplumlardaki değişmeler, karşılaştırılırsa, kültürlerarası düzenlilikler keşfedilebilir. Ona göre, benzer uyum sorunlarıyla karşılaşılan toplumlar, benzer teknolojik çözümler üretmeye eğilimlidirler. Benzer çevresel koşullarda yaşayan insanlar, benzer teknolojilerle benzer kültürler geliştirirler.

White gibi, *Steward*'da teknolojiyi kültürün temel bir görünümü olarak ele alır.[13] Bununla birlikte, ona göre teknoloji, çevreden ayrı olarak düşünülemez. Ona göre kültürel farklılaşma 1.Teknoloji, 2. Her kültürün özellikleri ve 3. Fiziksel çevre'nin aynı anda araştırılmasıyla anlaşılır.

II. İŞLEVSELCİ AKIM

A. Bronislaw Malinowski (1884-1942)

İngiltere'de dört yıllık antropoloji öğreniminden sonra Melanesia ve Avustralya'da alan araştırmasına çıktı. Trobriand Adalarında çalışmalar yaptı, onların dilini öğrendi.[14]

İşlevselcilik yaklaşımını geliştirdi. Bu görüş, üyelerinin gereksinimlerinin karşılanması için toplumun kültürünün çeşitli araçlar sağladığı görüşüdür.

Yiyeceklerin çevreden nasıl edinildiği ve toplumda nasıl dağıtıldığı konusu ile ilgilendi. Toplumda uyum ve çatışmanın analizi ile ilgilendi. Ekonomi, toplumsal örgütlenme, din gibi kurumların birbirleriyle bağımlılığını ele aldı.[15]

Polonya asıllıdır. 1. Dünya Savaşı sırasında Yeni Gine ile Kuzey Batı Melanezya'da Güney Amerika ve Pueblo yerlileri arasında araştırmalar yaptı.

---

[12] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.28.
[13] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.29
[14] Barnouw, Victor: A.g.e., s. 33.
[15] Baknouw, Victor: A.g.e., s.34.

Bronislaw Malinowski

Eserleri : 1. Argonants of the Western Pasific (1922)
(Batı Pasifik Argonatları)

2. Crime and Custom in Savage Society (1926)
(Vahşi Toplumlarda Suç ve Gelenek)

3. The Dynamices of Culture Change (1946)
(Kültür Değişimi Dinanizmi)

4. Magic Science and Religion (1948)
(Büyü, Bilim ve Din)

Malinowski, yaşayan kültürlerin çeşitli kurumları arasındaki işlevsel ilişkilerin araştırılmasını amaç edinmiştir. İşlevselciler, bir kültür ögesinin tüm kültür içindeki işlevini ele almışlardır. İnsan gereksinimleri, her zaman yeni kültür öğeleri yaratırlar. Bir kültürdeki çeşitli ögelerin ya da kurumların birbirleriyle olan ilişkilerinin karşılıklı nedenleri üzerinde dururlar. Ona göre her kültür, her ögenin işlevsel bir katkıda bulunduğu, işleyen bir bütün, bütünleşmiş bir birliktir. Önemli olan, her kurumun insan gereksinimlerinin gerçekleştirilmesinde, bütün içinde oynadığı roldür. O, bütün kültürlerde karşılanması gereken, evrensel üç gereksinim tipi öne sürmüştür.[16]

[16] Plog, Fred - Bates, Daniel: A.g.e., s.30.

a) Aslî ya da biyolojik gereksinimler=döl, beslenme, savunma ve korunma gibi.

b) Örgütlü etkinlik için gerekli araçsal gereksinimler=Ekonomik organizasyon, hukuk, eğitim.

c) Zihinsel ya da ahlâkî bütünleme bileşimsel gereksinimler=Bilgi, büyü, din,sanat, oyun.

B. R.Radcliffe-Brown (1881-1955) : Yapısal İşlevselcilik

İngiltere doğumludur. Antropoloji öğrenimi görmüştür. Andaman Adalarında (Hint Okyanusu'nda) alan araştırması yapmıştır.(1906 - 1908 arası) The Andaman Islanders kitabını yazdı. 1910-12 arasında Avustralya'da alan araştırması yaptı. Çeşitli ülkelerde antropoloji öğretti. İşlevselcidir. Bir kurumun işlevi, toplumda yapısal sürekliliğin sağlanmasına, korunmasına katkıda bulunur. Yoksa işlevcilerin dediği gibi kişilerin gereksinimlerinin karşılanması değil. Onun yaklaşımına yapısal-işlevselcilik denir. İşlevcilerden farkı budur. Toplumun inançlar, gelenekler ve kurumlar gibi kalıplarının korunmasıdır.[17] Toplumsal yapının önemi üzerinde durmuştur. Antropolojinin işi, bireysel davranışın incelenmesi olmayıp, davranış üzerinde egemen olan normların incelenmesi olmalıdır. Çeşitli toplumlarda akrabalık sistemleri ile ilgilendi. Akrabalık sistemi; toplumsal yapının önemli bir ögesi idi. Kabilevî toplumlarda akrabalığın ayrı bir önemi vardır. Ona göre Antropolojinin görevi, bireysel etkinlikler üzerinde yoğunlaşmamalıdır. Bireyler üzerinde egemen olan yapı üzerinde yoğunlaşmalıdır. Böylece, *Malinowski*, kurumlar ve davranışı toplumun temel ilkeleri olarak odaklaşmasına karşın *Radcliffe* Brown, davranışı içeren normlar üzerinde odaklaşır. Ona göre antropologların görevi, toplumsal organizmaların büyüme ve evrimini ele almak olmamalı. Onların görevi, toplumun halihazırdaki yapısını ve fizyolojisini incelemek olmalıdır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. The Andaman Islanders (1922)
   (Andaman Adalıları)

2. The Social Organization of Australian Tribes (1910)
   (Avustralya Tribülerinin Toplumsal Örgütlenmesi)

3. Structure and Function in Primitive Society
   (İlkel Toplumlarda Yapı ve İşlev)

Kuramı tarihsel boyuttan yoksun olduğu için eleştirilmiştir. Toplumlar niçin farklı yapılarda gelişmişlerdir? Ayrıca toplumsal istikrar üzerinde ısrar edişi de çatışmacılarca eleştirilmiştir.[18]

[17] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s. 31.
[18] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e, s. 31-32.

A. R. Radcliffe- Brown

C. Claude Lèvi - Strauss (1908 -) : Fransız Yapısalcılığı

Fransız sosyolog ve antropoloğudur. Amerika yerlilerinin mitoloji ve dinleri, akrabalık ilişkileri ve etno-sosyolojinin yapısal çözümlemeleri, ilgilendiği konular olmuştur.

Eserleri:

1. "La Vie Familiale et sociale des Indiens nambikwara", (1948)
   (Nambikwara Yerlilerinde Aile ve Toplumsal Hayat)

2. "Panorama de L'Ethnologie", (1952)
   (Etnoloji Panoraması)

3. "Anthropologie Structurale", (1958)
   (Yapısal Antropoloji)
4. "La pensée Sauvage", (1962)
   (Yaban Düşünce)
5. "The Elementary structures of Kinship"

L. Strauss'un yaklaşımı, sosyolojik olmaktan çok, psikolojiktir. Ona göre etnoloji, herşeyden önce, bir psikolojidir.[19]

O, bilişsel süreçlerle ilgilenmiştir. Yoksa kişiliğin duygusal yönleriyle ilgilenme değil. Herhangibir dili konuşanlar, kendi dünyalarının olaylarını nasıl kategorize ediyorlar? Onlarca ne gibi ayrımlar önemlidir? Gereklilik kavramlarını belirleyen organize ilkeler nelerdir? İşte bu hususlar, bilişsel antropolojinin amaçlarıdır.[20]

İlkel insanların zihinsel yeteneklerinin aşağı olarak derecelendirildiğini söyleyen Strauss, nisbeten basit teknolojik kültürlere sahip toplumlarda yüksek derecede ayrıntılı olarak bitkilerin ve hayvanların sınıflandırılması sistemleri olduğunu kanıtlamıştır. Bu sınıflandırma, aynı zamanda, özenli bir bilgiyi de içerir.

İlkel düşüncenin iç mantığını anlamak çabası, O'nun mitoloji ile ilgilenmesine yol açmıştır. Bu konuda Mitoloji Bilimine Giriş (Introduction to a Science of Mythology) isimli bir eseri vardır ki Amerika yerlilerinin mitlerini çözümlemiştir.

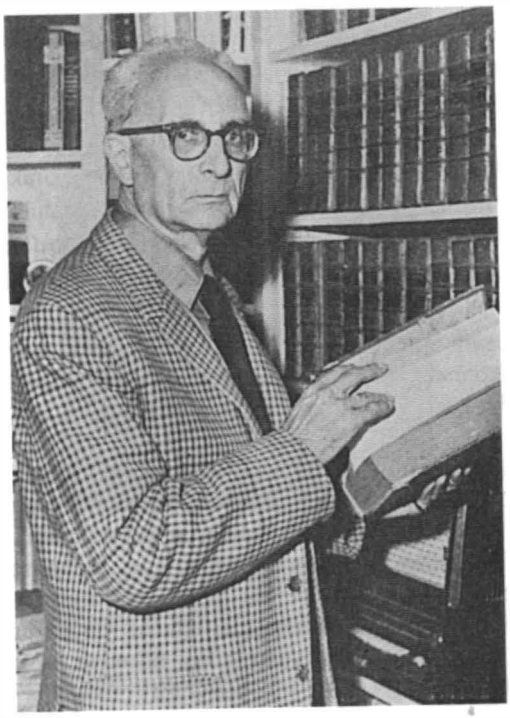
Kültürel farklılaşmanın anahtarı, bilişsel yapılardadır. Yani, insan aklının kalıpları, gerçekliği belirler. Bu kuramsal okulun adı, **"Fransız Yapısalcılığı"** dır. Fakat bu grubun ilgileri ile Radcliffe-Brown'un yapısalcılığı birbirinden tamamen farklıdır.[21] Radcliffe-Brown, toplumun yapısı ve toplumsal ilişkiler üzerinde odaklaşmıştır. Fransız yapısalcılar ise, bu toplumsal yapıların temelindeki zihinsel yapıların niteliğini ele alırlar. Modern dilbilimden yararlanırlar. Gramerin temel kuralları, insan aklına dayanır. Dil bakımından, önceden programlanmış bir dünya içinde olduğumuzu ifade eder.

Strauss'a göre toplumsal örgütlenmede temel olan muayyen kodlar, insan aklında yapılanırlar. Ona göre kültür, bu iç yapılar tarafından biçimlenir. Bilişsel farklılıklar, kültürel farklılıklar doğururlar.[22]

Strauss, Amerikan antropolojisini de etkilemiştir. Orada, Etnobilimciler akımı ortaya çıkmıştır. Bunlar da toplumlar arasındaki en önemli farklılıkların bilişsel farklılıklara (Algılama ve anlama yolları) dayandığına inanırlar. Her iki grup da dilbilim modelleri kullanırlar. Fakat aralarında yöntem farkları vardır.[23]

---

[19] Barnouw, Victor: A.g.e., s.42.
[20] Barnouw, Victor: A.g.e., s.42-43.
[21] Plog, Fred, - Bates, Daniel : A.g.e., s.32.
[22] Plog, Fred, - Bates, Daniel: A.g.e., s.32.
[23] Plog, Fred, - Bates, Daniel: A.g.e., s.33.

Claude Levi- Strauss

III. BİREY VE TOPLUM (PSİKOLOJİK ANTROPOLOJİ)

Birey ve kültür arasında ne gibi bir ilişki vardır? Bu konuyu ele alan antropoloji dalına **"Psikolojik Antropoloji"** diyoruz. Bu alanda çalışanlar, kültür, çocuk yetiştirme ve kişilik arasındaki ilişkileri ele almışlardır.[24] Çocuk yetiştirme uygulamalarının toplumun toplam kültürü tarafından belirlendiğini ve onun bir parçasını oluşturduğunu savunurlar. Çocuk yetiştirme uygulamaları da, kültürün ideallerinden oluşan kişilikleri yaratır.

[24] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.35.

A. Ruth Benedict: Grup Kişiliği

Bu alanın ilk temsilcisi R. Benedict'tir. **"Grup kişiliği"** üzerinde durur. Her kültür kendi özel kişiliğini yaratır. Yani, özel grup kişiliği kalıbını yaratır. Her kültürün özel idealleri vardır. Bunlar, bireyler tarafından çocukluk döneminde cezalandırma ve ödüllendirme mekanizmalarıyla çocukluk döneminde çocuğa aşılanır. Böylece herkes, kendi kültürü tarafından benimsenen kendi kişiliğini yaratır. Sonuç olarak düşünme ve davranış biçimlerinde genel bir benzerliğe varılır.[25] Kitabı; Patterns of Culture (Kültür Kalıpları) 1934. Kuzey Batı Pasifikte Kwakiutl Yerlileri ile Güney Batı Amerikanın Zuni Yerlileri üzerinde araştırma yaptı.

Onun görüşü doğrulanmamış kalıp yargı olarak eleştirilmiştir. Tek grup kişiliği bakımından karakterize edilebilecek çok az toplum vardır. Onun çalışması aşırı bir basitleştirme olarak görülmüştür.

B. Margaret Mead: Kişiliğin Esnekliği

İnsan tabiatının farklı yönleri (Cinsel roller, ergen davranışı gibi) toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu konularda alan araştırmaları yaptı. Samoa Polinezya adasında ergenler üzerinde çalıştı. Çocukluktan yetişkinliğe geçişin evrensel olduğu görüşünü benimsemedi. Örneğin çağdaş kültürlerde ergenliğin stresli durumu, çalıştığı toplumlarda görülmüyordu.[26] Eğer değerler ve davranış bir kültürden diğerine farklılık gösteriyorsa, ergenlik deneyimi de farklı olur. Örneğin ona göre, evlilik öncesi cinsel ilişkilerin onaylandığı ilkellerde, ergenlik dönemi stresli, gerilimli geçen bir dönem değildir. Samoa, böyle bir toplumdu. Bu konudaki eseri, Coming of Age in Samoa (1928)dır. Kültürel koşullar, ergenliğin gerilimli geçmesini tayin eder. Daha sonraki çalışmalarında cinsel roller ve diğer kişilik özelliklerinin biyolojik olarak değil, fakat çocuk yetiştirme yoluyla kültürel ideallerin yuğrulmasıyla esnek özellikler olduğu görüşünü geliştirdi.

C. Freudcu Yaklaşım

1930-1940 arasında psikolojik antropoloji, Freud etkisinde kaldı. Yani, yetişkin kişiliği, onun ilk çocukluk yıllarındaki güdülerinin yönlendirilmesine dayanır. Psikolojik antropologlar, kişiliği, her toplumun çocuk yetiştirme uygulamalarında yer alan doyumlar ve gerilimlerin sonucu olarak ele almaya başladılar.

---

[25] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.35.
[26] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e, s.36.

Margaret Mead

Ruth Benedict

D. Abram Kardiner: Temel Kişilik Yapısı

Psikoanalist olan Kardiner ve antropolog Ralph Linton, etnografik malzemeyi Freud açısından incelediler. Kardiner, Freud gibi, kişilikteki ilk yılların, kişiliğin biçimlenmesindeki çok önemli rolüne değindi. Farklı kültürlerde çocuk yetiştirme tekniklerini inceledi. Şu sonuca vardı: Belirli bir toplumda birçok çocuk, aynı türden engellenme, sütten kesme, tuvalet eğitimi deneyimine tabi tutulur. Sonuçta aynı temel kişilik yapısıyla büyürler. Yani benzer özellikler takımına sahip olurlar.[27]

[27] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.36.

1. Millî Karakter

2. Dünya Savaşı sırasında bir grup antropolog, temel kişilik yapısı kavramını ilkel toplumlardan, karmaşık toplumlara doğru genişlettiler.[28] Japonya, Rusya, A.B.D. gibi. Bu milli karakter araştırmaları da Kardiner ve Dubois'in çalışmaları gibi, benzer çocukluk deneyimlerinin karakteristik kişilik tipi yarattığı varsayımına dayanıyordu. Fakat bu çalışmalarda yeni bir yöntem uygulandı. Çünkü savaş, alan araştırması yapmayı güçleştiriyordu. Bu nedenle veriler ikinci elden toplanıyordu. Örneğin filmlerin çözümlenişi, edebiyat, propaganda, gazeteler, mektuplar vs. kullanılıyordu. Ayrıca, göçmenlerle görüşmeler yapılıyordu, yaşam öyküleri toplanıyor, psikolojik testler yönetiliyordu. Kültürlerin böylece uzaktan araştırılması uyarıcı olmakla birlikte, çok fazla spekülatif sonuçlardı. Örneğin Gorer ve Rickman (1950) Rus kişiliğinin tipik özelliği sayılan manic depressif ruhsal durumdaki değişmelerin Rus geleneğinde görülen çocukların kundaklanmasından kaynaklandığı sonucuna vardılar.[29]

Ayrıca, Japon kişiliğinin tipik özelliği olan obsesiv kişilik yapısı, sert tuvalet eğitimi ve disiplini yöntemlerine dayandırılmıştır. (Gorer, 1943; La Barre, 1945). Bu çalışmalardan çok az kanıt elde edildi. Bazı antropologlar, bu çalışmaların hem yöntemini, hem de temel kişilik yapısı kavramının genel geçerliliğini sorguladılar[30]

2. Kişiliğe İstatistiksel Yaklaşımlar

Bu eleştirilere yanıt olarak psikolojik antropologlar, araştırmalarını istatistiksel tekniklere dayandırdılar.[31] Aynı zamanda, geniş kapsamlı ve belirsiz kişilik kavramından vazgeçtiler. Bunun yerine, düşünce ve davranışların daha özel yönlerinde odaklaştılar.

3. Modal Kişilik

Bir kısım psikolojik antropologlar, araştırmalarında, esas olarak Freudyen bir kavram olan temel kişilik yapısı kavramından vazgeçip, istatistiksel bir kavram olan **"Modal Kişilik"** kavramını kullandılar. Nüfus ortalamasını ifade eden bir kavram.

---

[28] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.37.
[29] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.37.
[30] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.37.
[31] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.38.

Modal kişilik araştırmalarında temel araştırma araçları, psikolojik testlerdir.[32] Özellikle projektif testler kullanılmaktadır. Rorschach testleri, bunların başında yer almaktadır. Ayrıca yaşam öyküleri, rüyalar ve sözlü edebiyat da kullanılmaktadır. Böylece kesin istatistiksel yöntemlere göre kanıtlar çözümlenmektedir. Fakat bu, sonuçların pür olarak objektifliği demek değildir. Çünkü, psikolojik kanıt, baştan, testi uygulayan tarafından istatistiksel kavramlarla, çözümlenmeden önce subjektif olarak yorumlanabilir.

Psikolojik antropologlar II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bütün toplumun tüm kişiliğinden çok, kişiliğin sınırlı bir yönü üzerinde kültürlerarası araştırmalar yaptılar. (Whiting ve Child 1953 gibi) Örneğin hastalığa karşı çocuk yetiştirme uygulamaları ve yetişkin tutumları arasında ilişkiler aradılar ve anlamlı sonuçlar elde ettiler. Bugün tüm kişilikten çok, kişiliğin daha dar test edilebilir bir kısmı (Algı, biliş gibi) araştırma konusu yapılmaktadır.[33]

[32] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.38.
[33] Plog, Fred - Bates, Daniel : A.g.e., s.38.

5.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL ANTROPOLOJİNİN GELİŞMESİ

I. GENEL OLARAK

Türkiye'de Kültürel Antropolojinin kökleri Cumhuriyet öncesine kadar götürülebilir. O tarihlerde sosyoloji biliminin gelişmesi ile içiçe girmiş bir durum söz konusu idi. İslâmcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi üç akım, sosyo-kültürel yaşantımızın temelini oluşturmuştur. İslâmcılar, İslâmın biçimlendirdiği, anlamlandırdığı bir Doğu uygarlığını, İslâmî değer ve sistemleri bir bütün olarak korumak amacında idiler. Türkçüler, Batılaşmayı bir tez olarak benimsiyorlardı. Ancak, Batılılaşmak için bazı sınırlamalar getiriliyorlardı. Batının bilim ve tekniği, araştırma yöntemleri, alınması gereken ögeler olarak düşünülüyordu. Gökalp'e göre hars, manevî kültür öğeleri olarak iktibas edilemezdi. Bu husus kültürün millilik özelliğini, zihniyetini yaşam biçimini oluşturuyordu. Oysaki bilim ve teknik, uygarlığı temsil ediyordu. Gökalp, kültür ve uygarlık gibi ikilemle hem Batı ile bütünleşmeyi, hem de ümmeten millete geçişin ipuçlarını oluşturuyordu. Sosyolojimiz 1839'dan beri bu üç akımın çevresinde oluşmuştur.[1]

Ziya Gökalp'in kültüre ilişkin çalışmalarını bundan sonraki kısımda ele aldık. Doğuda Kürt aşiretleri üzerinde etnografik araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalar tamamen kültürel antropolojik niteliktedir. Türk Uygarlık Tarihi isimli eserinde de E.Durkheim'den esinlenerek eski Türklerdeki kültürel konuları ele almıştır. Örneğin Türklerde göçebelik ve töreler, dinin rolü, mana, totemizm, toplumsal tabakalaşma, şamanizm, büyü, efsane, toy ve yağma, potlaç gelenekleri, aile yapısı ve çeşitleri gibi konuları hem sosyoloji ile, hem de antropolojik açılardan ele almıştır. Ayrıca, etnolojik, halk bilimsel ve etnografik çalışmalar yapmıştır. Görüldüğü gibi antropoloji ve sosyoloji çalışmaları içiçe gelişmiştir. Cumhuriyet döneminden sonra antropoloji, sosyolojiden bağımsız olarak gelişmeye başlamıştır.

1920-1930 yılları arasındaki gelişmeler hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Yalnız 1928'lerden önce Türk Antropoloji Enstitüsü'nün kurulması ve Türk Antropoloji Mecmuası'nın yayınlanması dikkat çekicidir.

---

[1] "Türkdoğan, Orhan : Türkiye'de Sosyal Antropolojinin Gelişimi,", 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji isimli kitapta, s.125 vd.

1932 yılında Halk Evleri ile antropolojik çalışmalar hızlanmıştır. Yayınladıkları dergilerde folklor çalışmaları, masallar, halk inanç ve öyküleri, etnografik incelemeler yer alıyordu.

Bunlar arasında Ali Rıza Yalgın, göçebe yörükleri üzerinde çalışmıştır. Bu arada Fuat Köprülü, halk edebiyatı ve öyküleri üzerinde çalışmıştır. Aynı nitelikteki çalışmalar Pertev Naili Boratav tarafından sürdürülmüştür. Halk Evleri'nin pek çok yayını arasında Hamid Zübeyir Koşay, Abdülkadir İnan ve Mehmet Halil Bayri'nin eserleri önemlidir.

1925 de kurulan Türkiye Antropolojik Araştırmalar Merkezi, 1940 yılında Kemal Güngör, Güney Anadolu Yörükleri üzerinde Etno-Antropolojik Çalışma isimli ilk sosyal antropolojik eserini yayınladı.

Şevket Aziz Kansu da ilk profesyonel Türk antropoloğu olarak yetişmiştir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1929 yılında fiziki antropoloji dersini verdi ve Türk Antropoloji dergisini çıkardı (Antropoloji Enstitüsü Yayını) 1933 yılında Ankara'ya gelmiş, Antropoloji Enstitüsü'nü yönetmiştir. 1935 de kurulan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Fiziki antropoloji, etnoloji ve Prehistorya alanında çalışmalar yapmış ve bu fakültede Antropoloji ve Etnoloji Bölümünün ilk başkanı olmuştur.

1940'dan 1960'a kadar Türk kültürel antropolojisi çalışmaları daha da gelişti. Wolfram Eberhard, onbir yıl D.T.C.F.de etnoloji alanındaki dersleri ve yayınlarıyla bu alana katkıda bulundu. D.T.C.F.de yetişmiş, bazı antropologlar da çalışmalarını sürdürerek bu alanda önemli çalışmalar yapmışlardır. Bunlar arasında birkaç akademisyen şunlardır:

1. Nermin Erdentuğ - 1960 yılında D.T.C.F.de sosyo-kültürel antropolojiyi (Etnoloji) bağımsız bir kürsü haline getirmiştir. Köy araştırmalarında ilk alan araştırması tekniğini katılımcı gözlem tekniği yoluyla uygulayan antropologdur. Kendisi Prof. Aziz Kansu'nun öğrencisidir. 1956 yılında Hal Köyü ve 1959'da Sün Köyü araştırmalarını yayınlayan yazar, bu çalışmalarında fonksiyonel yaklaşımı benimsemiştir.

2. Orhan Acıpayamlı - Prof. Erdentuğ'un öğrencisi Acıpayamlı da, D.T.C.F.deki dersleri yanında mesken, nazar, doğum gelenekleri, köy manileri, yağmur duası, kuduz hastalığı gibi etnografik ve folklorik derlemeleriyle alana katkılarda bulunmuştur.

3. Sedat Veyis Örnek - D.T.C.F.de dersleri yanında Türk Halk Bilimi, İlkellerde Sanat, Büyü, Din, Ölüm gelenekleri, Sivas'da Batıl İnançlar gibi araştırmalar ile dikkati çekmiştir.

4. Aynı fakültede Zafer İlbars, kültür değişmeleri, gecekondu kadını, sağlık antropolojisi gibi konularla ilgilenmektedir.

5. G. Erginer, Etnolojik açıdan meteoroloji, kurban, din antropolojisi gibi konularla ilgilenmektedir.

6. B. Temren, alevilik ve din antropolojisi gibi konuları ele almaktadır.

Köye Yönelik Çalışmalar :

1940-1960 arasında köye yönelik çalışmalar çoğunluktadır. Köy Enstitüleri'nin kuruluşu da bu hareketin etkileyicisi olmuştur. Pek çok köye yönelik çalışmalar alan araştırması biçiminde yapılmıştır. Bu dönemde Niyazi Berkes, Behice Boran, İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan ve Mübeccel Kıray gibi araştırıcılar köy araştırmaları yapmışlardır. Bu arada yabancı antropologlar da köy çalışmaları yapmışlardır. Barbara ve George Helling'lerin Sosyoloji ve İstatistikî Bakımdan Türkiye'de Köy, 1956 da Paul Stirling'in Türkish Village adlı eserleri zikredilebilir.

Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri isimli araştırmasında Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı birkaç köyün kültürel değişmesini incelemiştir. N. Berkes, Ankara köyleri; B. Boran, Manisa köyleri; M. Kıray, Adana köyleri; İbrahim Yasa, Ankara ve İzmir köylerinde çalışmışlardır.

1960'lardan sonra köy kalkınmasına ağırlık verilmiştir. Ankara Üniversitesi'nden Cevat Geray, köy kalkınması çalışmaları yapmıştır.

Özer Ozankaya da karşılaştırmalı köy araştırması yapmıştır. Bu araştırmada köyde siyasal kültür incelenmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Sakarya yöresi kalkınmasına yönelmiş ve bu yörede Z.F. Fındıkoğlu, C.O. Tütengil, Mehmet Eröz, Âmiran Kurtkan, Mustafa Erkal çalışmalar yapmışlardır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mümtaz Turhan'ın çabalarıyla 1959 yılında sosyal antropoloji ve Etnoloji Bölümü kuruldu. C.W.M.Hart isimli Avustralya doğumlu Amerikalı bir antropolog bölüm başkanlığına getirildi. Hart, alan araştırmalarına önem verdi. Öğrencilerini uygulamalı antropoloji çalışmalarına yöneltti. Özellikle İstanbul gecekondularında yaşayanların sorunlarına eğildi.

Zeytinburnu gecekondu araştırması onun çalışması olarak yayınlandı. Öğrenci tezleri de köylerden ve fabrika işçilerinden oluşturuldu. Hart, 1969 da A.B.D.'ne döndü. Sonra bölüme Nephan Saran geldi ve o da uygulamalı antropoloji yaklaşımını benimseyerek gecekondu ve köy araştırmalarını sürdürdü. Alanla ilgili dergi çıkarılmaya başlandı. Daha sonra Prof. Taylan Akkayan, bölüm yöneticisi olarak aynı geleneği sürdürdü. Kendisi göç ve değişme konularında odaklaştı. Öğrencilerine ise tezler olarak gecekondu, göç ve işçi sorunları, köy ve İstanbul'un sorunlarına yönelik konular verdi.

Diğer üniversitelerde de antropoloji yayılmaya başladı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde antropoloji bölümü kuruldu. Bölüm yöneticiliğine Prof. Bozkurt Güvenç getirildi. Kendisi kültür alanında kuramsal çalışmalar yaptı. Bu alanda ilk Antropoloji ders kitabı (İnsan ve Kültür) Sosyo-Kültürel Değişme, Japon Kültürü, Kültür Sorunları, Türk Kimliği gibi kitapları yayınlandı. Aynı üniversitede Ali Rıza Balaman, köy (Te-Ve), gelenek ve akrabalıkla ilgili âlan araştırmalarını yayınladı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Prof. Mahmut Tezcan, sosyolojik çalışmaları yanında kültürel antropoloji alanındaki pek çok çalışmasını yayınladı. Kan Davaları isimli alan araştırması, konu ile ilgili kapsamlı ilk çalışmadır. Çalışmada örnek olan tekniği kullanılmıştır. Yine, Başlık Parası Geleneği isimli çalışması da yurdun çeşitli yörelerindeki gözlem ve literatür çalışmasına dayandırılmıştır. Kültür ve Kişilik konusundaki yayını, Türkiye'de kuramsal nitelikteki ilk psikolojik antropolojidir. Araştırıcının Sosyo-Kültürel Değişme isimli yayını da kuramsal bir çalışmadır. Türk Kültürel Antropolojisi Araştırmaları (1) isimli çalışması, bu alanla ilgili araştırmalardan oluşmaktadır. Yazarın katılarak gözlem ve tekniği ile yaptığı birbaşka. Ayrıca gençlik antropolojisi ile ilgili son araştırmalar da 1997 yılında yayınlanmıştır. Alan araştırması ise Çankırı'da yapılmıştır ve kitabın adı Çankırı Yârân Sohbetleri'dir.

Elazığ'da Fırat Üniversitesi Ed. Fak. Antropoloji bölümü kurulmuş ve burada yöresel bazı araştırmalar yapılmıştır. Gecekondu, şeker fabrikası işçileri, köy araştırmaları ve göçebe aşiretlerle (Şavak, Alikan aşiretleri gibi) ilgili alan çalışmaları yapılmıştır. Prof. Türkdoğan, Erzurum Gecekonduları, Malakanlar, sağlık antropolojisi gibi alan araştırmaları yapmış ve bunları yayınlamıştır.

1980 sonrasında Türk antropolojisinde gecekondulaşma, kentleşme, aile, nüfus planlaması, iç ve dış göçler, çevre sorunları ve kadın sorunları gibi konular ele alınmıştır.

Diyarbakır yöresinde etnik gruplarla ilgili bazı alan çalışmaları da yapılmıştır. Son yıllarda alevîler ve kürtlerle ilgili pek çok antropolojik incelemeler de yayınlanmıştır.

Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün yayınları da gerek üniversite mensuplarının, gerekse üniversite dışı araştırıcı ve uzmanların çalışmalarını içermektedir. Her dört yılda bir düzenlenen 5 ciltten oluşan kongreler (Şimdiye değin dört kongre yapılmıştır), derlemeler, araştırmalar, sempozyumlar ve üniversite tezleri ayrı ayrı seriler halinde yayınlanmış ve yayınlanmasına devam edilmektedir.

Prof. Vedia Emiroğlu'da köy araştırmaları yapmıştır. Akçakoca'daki Edilli köyünde kültür değişmeleri ve köyde yaşlılık konularında yaptığı çalışmalar yayınlanmıştır. Rezan Şahinkaya ve Nurettin Yıldırak ise köy aileleri, köyde çocuklar ve köy kadınları konularında araştırmalarını yayınlanmışlardır.

Genel Değerlendirme

Kültürel antropoloji, Türkiye'de sosyoloji bilimi ile içiçe gelişmiştir. Sonradan üniversitelerde bağımsız Antropoloji Bölümleri açıldı. Fakat sosyoloji kadar gelişme kaydedememiştir. Bu alandaki eleman yetersizliği dikkati çekmektedir. Bu nedenle yurdumuzun bazı yöreleri antropolojik araştırmalara konu olamamıştır. Özellikle etnik gruplar, bilimsel yöntemlerle incelenmiş değildir.

İleride, ülkemizin kalkınmasına yönelik antropolojik çalışmalara gereksinim duyulacaktır. Özellikle GAP yöresi baraj ve sulama kanalı yöre kültürüne dinamizm kazandıracaktır. Ayrıca, gelecekte kent antropolojisi çalışmalarına da gereksinim duyulacaktır. Kentleşen Türkiye, kentlerin kültür yönünden araştırılmasına yönelecektir. Şimdiye değinki çalışmaların çoğu da etnografik kalmıştır. Ayrıca bunlar parçasal olarak kalmış, bir bütünleşmeye gidilmemiş ve sistematize edilmemiştir. Gelecekteki Türk kültürel antropolojisinin, iç kültürel dinamiklerle dış dinamiklerin getirdiği sorunlarla karşı karşıya geleceği kuşkusuzdur.

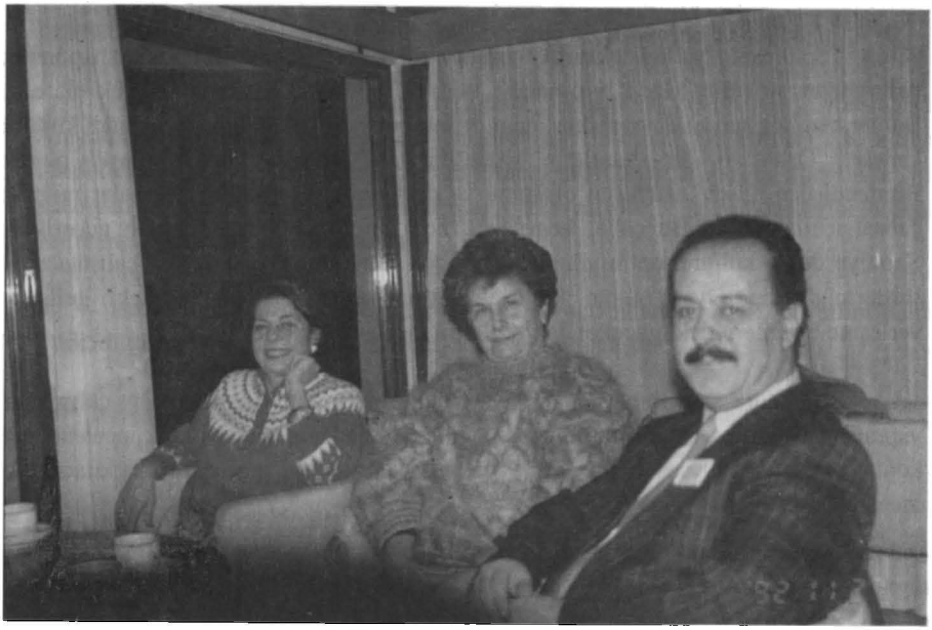
Türkiye'de Antropoloji Bilimlerinin Kurucusu
Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz KANSU (A.Ü.D.T.C.Fakültesi)

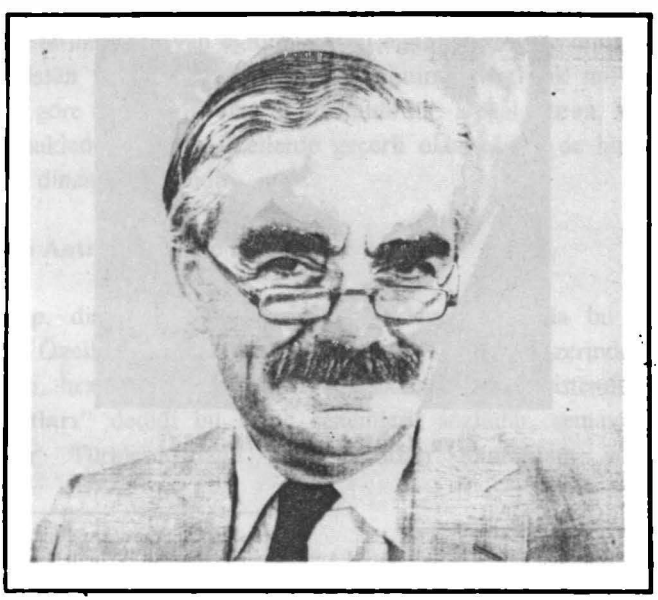
Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ
A.Ü.D.T.C.Fakültesi

Prof. Dr. Nephan SARAN
İst. Üni. Edebiyat Fakültesi

Prof.Dr. Zafer İlbars (ortada) ve Prof. Dr. Mahmut Tezcan

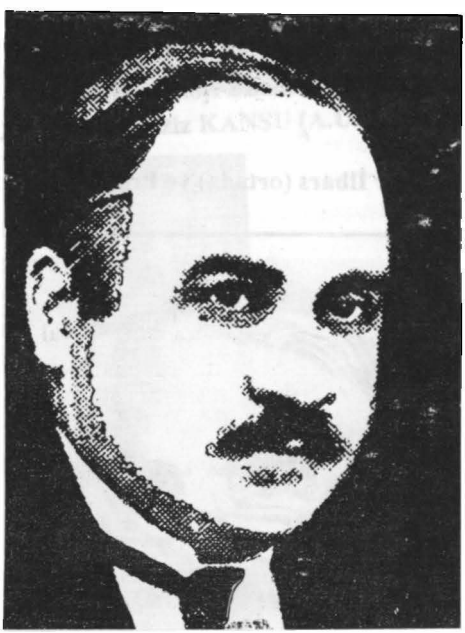

Bozkurt GÜVENÇ

II. İLK TÜRK KÜLTÜR ANTROPOLOĞU OLARAK ZİYA GÖKALP

Toplumsal yada kültürel antropoloji, antropoloji biliminin uzmanlık dallarından birisidir. Maddî ve manevî kültürü toplumsal bir bütün olarak ele alır. Bunlar hem toplumsal davranışları, hem de insanın yaptığı herşeyi, yâni maddî kültürü kapsar.[1] Özellikle Amerikalıların yaklaşımıyla **"Kültürel Antropoloji"** olarak isimlendirilen bu dal, kültürün oluşumu ve değişimine eğemen olan yasalar bulmak çabası içerisindedir. Bu çaba, hem ilkel, hem de çağdaş kültürler için geçerlidir. Şimdiye değin kültürel antropologlar daha çok ilkel kültürler üzerinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Oysa bugün kültürel antropologlar kent biçimindeki gelişmiş yerleşme birimlerindeki gecekondu yörelerini incelemektedirler.

Ünlü Türk sosyologlarından Ziya Gökalp de kültürel antropolojik çalışmalar yapmıştır. Gökalp, esas olarak bir sosyologdur. Bu nedenle o, sosyolojik incelemelere konu olmuştur. Oysa onun Türk Kültür antropolojisine olan katkıları hiç incelenmemiştir.

Ziya GÖKALP (1876-1924)

[1] Saran, Nephan : "Antropoloji ve Kolları", Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi I, S.11.

Onun sosyolojiye olduğu kadar Türk toplumsal ve kültür antropolojisine katkıları da oldukça önemlidir. Bu bölümde onun bu yönlerine değineceğiz.

Gökalp, bu alana, **Kavramlar** (Kültür, Göçebelik, Aşiret gibi), **Metot** (Alan Araştırması, kuramsal açıklamalar, tarihsel ve etnolojik yöntemler), **Araştırma teknikleri** (katılarak gözlem, literatür incelemesi) ve **Folklor**, (özellikle halk edebiyatı), **çeşitli toplumsal kurumlar, davranışlar, gelenekler** gibi konular bakımından katkılarda bulunmuştur.

Bu katkıları kuşkusuz daha çok Türkiye açısındandır. Yâni, bu bilim dalının Türk kültürü açısından incelenmesine katkıda bulunmuştur.

Aşağıda, onun bu alandaki katkılarını teker teker ele alacağız.

1. Eğitim Antropolojisine Katkısı :

Eğitim antropolojisi, daha çok ilkel toplumlardaki kültürlenme sürecini ve genel özelliklerini ele alan, toplumsal antropolojinin yeni bir uzmanlık alanıdır.[2] Gökalp de Durkheim'ın toplumsallaşma tanımını aynen benimsemiştir. Ona göre toplumsallaşma, eğitim alanlamındadır. Yâni, bir toplumda, yetişmiş kuşağın henüz yetişmeye başlayan kuşağa düşünce ve duygularını iletmesi demektir. [3]

Gökalp, bugün ilkel toplumların eğitim süreçlerinin incelenmesinde en yaygın kavram olan formal olmayan eğitim (Doğal eğitim) üzerinde durmuş ve bu eğitimi, diğerinden üstün tutmuştur. Çünkü doğal eğitim, daha çok millî kültürü çocuğa aktarır[4] Ona göre de önemli olan, millî kültürdür. Doğal eğitim, kültürün yaşanılan biçimlerini nakleder. Bugün ilkellerde geçerli olan eğitim de budur. Yâni bu tür eğitim, canlı, dinamik eğitimdir.

2. Din Antropolojisine Katkıları :

Gökalp, din kurumu hakkındaki açıklamalarıyla da bu alana katkılarda bulunmuştur. Özellikle Türklerin dinleri ve inanç sistemleri üzerinde durmuştur. Hem çeşitli dinleri, hem de bu dinlerden kaynaklanan inanç sistemlerini incelemiştir. **"Halk itikatları"** dediği bu inanç sistemleri, sözlüdür, semavî dinin haricinde oluşmuşlardır. Türklere özgü halk itikatları **Şamanizm** ve **Toyunizm**'den

---

[2] Tezcan, Mahmut : Eğitim Sosyolojisi, S. 19.

[3] Gökalp, Ziya : Makaleler V, S. 15. Hazırlayan Rıza Kardaş,

[4] Tezcan, Mahmut : "Ziya Gökalp'ın Eğitim Anlayışı ve Atatürk", Türk Dili, Sayı : 396.

kaynaklanmıştır. Bazıları da İran, Arap, İsrail ve yerli Hristiyanlardan alınmıştır. Eski Türkler, özellikle kadınlar arasında yaşayan bu halk itikatlarına "Tandırname" bazan de **"Kece Kitab"** demişlerdir.[5] Ona göre Tandırname ahkâmı bir takım işlerin uğurlu yada uğursuz sayılmasından ibarettir. Göze görünmeyen "Peri"lerin sevdikleri işler uğurlu, sevmedikleri ise uğursuzdur. Bunların yararları olduğu gibi, yararsız olanları da vardır.[6] Erkeklerin pek bilmediği bu itikatları, eğitilmiş kadınlar da bilmez. Yalnız eğitilmemiş kadınlar, bu itikatları İslâmiyetin özellikleri olarak bilirler diyor Gökalp[7]

Bu inanç sistemlerinin Gökalp'e göre bir işlevi de, bir zümrenin hangi ırka ve millete mensup olduğunu da belli eder[8]

3. Çeşitli Yerleşim Birimleri :

Çeşitli yerleşim birimleri, Gökalp'e göre kent ortamına gelmeden önceki antropolojik birimler olarak sayılabilir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Oba - Oba, beraber konup göçen çadırların toplanmasıdır. Buna **"Avul"** da denir. Gökalp, en eski köyün bir obanın çadırlarını bırakarak evlerde oturmasıyla başladığını belirtir.[9] Üç türlüdürler.[10]

i) Semiyevî (Aynı aile adını taşıyan fertlerin toplamıdır.)
ii) Feodal (Başlarında bir ağa vardır. Oba fertlerinden ayrı konumdadır).
iii) Demokrat (Çeşitli ailelerden oluşur. Komşu olarak birlikte yaşarlar).
Bunlardan üç tür köy oluşmuştur.

Aşiret - Diyarbakır'daki aşiretler üçe ayrılır.[11]
a) Tam göçebe,
b) Yarım göçebe,
c) Mukîm (Yerleşik) aşiretler.

Köyler - "Ağa Köyü" ve **"Ahali Köyü"** olarak ikiye ayırır.[12]

---

[5] Gökalp, Ziya : Makaleler 7, S. 271. Hazırlayan : M. Abdülhaluk Çay,
[6] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 272.
[7] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 274.
[8] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 276.
[9] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 128.
[10] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 128-129.
[11] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 243.
[12] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 243.

Kent - Bireyciliğin esas alındığı, uygarlığın görüldüğü yerleşmelerdir.

Gökalp, bugün antropolojik açıdan çok önemli olan ve hâlâ kültürel antropolojik araştırmalara konu olan aşiretler üzerinde durarak onlardaki gelenekleri incelemiştir. Özellikle Güneydoğu Anadoludaki aşiretleri ele almıştır.[13] Onların edebî eserlerini incelemiş, gözlemlerde bulunmuştur. Böylece bugünkü antropolojik yöntem ve teknikler olarak alan araştırmaları yapmış, katılarak gözlem ve görüşme tekniğini kullanmıştır.

4. Aşiret Toplumsal Örgütlenmesi :

Gökalp, aşiretleri kavimlere ayırmış, dillerine, lehçelerine göre sınıflandırmıştır.[14]

Özelikle aşiret gelenekleri üzerinde durmuştur. Geleneklere dayalı hukuk, aşiretlerde temeldir. Örneğin başkanlık ödeneği vardır. Mahsulât satışından reis pay alır. Örneğin koyunların yünleri satılırken, develer nakliyede kullanılırken, savaş ganimetlerinden reisler pay alır.[15]

Aşirette ortak sorumluluk vardır. Cinayet, gasp, hırsızlık gibi durumlarda yalnız yapan değil, bütün aşiret sorumludur. Ferde tecavüz, aşirete tecavüz anlamına geldiği için intikamı aşiret alır. Suç işleyenler, **"İzciler"** (iz takip edenler) tarafından takip edilip keşfedilir. Keşiften sonra katlin intikamı alınır. Alınan diyet, ölenin aile büyüğüne verilmeyip aşiretin üyeleri arasında bölüşülür.[16] Çalma ve gasp durumlarında hayvanın bir benzeri rehine alınır.[17]

Aşiret seciyelerinden birisi de, **konukseverlik** ve **cömertliktir**.[18] Cömertlik ve konukseverlik namuskârlıktır.

Mutlaka intikam almak bir başka seciye örneğidir.[19] İntikam almayan kişi, şeref ve izzetini kaybeder.

---

[13] Gökalp, Ziya: Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler, S. 48.
[14] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 48-49.
[15] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 67.
[16] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 78.
[17] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 69.
[18] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 70.
[19] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 70.

Aşiretlerde **kadınların durumu** güçlüdür. Onlar da erkekler kadar yiğitlik gösterir.[20] **"Aslan aslandır; ister dişi, ister erkek".**

Başlık parası geleneği aşiretlerde çok yaygındır. Kızların isteği alınadan babalar, büyük meblağ karşılığında kızlarını kocaya verirler. Damadın ihtiyarlığına, çirkinliğine, karakterine bakılmaz.[21] Birden çok kızı olan babalar zengin olur. Çünkü o zamanlar (1900'ler) çeyiz verme yokmuş.

Aşiret mefkûresinin çok güçlü olduğunu belirten Gökalp, **"bu hususu aşiret kavgalarında görmek mümkündür."** der. Yaşamlarını, servetlerini, evlâtlarını bu mefkûre için feda ederler.[22]

Aşiret vicdanı, ferdin ihtirasından, iradesinden ve aşkından üstündür.[23]

Aşiretlerde doğan çocuğun en yaşlı akrabası, çocuğun adını koyar.[24]

Ölenler için cenaze törenleri, kadınların saç kesmesi, ağıtlar söylemesi de yaygın bir gelenektir.[25]

Zina yapan erkek ve kadın, suçüstü yakalanmışsa derhal öldürülür.[26]

Tasavvurî akrabalık türü olarak kirvelik de aşiret gelenekleri arasında çok yaygındır.[27] Sünnet olan çocuğu tutan kişi çocuğun kirvesi olur. Gökalp, sünneti, ilkellerde görülen **"Potlaç"** geleneğinin bir izi olarak görür. Müsrifane ziyafetlerden oluşan **"Patlaç"**lar gibi sünnet törenlerinde de kirvenin hediye ve aşırı düğün giderlerini karşılaması gerekirdi.[28]

5. Eski Türk Gelenekleri :

Gökalp, eski Türklerde **"Potlaç"** örneği olarak **"Toy"**ları gösterir. Müsrifane muhteşem ziyafet biçimindeki toylar, Türklerin çok sık başvurduğu bir kültür kalıbı

---

[20] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 73.
[21] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 73.
[22] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 75.
[23] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 77.
[24] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 112.
[25] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 111.
[26] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 138.
[27] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 141
[28] Gökalp, Ziya : Türk Medeniyeti Tarihi, S.75-76., Has. İsmail Aka, Kazım Yaşar Kopraman.

idi. Yeme-içme, çalgı, oyun, her türlü eğlence toylarda yer alırdı. Katılanlar yeni elbise giyerler borçları da verilirdi.[29] Resmî Toylara **"Şölen"** adı verilirdi. Bunlar, bol masraflı, israfa kaçan ziyafetler biçiminde idi.[30] Ayrıca düğün toyları da vardı.[31]

Gökalp'e göre eski Oğuzlarda hergün obaların birinde şölen vardı.[32] Zevküsefa içinde bir hayat sürdürülmekte idi. Yine, yağma şöleni de **"Potlaç"** ın azamî derecesi idi. Dâvetliler, dâvet sahibinin otağını, sürülerini vs. mallarını yağma ederlerdi.[33] Bütün bunlar, Gökalp'e göre eski Türklerde ortak bir yaşamın hüküm sürdüğünü gösteriyordu. Bu yaşamın bir tecellisi de av etlerinin beraber yenilmesi idi.[34]

Kadın açısından da eski Türkleri inceleyen Gökalp, kadının bütün toplumsal işlerde erkekle beraber bulunması şartı olduğunu belirtiyor.[35] Kadın erkek arasında manevî bir uçurum olmadığına değinir. Erkeğin yaptığı bir sanatı kadın da yapabilirdi. Türk kadını erkeklerden kaçmaz ve ziyafet meclislerinde ve siyaset, savaş, avcılıkta onlarla birlikte olurdu. Hukukî açıdan da erkekle eşit konumda idi.[36]

Türk ailesini incelerken tamamen antropolojik nitelikteki konulardan **"Düğün Âdetleri"** ni incelemiştir.[37] Düğün geleneklerinin babalık temeline dayanan ailelerde ilk kez ortaya çıktığını söylüyor. Ona göre bunun nedeni de, çocuğun babasına olan akrabalığının toplumsal teyididir. Bu husus aynı zamanda erkek ile kadın arasındaki izdivaç bağını da oluşturur.

Ekonomik yaşam açısından Eski Türkleri inceleyen Gökalp, dört tür üretim ilişkisinin söz konusu olduğunu belirtiyor.[38]

1. Avcı Türkler (Sığır ve kuşları avlarlar).
2. Sürü Sahibi Türkler (Koyun, keçi, at, deve, öküz sürüleri).
3. Çiftçi Türkler (Buğday, arpa, pirinç, darı, mısır ekerler ve meyve yetiştirirler).

---

[29] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 265.
[30] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 77.
[31] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 264.
[32] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 77.
[33] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 203.
[34] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 205.
[35] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 322.
[36] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 371.
[37] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 308
[38] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 363.

4. Sanatla uğraşan Türkler (Demircilik, silahçılık, okçuluk, saraçlık, çadırcılık, keçe ve halı sanatları, kuyumculuk sanatı icra ederlerdi).

Gökalp, ayrıca Oğuz kavmine mensup **Yörük** ve **Türkmenlere** de dikkati çekmiştir. Bunların da antropolojik açıdan ayrı töreleri oluşu, bugün ayrı bir öneme sahiptir.[39]

6. Folklor ve Ziya Gökalp :

Ziya Gökalp'in, antropolojinin dallarından birisi olan folklora geniş katkıları olmuştur.

Gökalp, gerek ilkel, gerekse çağdaş toplumlarda halkın sözlü geleneklerinin incelendiği folklora ilgi duymuştur. Gökalp bu dala **"Halkiyat"** demiştir.

Gökalp, özellikle folklorun halk edebiyatını ilgilendiren masallar, deyimler, türküler, halk öyküleri, efsaneler derlemiştir. Masalları Diyarbakır yöresinde derlemiştir. Ocaktan yetişme masalcıların özel şiveleriyle masal naklettiklerini ve masalcıların, eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmı olduğunu belirtir.[40] Diyarbakır'da masalcılık da anadan kıza intikal etmektedir. Masalcılığın da bir sanatkârlık olduğunu ve kullandığı kelimelerin yerinde kullanılması gerektiğine değinir.[41]

Gökalp, millî karakterimizi vurgulayan, çocuk eğitimi için yararlı olan masalların kaybolmadan biran önce toplanılması gereğine değinir.[42]

Gökalp, Diyarbakır ve yöresinde yaşayan etnik toplulukların folklor ve etnografyası ile ilgilenmiştir. Esasen yazılı kaynakların bulunmadığı yerlerde folklor ve etnografyadan yararlanmıştır. Dikkatleri halk üzerlerine çekerek, bu alanlara öncülük etmiştir.

Folklor alanındaki çalışmalarından birisi, **Halk türkülerini** notaya aldırmasıdır. Yaşlı kadınlara eski türküleri söyletip notaya aldırmıştır.[43]

---

[39] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 225.
[40] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 267.
[41] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 268.
[42] Gökalp, Ziya : a.g.e., S. 269.
[43] Dizdaroğlu, Hikmet : "Folklorcu Ziya Gökalp" S. 14., I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri,

Halk klâsikleri biçiminde bir dizi düşünmüştür. Bu seride ilk kitap olan **"Nasrettin Hoca Lâtifeleri"** basılmıştır.[44] Ayrıca Köroğlu'nu da manzum olarak yazmıştır.[45] İkinci klâsik olarak Dede Korkut'u düşünmüştür. Dede Korkut hikâyeleriyle ilgilenmiş ve bunları bilimsel açıdan değerlendirmiştir.

Halktan kaynaklanan atasözü, bilmece, ninni, türkü, destan, masal, efsane, halk öyküleri gibi folklorik malzemelerin bir milletin manevî yaşamındaki önemini, bunların manevî yaşamı biçimlendirdiğini vurgulamıştır. Bunları da Türk aydınlarına nakletmeyi bir görev bilmiştir.

Türklerin de bir etnografya müzesine ihtiyacı olduğuna ve bu konudaki dergi çıkarılması gereğine değinir.[46]

Sözlü geleneklerin, folklorcular tarafından köy köy gezilerek, yerinde tesbit edilmelerini savunmuştur.[47] Böylece Gökalp, alan araştırması yöntemini savunan düşünürlerimiz arasındadır. Örneğin aşiret hakkında bilgi toplamıyorsa o aşiretin fertlerine sormalı diyor. Özellikle o aşiretteki yaşlılar ve riyaset mevkiinde bulunanlardan (Reisler) bilgi alınmalı diyerek[48] kaynak kişilerin kimler olması gerektiğine değiniyor. Ayrıca bazı uzmanlardan da yararlanmalı diyor. Örneğin masalcılardan masal, türkücülerden türkü derleme, Tândırname ahkâmı için yaşlılardan bilgi alma gibi.[49] Şöyle diyor : "Hulâsa her çeşit an'anenin özel bilicisini bulup ona başvurmalı". Ayrıca etnograflar, gittikleri aşiretin güvenini kazanmalı, kendisini sevdirmeli, onların içlerine girmelidir der. Böylece Gökalp, araştırıcının niteliklerini de belirtiyor.

Gökalp, Kavmiyatı (Etnografya-Halkbilim) sosyolojiye gerekli olan ham maddeyi sağlayan, sosyolojiye yardımcı bir bilim olarak görür.[50]

Fransa'dan etkilenerek antropoloji ve etnografyayı birbirinden ayırır. Beşeriyat dediği antropoloji, ırk bilimidir. Gökalp, bundan fizikî antropolojiyi kastediyor.

---

[44] Dizdaroğlu : a.g.Makale, S. 15.
[45] Dizdaroğlu : a.g.Makale, S. 15.
[46] Gökalp, Ziya : Kürt Aşiretleri, S. 24.
[47] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 25..
[48] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 27.
[49] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 28.
[50] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 14.

Kavmiyat (Etnografya) ilkel toplumların yazılı olmayan kültürünü ele alır. Bunların toplumsal kurumlarını ve uygarlıklarını inceler.[51]

Gökalp, ülkemizin etnografyasının iyi biçimde araştırılması ve bu konuda eleman yetiştirilmesi gereğine dikkati çeker.[52] Fakat bu elemanların biraz (1 yıllık) sosyoloji öğrenimi görmüş olmalarını vurgular.[53] Gökalp şöyle diyor: **"Etnograf olmak için tam sosyolog olmak gerekli değildir. Etnograflar amele devresindedirler. Sosyolog ise mîmardir."**[54]

Avrupa'da etnografya müzelerinin varlığına değinen Gökalp, buralarda halk ananelerinden bahseden etnografya bölümüne **"Halkiyat"** (Folklor) adı verilir diyor.[55]

7. Kültür Kavramı :

"Hars" dediği kültür kavramı, ona göre, din, ahlâk, hukuk, akıl, estetik, güzel sanatlar, iktisat, dil, fen (Teknik) ve bilimden oluşur. Kültür, bunların uyumlu bir toplamıdır. Bir uygarlığın her millette aldığı özel biçimlere **"Hars"** der. Yâni hars, millîdir. Uygarlık, milletler arasıdır. Türkleri kültür yönünden zengin, fakat uygarlıkta yoksul görür. Ona göre güçlü millî ülkülerle kendini gösteren kültür, uygarlıktan daha güçlüdür.[56]

SONUÇ

Ziya Gökalp esas olarak bir sosyologdur. Fakat o, aynı zamanda bir toplumsal antropologdur. Toplumsal antropoloji esasen çok yeni bir daldır. Bu bilimin ülkemize girişi de yenidir. Bu nedenle Ziya Gökalp, antropolojik yönlerinden çok, sosyolojik yönleri açısından incelemelere konu olmuştur. Yukarıdaki açıklamalarımız onun antropolojik yönlerini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü, toplumsal antropolojinin tek kelime ile ifade edilebilecek konusu olan "Kültür", Gökalp'in üzerinde durduğu temel kavramlardan birisidir. Bu bakımdan Türkiye'deki toplumsal antropolojinin kurucuları arasında sayılır.

---

[51] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 16.
[52] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 21.
[53] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 21.
[54] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 21.
[55] Gökalp, Ziya : a.g.e, S. 23.
[56] Heyd, Uriel : Türk Ulusçuluğunun Temelleri, S. 76.

Ayrıca bu alana araştırma yöntem ve teknikleri bakımından yenilikler getirmiş, Türk kültürünü tarihsel açıdan incelemiş, yazılı olmayan kültürün de toplumdaki önemine değinerek bu bakımlardan katkılarda bulunmuştur. Bu bakımdan onu bir Türk toplumsal antropoloğu olarak da görmeliyiz.

Ziya Gökalp'i sadece bir bilime katkısı açısından değerlendirmemek gerekir. Onun faaliyetlerini bir bütün olarak gözönünde bulundurmalıyız. Amaçladığı yegâne şey, Türk halkını uyandırmak, onun millî değerlerini tanıtmak ve ortaya koymak, Türkün yüceliğini, kültürel zenginliğini açığa çıkarmak, Türk milletinin bütünlüğünü korumaktır. Onun katkıları, ancak böyle bir bütünlük içerisinde anlam kazanır. Biz bu çalışmamızda onun sadece toplumsal antropoloji yönünü ele aldık. Onun diğer yönleri, sosyoloji literatüründe yeterince incelenmiştir.

6.BÖLÜM

YAŞAM BİÇİMLERİNE GÖRE TOPLUM TİPLERİ

Kültürel evrim sürecinde insanlar besin gereksinimlerini çeşitli kaynaklardan sağlamışlardır.

1.Doğal koşullarda kendiliğinden biten ve yetişen bitkiler ve yabanıl havyanlar.

2. Yapay olarak insanın yetiştirdiği bitkiler ve besin maddesi olarak yararlanmak üzere evcilleştirdiği hayvanlar.

Bu iki kaynak, insanın gıda maddesi edinme etkinliklerini yönlendirmiş, belirlemiş ve bu konuda çeşitlilik yaratmıştır.

Gerhard LENSKİ, toplumları üç kümede inceler:[1]

1. Sanayi öncesi topluluklar
2. Sanayileşmekte olan topluluklar
3. Sanayi toplumları.

İkinci kategoriyi, sanayileşmekte olan bahçeci toplumlar ve sanayileşmekte olan tarımcı toplumlar olarak ikiye ayırır. Bunların ikisi de karmaşık toplumlardır. Lenski, sanayi öncesi toplulukları şöyle sınıflandırır:

1. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen topluluklar
2. Bahçecilikle uğraşanlar (Basit ve ileri düzeyde)
3. Tarımcı toplumlar (Basit ve ileri düzeyde)
4. Belirgin geçim kaynaklarında uzmanlaşan toplumlar (Balıkçılar, hayvancılık yapanlar, deniz ticareti yapanlar)

---

[1] Lenski, G. and Lenski, J.: Human Societies, s. 115 v.d.
Plog and Bates: A.g.e., s.841-187.
Bornouw, V. : A.g.e., s.86-107.

I. SANAYİ ÖNCESİ TOPLULUKLAR

A. Avcı ve Toplayıcı Toplumlar

Bunlar, genellikle, göçebe ve yarı göçebe küçük topluluklardır. En çok 50 kişilik bir grupturlar. Yiyeceklerini günlük avlanarak ve toplayarak elde ederler. Bunların yiyecek haline getirilmesi, başlıca günlük etkinliklerdir.

Bu tür toplumlarda iş bölümü yaş ve cinsiyete göre oluşmuştur. Erkeklerin yaptıkları, avcılık, balıkçılık, savaşcılık, siyasal, dinsel ve zanaata ilişkin uğraşlardır. Sebze ve meyvelerin toplanması, hazırlanması, küçük hayvanları toplamak ve çocuk bakımı kadınlara aittir.

Barınak yapımı ise toplumlara göre farklılık göstermektedir. Bazılarında erkek, bazılarında kadın işi sayılır.

Mal varlıkları fazla değildir. Sadece avcılık için gerekli aletlere sahiptirler. Sürekli gezindikleri için bunları taşıma zorunluluğu vardır.

Kendilerine yeterli bir ekonomiye sahiptirler. Dünyada pek çok örnekleri vardır. Haidalar (Kuzey-Batı Amerika) ile Buşmanlar (Afrika Kalahari çölünde) Avustralya yerlileri Andamanlılar da bir başka örnektir. Bunlar, doğadaki av hayvanını ve bitkiyi tükettikçe sürekli göç etmek zorunda kalırlar. Haidaların çevresi zengin olduğu halde yarı göçebe yaşarlar.

Avcılık ve toplayıcılık, çok sayıda insanı beslemeye uygun değildir. Bu nedenle küçük topluluklar halinde yaşamaya zorlamışlardır. Böylece küçük bir grubun göç etmesi büyük gruptan daha kolay olmaktadır.

Besin üretimi tekniklerinin ilkel ve yetersiz olduğu toplumlardır. İnsanlar günü gününe geçimlik düzeyinde yaşarlar. Bu toplumlar arasında görülen çeşitlilikler, daha çok fiziksel çevrenin farklılığına dayanır. Artık ürün yoktur. Malların bölüşümünde eşitlik vardır.

B. Bahçecilikle Uğraşan Toplumlar

Özellikle bitkilere bağlı yiyecekler üzerinde yoğunlaşmış toplumlardır. Bahçecilik ekonomisi temeline dayalıdırlar. Basit bir kazıcıyı araç kullanılır.

Bu toplumlar da ikiye ayrılır.

a) Basit bahçecilik düzeyindekiler ve b) İleri düzeyde bahçecilik yapanlar. Beşerî işgücü basit araç gereçler toprağı işlemede başlıca araçlardır. Geçim ekonomisi olarak kendilerine yeterli bir üretimde bulunurlar. Başkaları için üretimde bulunulmaz.

Amazon nehri civarı, Büyük Okyanusun bazı adaları Güneydoğu Asya'da basit bahçecilik yapan toplumları görebiliriz. İleri düzeyde bahçecilik yapanlar, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güneyinde ve Güneydoğu Asya'da görülebilir. Bunlar çapa kullanmakta, teraslama, sulama, gübreleme gibi ileri teknikleri de kullanmaktadırlar. Bu toplumlar kendi başlarına yeterli, siyasal açıdan özerk, küçük köyler niteliğindedirler. Nüfusları 50-200 arasındadır. Yerleşiktirler. Toprağın ürün vermediği zamanlarda yılda bir göç ederler. Akrabalık, bu toplulukların temel niteliğidir. Ailelerin toplulukta bütünleşmesi akrabalık yoluyla olur. Kadınlar üretim etkinliklerinin çoğunda yer alırlar. Bu nedenle ana tarafı akrabalar daha önemlidir. Bu toplumlarda anaerkil geniş aile tipi yaygındır. Erkekler ise avcılık ve çobanlık işlerini yaparlar. Bu toplumlarda hane, temel birimdir.

Lenski, ileri bahçeci toplumunda gelişmiş bir eşitsizliğin varlığına işaret eder. Bu eşitsizliğin ön koşulu olarak da politika ve akrabalık sistemlerinin birbirinden ayrılması ve devletin gelişmesini söyler.

İleri bahçeci toplumları geliştikçe, sınıfın temeli olarak **"Miras"** ortaya çıkar. Toplumsal sınıfların gelişmesini olanaklı kılacak artı ürün olmadığı için basit bahçeci toplumlarla avcı ve toplayıcı toplumlar birbirine benzer. İleri bahçeci toplumlarında bahçecilik tekniklerinin geliştirilmesiyle bir artı ürün ve ayrılmış siyasal bir sistemin gelişmesi dikkati çeker. İşte bu durumda bir sınıf sisteminin başlangıcını görürüz.

C. Tarıma Dayalı Toplumlar

Bunlar sabanın kullanılmasıyla ortaya çıkmışlardır. Pulluğun keşfi ve hayvan enerjisinin koşulduğu bir yapıdır. Erkek tarafının egemen olduğu ataerkil geniş aile yapısı bu toplumlarda yaygındır. Bu toplum tipinde sınıf temeli, daha çok kalıtıma dayalı sıkı bir tabakalaşmaya bağlıdır.

Bunlar da basit tarımsal ve ileri tarımsal toplumlar olarak farklılaşırlar. Bu sistemde köylü, ürün üretir. İlkel toplumdan farkı budur. Bir kent ve devlete bağımlı ilişkiler içerisindedir.

Eric Wolf, tarımsal toplumları ikiye ayırır. Kapalı köylü toplumları ve açık köylü toplumları. Kapalı tarımsal topluluklarda birey o toplumda doğar ve yetişir.

Grup içinden evlenir. Toprak üzerinde onun dışarıya satılmaması için toplu bir denetim vardır. Açık köylü toplumları ise ürün, pazarlama ve ulusal kültüre daha çok katılır. Toprak üzerinde komünal bir yargılama yoktur. Pazar için üretim söz konusudur. Birinci tipte aile ekonomisi egemendir. Bunlar yüksek yerlere yerleşmiştir. Açık olanlar ise ovalara yerleşmişlerdir (Latin Amerika, Türkiye gibi). Birinciler, geleneksel teknolojiyi kullanırlar ve yoksuldurlar.

Arttırılmış enerji yatırımı tarım toplumlarında var. Böylece her birim toprakda verimlilik de artmış olur. Ek enerji, hayvanlardan, ziraî makinelerden, gübrelerden ve insan gücünden sağlanır. Yoğunlaştırma yöntemleri ise, sulama kanalları, teraslama, ürün rotasyonu, seçici ürün yetiştirme ve canlı hayvanları içerir. Bu teknikler yoluyla işlenmiş toprakların ürünü de artar ve daha çok toprak işlenince ürün artar. Böylece artık ürün kentlere ve devlete aktarılır.

Tarıma geçişle birlikte ilk kentlerin ortaya çıkışı örneği olarak Mezopotamya ve Mısır gibi yöreler gösterilebilir. Böylece köy-kent ayrımı ortaya çıkmış ve para ekonomisine geçilmiştir.

İleri tarımcı toplumlar, Orta Doğu'dan kaynaklanmış ve Avrupa'ya, Güneydoğu Asya'ya, Hindistan ve Çin'e doğru yayılmıştır. Lenski'nin açıklamalarına göre bugün bu toplumların çoğu, karışık toplum biçiminde Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika yörelerinde varlıklarını sürdürmektedirler.[2]

D. Bazı Özel Toplumlar

Bu toplulukların özelliği, belirli geçim kaynaklarında uzmanlaşmış olmalarıdır. Bunlardan birkaç örnek;

*1) **Balıkçı Topluluklar*** - Sadece balıkçılıkla geçinen ve dünyanın çeşitli yörelerindeki topluluklardır. Bunlar, avcı ve toplayıcı topluluklarla, kısmen de basit bahçecilik düzeyindeki toplumların toplumsal örgütlenme biçimlerine benzerler. Sebze ve meyve gereksinimlerini ya alarak ya da yetiştirerek sağlarlar.[3] Avcılık ve hayvan yetiştirerek de geçimlerini sağlarlar. Bunlar en çok Kuzey Amerika'nın kuzeybatısında, kısmen de Kuzey Asya, Pasifik Adaları, Afrika'da, Güney Amerika'da bulunur.

[2] Lenski, G. - Lenski. J.: A.g.e., s.221.
[3] Lenski, G. Lenski,. J.: A.g.e., s.263.

2) Hayvancılıkla Geçinen Topluluklar - Bunlar bahçeci ve basit tarımsal topluluklar düzeyindedirler. Daha çok, göçebe ve yarı göçebedirler. Sürü besleyerek geçimlerini sağlarlar. Büyük sürü sahipleri, servet ve güç sahibi erkeklerdir. Erkek tarafı önemlidir. Ataerkil geniş aile tipi yaygındır. Gelin erkeğin tarafına gelir. Başlık parası yaygındır.

Hayvancılık toplulukları, tarımın yapılmasına uygun olmayan yerlerde gelişmiştir. Yeterli yağış olmaması, iklim koşullarının ürün yetiştirmeye uygun olmaması, dağlık ve engebeli bir arazi gibi engeller, hayvancılığı teşvik etmiştir. Afrika, Asya ve Arap Yarımadası, bu tür topluluklara uygun yerlerdir.

3) Denizci Toplumlar

Bunlar bugün görülmeyen topluluklardır. Venedikliler, Cenevizliler gibi. Akdeniz'de toplanmışlardır. Toplumsal örgütlenmeleri ileri tarımsal düzey topluluklarına benzer. Bunlar deniz ticareti yaparlar. Deniz aşırı ticaret de yaparlar. Karadan yapılan ticarette malların deniz yoluyla yapılandan daha pahalı olduğu yerlerde malları bu topluluk mensupları denizden daha ucuza taşırlar. Kent merkezleri tıpkı ileri tarım topluluklarınkine benzerdi. Fakat bunlar, sadece bir kentten oluşan çok küçük topluluklardı. Çok yakınlarında da kırsal hinterlandları vardı. Atina gibi. Kartaca ve Dutch denizaşırı imparatorluklardı.

II. SANAYİ TOPLUMLARI

18. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de gelişen sanayi devriminin sonuçlarından fabrika üretimini içeren bir toplum tipidir.

Tarım toplumlarından çok büyük farklılıklar gösterirler. Makina, enerji ve yoğun üretim dönemidir.

* Mekanikleşme ve uzmanlaşmış verimli birimler oluşmuştur.

* Kullanılan ham maddeler çeşitlenmiştir.

*Enerji kaynakları farklılaşmıştır.

* Aletler çok daha karmaşık ve etkili olmuştur.

* Malların üretim ve tüketiminde büyük artışlar olmuştur.

* Eşitsizlik ve toplumsal yapı arasındaki ilişki, ileri bahçeci ve tarım toplumlarında yüksek olmakla birlikte, gelişmiş sanayi toplumlarında eşitsizlik oranı daha düşüktür. Bununla birlikte Lenski, eşitsizliğin toplumlarda daima var olacağını iddia eder.

* Nüfus ulus içinde köylerden kentlere göç etmiş ve sanayi işlerinde çalışmaya başlamıştır.

* İş uzmanlaşması artmıştır.

* Servetin belli kesimlerde toplanması artmıştır. Bu durum, yeni, toplumsal ilişkiler ve örgütler yoluyla gerçekleşmiştir.

* Sınıflar arası farklılaşma artmıştır.

* Uluslararası ekonomi ortaya çıkmıştır.

7. BÖLÜM

EKONOMİK ANTROPOLOJİ

Ekonomik antropolojinin başlıca uğraşı alanları şöyle sıralanabilir:

1. Mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketimi
2. Mal ve hizmetlerin dağıtılması

1. Mal ve hizmetler üretilirken kuşkusuz belirli oranda bir teknoloji kullanılır. İşte bu teknolojide ham madde nasıl elde edilir ve işlenir?

Üretim sırasındaki iş bölümü nasıldır? Uzmanlaşmanın derecesi nedir?

2. Dağıtımda temel üniteler nelerdir? Bireyler mi, yoksa aile mi? Ticaret mi yoksa değiştirme ekonomisi mi vardır?

I. MAL VE HİZMETLERİN ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ

İlkel toplumlar pazardan yoksundurlar. Teknoloji geri olduğu için geçim ekonomisinin ötesine geçilememektedir. İlkel insan, zamanının büyük kısmını yiyecek aramakla geçirmektedir. Çalışmaya az zaman ayırırlar, ama açlıktan da ölmezler. Ama isterlerse maddî varlık üretimini çoğaltabilirler. Bunun için yeterli zamanları vardır. Günde üç saatlik bir çalışma, ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyorsa daha çok çalışmak istemezler ve bu konuda zorlanmazlar. Fakat zaman zaman ihtiyaçları üzerinde fazla ürün elde ederler. Manyoka, mısır, tütün, pamuk, vs. gibi. Fakat bu artı ürün, normal çalışma zamanı içinde elde edilmiştir. Bu fazla ürün, tamamen siyasal amaçlarla kutlamalarda, davetlerde, yabancılara yapılan ziyaretler sırasında tüketilir.

Avcı toplayıcı toplumlar, ekonomik olayların belirgin olarak görüldüğü bir alandır. Bu konuda birkaç toplumdan örnekler verelim.

Guayaki avcısı, kendi avladığı hayvanların etini yemez.[1] Bu konuda kabilede bir yiyecek tabusu vardır. O da, "İnsan kendi vurduğunu yemez" biçimindedir. Bu nedenle ailesine (kadın ve çocuklar) ve topluluğun öbür üyelerine dağıtır. Yine aynı nedenle, karısının pişirdiği etten yemez. Her erkek, yaşamı boyunca başkaları için avlanır ve yiyeceğini de başkalarından alır. Bu yasağa kesin olarak uyulur. Hatta avcılığa kabul töreni henüz yapılmamış delikanlılar bile vurdukları kuşun etini

[1] Clastres, Pierre.: Devlete Karşı Toplum, s. 95.

yemezler. Bu yasağın önemli sonuçlarından birisi, yerlilerin daha küçük ailelere bölünmesini fiilen önlemesidir. Erkek, tabuyu çiğnemekten kaçınır. Böylece, topluluk durumunda olmak esastır. Her avcı, hem et bağışlayan, hem de et alan bir kişi olmaktadır. Böylece bir yiyecek değiştokuşu gerçekleşmektedir.

Bir erkek Eskimo, oltasıyla ayı balığı avına çıkar. Tek başına ava çıkar, ödünç olarak da yanına köpek ya da kayak alır. Böylece, Eskimo toplumunun beklediği iyi bir avcı olma beklentisini gerçekleştirmek ister. Avını yakalayınca kulübesine (evine) getirir. Burası, avın diğer kişilerle paylaşıldığı bir evdir. Burada karısının pişirdiği çorbayı evin diğer sakinleriyle yer. Bu arada sohbet edilir, şarkılar söylenir.

Yayılma yoluyla da ekonomik kurumlar, başka kabilelerden etkilenmektedir. Chuckchee'ler geyiğin ehlileştirilmesini Tunguslar'dan, Tunguslar da batıdaki kabilelerden öğrenmişlerdir. Eskimolar, geyiği avladıkları halde evcilleştirmesini öğrenmemişlerdi.

Ekonomik insan kavramı, insanın niteliklerinden birisidir. İnsanın ekonomik davranışını ifade eder. Oysa bu kavram ilkel insan için geçerli değildir.

A. Homo Economicus'un Geçersizliği

Toplumsal ve kültürel fenomeni açıklamaya çalışan Deterministik (Gerekirci) kuramların hepsinin temelinde, kültürün çevreye en ekonomik en iyi biçimde uyumu sağlayan davranışlar oluşturduğu kanısı vardır. Yani herhangibir kültür birimi belirli bir çevrede en yüksek bir ekonomik yeterlilik sağlar. Determinislere göre insan, **"Homo economicus"**dur. Yani insan, etkinliklerinde daima en yüksek ekonomik yeterliliğe göre davranır. Oysaki toplumlarda bu yaklaşım, anlaşılmaz bir hal alır. Oralarda ekonomik yeterlilik yoktur. Prof. N. Saran'ın verdiği örneklerde bu hususu açıkça görebiliriz. Örneğin, bir Afrika kabilesinde erkek, kaçan karısını geri getirmek için vermiş olduğu belli bir ineği geri alabilmek için sonsuz kavgalara, çatışmalara girer. Bir başka kabilede yapılan domuz festivalinde hemen bütün köy zarara uğrar. Kwakiutl'lar, Potlaç törenlerinde büyük emeklerle elde ettikleri eşyalarını kasten yok ederler. Çünkü bu törenler, bir israf yarışı niteliğindedirler.

Arapeshler, akrabalarının köylerine ektikleri bitkilerin ürünlerini toplayabilmek üzere dağlık arazide günlerce yol yürüdükten sonra, buraya geldiklerinde ürünün domuzlar tarafından yendiğine tanık olurlar. Böylece **"Ekonomik insan"** kavramına kuşku ile bakılabilir.

B. Gösterişçi Tüketim

Sosyolog Thornstein Veblen, tüketim ile toplumsal tabakalaşma arasındaki işlevsel bağıntıyı ilk kez ele alan bir yazardır. Ona göre tüketimin amacı, sadece biyolojik gereksinimlerin doyumuna yönelik değildir. Her toplumda tüketim, tüketicinin toplumsal statüsünü göstermek gibi bir işleve de sahiptir. Aylak sınıf, servet ve kudretini farklılaşmış bir tüketim biçimi ile gösterir. Veblen, bu tüketim biçimine **"Gösterişçi tüketim"** der. Aylak sınıf, servetini, ekonomik olmayan biçimde harcayarak yerini ve statüsünü belirler.

A.B.D.'deki kuzey batı yerlilerinin Potlaç gelenekleri bu konuda bir örnektir. Battaniyeler, kutular, bakır levhalardan oluşan servet, reislerin konumlarını güçlendirip, şeref sağlayan ünvan ve ayrıcalıklar sağlar. Bu servet, yarışmacı törenlerde tahrip edilir, yakılır ya da denize dökülür, ya da dağıtılır. Böylece başka reislerin şeref ve itibarları azaltılır, alt edilir.

Solomon Adalarında ise ziyafetler, gösteriş tüketimi niteliğindedir. Burada klan reisinin konumu, ziyafet vererek sağlanır. Yeni Zelanda, Trobriand ya da Samon'da tatlı patates teşhiri, armağan verme ve ziyafet biçiminde gösteriş tüketimi görülür.

Batı Afrika krallıklarında dinsel törenler, cenaza ve düğünler servet sarfını gerektirir.

C. İş Bölümü

Yaş ve cinsiyete dayalı işbölümü her toplumda görülür.[2]

Yaş dolayısıyla işbölümünde belirli yaştakilerin belirli işlevi yapması söz konusudur. Çocukluk döneminde çocuğun bütün gereksinimleri büyükler tarafından karşılanır. Çocuk bu devrede fazla iş görmez. Fakat büyüklere yardım eder.

1. Cinsiyete Dayalı İş bölümü

Kadın daha az hareketli, yer değiştirmeyi sık sık gerektirmeyen işlerde çalışır. Sadece hafif işler yapmaz. Avcı toplumlarda kadın ağır işler de yapar.

[2] Saran, Nephan : A.g.e., s.289.

Hayvancılıkla ilgili toplumlarda erkek, sürüleri güder ve ava gider. Fakat kadınların da bu işi yaptığı toplumlar vardır. Örneğin Malenesia'da domuzlara bakmak ve beslemek kadınların işidir.

Kadın yemeği hazırlar, çocuklara bakar, elbise ve barınak sağlar. Kamp kurar ve bozar.

Pueblo kızılderililerinde bütün işleri yapan erkektir.

Afrika'da yaşayan Bathonga'larda her işi kadınlar yapar. Erkek, sadece tarlada çalılıları temizler.

Erkek ve kadının yaptığı işler toplumdan topluma ve zamana göre değişir.

Guayaki yerlilerinde cinsiyete bağlı işbölümü oldukça belirgindir.[3] Burada iki cinsin birlikte yürüttükleri bir çalışma yoktur. Örneğin tarım, erkekler kadar, kadınların da katıldığı bir etkinliktir. Kadınlar, ekme, dikme, yabani otları ayıklama, ürün toplama gibi işleri yürütür. Erkekler ağaçları sökerek ve kuru otları yakar ve böylece tarım arazisini ekime hazırlarlar. Erkeklerin avcılığı başta gelir. Toplayıcılık da yaparlar. Yay ve Sepet aslında işbölümünün bir simgesidir ve iki karşıt kültür öğesidir. Yay, avcının elindeki tek silah olup, sadece erkeklere özgü bir gereçtir. Sepet de yalnızca kadınlarca kullanılır. Erkekler avlanır, kadınlar taşır.

Erkek çocuk, 4-5 yaşına gelince babası ona bir yay armağan eder. Çocuk da o günden sonra ok talimlerine başlar. Birkaç yıl sonra ona daha büyük bir yay ve daha etkili oklar verilir. Çocuk, annesine avladığı kuşları getirince, annesi onun aklıbaşında bir çocuk olduğunu ve ileride iyi bir avcı olacağına inanır. Birkaç yıl sonra sıra, kabul törenine gelir. 15 yaşına girince, delikanlının alt dudağı delinir ve böylece bir dudak süsü olan Beta'yı takmaya hak kazanır. Artık o gerçek bir avcı olmuştur. Bu, bir süre sonra evlenebileceği, yani bir evi geçindirebileceği anlamına gelir.

Erkekler cemaatine katıldıktan sonra hemen bir yay hazırlar ve artık topluluğun üretici bir üyesi olarak kendi eliyle yaptığı bu silahla avlanır ve yaşlanıncaya ya da ölünceye dek yanından yayını ayırmaz.

Aynı süreç, kadın için de söz konusudur. Küçük kız 9-10 yaşına gelince, annesinden bir sepet hediye alır. Boş sepeti alnına bağlanmış bir bağla taşır. 12-13 yaşına girip ilk adetini gördükten ve kadınlığa kabul töreni yapıldıktan sonra genç kız

[3] Clastres, Pierre : Devlete Karşı Toplum, s.86, v.d.

artık bir Dare'dir. Yani, bir süre sonra bir avcıyla evlenecek bir kadın sayılır. Yeni konumu ve bundan sonraki yaşamının bir göstergesi olarak ilk görevine başlar ve kendi sepetini örer. Böylece delikanlı ve genç kız, biri yayının, öbürü de sepetinin hem efendisi hem de kölesi durumuna gelerek olgunluk çağına girmiş olurlar. Ördükleri ise avcının yayı ve okları, kadının da sepeti yakılır. Kişiliğin göstergesi sayılan bu aletler, sahipleriyle birlikte yok olmalıdır.

Kadınlar avcıların yaylarına dokunamaz, erkekler de kadınların sepetlerini kullanamaz. Böylece Guayakiler, toplumlarının temelini oluşturan bu büyük karşıtlığı, karşılıklı yasaklarla korumaya alırlar. Bütün alet ve araçların kullanılması kadın ve erkek açısından bir ayrıma tabi değildir. Fakat yay ve sepet, bu uygulamanın dışındadır. Kadın ve erkek birbirlerinin ok ve sepetine dokunursa şanssızlığa uğrarlar korkusu vardır.

2. Kadın-Erkek Birlikte Çalışması

Bazı işlerin tekniği, kadın ve erkeğin birlikte çalışmasını gerektirir. Örneğin Kuzey Amerika'daki kızılderililerin buffalo avcılığı tekniği bu niteliktedir. Bu avcılıkta kabilenin eli tutan bütün erkek ve kadınına gereksinim duyulur. Önce büyük bir buffalo sürüsünün yeri saptanır. Sonra erkekler, sağlam bir ağıl inşa ederler. Ağılın giriş yerinden başlayarak gittikçe uzaklaşan etrafı çitle çevrili iki yol yapılır. Ağıl yapımı bittikten sonra, bir grup erkek, buffalo sürüsünü ürküterek ağıla doğru yönlendirir. Hayvanlar etrafı çitle çevrili yola girince, diğer erkekler, çitin zayıf yerlerinden buffaloların kaçmaması için önlem alırlar. Sürü ağıla girince, ağıl etrafındaki yerliler, hayvanları öldürür. Av bitince kadınların çalışması başlar. Hayvanların derisi yüzülür. Hemen yenecek etler, kurutulacak olanlar ayrılır. Av hayvanları böylece ava katılan bütün aileler arasında paylaşılır.

Kuzeydeki Chuckchee'lerde, kadın, kocasıyla birlikte geyikleri sürer. Trobriand adalarında ise bütün işlerde kadınla erkek birlikte çalışır.

3. Yalnız ya da Birlikte Çalışma

Bazı işler yalnız çalışmayı, bazıları da birlikte çalışmayı gerektirir. Örneğin bir Eskimo avcısı, avını ürkütmeden, hayvanın çok yakınına kadar sokulup, yay ve okunu, mızrağını ya da oltasını kullanır. Bu tür avcılık, yalnız başına yapılır. Ayrıca, Eskimolar, yabanî bitki toplamaya birlikte çıkarlar. Fakat herkes kendi yiyeceğini toplar.

II. MAL VE HİZMETLERİN DAĞILIMI VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Mal ve hizmetlerin dağılım ve değişimi, iki türde söz konusudur. Bu konuda üretimin miktarı önemlidir. Üretim fazlası olmayan toplumlarda mal ve hizmet değişimi yöntemi basittir. Üretenler, aynı zamanda tüketenlerdir. Üretim fazlalığının olduğu toplumlarda karmaşık bir dağıtım sistemi ve pazar ekonomisi söz konusudur.

Artık üretimi olmayanlara (Geçim ekonomisi) örnek olarak Kuzey Arizona'daki Pueblo kabilelerinden Hopiler verilebilir. Ürettiklerini tüketirler. Elbiselerini kendileri dokurlar. Aletlerin tümünü kendileri yapar. Avcılık ve toplayıcılık yaptıkları toprağın sahibi yoktur. Toprağın sahibi kimse değildir. Geniş yönde herkes için yiyecek sağlanır. Tarım yapılan arazi, matrilineal klana aittir. Aynı ana soyundan gelen ailelerin ortak malıdır. Arazi, eşit miktarda, klanı oluşturan ailelerin reisleri arasında bölüşülmüştür. Kıtlık zamanlarında ya da avcılığın kötü gittiği durumlarda aile, sıkıntı içine düştüğünde akraba olan diğer aileler tarafından gereksinimleri, armağan olarak sağlanır. Karşılık hemen istenmez. Öbür aile aynı duruma düşerse, önceki yardım edilen ailenin yardım zorunluluğu vardır. Hiçbir aile, başkalarının gereksinmeleri olan mal ya da gıdayı saklamaz. Cömertlik ve iyi kalplilik en yüce Hopi idealidir. Cimrilik büyük günahtır. Hopi köyünde hemen bütün mallar değiştirilir ve dağılır. Buna **"karşılıklı değiştirme"** denir. Bu sistem, karmaşık ekonomik sistemlerde de vardır. Meksika'daki Zapotek kızılderililerinde ticaret ve pazar ekonomisi olduğu gibi, karşılıklı dağıtım sistemi de vardır. Düğün zamanı evlenen kız ve erkeğin aileleri, akraba ve yakın dostlarından armağan alırlar. Bunlar bir yere kaydedilerek aynısı armağan olarak verilir. Geçim ekonomilerinin bazılarında toplumlararası ticaret de vardır. Hopiler, civardaki kızılderililerle ticari değişim yaparlar. Tarım ürünleri ve dokudukları kumaşları, deri, fıstık, deniz hayvanları, kabukları vs.yi değiştirirler. Avustralya'daki Aruntalar da ticaret yoluyla mal alırlar.

Symbioik Ticarî İlişkiler

Bu kavram, genellikle, iki ya da daha fazla bağımsız toplumun aralarında özel bir ticari ilişki kurmasıdır.[4] Burada, ekonomik bakımdan ileri ve büyük bir toplum, kendi içinde iş bölümü olmayan ve dolayısıyla değiştirebilecek mal üretemeyen küçük bir toplumla ortaklık kurmuştur. Örneğin Afrika Kongo'sunda yaşayan Bantularla Pygmi negroları arasındaki ilişki, Bantular büyük köylerde bahçe tarımı yaparlar. Artı ürün üretirler, iş bölümü yaygın olup, ticaret yaparlar ve pazarları vardır. Pygmiler avcı ve toplayıcıdırlar. Küçük gruplar halinde ve göçebe olarak ormanlarda yaşarlar.

[4] Saran, Nephan : Antropoloji, s.293.

İşbölümü ve kendi toplumlarında ticaret yoktur. Basit alet ve silah yaparlar. Bantu negrolarıyla ticari ilişki kurmuşlardır. Zengin tarım ürünlerine sahiptirler. Gıda maddeleri çeşitlidir. Kullandıkları alet ve silahları demirdir. Aletler, eşya ve tarım ürünleri Bantu negrolarından ticaret yoluyla elde edilmiştir. Pygmiler, bu aldıklarına karşılık, Bantu köylerine et, hayvan derisi, yabani bal, orman ürünleri, kulübe damlarında kullanılan yaprak getirirler. Ayrıca Bantu negroların bir tür gözcülüğünü yaparlar.

Belirli zamanlarda ticaret yaparlar. Fakat iki grup çok az yüz yüze gelir. Değiştirilecek malları Bantu kasabalarından uzakta belirli bir yere bırakılır. Pygmiler bunları alıp, yerine kendi getirdiklerini bırakırlar. Bu tür ticarete **"Sağır trampa"** ya da **"Sessiz değiştirme"** denilir. Yüz yüze gelmeden yapılan bir ticarettir ki her iki taraf da dürüst hareket eder. Taraflardan biri, adet olandan daha az mal getirip bırakmışsa, diğer taraf, gelecek seferde derhal kendi getireceklerinde kesinti yapar. İki taraf da birbirlerini tatmin ettikçe bu tip değişim sürüp gider. Symbiotik ticari ilişki, eşitler arasında olmamasına rağmen her iki gruba da yarar sağlar. Bantu Negroları orman ürünlerinden ve av etinden yararlanırlar. Pygmiler, Negroların ileri teknolojisinden yararlanırlar. Bantu negroları hiç bir bakımdan Pygmilere egemen değildirler. Her ikisi de, sadece birbirlerine gereksinim duyarlar.

III. HEDİYELEŞME GELENEKLERİ

Hediye geleneği, bütün kültürlerde görülen evrensel ve işlevsel bir kültür kalıbıdır. İlkel olsun, çağdaş olsun, her kültür bu geleneği yaygın biçimde sürdürmüştür. Çağdaş kültürlerde ise, her fırsatta hediye verip alma daha fazla uygulanma şansına sahip olmuştur. Evrensel olduğu kadar işlevseldir de. Çünkü insan ilişkilerinde yararı görülen gerekli bir uygulama niteliğini göstermektedir.

Bu çalışmadaki açıklamalarımız, literatür incelenmesi ve gözlemlerimize dayandırılmıştır.

Hediyenin Tanımı : İnsanların önemli günlerini hatırlatmak ve dostluğu belirtmek için verilen şeylerdir.

A. İlkel Toplumlarda Hediye :

İlkel toplumlarda hediye geleneği, Fransız düşünür Marcel Mauss, (1872-1950) tarafından incelenmiştir. Karşılaştırmalı yöntemi kullanarak Polynesia, Melanesia ve Kuzey Batı Amerikadaki yerlileri ele almıştır.[5]

[5] Bohannan J.P.- Glazer, M : High Points in Anthropology, s. 267.

Hediye değiştokuşu, ekonomik antropolojinin temel konusunu oluşturmuştur. Çünkü, ekonomik ve siyasal amaçlarla yerine getirilen bir kültür kalıbıdır. Daha çok, akrabalık biçimindeki insan ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda bir anlamlılık kazanmaktadır.[6]

Hediye alıp verme, bu toplumlarda toplumsal yaşamın ve kurumların tüm yönlerinde ifadesini bulmaktadır. Dinsel, ahlâksal ve ekonomik yaşamda hediyenin yeri önemlidir.

Mauss, hediyelerin bir istem olmayıp, toplumsal zorunluluklar şebekesinin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Yani, hediye vermek ve almak, toplumsal yapıda zorunluluğu temsil eder.[7]

Mallar, hediye yoluyla değiştokuş edilir. Hediye alış verişi, kuramsal olarak gönüllüdür. Fakat gerçeklikte, bir zorunluluk altında alınıp verilir.[8]

Mauss, **"Karşılıklılık"** kavramını kullanmaktadır. Her türlü alışveriş ve paylaşma, karşılıklı olmak zorundadır. Hediye alışverişi gibi duygusal ilişkilerde bile bilinçaltı bir karşılık bekleyiş vardır.[9]

1. "Kula":

İlkel ticaret, yabancı grupların ve toplumların birbirleriyle ticaret ortaklığı kurmaları biçiminde gerçekleşmektedir. Ortaklardan biri, kendi artı ürününü bazı hediyelerle birlikte ortağına ya da ticaret kardeşine götürür. Onun hediye ve mallarını alıp döner. Yalnız, hediyelerin ve değiştirilen malların eşdeğerde olması beklenir ve öyle olması gerekir. Alışveriş, ortaklığın kardeşleri arasında gerçekleşmektedir. Böylece uzun süreli alışverişler sonucu, yabancı toplumlar arasında **"Ticaret akrabalıkları"** kurulmuş olmaktadır.

Bu tür ilkel ticaretin örneği "Kula" dır. Malinowski'nin Batı Okyanusya'da incelediği ticaret ortaklığıdır. Bu adalarda yaşayan Argonaut'lar, denizaşırı komşu adalarla sürekli ticaret ilişkisi içinde yaşarlar. Bunlar küçük gemilerle açık denizlere doğru yaptıkları seferlere, **"Kula"** derler. Kula'nın amacı, kolye ile bilezik değiştirmektir. Her denizcinin her limanda kendisini bekleyen bir ticaret ortağı vardır.

---

[6] Bohannan J.P.- Glazer, M.: a.g.e. s. 265.
[7] Bohannan, J.P. - Glazer, M. : a.g.e. s.265.
[8] Bohannan, J.P. - Glazer, M. : a.g.e. s.266.
[9] Güvenç, Bozkurt : İnsan ve Kültür, s.231.

Karşılama sırasında önce hediyeler verilmektedir. Ortaklık, her alışverişte birbirine hediye vererek bir tür hak helallaşması yapmaktadırlar.[10]

Küçük toplumlarda törensel olarak verilen hediyeler, yüksek değere sahip objelerden oluşur.[11]

Kula'nın bazı işleri, özenle hazırlanmış sihir âyinleri ve halkın katıldığı törenlerle birlikte yürür. Bilezik ve kolyelerin âyinli mübadelesi (Kula) yanında, trampa ile adalılar arasında pek çok malın büyük miktarda mübadelesi sağlanmış olur ki, buna Gimwali denir.[12] Hediye mübadelesinde cimri davranan, iktisadî düşüncelere fazla bağlanan kişileri, **"Hediye verme işini sanki mal mübadelesi imiş gibi yapıyor"** diyerek kınar ve Kula kurumundan çıkarırlar. Hediyede denklik, hediyeye karşılık yapana ait olup kişilerin itibarı buna bağlıdır.[13]

2. Potlaç :

İlkellerde hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir başka fırsat da **"Potlaç"** geleneğidir. Kuzeybatı Amerika'daki yerlilerde görülen bu gelenek, malların kamuya dağıtılması demektir .[14] Kabile reisleri büyük ziyafetler verirler. Bu ziyafetlerde bol bol yenir, içilir, şarkılar söylenir, dans edilir ve halka hediyeler dağıtılır. Servetini dağıtmış olan şefler, itibar kazanırlar. Ne kadar çok dağıtmışsa o kadar itibar kazanır. Bu nedenle Potlaç, bir gösteriş tüketimidir.

Potlaç'ta mülkiyet, gösterişçi ve rekabetçi bir biçimde tahrip edilir. Örneğin Kwakiutl Potlaç'ı sırasında battaniyeler yakılmakta, sandallar parçalanmakta vs.

Boy beyleri, üretilen ürünü, çağırılılara üleştirerek, bazen da yakıp yıkarak yağmalatırlar. Bu tür toplumlarda üretim yapıldığı için tüketimi yaygınlaştırmak çabasıyla armağan verilmektedir. Idışmada (Armağan değişimi) tek amaç, üretilenin üleşilmesidir.[15]

3. Yağmacılık :

Türklerde Oğuzlar zamanındaki yağmacılığın Potlaç'la pek farklı olmadığı söylenebilir.[16] Boy başkanları arasında yapılması, başkanlar arası yarışma gibi

[10] Güvenç, Bozkurt : İnsan ve Kültür, s. 229-230
[11] Mair , Lucy : An Introduction To Social Antropology, s. 182.
[12] Eröz, Mehmet : İktisat Sosyolojisine Giriş, s. 264.
[13] Eröz, Mehmet : a.g.e., s.264.
[14] Mair, Lucy : a.g.e., s. 185.
[15] Divitçioğlu, Sencer: Kök Türkler, s. 235.
[16] Divitçioğlu, Sencer: a.g.e., s. 238.

durumlar Potlaçlarda da aynen vardır. Eski Türklerdeki **"Yağmalı toy"** kurumu, Prof. Eröz'e göre, itibar sağlayıcılık yönünden Potlaç'ı andırmakta, fakat toplumsal adalet sağlayıcılık bakımından ondan ayrılır. Burada çılgın bir rekabet ve malların tahribi yoktur.[17] Hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin düzenledikleri şölenlerden mallar, yakılıp yıkılmayıp yoksul tabakalara dağıtılırdı.

Osmanlı saray ve konaklarında iftar yemeğinden sonra, ziyafet sahibi tarafından konuklara birer kese içinde para verilirdi ki buna **"Diş kirası"** denmektedir. Böylece eski yağmalı toy, islâm geleneğinde yine yardımlaşma amaçlı yeni bir biçim almıştı.[18]

B. Devlet Büyüklerinin Hediye Vermesi :

Hükümdarlar arasında hediye alışverişi her toplumda her zaman görülen bir olaydır. Türklerde de yaygın biçimde uygulanmıştır. At, elbise, para ve değerli taşlar, Selçuklular zamanında hediye olarak kullanılan malzemelerdi.[19] Akrabalar arası ilişkilerde de hediyenin önemi büyüktür. Örneğin Selçuklular zamanında akrabalarına konuk olan kimse mutlaka hediye getiriyordu. Bu hediyeye **"Belek"** deniyordu.[20]

C. Türk Kültüründe Hediyenin Özelliği :

Hediyenin yukarıda açıkladığımız kuramsal niteliği olan **"Karşılıklılık"** Türk kültüründe de geçerlidir. Özellikle düğünlerde komşulara ve akrabalara götürülen hediyelerde bu hususa çok dikkat edilir. Herkes hediye alırken, onlar bize ne getirmişti? diye hatırlayarak ona denk, eşit bir hediye almaya dikkat eder. Hatta Anadolu'da kırsal kesimlerdeki düğünlerde kimin ne hediye getirdiği herkese açıkça ilân edilir. Bu karşılıklılık ilkesinin (Aşağı yukarı aynı değerde bir hediye karşı tarafa verilir) diğer kültürlerde de tamamen geçerli olduğunu antropologlar belirtmektedirler.[21]

Batıdan, **"Yayılma"** yoluyla kültürümüze geçen hediye verme durumlarından birkaçı ise şunlardır :

1. Yılbaşında hediye vermek,
2. Doğum gününde hediye vermek,
3. Evlenme yıldönümünde,

---

[17] Eröz, Mehmet : a.g.e., s. 268.
[18] Eröz, Mehmet : a.g.e., s. 271.
[19] Köymen, M. Altay : Alpaslanlar ve Zamanı II, s. 87.
[20] Köymen, M. Altay : A.g.e., s. 319.
[21] Barnouw, Victor : An Introduction to Anthropology-Etnology, s. 107

4. Üniversite personelinin akademik ünvanı aldığı zaman,
5. Bir kurumdan emekli olunurken,
6. Anneler gününde anneye,
7. Babalar gününde babaya,

Yaşlı nineler, dedeler, babalar, akrabalar ve tüm komşu köylüler askere uğurlamayı bir tören durumuna getirmişlerdir. Asker adaylarının el öpmeleri sırasında herkesin karınca kaderince onların ceplerine para koymaları, dayanışmanın, sevginin en güzel örneğidir.

Ölü evine de yurdumuzun bazı yörelerinde hediye götürülmektedir. Örneğin Ankara'nın Keskin ilçesinde lokum, Çorum'da bir kutu şeker, Erzurum köylerinde çay ve şeker, varlıklı ailelerden Konya ve Van köylerinde ise koç götürülür. Aybastı'da tatlı götürülür.[22]

Geleneksel kültürümüzde hediye, yarı açık, yarı gizli biçimde götürülen yere sessizce bırakılır. Oysa günümüzde yine Batı'nın etkisiyle kentsel yörelerde hediye getiren kişinin yanında açılıp teşekkür edilmektedir.

İnsanlar, doğum, ergenlik töreni, düğün ve ölüm gibi yaşamın çeşitli dönemlerinde, aileler arası zorunlu armağan değişi (ıdışırlar) ne baş vururlar. Ülkemizde de bu aşamalar hediye alışverişinde geçerli olmaktadır.

1. Ülkemizde Hediye Götürülen Durumlar :

1. Doğum-Yeni doğan çocuğu görmeye gidişlerde,
2. Köylerde çocuğun dişinin çıktığı zamanda yapılan **"Diş Hediği"** törenine gidişte,
3. Kur'an hatmeden çocuğa, hatim duasına gelenler tarafından hediye götürülür.
4. Sünnet olan çocuğa,
5. Askere uğurlama ve asker ziyaretlerinde,
6. Uzun yolculuğa çıkışlarda,
7. Evlenme törenlerinde,
8. Bayramlarda,
9. Hacca gidişte,
10. Yeni ev almada, ev görmeye gidişte
11. Ölümlerde,

[22] Üçer, Müjgân: "Sivas'ta Yoklatma", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. 4 Cilt, s. 363. v.d.

Hediyenin en bol alınıp verildiği ortamlardan birisi, kuşkusuz düğünlerdir. Gereksinimden fazla hediye geldiğinde ev sahibi, onları saklayıp, başka bir komşusuna yeniden hediye götürür.

12. Uzağa gidip tekrar eve dönülünce, yine o kişinin yakınlarından hediye beklenir. Gittiği yerde meşhur birşey, değişik birşey bulursa alıp getirir.

Anadolu'da bu konuda **"Değirmenden gelenden Poğaça umarlar"** denir.

13. Kent okullarının yıl sonlarında özellikle özel okullarda öğrenciler tarafından öğretmenlere çeşitli hediyeler götürülmektedir.

2. Dinsel Yön :

Türk kültüründe hediyenin yaygınlığı ve önemi, onun İslâm dininde yer alışı ile de açıklanabilir. Bu konuda bir kaç hadise değinmek yeterlidir.

"Hediyeleşiniz:
Çünkü hediyye
Gönül kırgınlığını giderir"

(Tirmizî, cild: 4 Sh.441
Hadis No: 2130)

"Hediyeleşiniz ki,
Muhabbetiniz artsın"

(Camiuss-Sağîr, cilt: 1
Sh. 133)

"Hediyeleşiniz ki,
Sevginiz artsın,
Tokalaşınız ki,
Aranızdaki husumet gitsin"

(Ö. Nasuhi Bilmen,
Hikmet Gencelerî, Sh. 102.)

Hediyenin az oluşu, küçüğü daha makbuldür denir. Bununla ilgili olarak bazı deyimlerimiz de var. Örneğin **"Yarım elma, gönül alma"**, **"Çam sakızı çoban armağanı"**, **"Bahşiş atın dişine bakılmaz"** gibi. Bu deyimleri her ne kadar kullanırsak da yine de uymamaya çalışırız. Çünkü hediye veren kişi böyle bir durumda mahcup olmak istemez. Hem kendi saygınlığının sarsılmasını istemez, hem de hediye verdiği kişiyi küçümsemek duygusuna kapılmak istemez. Ama yoksul halkımız az da olsa yine de gücünün yettiği kadar verir ve bununla da mutlu olur. Bir köyde askere uğurlama sırasında asker adayına para vermek için elindeki bütün parayı köy bakkalına bozdurmaya gelen bir yaşlı kadına köy bakkalı şöyle der: **"Ninem, parayı bozduracağına tümünü virsen olma mı"**? diye sorduğunda **"Oğul bu asker parasıdır, uğur getirir, çoğundan azı hayırlıdır"** yanıtını verir.[23]

3. Uygunluk :

Hediye verilen kişinin özelliklerinin de dikkate alındığını görmekteyiz. Kuşkusuz kadına, çocuğa, yaşlıya verilen hediyeler farklı olacaktır. Yani, hediyenin verilen kişiye uygunluğu gözönünde bulundurulmalıdır.

4. Çeşitli Hediye Kavramları :

Kültürümüzde hediye anlamına gelen çeşitli kavramlar vardır. Bunlardan birkaçını belirtelim: **"Idışmak"** (Hediye alışverişi) Sivas'ta hediye götürmeye **"Yoklatma"** denir. Sivas'ta yoklatma, genel anlamda hediye götürülerek veya gönderilerek yapılan ziyaretlere denir.[24] **"Dürü"** Yörüklerde hediyeye "Dürü" deniyor. Düğünde hediyelerin kimin tarafından verildiği özel biçimde şöyle ilân edilir:

"Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarısı
Bu koyun da .....ın dürüsü" denir.[25]

İşlevsel açıdan baktığımızda hediyenin çeşitli işlevleri söz konusudur.

5. Hediyenin İşlevleri :

1. Dostluklar oluşturulup pekiştirilir, yakınlık sağlanır.
2. Dayanışmanın arttırılması, yardımlaşmaya yol açma, destekleme.
3. Geleneklerin sürdürülmesi

---

[23] Balaman, Ali Rıza; Gelenekler, Töre ve Töreler, s. 104.
[24] Üçer, Mujgân: a.g.yazı.
[25] Akkayan, Taylan - Aydın, Mehmet: Söğüt, s. 80.

4. Statü belirleme, saygınlık kazanma
5. Tüketime yol açma
6. Kimliği ifade eder.

Hediyenin işlevleri, hediyenin niçin verildiğini de açıklamaktadır.

SONUÇ

Az olsun, çok olsun, günümüz ve geçmiş toplumlarda insan ilişkilerinde olumlu roller oynamış bir kültür kalıbıdır. İlişkilerde mutluluklara yol açmış bir gelenek olarak, insanlık tarihinde çok eskilere kadar uzanan bir geçmişe sahiptir.

Her ne kadar yöresel özellikler, geleneklere bağlılık ve gevşeklik, hediyelerin çokluğunu, azlığını ve türünü belirlemekte ise de, onun azlığı ya da çokluğu gözönünde bulundurulmadan, böyle bir alışverişin yapılması önemli görülmüştür. Kuşkusuz bu alışveriş de olumlu birtakım işlevlerin yerine gelmesine yol açmıştır.

Günümüzdeki toplumsal değişmeler, hediye geleneğini kuşkusuz etkilemektedir. Özellikle ekonomik nedenler arasında yer alan geçim sıkıntısı hediyenin bol olarak alınıp verilmesini ve miktarını kısıtlamıştır. Fakat bütün değişmelere rağmen hediye alışverişlerindeki karşılıklılık ilkesi hiç değişmemiştir. Belirtilmesi gereken bir başka husus da, günümüz modern toplumlarında hediye alişverişi için fırsatların artmış olmasıdır. Çünkü bu yoldan kalabalık yerlerdeki insanlar,dostluklar kurmaktadırlar.

8.BÖLÜM

ISI VE İNSAN SICAKLIĞA VE SOĞUKLUĞA UYUM

Sıcak mevsimlerde insanlar bu iklime uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bunun için de aynı kültür içinde çeşitli kültür kalıpları geliştirilmiştir.

A. SICAKLIĞA UYUM

Sıcak iklimlerde yaşayan insanlar ne yapıyor, nasıl yaşıyorlar? Kuşkusuz çevre koşullarına insanlar uyum sağlıyorlar. Bu uyum yaşama uyumdur. Yâni, insanlar, sıcağa davranışsal ve kültürel uyum göstermektedirler. Bu uyum çeşitli biçimlerde görülür.

1. Konutların Özel İnşası

Az pencereli ve kalın duvarlı konutlar yapılır. Kerpiç evler sıcağı içeri çekmez. Evlerin içi serin olur. Harran'da kerpiç koni evler var. Bunlar sıcağı geçirmez. Beton evler sağlıklı değil. Toprak evler yazın sıcağını içeri çekmez. Kışın da soğuğu çekmez. Nijer'de palmiye dallarından yapılmış evlerde yaşanır, bu evler serinlik verir. İyi havalanır.

2. Farklı Mekanlara Gidiş

Antalya'da, Adana'da, Antakya'da temmuz ve ağustosta sıcaktan durulmaz, bu aylarda yaylaya gidilir, birkaç ay orada serin serin oturulur. Şimdi artık ülkemizde yayla turizmi gelişmeye başladı. Temiz hava, serinlik, harika bir doğa güzelliği ile yaylalar gerçekten cazip yerler tatil için. Ayrıca yazlık evi olanlar oralara gider, piknik yapar, bahçelerde serinlerler.

Güneydoğu'da Urfa, Mardin, Gaziantep, Diyarbakır yörelerinde özellikle kırsal kesimde insanlar gece dışarıda yatarlar. "**Taht**" denen demirden yataklar evlerin yanına ya da bahçeye kurulmuştur. Bunların çoğu sabittir. Gece oraya çıkıp serinlikte yatarlar. Cibinlik de kullanılıyor. Horoz sesleri, satıcıların bağırtıları, araç sesleri ve güneş insanı hemen uyandırıyor. Bu nedenle erken kalkılmaktadır. Deniz kenarındakiler denizden yararlanmaktadırlar.

3. Yiyecek-İçecek Yoluyla Sıcaklığa Uyum

Sıcak yerlerde portakal, muz, karpuz gibi özel bitkiler de serinlik kaynağıdır. Bu, o ülkeler için bir avantaj, Besleyici, kazanç sağlayıcı yararlı yiyeceklerdir.

Soğuk şeyler içilmesi de serinlik kaynağıdır. Sular, meşrubatlar, dondurmalar gibi. Suyun üstü kapalı derin sarnıçlarda saklanması, bu ülkelerde yaygındır. Testiler, küpler, bardaklar, bunların başlıcalarıdır. Eski Nijer'de aşırı derecede tüketilen çay, susuzluğu giderir. Çay içimi, çöl insanlarında çevre sıcaklığına uyarlanmayı kolaylaştıran fizyolojik mekanizmaların oluşmasına yardım eder.

Bu yörelerde yemekler hafiftir, ağır yağlı şeyler yenmez. Gaziantep, Urfa'da acı şeyler yenir. Dışarı sıcak, vücudun içi de sıcak olması gerekir. Böylece vücut ile çevre arasında denge kurulur.

4. Teknik Araç Gereçler Geliştirilmesi

Buzdolabı, vantilatör vs.

5. Giysiler Yoluyla Serinleme

İnce şeyler giyilir, pamuklu kumaş, bol giysiler gibi. Elbisenin bir işlevi, insanı hava koşullarından korumadır. Bir çarşaf ya da pike ile uyurlar. Açık renkli elbiseler giyilir. Özellikle beyaz renk. Urfa'da, Adana'da tarlada çalışırken köylü, işçi, başını beyaz örtülerle örter. Güneşte şemsiye kullanılır. Araplarda hem erkekler, hem de kadınlar tarafından beyaz örtü, elbise kullanılır. Bütün canlılar böyle. Göçmen kuşlar, kış gelince sıcak yerlere giderler.

6. Çalışma Saatlerinin Yeniden Düzenlenmesi

Sıcak saatlerde normal çalışma yapılmaz.

* Sıcak yerlerde çalışma saatleri özel olarak düzenlenir.
* Gece otobüs seferleri yapılır. İzmir'de askerî kesimde 3 saat öğle tatili yapılır.
* İspanya'da 14.00'ten sonra mesai yoktur.
* İnsanlar erken kalkıp serinlikte işlerini yaparlar.
* Bodrum gibi sıcak turistik yerlerde gece yaşamı var, daha canlıdır. Gündüz insanlar uyur.
* Hayvanlar köylerde gece otlatılır.

B. SOĞUKLUĞA UYUM

Bu konuda akla gelen toplumlar arasında Eskimolar gelmektedir. Grönland'dan Alaska'ya kadar uzanan kuzey Kutbunda yaşarlar. Karlar eriyince geyik sürülerini avlarlar.[1] Avcılar sürüleri ince bir buz tabakasıyla kaplı göllere sürerler. Yeteri kadar geyik birikince buz, geyiklerin ağırlıklarını tartamayarak kırılır. Avcılar da deri kaplı kayıklarıyla yüzen geyiklere yaklaşarak mızrakla öldürürler. Kış gelip deniz donunca buzlar üzerinde yaşarlar. Kışın ayı balığı avlarlar. Eskimo, ayı balığının nefes almak için çıkacağı buz üstündeki deliklerin başında bekler ve burnu belirince hayvanı zıpkınlar. Ayı balığı yağı ısınmaya yarar. Kutup ayıları da Eskimonun av hayvanları arasındadır.

Eskimolar kış süresinde "Iglo" denen kardan yapılmış yuvarlak evlerde yaşarlar. İçlerindeki üstü yosun ve kürklerle beslenmiş çıkıntılar yatak vazifesi görür. Iglonun içi tavana tutturulan bir tente ile kaplanır. Tente, iç duvarların erimesini asgariye indirir ve evin içinin daha sıcak olmasını sağlar.

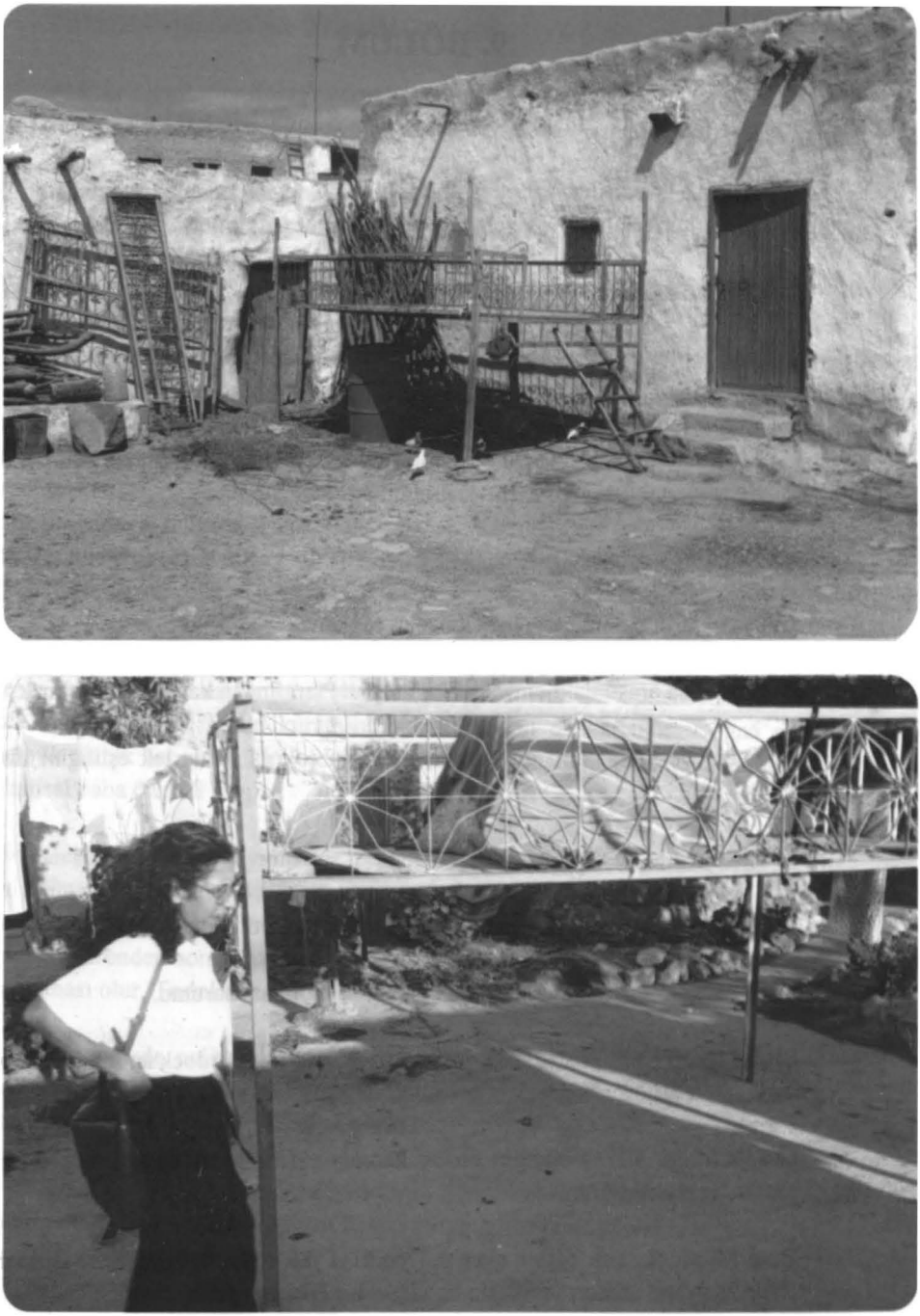
Eskimolar, buzlar erimeye başlayınca, yaz mevsiminin işi olan geyik avı için hazır İglolarını terkederek sahillere dönerler.[2]

Tunguzlar Örneği

Sibirya'nın uzak kuzeydoğusunda yaşayan Tunguzlar, dünyanın en sert iklimlerinden birisinde yaşarlar. Bu yörede kar bütün yıl boyunca hiç kalkmaz. Sadece birkaç hafta süren buz çözülmeleri yazın en sıcak dönemine rastlar. Bu yörenin Tunguzları, geyik, Ren geyiği, ayı ve küçük hayvanları avlar, buzlar çözülünce de nehir balıklarını tutarlar.

---

[1] Wells, Calvin : A.g.e., s. 56 v.d.
[2] Wells, Calvin : A.g.e., s.58.

Urfa Köylerinde TAHT

9. BÖLÜM

AİLE VE AKRABALIK SİSTEMLERİ

Aile ve akrabalık, kültürel antropolojinin temel konuları arasındadır. Bu bölüm, çeşitli kültürlerin ve Türkiye'nin konu ile ilgili çeşitlerine yer vermektedir.

I. KÜLTÜRLERE GÖRE EVLİLİK TÜRLERİ

Evlilik, toplumsal kabul gören cinsel ilişkinin saptanmasıyla ilgili normlar ve kurallardır.

Aile, birtakım temel işlevleri yerine getiren bir kurumdur. Bu işlevlerden birkaçı şöyle sıralanabilir:

a) Kendini meydana getiren kadın ve erkeğe gereksinim duydukları farklı rolleri vermek.
b) Çocukların bakım ve yetiştirilmesini sağlamak.
c) Kültürün kuşaklar arasında aktarılmasını sağlamak.
d) Karı koca arasındaki cinsel ilişkiyi toplum tarafından kabul edilir kılmak.

Poligami ve monogami gibi türler, evliliğin çok eş ya da tek eşliliğini ifade etmektedir.

Poligamik aile iki türde görülür.

a) **Polygyny**- Bir erkeğin birden fazla karısı olması durumu.

b) **Polyandry**- Bir kadının birden fazla kocası olması durumu.

Bir de **Grup Evliliği** söz konusudur. Antropolog G. Murdock'un saptamalarına göre bu tipe giren bir örnek, Brezilya ormanlarında yaşayan Kaingang kabilesidir.

Grup evliliği, birkaç erkeğin birkaç kadınla evlendiği ve grup içinde eşlerin sürekli olarak değiştirildiği bir türdür.

Yine Murdock, çok ender olan polyandri'yi iki yerde belirlemiştir. Birincisi Polynesia'da Marques adaları yerlilerinde, diğeri ise Hindistan'daki Todolar'dadır.

Polyandri tipindeki aile iki şekilde olur.

a) Erkek kardeşler tipi (Fraternal-polyandri)
b) Erkek kardeşlerin dışında olan polyandri (Non-Fraternal) tipi.

İkinci tip polyandri Marques adalarında görülür. İki ve daha fazla erkek, toplumda yüksek bir statüsü olan bir kadınla bir evde birlikte yaşarlar ve ekonomik sorumlulukları ve cinsel ayrıcalığı paylaşırlar.

Fraternal polyandri, Todolar'da görülür.

Todolar[1]- Bu kabile Rivers tarafından 1906 yılında incelenmiştir. 1957'de ise B.N. Das tarafından yeniden incelenmiştir. Güney Hindistan'da dağlık bir yörede pastoral bir gruptur. Nilgiri dağlarının en yüksek tepesi Makurti yöresi Todolar'ın yurdudur. Todolar, vücut yapıları bakımından, erkekler uzun boylu, açık tenli ve güçlü bir yapıya sahiptir. Hepsi sakallıdırlar. Kadınlar ve erkekler gür saçlıdırlar. Kadınlar ve erkekler barış sever, zekî, ağır başlı kişilerdir. Çevrelerinde yaşayan diğer dağ ahalisinden kendilerini ayırırlar ve üstün görürler.

Poliyandri evlilik tipi Todolar'da yüzyıllardan beri vardır. Bir kadın bir erkekle evlenir ve o erkeğin erkek kardeşlerinin de karısı olur. Evlilikten sonra kocaların erkek kardeşi doğsa, kadın kuramsal olarak onların da karısıdır. Doğan çocuğun biyolojik olarak babasının kim olduğunu belirlemek önemli bir sorun değildir. Çünkü toplumsal baba önemli sayılır.

Gebeliğin yedinci ayında bir törende büyük kardeş baba olarak seçilir. Kadına yayı sunma ona ait olur. Bu tören sonrasında kadın, seçilen koca ile ormana çekilir. Koca ince dallardan ve otlardan bir yay yapar ve törenle karısına akrabalar huzurunda sunar. Bu törenden sonra doğacak çocuğun ve bundan sonra doğan bütün çocukların yasal babası olur. Todolar'da kız çocuklarını öldürme geleneği de vardır.

Günümüzde poliyandarinin en yaygın görüldüğü yer Tibet'tir. Polinezya'daki Marquesanslar, İdaho'daki Shoshonelar, Filipinli Palawanlar, Güney Hindistan'daki Kotalar ve başka gruplar arasında da görülür.

Kız bebekleri öldürme, poliyandrinin nedeni olduğu gibi, sonucu da olabilir. Kaşmir ve Nepal yöresinde yaşayan Pahari Hinduları arasında poliyandri yaygındır.

---

[1] Saran, Nephan.: A.g.e., s.305 v.d.

Guayaki toplumunda kadın azlığı, çok kocalılığı doğurmuştur. Uygulamada koca, kendini karısının eşi gibi görmemektedir.[2] Çünkü tek koca kendisi değildir. Karısını başka bir erkekle, hatta bazen iki erkekle paylaşmaktadır. Kocalar bu duruma kızmakta, öfkelenmektedirler. Fakat ses çıkaramamaktadırlar. Çünkü karısı onu bırakabilir korkusu vardır. O zaman bekârlığa mahkum olur ve kablede kocası olabileceği bir başka kadın bulamaz. Bu nedenle çok kocalılığı tatsız bir zorunluluk olarak görmektedirler. Bu durumdan rahatsız olan, gizli bir eziklik ve hoşnutsuzluk duygusu içindeki kocalar, hem kadın alan, aynı zamanda da kadın veren kişiler durumundadırlar. Bu durumda yarım kocalık söz konusudur. Koca, daha kızını vermeden önce, anasını vermek zorundadır[3]

Eş Ödünç Verme (Cicisbeism)

Evli bir kadının evlilik dışı cinsel ilişkide bulunmasına izin veren, bunu hoşgörü ile karşılayan bir görenektir.[4] Bu görenek, akrabalığın, konukseverliğin ve dostluğun bir ifadesidir. Bazı topluluklarda ise yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktur. Bu konuda ilk akla gelen topluluk, Eskimo'lardır. Bir erkek, evine gelen yalnız bir erkek konuğuna konukseverlik gereği karısını ödünç verir. Ancak, kadının da rızası gereklidir. Böyle bir konukseverliğin reddi, hem ev sahibi erkeğe, hem de karısına hakaret sayılırdı. Aynı biçimde Eskimo erkeği, gerektiğinde, bir arkadaşına karısını bir mevsimlik ödünç verebilmekte idi. Ayrıca sonbaharda yapılan kutlama törenlerinde Eskimo erkekleri arasında eş değiş-tokuşu zorunluluğu vardı.

Avustralya'daki Dieri boyunda da aynı gelenek var. Erkekler, eşlerini onun evli olup olmadığına bakılmaksızın, bir erkek akrabasına ödünç verebilmektedir. Özel günlerde, herhangi bir zamanda, bazı törenlerde başvurulur. Burada kadının isteğine başvurulmaz. Kadın bu ilişkiye zorlanır.

Tahiti'de bu gelenek, bir dostluk ifadesi olarak görülür. Bu toplulukta iki erkek and içerek "Tayo" denilen ömür boyu sürecek bir akradaşlık ilişkisine girer. Bu ilişkide erkek, Tayo'suna eşini ödünç vermek zorundadır. Bu özel hak, konuklara da tanınır. Bu ilişki dışında evli kadınların kocalarına sadık kalmaları beklenir.

---

[2] Clastres, Pierre : A.g.e., s.97.
[3] Clastres, Pierre : A.g.e., s.99.
[4] Erdentuğ, Aygen: "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri", Antropoloji, sayı 12, s. 192.

II. KIZ KAÇIRMA

Türk kırsal kesimindeki yaygın geleneklerden birisidir. Kızın defalarca istenmesi bir sonuç doğurmamıştır. Son çare olarak kız kaçırılmaktadır. Kuşkusuz, evlenmek amacıyla kaçırma söz konusudur. Bu durum, kaçırmanın olumsuz olarak görüldüğü bir durumdur. Kız ikna edilmiş (Birlikte kaçma) ya da edilmemiştir.

Kaçırma, istek ve onayı olmadan bir kızın, bazı durumlarda bir kadının bekâr ya da dul bir erkek tarafından zorla kaçırılarak evlenme ile sonuçlanması anlamını ifade eder. Başka bir deyimle, kızı evinden dünür gönderip istemeden zorla ya da çeşitli hile yollarına başvurarak, kandırarak götürmektir.

Namus lekelenmiştir.[5] Aileler arası kırgınlık ve küskünlükler başlamıştır. Evlenme gerçekleşince çeyiz verilmez. Kaçıştan sonra oğlan evi barışmak ve evliliği resmîleştirmek için kız evine gider ve başlık parasını çözümlemeye çalışır, başlığı verir. Yalnız bu para tamamen erkeğin ailesince ödenir. Örneğin Van yöresinde başlığın akrabalarca, dostlarca birlikte ödenme geleneği vardır. Oysaki kızın kaçması durumunda bu birlikte ödeme durumu ortadan kalkar. Kız tarafının çeyiz vermemesi de kaçışın cezalandırılmasını ifade etmektedir. Bu olumsuz durum sonucu evlenme gerçekleştikten sonra kızları ve erkek tarafı ile birkaç yıl görüşme yapılmamaktadır. Görüşme yapıldıktan sonra da kıza her fırsatta kaçtığı hatırlatılmaktadır. Bu kaçışı hiçbir suretle onaylamayan aileler kızlarıyla hiç görüşmemektedir (Van Yöresi).

Aşiretler arasında, birlikte kazma (Kaçışma)dan çok, "**Kaçırma**" görülür. Bu durum da birinci durumdan daha kötüdür. İki aşiret arası ilişkiler düşmanca ise isteyeceği kızı nasıl olsa vermezler diyerek kızı kaçırırlar. Düşmanca ilişkiler, karşı taraftan öç almak amacıyla da kız kaçırmaya yönelmektedir. Bu durumda çatışma, kavga kaçınılmaz olmaktadır. Kaçırma olayı, aşiretin namusu olmuştur. Evliliği resmileştirmek için başlık parasını görüşmeye gelenlerden aşırı taleplerde bulunulmaktadır. Van yöresinde bu durumda, başlık parasından başka altın kakmalı tabanca ve kaçırılan kıza karşılık kendi soylarından üç dört erkeğe gelin kız istenmektedir. Böylece sorun çıkmaza sürüklenmektedir. Güneydoğu Anadolu'da kız kaçırma kan davasına bile yol açmaktadır. Hem kız hem oğlan öldürülmek istenir. Namus değerinin katı olarak uygulanması bu sonucu doğurur.

---

[5] Altuntek, Serpil: Van Yöresinde Akraba Evliliği, s.76.

A. Oturakalma

Kızın erkek evine kendisinin kaçmasıdır.[6] Bu olayın nedenleri çeşitlidir. Birincisi, kızın sevdiği delikanlıya verilmemesidir. Erkeğin babası kızı almak istemez. Bu durumda kız, ana babasından gizli olarak bohçasını koltuğuna alır, gidip oğlanın evine oturur ve oradan çıkmaz. Kütahya, Sivas, Kastamonu illerinde bu olaylara rastlanır.

İkinci neden de yoksulluktur. Kızın ailesinin yoksulluğu bu konuda rol oynar.

B. Kaçışma (Anlaşarak Kaçma)

Bu durumda da ailelerin haberi ve rızası yoktur. Olay daha kolay gerçekleşir.

Çerkezlerde, Sivas Türkmenlerinde evlenme kaçışma ile olur. Burada kaçışma olumlu olarak görülür. Düğün giderlerinden, hediyelerden kaçınmak için taraflar bu yola başvurmaktadır. Bu durum bir gelenek olmuştur onlarda. Böylece düğün vs. yapılmadan evlilik yapılmaktadır.

Polygenik Aile- Aynı zamanda bir erkekle iki kadının toplumun geleneklerine göre evlenmesidir. Bu aile sorunludur. Çünkü cinsel ilişkide kıskançlık, ekonomik işlerin dağılımında kavga vs. vardır. Bunlara kültürel çözüm yolları da bulunmuştur. Örneğin, erkek, karılarına ayrı bir yer mesken ayırır. Ayrıca, kadınlardan birisi, özellikle ilk eş yüksek bir statüye sahiptir. İlk eş, diğer kadınların içlerinde söz sahibidir. Bir başka çözüm de, erkeğin cinsel ilişkilerde kıskançlıkları gidermek için sıra ile karılarını ziyaret etmesidir. Evlenilen kadınların kardeş olmaları ise, bir başka çözümdür.

Kadın sayısının erkekleri aştığı bazı toplumlarda erkek birden çok kadınla evlenir. Örneğin Eskimolarda avcılık tehlikeli bir iştir ve erkekler önemli bir oranda ölürler. Kocasız kadın sayısı böylece artmış olur. Bu durumda erkekler ikinci bir eş alabilir. Tikopia'da (Polinezya Adası) erkeklerin bir kısmı yaşamlarını denizde kaybeder. Böylece ortaya çıkan kadın fazlası, birkaç şefin çok karılı olmasına yol açar.

[6] Yasa, İbrahim: Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri, s.4-6.

III. BOŞANMA

Boşanma nedenleri aşiretten aşirete değişir. Kısırlık, en yaygın nedendir. Zulüm, terketme, aldatma ve büyü yaptırma da diğer nedenler arasındadır.

Matrilineal (Anaerkil) olan Ashanti'lerde boşanma çok yaygındır. Bu durumda çocukların sorumluluğu dayıya düşer. Çocuklar dayılarının varisidir.

Somalililer arasında kısırlık en yaygın boşanma nedenidir. İslâm ülkelerinde de boşanma onaylanamaz.

Türkiye'nin Diyarbakır yöresinde çok eşlilik görülür.[7] Çokeşli evlilerin değişik yerleşim biçimleri var. Bazıları aynı evin odalarını paylaşır. Bazılarının yan yana evleri vardır. Bazıları altlı-üstlü apartman dairesinde, bazıları da birbirinden uzaktaki sokaklarda otururlar. Kumalar birlikte oturuyorsa erkek, eşlerine eşit davranır. Adil davranma gece yaşamında, giyim kuşamda armağan vermede ve çocuklara gösterilen sevgide de kendini gösterir.

Kumalar ayrı oturuyorsa erkek, son eşle birlikte oturur. Genç kadın, erkeğin diğer eşlerini ziyaretine izin vermez. Erkek, diğer eşlerini haftada ya da onbeş günde bir ziyaret eder. Erkek, kumaların kızkardeş gibi, bacıkardeş gibi olmalarını, iyi geçinmelerini bekler. Fakat kumalar, ayrı da olsa, birlikte de olsa, birbirlerini sürekli olarak kıskanırlar. Kadınlar, çekişmelerini erkeğin eşitsiz ve yanlı davranışlarına bağlarlar.

Türkiye'de çokeşli evliliğin nedenleri şunlardır:[8] Kısırlık, erkek çocuğa sahip olmama, erkek kardeşin ölümüyle yenge ve kardeş çocuklarının ortada kalması, gelen gidenin çok olduğu ağa evlerinde tek kadının çok işe yetmemesi.

Kimler Çokeş Evlilik Yapar?

Trobriand adalarında şefler, Afrika Zandelerinde prensler ve yaşlı erkekler, müslüman ülkelerde şeyhler, ağalar ve varlıklı kırsal kesim ileri gelenleri, ayrıcalıklı bir sınıf olarak fazla kadınla evlenebilirler.

---

[7] Elmacı, Nuran: "Diyarbakır Yöresinde Çokeşli Evliliğin Nedenleri", 1. Aile Şurası Bildirileri, s.53 v.d.
[8] Elmacı, Nuran : A.g.yazı, s.54.

Okumamış erkeklerin ekonomik durumları düzeldikçe, evlendikleri eş sayısı artmaktadır. Kadınlar da zengin erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerini haklı görmektedirler. Yoksul erkekler de çok kadınla evlenmektedirler. Bunların çok kadınla evlenme nedenleri, çocuksuzluk ve rastlantısal aşk öyküsüdür. Kadınların ve ailelerinin ekonomik yetersizlikleri de çok eşli evliliklerde rol oynamaktadır. Kadının ekonomik güvenceye sahip olmaması, kuma olarak gitmesini zorlar. Kuma olarak gelen kadın, bir erkeğin koruyuculuğunda olmaktan memnundur.[9]

IV. DULLUK

Kadının dul kalması, boşanma yoluyla ya da kocasının ölümüyle gerçekleşmektedir. Bu durumda kadının yapacağı tek şey, baba evine geri dönmektir. Baba evine dönünce, baba evi, bu durumdan memnun değildir.[10] (Van Yöresinde) Çünkü, kızın namusunu korumak yükümlülüğü yeniden üstlenilmiştir. Bu durum, babanın, erkek kardeşin çevrede dikkatli olmasını gerektirmektedir. İkinci husus, baba, çevrede eleştiriler, dedikodular karşısında başı eğik olacak, statüsü düşecektir. Bu nedenle dul kızlarını evlendirme yoluna giderler. Boşanmada kadın, sadece kız çocuklarını alıp götürür. Erkek çocukları varsa onlar kocasının evinde kalırlar.. Soyu devam ettirmek için. Kadın gençse, kocasının ölümü durumunda, baba evine dönmek ya da koca evinde kalmak kararını kendisi verir. Koca evinde kalmışsa, koca tarafından bir erkekle evlendirilmektedir (Levirat). Kadının çocukları yetişkinse baba evine dönmeyip, koca evinde çocuklarıyla birlikte kalır.

V. AKRABALIK SİSTEMLERİ

Akrabalık, üç türde oluşur:[11]

a) Kan bağıyla (Consanguin)

Çekirdeği, ana, baba ve çocuklardır.

b) Hısımlık yoluyla (Evlilik yoluyla) (Conjugal)

Eskimo, Buşmen aileleri gibi. Burada çekirdek, bir akraba grubudur. Çocuklar evlenince bağımsız aile kuramaz. Eşlerini kalabalık aileye getirirler. Kardeşler, yeğenler, hala, teyze, amca, dayı ve torunlar birlikte yaşar. Bu tür ailede evlenenlere **Affinal akraba** denir.

---

[9] Elmacı, Nuran: A.g.yazı. s.55.
[10] Altuntek, Serpil : A.g.e., s.77 v.d.
[11] Wells, Calvin: A.g.e., s.73.

c) Sanal akrabalık (Anlaşmaya dayalı)

Akrabalık açısından soy izleme önemli bir kavramdır. Burada kişinin, baba ya da ana soyuna ait olduğu izlenir. Bazılarında baba soyu izlenir. (Patrilineal kural)

Bazı toplumlarda ise ana soyu izlenir. Buna **Matrilineal kural** denir.

Soyun ana ya da baba tarafından izlenmesi, tek yanlı sistem karşılığında Unilateral'dır. Yâni çocuğun ya ana, ya da baba tarafından bağlı olduğu kabul edilir. Bazı ilkellerde ikisi de esas alındığından bu tür soy izlemeye çift taraflı **(Bilateral) denir.** Soy iki yanlı-sınırlı izlenir.

İlk sistem, ataerkil, ikincisi, anaerkildir.

Oturulan Yer

İlkellerde akrabalık sistemi ile ilgili kurallardan birisi de ikâmetle ilgili konulardır. Genelde iki kural geçerlidir:

1. Patrilocality (Baba yerinde yerleşme)
2. Matrilocality (Ana yerinde yerleşme)

Birincisinde kadın, evlendikten sonra kocasının evine, ya da klanına, grubuna gider ve orada yaşar. İkincisinde ise, erkek, karısının grubunda yaşar.

İlkellerde Akrabalıkla İlgili Hak ve Görevler

İnsanların pekçok gereksinimlerini sadece ailede karşılamak mümkün değildir. Başkalarına gereksinim duyulan durumlar vardır. İşte akrabalar bu durumlarda devreye girer. Ev yapımı, tarla sürülmesi, ekonomik bazı etkinlikler gibi. Yetim çocuklar, yaşlılar, akrabalarca bakılır. Yapılan yardımların karşılıklığı esastır.

Akraba yardımlarından birkaçı şunlardır:

* Sıkıntılı ve güç durumlarda yardım.
* Akrabaya saygı duymak.
* Akrabaya armağanlar vermek
* Çatışmalarda (Kavga, münakaşa) destek olmak.
* Günlük işlerde işbirliği yapmak.
* Törenlere katılma (Doğum, evlenme, ölüm gibi)
* Evlilikle ilgili kuralların uygulanmasında yardımcı olmak.

VI. SINIRLANDIRILMIŞ DAVRANIŞ KALIPLARI

Bunlar, şakalaşma ve kaçınma'dan oluşur.[12]

A. Şakalaşma

Akrabalık sisteminin bir gereği olarak ilkellerde bu davranışlara sık sık rastlanır.

Şakalaşmak, akrabalar arasında bazen zorunlu, bazen de keyfi olarak görülür. Bazı durumlarda taraflardan birisi, yapılan çabaya karşılık vermez, susup kabullenmek zorundadır. Şakalaşma ile birtakım gerginlikler, düşmanlıklar giderilmiş olur.

Şakalaşma, Kuzey Amerika Kızılderilileri, Botswana Tswanalar, Barotzeland Loziler'i arasında yaygın bir ilişkidir. Bir erkeğin, kendinden genç dayısı ya da kayınbiraderiyle alay etme, muziplik yapma zorunluluğudur. Şakalar, doğal koşullarda hakaret sayılacak kadar ağırdır. Fakat şakalaşma durumunda, şaka edilen kimsenin gücenmeye hakkı yoktur. Yapılan herşeyi güleryüzle karşılamak zorundadır.

B. Kaçınma

Kaçınmada akraba taraflar, birbirlerini tanımıyormuş gibi yaparak konuşmazlar. Bazı toplumsal ilişkilerden kaçınmaya kadar giden bir davranıştır. Bizdeki **"Gelinlik etmek"** geleneği gibi. Kaynana, kayınbaba ve gelin arasında olur. Gelin onlarla konuşmaz ve hitap edemez. Onlarla yemek yiyemez. Kadınlar veya nişanlı kızlar erkek akrabalarına rastladıkları zaman arkalarını dönerler.

Avustralya yerlilerinde damat ve kayınbirader arasında sakınma vardır. Hem konuşulmaz, hem de rahatça karşılıklı ilişkiye geçilmez. Kuzey Amerika yerlilerinden Navaholar'da erkek, karısının annesiyle konuşamaz. Bazı ilkellerde ise özellikle cinsel konularda konuşma yasağı vardır.

Erkeğin kayınvalidesiyle temas kurmaması gereken pek çok topluluk vardır. Onu uzaktan görse bile, karşılaşmamak için yolunu değiştirmelidir. Kayınvalide eve gelmişse, erkek, evi terketmelidir. Kayınvalidenin hazırladığı yemekleri yememelidir. Hatta hiçbir yemeği yememelidir. Galla erkekleri, kaynvalidelerinin adını ağızlarına alamazlar. Bagandalar'da da kayınvalideyle konuşmaya ve onu görmesine izin verilmez. Benzer kurallar, büyüdüklerinde ağabey ve kız kardeşler için de geçerlidir. Melanezya'da birlikte yemek yemeleri ya da konuşmaları, ya da sadece bazı konuları tartışmaları yasaktır. Kadınlar için de kayınbabalarıyla ilgili benzer sınırlamalar vardır.

---

[12] Wells, Calvin : İnsan ve Dünyası, s.98.

Kaçınmada saygı, şakalaşmada ise taşkınlığa varan bir samimiyet söz konusudur. Bunların ikisi de sık sık birlikte görülür ve aynı toplumsal amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Bunlar birbirini tamamlayan bir bütündür. Amaç, yakın akrabalar arasında çatışmayı önlemektir. Kaçınma kuralları, genellikle bir erkek ya da kadınla bir kuşak öncesi bir kimseyi; şakalaşma kuralları ise, aynı kuşak içindeki kimseleri içerir. Evlilik ilerleyip iki akraba grubu arasında ki ilişkiler durulunca kaçınma kurallarından vazgeçilir. Evlilikte bir gerilim ortaya çıkar. Özellikle damat ve kayınvalide arasında görülür. Çünkü genç kız üzerinde ikisi de hak iddia eder. Şakalaşma ilişkisi, ev içinde oluşan düşmanlık duygularını gidermeye yarar. Çatışmanın ortaya çıkmasını engeller. Yerliler, bu geleneğin karı-koca arasındaki hoşgörüyü geliştirerek daha dengeli bir evliliğe hazırladığı kanaatindedir.

Fücur tabusu

Akrabalararası cinsel ilişkiyi yasaklayan kuraldır.[13] İlkellerin çoğunda cinsel ilişki tabusu çok uzak akrabaları kapsayabilir. Bu nedenle insanlar fücur tabusu ile yasaklanmış bir grup içinden evlenemezler. Grup dışından evlenmelidir. Grup dışı evliliğe Egzogami denir. Klan ve boylarda hep egzogamik evlilik vardır. Akrabalar arası cinsel ilişki yasağının kaynağı bilinmemektedir. Fakat bu konuda bazı gerekçeler ileri sürülmüştür. Örneğin içgüdüsel bir biyolojik nefreti ifade eder. Bir başka görüş, yakın akraba ile evlenme sonucu, kuşakların yozlaşmaması kaygısı öngörülmüştür. Fakat bireylerde kalıtımsal hastalık yoksa, akraba ile evlenmenin kusurlu döllere yol açacağı sanısı doğru değildir.

Malinowski, cinsel güdülerin en yakın baba-kız ya da ana-oğul gibi kişilere yöneltildiğinde ortaya çıkacak güçlü duygusal sarsıntı ve olumsuz bölücü etkilere dikkati çekmiştir.[14] Bu nedenlerle yakın akraba gruplarının bütünlüğünü korumak için cinsel yarışmanın aile içinden uzaklaştırılması gerekir. İşte bu yüzden bu yasağı çiğneyenlere ağır cezalar verilir. Avustralya kabileleri ve Ashantiler bu suçu ölümle cezalandırırlar.

Grup içinden evlilik ise Endogami olarak adlandırılır. Örnek olarak Hint kast sistemindeki uygulamayı gösterebiliriz. Ayrıca, Hitler Almanyası'nda Naziler, güttükleri koyu ırkçılık neteniyle Yahudileri endogrami evliliğe yöneltmişlerdi. Avrupa'daki asiller de endogam evlilik uygularlar.

[13] Wells, Calvin: A.g.e., s.81.
[14] Wells, Calvin: A.g.e., s.82.

Nuerler'de bir adam evlenmeden ve çocuk sahibi olmadan öldüğünde, soydaşlarından birinin onun adına evlendiğini görürüz. Bu kişinin evlenmesi ve çocuk yetiştirmesi bir görevdir. Bu geleneğe **Hayalet evlilik** denir.

VII. TOPLUMSAL GRUPLAŞMALAR

Çeşitli biçimlerde görülürler.[15]

Soy (Lineage)- Kadın ya da erkek tarafına ait ortak bir atadan gelen, genellikle on kuşak ötesine kadar gitmeyen bir kadın ve erkek grubudur. Tek taraflı unilateral akrabalık gruplarıdırlar.

Klan- Tek taraflı egzogam bir akrabalık grubu olarak soya benzer fakat genellikle ondan daha büyüktür. Klan üyeleri, mitolojik bir atadan geldiklerine inanırlar. Bir toteme sahiptirler. Tek taraflı unilateral akrabalık gruplarıdırlar.

Aynı yerde yaşamalarına rağmen aynı aile grubu içinde sayılırlar. Bu tip aile grubu, çoğunlukla çok büyük gruplardır. Yüz yüze ilişki içinde olmasalar bile aynı aile içinde sayılırlar. Klanlar kendi içlerinde akraba gruplarına ayrılırlar. Klan içindeki bölünmelere Lineage (Soy) denilir.

Fratri- Bir kaç klandan oluşan daha büyük ünitelerdir. Bunlar da egzogamdır... Klandan daha büyük bir iki klanı içine alacak biçimde oluşmuş gruplara **Phratery** denir. Burada birkaç klanın kökeni ortak ve mitolojik bir atadan geldiği kabul edilmiştir.

Moite (Yarı)- Toplum, iki klan ya da fratriden oluşursa bunlara moite denir. Aşiretin ikili örgütlenişi denir. Birbirlerine kadın sağlayıp karşılıklı yardımlaşırlar.

Geniş Aile- Anaerkil ya da babaerkil olabilir. İlkellerde yaygın bir aile türüdür. Klanla aralarında benzerlik ve farklılık vardır.

* Geniş aile, genellikle ekonomik bir ünitedir. Fakat klan her zaman ekonomik olmayabilir.

* Geniş aile, sürekli olarak bir yerde yerleşmiştir.

---

[15] Wells, Calvin: A.g.e., s.92.

* Yöresel bir gruptur. Klan daha geniş bir alana yayılmıştır.

* Geniş ailede hısımlık yoluyla kazanılan akrabalar vardır. Klanda hısımlık ve akrabalık söz konusu değildir.

* Geniş ailede bütün üyeler için soy kütüğü yolu ile akrabalık izlenebilir. Klanda ise bu mümkün değildir.

VIII. TAYGELDİ AİLESİ
(Ayrı Cinsten Çocuklu Dulların Evlenmeleri)

Bir evlenme türü olarak toplumumuzda ender de olsa, zaman zaman köy, kasaba ve kentlerde görülmektedir. Karşı cinsten evlenecek çağda çocukları olan dulların evlenmesidir. Fakat bu kişilerin aynı zamanda, eski eşlerinden çocukları da vardır. Bu çocuklara "Tay" denir.[16] Bu çocuklardan tarım işlerinde yararlanılır. Ana babaları yaşlanmıştır. Bütün işleri bu çocuklar yapacak, yürüteceklerdir. Bunlar taze güç simgeleridirler. Aynı zamanda dulların bu çocukları da birbirleriyle evlendirilmektedirler. Bu taylar, kardeş olmadıkları için, herhangi uygunsuz bir duruma uğrayabilirler korkusuyla bunlar hemen evlenmeye zorlanmaktadırlar. Böylece tayların birbiriyle üvey kardeş olma durumları ortadan kalkmaktadır. Taylardan doğan çocuklar da ana babalarının ortaklaşa torunları olacaktır. Bunlar taygeldi evlenmenin pisiko-sosyal yönleridir.

Taygeldinin başka bir psiko-sosyal olumlu yönü de, dulların çok yaşlanmaları, çalışamaz duruma gelmelerinde tayların onlara bakması, koruması, temel gereksinimlerini karşılaması, kendileri için bir tür sosyal sigorta ödevini kabullenmeleridir.

Taygeldi biçimindeki evliliğin ekonomik nedenleri de söz konusudur. Bu yoldan mal ve tarımsal işletmelerin parçalanması önlenmiş olmaktadır. Ayrıca iki düğünün giderleri de bir arada çıkarılmış olur. Yine, başlık parası da bu tür evlenmelerde söz konusu değildir. Bir başka yarar da, aile ekonomisinde işgüç üyesinin artırılmış olmasıdır.

Toplumumuzda görülen ATİPİK bir evlenme biçimidir. Yeterince araştırılmış değildir. Konuyu sadece Prof. Yasa incelemiştir.

---

[16] Yasa, İbrahim: "Taygeldi Ailesi", Ank.Üniv.Siy.Bil.Fak.Derg.Cilt 17, No: 2, s. 305-349.

Prof. Yasa, taygeldi biçimindeki evlenmelerin İslâm ülkelerine özgü bir olay olduğu kanısındadır. Çünkü bu tür evliliklere Türkiye, Yugoslavya, Irak Türkleri'nde ve Afganistan'da rastlanmaktadır.

Gençler evlenmeyi istemeyebilirler. Bu durumda onlar ikna edilmeye çalışılır. Gençler evlenmeseler dahi, dinî nikâhları kıydırılır, söz kesilir ve köylülerin dedikodu ve baskısı önlenmiş olur.

Prof. Yasa, tay sözcüğünü atın yavrusu anlamında kullanır. Dul kadının beraberinde getirdiği çocuğa, dul erkeğin taygeldisi denir demektedir. Bu tür evliliğe, tayı yanında gelen evlilik anlamı verilebileceğini söyler.

Prof. Balaman ise, tay'ın başka bir anlamına dikkati çekiyor ki bu evliliğin bizce de bu anlamda kullanılması daha gerçekçi gözükmektedir. O da şu: [17] Tay, denk (eşit, eş) demektir. Örneğin yükün hayvanlara sarılmasında tayda (denkte) tutulması zorunluluğu vardır. Ayrıca henüz ayakta durmaya başlayan çocuğa tay tay dememiz de, kelimenin **"Denk"** anlamında kullanılmasını gerektirmektedir. Böylece **"Taygeldi Evliliğe" de "Denk Gelen Evlilik"** demek daha doğrudur.

Bu tür evlenmelerde önce dulların çocukları, sonra da dullar evlenir. Genellikle böyle yapılır. Çünkü dullar önce evlenirse, çocukları üvey kardeş sayılır ve evlenemezler.

Bazı toplumlarda dulların evlenmelerine sınırlar getirilmiş, yasaklar konmuştur. Örneğin Kuzey Japonya'da yaşayan Aynular, Kuzey Amerika Kızılderilileri, Afrika'daki Buşman ve Zulu yerlileri, kadınların kocaları öldükten sonra hemen evlenmelerine izin verilmezdi. Eski Çinliler, Hindistan'da Brahmanlar, Polenezya'nın kıyı sâkinleri, erkekleri, ölen dul kadınlara yeniden evlenme iznini kesinlikle vermezlerdi.[18] Formazalılar'da dul erkeklere kesin olarak yeniden evlenme izni verilmez. Hint dilinde "Suttee" sözcüğüyle anlatılan olayda dul kadın, ölü kocasının ruhunu öte dünyada birlikte izleyebilmesi inancından hareketle kocasıyla birlikte diri diri gömülürmüş.[19]

Aynı kuralın Afrika'da Dahomeylilerde, Kuzey Amerika'da Komençilerde, Fiji Adaları yerlilerinde, Yeni Zelanda yerlilerinde de uygulandığı kaydedilmektedir.[20]

---

[17] Balaman, A. Rıza.: Evlilik, Akrabalık Türleri, s. 44.
[18] Balaman, A. Rıza.: Evlilik, Akrabalık Türleri, s. 44.
[19] Balaman, A. Rıza.: A.g.e., s. 45.
[20] Balaman, A. Rıza.: A.g.e., s. 45.

IX. AKRABALIK İLİŞKİLERİ

I. Genel Olarak Akrabalık İlişkileri

Akrabalık sistemi, yatay olarak evlilik bağıyla, dikey olarak ise soy bağı ile oluşur. Başka bir deyimle, toplumsal anlaşma bağı ile kan bağı, akrabalığı oluşturan iki etmendir. Kan bağı, örneğin bir kimsenin babası ve annesiyle olan bağdır. Kayınpeder ve kayın valide ile toplumsal anlaşma bağı vardır. Böylece akraba sözcüğü, hem kan, hem de evlilik yoluyla birbirine yakın kişileri ifade etmede kullanılır. Evlilik yoluyla ortaya çıkan ilişkileri tanımlamak için Hısımlık sözcüğü de kültürümüzde vardır. Bu yoldan aile, genişlemiş olur.

Akrabalık hak ve görevleri bakımından uyulması gereken **YASAKLAR** vardır. Bunlardan en önemlisi Fücur yasağı (Incest tabu)dır. Yakın akrabalar arasında cinsel ilişki kurulmamasını ifade eder.

Bir başka yasak, KAÇINMA'dır. Kırsal kesimdeki kadın ve yetişkin kızların, gerek aile içinde, gerekse dışında, erkek akrabalardan kaçınması anlamına gelir. Yalnız bu anlayış da artık, toplumsal değişme süreci içerisinde çok katı olarak uygulanmamaktadır.

Akraba grubu içindeki bireyler, toplumsal dayanışma içinde olduklarından, bu görevlerini dikkatli biçimde yerine getirirler. Bu görev, bazen suç işleme biçiminde de olabilir. Örneğin kan gütme, bunlardan biridir. Akrabalar, kendilerine gelen bir zarar karşısında, onu bertaraf etmek için intikam almak dahil, elden ne gelirse yaparlar. Bu durum, özellikle, "Aşiret" biçimindeki toplumsal organizasyonların yarattığı bir gelenektir. Bireylerin hak, ödev ve sorumlulukları, bu tür yörelerde akrabalık sistemine göre belirlenir.

Akrabalar arasında baba soyundan gelenler, toplumumuzda daha önemli sayılır, üstün tutulur. Baba yokluğunda çocuklara babalık etmek görevinin babanın erkek kardeşine düşmesi, bunun bir örneğidir.

Akrabalık ilişkilerinin en önemlilerinden birisi de, **yardımlaşmadır**. Bu konu ile ilgili olarak doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi yaşamın çeşitli aşamalarında yardım ve destek, önce baba ve akrabalarından beklenir. Geleneksel topluluklarımızda yardımlaşma önemlidir. İyi ve kötü zamanlarda maddî ve manevî yardım ve destek mutlaka gerekli görülür. Bunun karşılığı da beklenir. Akrabanın yardıma muhtaç yetim, dul, çocuk ve yaşlıların korunmasında rolü çok daha yaygındır. Maddî yardım,

ailenin erkek üyelerine düşen bir görevdir. Köyden kente ve dış ülkelere çalışmaya giden erkeklerin eş ve çocuklarının bakımını aile ve akrabalar üstlenir.

Başka bir ilişki biçimi de, akrabalar arası hediye alış verişidir. Doğum, sünnet, evlenme durumlarında, önemli günlerde, bayramlarda, uzak yerlere gidiş gelişlerde hediyeleşme yoğunluk kazanır.

Geleneksel kesimde akrabaların başka bir rolü de, çocuğun eğitiminde belirgindir.

Çocuk yetiştirme ve terbiyesinde akrabalar da çocuğu eğitir ve denetler.

Akrabalarla alış veriş yapmak, ticarî ilişkilere girmek, toplumumuzda geçimsizliklere, anlaşmazlıklara da yol açmaktadır.

A. Toplumsal Değişmelerin Akrabalık İlişkilerine Etkisi :

Toplumların durgunluktan çıkıp değişime uğraması doğal bir süreçtir. Ülkemizde de kentleşme, göç, sanayileşme ile akrabalık ilişkileri de etkilenmektedir. Özellikle sanayileşme ile akrabalık ilişkilerinin zayıflamış olduğu görülmektedir. Örneğin maddî yardımlaşmanın azalması, ilişkilerin seyrekleşmesi gibi örneklerde olduğu gibi. Çekirdek aileye dönüşümde, evli çiftler ve çocukların üzerindeki akrabalık ilgisini zayıflatmaktadır.

Ülkemizde kente göç olgusu, akrabalık ilişkilerinin kent yaşamında da yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Özellikle akrabalarıyla aynı yerde, aynı semtte oturan aileler böylece bir araya gelmekte, iş bulmada, ev yapmada birbirlerine yardımcı olmaktadırlar. Hatta yurt dışına giden aileler de yine akrabalarıyla aynı semtlerde oturmaktadırlar.

Kentte yerleşmiş çekirdek ailelerin de ülkemizde akrabalarıyla ilişkilerini sürdürmeleri beklenmektedir. Ayrı oturan yetişkin evlâtların aileye bağlılık ve sorumluluklarını sürdürmeleri istenmektedir. Böylece ülkemizde çekirdek aile, yerine getirdiği işlevler açısından geniş aile özelliğini göstermektedir. Bu husus, ülkemizde aile yapısındaki değişimin, ailenin işlevindeki değişimle aynı hızda ve yönde olmadığını göstermektedir.

Kentte oturan yeni evli aileler, yeni doğan çocuklarının bakımı için annelerini yanlarına almaktadırlar, ya da annelerinin kentteki evlerinin yakınında otururak çocuğu hergün alıp, ertesi gün giderken tekrar yakınlarına bırakmaktadırlar. Bu husus,

kadının çalışmasıyla ortaya çıkan yeni bir durumdur. Yâni anneannelerin, babaannelerin çocuk bakımı işlevleri artmıştır. Çocuk bakım kurumlarının pahalı oluşu ya da yetersiz oluşu, aileleri çocuk bakımı açısından böyle bir çözüm yolu bulmaya sevketmiştir. Böylece çocuk bakımı açısından yakın akraba ilişkileri kent ortamında yoğunlaşmıştır.

B. Akrabalığın Dinsel Yönü

İslâm dini, hısım ve akrabalık ilişkilerine özel bir önem vermiştir. Bu ilişkilerin devam ettirilmesi (Sıla-i rahim) İslâmda istenen bir husustur. Yakınları ile ilişkisini kesmiyeni Allah'ın koruyacağı, ilişkisini keseni de yüzüstü bırakacağı belirtilmektedir (Bunlar; Edep 3; Ebu Davud, Zekat 45, Tirmizi, Birra, 16).

Hadislerde bu konuda pek çok örnek verilebilir. Hz. Peygamber şöyle der; **"Nesep lerinizi, soylarınızı bilip öğreniniz, hısımlarınızı arayıp sorunuz. Akrabanızı aramayacak olursanız, hatta yakınınızda bile olsalar, onlarla hiç yakınlığınız yok demektir. Onları arayıp sorduğunuz zaman, uzakta bile olsalar, uzaklık kalmaz. Teyzeler ana yerindedirler"**.

II. SANAL AKRABALIK (TASAVVURÎ AKRABALIK)

Kültürel antropoloji literatüründe eski deyimle **"Tasavvurî Akrabalık"**, **"Şibih Akrabalık"**, yeni deyimle **"Yarı Akrabalık"** ya da **"Sanal Akrabalık"** dediğimiz akrabalık biçimi, sonradan kazanılmış bir akrabalık biçimidir. Bu tür bir uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlaşmalardır. Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdırlar. Birbirlerini seven samimi, içten kişilerin bu tür yakınlıklar kurması, onların dostluklarının pekiştirilmesine yaramıştır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta olan bir dizi yeni davranış biçimleri içerisine girilir.

Genellikle akraba olunmayan yabancılarla kurulan bir akrabalıktır. Böylece geçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur.

Sanal akrabalıklar, Lâtin Amerika ve ülkemizde yerleşik toplumlarda önemli bir rol oynamıştır. Aşiret düzeninden kopmuş köylerde sanal akrabaların seçimi, gerçek hısım akrabalar arasından yapılması çok azdır. Çünkü yerleşik toplumlarda hısım ve akrabalık dar bir çevreyi kaplar. Bunun nedeni ise göçebe aşireti durumundan yerleşme durumuna geçerken daha önceki büyük akraba grupları

parçalanmıştır ve değişik yörelere göç etmişlerdir. Göçebe aşiret topluluklarında herkes birbirinin akrabasıdır. Kan bağı ve evlenme yoluyla hısımlıklar tüm aşireti kaplamıştır. Böylece, belirli bir yere yerleşince akraba grubu küçük olan aileler, sanal akraba edinerek çevrelerini genişletirler, dostluk ve dayanışma kurabilecekleri bireylerin sayısını arttırırlar.[21] Çünkü akrabalık, toplumda çok önemli işlevlere sahiptir. Bu nedenle insanların akrabalığa gereksinimi vardır.

Bu tür akrabalık ilişkileri kurumlaşarak belli normlar çerçevesine konulmuşlardır. Bu tür akrabalık kurulduğu zaman, aynı yörede yaşadıkları süre içerisinde tarafları bağlar. İşte bu niteliği, sanal akrabalıkları diğer komşuluk ve arkadaşlıklardan ayırır. İlişkiler, davranışlar kurallarla saptanmış olup, taraflara yerine getirilmesi gerekli yükümlülükler verilmiştir.

Bunlar çok çeşitlidirler. Aşağıda bu tür akrabalıkların değişik örneklerinden söz edeceğiz. Örneklerin benzerleri başka toplumlarda da görülebilir. Biz daha çok Türkiye'deki örnekleri ele alacağız.

A. KAN KARDEŞLİĞİ

Kan kardeşliği, ötedenberi tasavvurî akrabalığın en çok bilinen ve en çok uygulanmış biçimidir. Aynı yaşlarda, akraba olmayan ya da çoğunlukla uzak akraba olan erkekler arasında kanla imzalanan bir anlaşmadır. Taraflar birbirlerine karındaşlarmış gibi davranırlar.

Herodot, İskitler'deki kankardeşliği ile ilgili törenlerden söz etmektedir. Anlaşma yapacak grup, büyük bir çömleğe şarap boşaltırlar ve bıçak ile kendilerini yaralayarak kanlarını bu şaraba akıtırlardı. Daha sonra bu kanlı şaraba silahlarını, yani kılıçlarını, oklarını batırırlardı. Bundan sonra dua ederler, nihayet bu kanlı şarabı içerlerdi. İşte, bugünde kan kardeşliğinde birbirinin kanını içmek söz konusudur.[22]

İki kişi bir araya gelip kollarında ya da ellerinde (Özellikle parmaklar) ufak bir yer kanatırlar. Sonra, kanı birbirine karıştırırlar ya da birbirlerinin kanını emerler. Böylece kan kardeşi olurlar ve kardeşlik üzerine anlaşırlar. Genellikle iki kişi arasında olur. Her iki tarafa da gerçek kardeşler arasındaki hak ve görevlerin aynısını yükleyen bir dostluk bağıdır.[23] Kardeşlik bağı, etkinliğini tarafların çevresindekilere de gösterir. Örneğin kankardeşler birbirlerinin yakınları tarafından da ilgi ve kabul görürler.

---

[21] Kudat, Ayşe : Kirvelik, s. 77.
[22] Öztelli, Cahit : "Anadolu'da Şamanlığın İzleri", s. 412. I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri
[23] Örnek, S. Veyis: Etnoloji Sözlüğü, s. 131.

Kişiler ve yakınları böylece, kopmaz bağlarla birbirlerine sadık kalırlar. Kan kardeşliği bozulduğu zaman herhangi yaptırım yoktur.

Ülkemizde yapılan kültürel antropolojik araştırmalarda bu tür kardeşliğin gerçek kardeşlik kadar etkin, hatta ondan daha ileri tutulduğu, sıkıntı ve mutlulukların daima bu kardeşler arasında paylaşıldığı ve yaşamları boyunca da tarafların birbirlerinin başlıca yardımcıları olduğu saptanmıştır.[24]

Daha çok küçük yaşlarda samimî arkadaşlıklar kurmak için bu tür uygulamaya başvurulur. Kan kardeşliği bugün yetişkinlerden çok, küçükler arasında bir uygulamadır.[25] Kişiler aynı köyde yaşıyorlarsa bu tür kardeşlik uzun süreli olabilmektedir.

Kan kardeşleri arasındaki bağ, tarafların aile ve akrabalarını da etkileyerek cinsel ilişki ve evlilik yasağını da gerektirir.[26] Kankardeşliğine bazı Afrika yerlilerinde de rastlanmaktadır. Örneğin Azendelerde kan kardeşi, akraba sayısını arttırmak amacıyla yabandan seçilir. Kardeşlik sözüne sadık kalınmadığında sözü tutmayanın öleceğine inanılır.[27]

B. AHRET KARDEŞLİĞİ

İslâm toplumlarında yaygın bir yakınlaşma biçimidir. Özellikle yaşlı kadınlar arasında görülür. Yaşlı kadınlar belirli bir dinsel törenle ahretlik olurlar. İki yaşlı kadın böylece ahretlik olunca çok samimî iki dost olurlar ve birbirlerine sıralarını söylerler, servetlerini (ölümlük) v.s. açıklarlar. Hangisi önce ölürse geride kalan kadın, ölenin ölümünden sonra yapılması gereken şeylere yardımcı olur. Kefesinin, yazmasının, ölümlüğünün sarfında söz sahibi olur. Öte dünya düşüncesine dayalı bir dostluk andlaşmasıdır. Birlikte camilere, mevlütlere, giderler, özellikle ramazan aylarında daha yoğun ilişkiler içerisindedirler. Birbirlerine yatıya giderler. Elâzığ'ın Hal köyünde bu konudaki törensel işlem şöyledir. Taraflar bir araya gelir ve ortaya bir Kur'an getirilir. Sonra bir miktar Kur'an okunup onun üzerine bir iki damla su konur ve o sudan her taraf birer kez yudumladıktan sonra birbirlerine hâtıra olarak armağan verirler. Böylece kurulan ahret kardeşliği ölünceye değin süregelen bir kardeşlikti. Bunlar yaşamları boyunca birbirlerine armağanlar verir ve yardımcı olurlar.[28]

Kars yöresinde bu geleneğe **"Bacılık"** deniyor.

Ahret kardeşlerinin özel bir selâmlaşma biçimi vardır. Birbirleriyle karşılaştıklarında ellerini uzatarak bir süre tutar ve selâvat getirirler.

---

[24] Erdentuğ, Nermin: Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, s. 47.
[25] Magnarella, Paul: The Peasant Venture, s. 35.
[26] Örnek, S. Veyis: a.g.e., s. 131.
[27] Balaman, Ali Rıza: Akrabalık Türleri, s. 79.
[28] Türkdoğan, Orhan: a.g. yazı, s. 204.

Karadeniz yöresinde evli bir kadınla evli bir erkek de ahret kardeşi olabilir. Bu durumda tarafların aileleri birbirlerini kıskanmazlar. Çünkü ahretlikler birbirlerine kardeş gibi davranırlar. Erkeklerden birisi askere gidince, gurbete bir iş için ya da geçici olarak gittiği zaman ahiretliği onu korur, ona göz kulak olur.

Ahret kardeşlerin çocukları, annelerinin ahret kardeşine **"Ahret Anne"** (Isparta, Uluborlu'da) **"Ahret Teyze"** derler. Ahretlikler, eğer varsa kendi kızlarının da birbirleriyle ahiret kardeşi olmalarını sağlarlar.

Yaşlı erkekler arasında da ahret kardeşliği vardır. Örneğin Gaziantep Battal köyünde[29]:

Ahret kardeşliğinin ikinci bir türü genç kızlar arasında yapılandır. Bu dünyada ve öbür dünyada beraber olmak için samimî arkadaşlık kurulur. Bu türün uygulanışı Batı Anadolu'daki Gürcülerde çok yaygındır. Örneğin, "Hayriye Köyü"nde her köylünün bir ahretliğinin olduğu saptanmıştır[30]. Karadeniz bölgesinde de genç kızlar arasında ahretlik olunur. Bunlar evlendikten sonra da ahretlikleri sürer. Ankara köylerinde de akran komşu kızlar yada delikanlılar arasında ahret kardeşliği söz konusudur[31]. Bu köylerde köyler arası, hatta kentten ahret kardeşi edinenler vardır. Bu durumda kişilerin çevrelerini genişletme arzusu yatar. İzmir köylerinde de genç kızlar arasında ahret kardeşliği var.[32]

C. SÜT KARDEŞLİĞİ

Bir kadın, kendi çocuğu olmayan bir çocuğu emzirdiği zaman o çocuğun kadının gerçek çocukları ile olan ilişkisi süt kardeşliğidir. Bu kardeşlerin evlilikleri ve süt anne ile evlilik söz konusu olamaz. Süt kardeş evliliğinden doğan çocukların anormal olacağı inancı yaygındır.[33] Bu husus Kur'anı Kerimde (Nisa Suresi, 23) evlenme yasağı olarak yer almıştır. Emziren kadına, **"Süt anne"** denir. Halk arasında kullanılan **"Emişmek"** deyimi bu tür tasavvurî akrabalığı ifade eder. Süt anne ve süt çocuğu arasında, ömür boyu süren anne-çocuk ilişkisi doğar, emziren kadın durumu etrafa, konu komşuya, akrabalara duyurur. Çünkü ilerde unutulup aralarında evlenme olmasın diye çevreye duyurmak zorundadır. Anadolu'da çok yaygındır. Doğum yapan kadının eğer sütü yoksa, ya da ölmüşse, o çocuk başka bir kadın tarafından emzirilir. Böylece sıhrî bir akrabalık oluşur. Bu tür akrabalıkta herhangi bir seçim sözkonusu değildir. Bir zorunluluktan doğmuştur. Bebek bakım yuvalarının ve bu konudaki çeşitli kurumların yokluğu, böyle bir uygulamayı doğurmuştur. Aile içinden, akrabalardan ya da komşulardan olabilir. Evlenirkensüt annenin izni alınır, askere giderken eli öpülür. Süt annenin sütüyle büyüyen kız, evlenince, koca tarafı süt hakkı

---

[29] İlbars, Zafer; "Aile Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma" Antropoloji, s.7, s. 205.
[30] Magnarella, Paul; a.g.e, s. 35.
[31] Berkes, Niyazi; Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma, s.151.
[32] Balaman, Ali Rıza; a.g.e. s.106.
[33] İlbars, Zafer : a.g.yazı, s. 205.

öder. Oğlan ise çalıştığı zaman kazancından sütannesine armağanlar alır. Süt anne de bunları bir hak olarak görür ve bekler. Süt anneye, sütün helâl etmem dedirtmemek için çocuklar, helâl süt etmiş kimse olmayı yeğleyerek onun arzularını yerine getirirler. Süt anne, süt evlat ilişkisi ikinci kuşakta da devam eder. Süt evlâdın çocuğu, annesinin süt annesine **"Sütnene"** der.[34] Süt evlât hiç olmazsa yarı evlât sayılır. Mirasa bir etkisi olmaz. Uzak akrabalık varsa onu güçlendirir. Ananın karakterinin ve bazı özelliklerinin sütü vasıtasıyla çocuklara geçtiği kabul edilir.[35]

D. KUR'AN KARDEŞLİĞİ

Aynı yaşlarda iki ya da daha fazla gencin arasında ömür boyu süren bir arkadaşlıktır. Bu arkadaşlık, uzun zaman birlikte Kur'an kursuna gitmekten doğar.

E. YOL KARDEŞLİĞİ (MUSÂHİBLİK)

Musâhib sözcüğü, biribirleriyle yakın görüşen, bildik arkadaşlar anlamında kullanılır.

Alevilerde uygulanan bir tasavvurî akrabalık türüdür. Akraba ya da yakın komşular arasında bağlılık ve yardımlaşmayı güçlendirmek amacıyla kurulmuş olup, kökleri Hz. Muhammed zamanına değin dayanmaktadır.[36]

"Musâhib", yol kardeşi, yol arkadaşı, sohbet edilen, danışılan anlamına gelmektedir. Tüm alevîler bu uygulamaya aynı duyarlıkla uymamaktadırlar. Bazı yörelerde musâhib olamayanlar **"Cem"e** alınmamaktadırlar. Musâhipliğe **"Ahiret kardeşliği"** de denilmektedir.[37] İki ailenin "Dede" önünde yapılan bir törenle dostluk üzerine anlaşmaları, musâhibliktir. Yol Kardeşliği, iki evli çiftin kardeş olmasıdır. Artık kardeş sayılırlar. Dört kişilik iki aileden bir birlik oluşmaktadır. Bu, hem dünya, hem ahiret kardeşliğidir. Her bakımdan bu iki ailede yardımlaşma, destek sağlanmış olur. Kardeş aileden birisinin zararlı ya da benimsenmeyen bir davranışından diğer kardeş aile de eşit olarak sorumludur. Eşleri, taşınmaz malları, borç ve alacakları, iş yardımlaşmalarında iki aile birlik sayılır. Acılar ve sevinçler ortaktır.[38] Önce musâhib olacaklar dedeye başvururlar. Dede Kur'andan parçalar okur. Musâhiblik, bir kurban töreni ile vücud bulur. Musâhib olacaklar kurban (Koyun) ve dem alırlar. Dem, genellikle rakı ve şaraptır. Köy halkı ve çevrede bulunan tanıdık kişiler kurbana davet edilir. Davetliler de Ceme gelirken çerez, yemiş ve çörek getirirler. Bazı yörelerde musâhibi olmayanlar bu kurbana katılamazlar.[39]

---

[34] Balaman, Ali Rıza : a.g.e, s. 80.
[35] Berkes, Niyazi : a.g.e., s. 151.
[36] Ulusoy, Celalettin: Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî Bektaşi Yolu, s. 227.
[37] Erdentuğ, Nermin: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, s. 46.
[38] Ulusoy, Celalettin : a.g.e., s. 228.
[39] Ulusoy, Celalettin : a.g.e., s. 228.

Birbirlerine musâhib olanların çocukları evlenemez.[40] Ayrıca, musâhiplerden, bir kadın ve diğer taraftan bir erkek ölse, hayatta kalan kadınla erkek evlenemez.[41] Musâhip olan erkeklere "Kardeş", kadınlara "Bacı" denir. Namus ve mal mülkleri hariç, hemen hemen herşeyleri ortak sayılır. İflas, hayvanların ürünün zarar görmesi durumlarında o ailenin musâhibi derhal yardıma koşar. Ona mal, mülk, para, yiyecek sağlar. Kuşkusuz bunları gücüne göre sağlar. Bu, töreye dayalı bir iş ve hizmet sayılır. Ayrıca iki aile birbirini denetler. Bu denetim, çocuklar, kadınlar, gençlerin kötü yola sapmamaları, erkandan yoldan ayrılmamaları için yapılır.[42]

Adaylık koşulları şunlardır : (İmam Cafer buyruğu)

1. Yol kardeşi olmaya karar veren erkeklerin evli olmaları,
2. Taraflardan her birinin daha önce bir başkasıyla yol kardeşi olmaması. Yaşam boyunca ancak bir kez ve bir kişiyle yol kardeşi olunabilir.
3. Adayların belirli bir erginlik çağına gelmeleri,
4. Aynı dili konuşmaları,
5. Toplumsal konum eşitliğinde bulunmaları,
6. Eğitim bakımından aynı düzeyde bulunmaları,
7. Yerleşimde beraberlik,
8. Adaylardan herbirinin karısının bu işi kabullenmesi,
9. Adayların uzaktan yakından biribirleriyle soy akrabası olmamaları gerekir.[43]

F. KİRVELİK

İslâm dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğu tutan kişiye "Kirve" denir, Kirve, ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirve olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılar. Kur'anda "Hırva" sözcüğü ile var olduğu ve Hz. Muhammed'in de meleklerin kirveliği ile sünnet olduğu söylenmektedir. Eskiden kirveler harcamalar yaparlardı. Bir tür gösteriş tüketiminde bulunurlardı. Bu nedenle Ziya Gökalp, Kirvelikle potlaç geleneği arasında bir benzerlik bulmaktadır.[44] Eskiden kirve olan kişi, düğünün tüm giderlerini üstüne aldığı gibi, sünnet çocuğunun ailesine ve tüm davetlilere armağanlar verirdi. Bugün bu derecede bir harcama söz konusu olmamaktadır. Çocuğun babası da kirveye armağanlar vermek zorundadır. Vermediği durumda çocuğun babası toplum gözünde itibarını kaybeder. Kirvenin ailesiyle çocuğun ailesi arasında kaç-göç ortadan kalkar. Kadınlar kirve ile otururken yaşmaklanmazlar, örtünmezler. Kirve ile birlikte yemek yerler. Mahremiyet kalkar.

---

[40] Eröz, Mehmet : Türkiye'de Alevîlik, Bektaşilik, s. 111.
[41] Eröz, Mehmet : a.g.e., s.111.
[42] Eröz, Mehmet : a.g.e., s. 112.
[43] Balaman, Ali Rıza : a.g.e., s. 83-84.
[44] Gökalp, Ziya : Türk Medeniyet Tarihi, s. 75.

Bugün kirvenin görevleri biraz zayıflamıştır. Ekonomik koşullar, sünnet düğününün tüm giderlerini kirvenin karşılamasını önlemektedir. Kirveler köy içinden olduğu gibi köy dışından da seçilebilmektedir. Hatta dışardan kirve seçmek bazı yörelerde daha makbul sayılır.[45] Sevgi ve dostluk bağı kirve seçiminde esastır. Çocuğun babası, sevdiği kişiye kirve olmasını önerir. O da kabul ederse kirve olur. Kirvede bazı nitelikler aranır. Örneğin alan araştırması yaptığımız Elazığ Bermaz köylerinde kirvenin dürüst, terbiyeli, ahlâklı ve evli olması gerekir. Yaşı saygı duyulacak kadar olmalıdır. Câhil ve genç bir kişi genellikle kirve olmaz. Olgun olması gerekir. Ayrıca çocuğun ailesinin statüsünü yükseltmek bakımından kirvenin varlıklı olması tercih edilir. Kirveye saygı, ana babadan sonra gelir. Çocuk ona itaat eder, saygı ve sevgi gösterir. Kirve, çocuğun tüm yaşamında onun saygı duyduğu bir kişi olarak kalır. Kirve, çocuğun sünnet sonrası yaşamıyla da ilgilenir. Çocuğun okumasında, hastalığında, askerliğinde hatta evlenmesinde yardımcı olur. Bu hususlarda yardımcı olmak bir akrabalık görevi sayılır. Kirve ile çocuk arasındaki haklar görevler ve sorumluluklar, baba-oğul arasındaki gibidir. Yani, kirve, bir amca rolündedir.[46] Kirvelik, aileden aileye de geçebilir. Örneğin Elazığ Sün Köyü'nde kirvelik, genellikle bir aileden evladına geçer.[47]

Bazı yörelerimizde (Kars-Kağızman) kirveliğin çok önemli sayılması, çocuğun doğmadan kirvesinin tayin edilmesine yol açmaktadır.[48] **"Kirve, kirvenin yoluna baş koyar (ölür)"** deyimi kirveliğin ilişkiler açısından önemini gösterir. Kirve, çocuk üzerinde babalık hakkına sahiptir. Eğer çocuğun gerçek babası ölmüşse, kirvenin babalık hakkı daha belirginleşir. **"Kirve olan aileler arasında kapı baca yoktur"** deyimi oldukça yaygındır. Yâni kirve, istediği zaman kirvesi olduğu eve gidebilir, orada kalabilir. Evin birçok şeyine karışır. Yozgatta **"keyfimin kirvesi misin?"** deyimi, kirvenin herşeye karıştığını ifade eder. Bu nedenle kirvenin namusuna ailesine kötü gözle bakılmaz. "Kirve, kirvenin kapısının önünden donsuz geçmez." deyimi, kirvelikle yakınlık kuran ailelerin birbirlerinin kadın ve kızlarına kötü gözle bakamayacağını ifade eder. Sünnetçi önünde çocuğu tutarken kirvenin üzerine damlayan kan, kirve ile çocuk arasında hısımlığa benzer manevî bir bağ meydana getirir. Bu nedenle, kirve oğlu ya da kızı ile ,sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında evlenme olmaz. Kirve kızıyla bacı kardeş sayıldığından evlenilmez. Sünnet, tamamen İslâm dinine göre düzenlenmiş bir gelenektir. Bu dinsel yönü nedeniyle güçlü olarak uygulanmaktadır. Buna bağlı kirvelik de varlığını sürdürmektedir. Ancak günümüzde ekonomik koşulların ağırlığı nedeniyle bazı değişmeler olmaktadır. Bu nedenle hem çocuğun ailesi, hem de kirve, düğün ve armağan giderlerini kısmak zorunluluğunda kalmışlardır. Hatta bazı yörelerde kirveliğin işlevi giderek azalmış ve sembolik bir nitelik kazanmıştır. Sadece dinsel bir görevin yerine getirilmesine yarayan bir özelliğe bürünmüştür. Kirveliğin işlevlerinden bir kısmı devam etmekte, bir kısmı ise kaybolmuştur. Ayrıca bazı yörelerimizde kirveliğin yozlaştırılarak çıkarcı bir niteliğe büründüğünden köylüler yakınmaktadırlar.[49]

---

[45] Türkdoğan, Orhan : Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği, s. 205.
[46] Magnarella, Paul : a.g.e.,, s. 34.
[47] Erdentuğ, Nermin : Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, s. 54.
[48] Türkdoğan, Orhan : a.g.yazı, s. 204.
[49] Kudat, Ayşe : a.g.e., s. 189.

Kirvelik, Doğu Anadolu bölgesinde çok yaygındır. Batı Anadolu'da görülmez. Yalnız, Doğu Anadolu'dan Batı'ya göç etmiş olanlar kirveliği sürdürmektedirler. Kelimenin değişik varyantları var. Örneğin kivra, kiriv, kevra, kürva, küvre, kirva gibi.

Kıbrıs Türkleri arasında yaygın olan **"Kumera"** kelimesi de sünnette ve düğünde çocuğa vekillik yapan kimseye denir.

Ermeniler de güveğinin sağında giden en yakın genç dostuna kivre demektedirler. Bizim sağdıç gibi.

Kirveliğin bir başka biçimi de "Evlilik kirveliği" dir, ki, daha çok Mardin yöresinde görülür. Bir erkeğin evlilik töreni giderlerinin kendi ailesi dışından birisi tarafından kısmen üstlenilmesidir.[50] Bu tür kirvelikte sünnet kirveliğine ilişkin dış evlilik kuralları geçerli değildir. Yâni, çocuk isterse evlilik kirvesinin kızıyla evlenebilir. Bu tür kirvelik az uygulanır. Ayrıca, sünnet kirveliği kadar önemli sayılmaz.[51]

Bazı durumlarda kirve yerine çocuğu sünnet sırasında kirvenin vekâlet vereceği bir kişi de tutabilir. Örneğin kirve yaşlı ise, çocuğu tekniğine göre tutamayabilir. Bu durumda genç bir kişiye vekâlet verir. Bu durumda kirve, kirveliğinden birşey kaybetmez.[52]

Lâtin Amerika köysel topluluklarında Compadrazgo geleneği vardır ki kısmen kirveliğe benzer. Bir karı-koca, biri erkek biri kadın ve genellikle birbirleriyle evli iki kişiye çocuklarının vaftiz törenini yüklenmelerini rica ederler. Öneriyi alanlar, vaftiz törenini düzenler, çocuğun giysilerini hazırlar ve çocuğun büyümesi sırasında ortaya çıkacak bir takım sorunların çözümlenmesinde yardımcı olmayı kabullenirler. Çocuğun ana babası da bunlar onuruna bir şölen düzenler. Daha çok, baba ile vaftiz babası arasında olan bir ilişkidir.[53] Kirvelikten ayrıdır. Özellikle aşağıdaki yönlerden:

a. Sadece erkek çocukların değil, kız çocukların vaftiz olmasıyla da kurulabilir.
b. Vaftiz töreni bir değil, iki kişi tarafından üstlenilir. Bu kişilerin biri kadın, diğeri erkektir.

Japonya'da ise bir başka tasavvurî akrabalık türü de, **Oyabun-Kobun** geleneğidir. Bir türenle oyabun-kobun ilişkisi kurulur. Oyabun, sanal baba, kobunlar ise oğullardır. Bir oyabuna kobun olanlar, birbirlerinin sanal kardeşi olurlar ve gerçek kardeş gibi davranırlar. Japonya'da sanayi öncesinde bazı meslek gruplarında bu tür ilişkiler kurulmuştur. Ustasının yanına çırak olarak giren kobun, bir süre sonra o

[50] Kudat, Ayşe : a.g.e., s. 47.
[51] Kudat, Ayşe : A.g.e., s. 48.
[52] Balaman, Ali Rıza : a.g.e., s.90.
[53] Kudat, Ayşe : a.g.e., s. 73.

mesleğe kabul olunurdu. Buradaki ilişkilerin temeli, sanal baba ve oğullarıdır. Sanal oğulların babası ile oyabun arasında bir bağlantı yoktur.[54]

G. EBE ANNELİĞİ

Köylerimizdeki geleneksel ebeler de o köyde bir saygınlığa sahiptirler. Çocuklar zaman zaman ebelerini ziyaret ederler, önemli günlerde, bayramlarda gidip ellerini öper, onlara çeşitli armağanlar (sabun, şeker, çay gibi) verirler. Çocuğun ailesi de aynı biçimde ebeye saygı duyar ve herzaman ona yardımcı olurlar.

Eski Türklerde, İslâmiyeti kabulden önce **"Göbek kesme"** geleneği vardı. Doğan çocuğun göbeğini bir ebe keserdi. Ebeye **"Andık-Ana"**, ebenin kocasına da **"Andık-ata"** denirdi. Göbeği kesilen çocuk ile göbeği kesen Andık-ana tarafları arasında yedi göbeğe kadar kız alıp verme geleneği tabu sayılırdı.[55]

H. ASKER ARKADAŞLIĞI

Askerde arkadaş olanlar eğer aynı köyde yaşıyorlarsa bunlar da akraba gibi çok samimi iki dost olarak yaşamlarını sürdürürler.

I. SINIF ARKADAŞLIĞI

Öğretiminin bir aşamasında sınıf arkadaşları da aynı yerde oturduklarında okul anıları nedeniyle içten, iki dost olarak ilişkiler içerisine girerler.

İ. TUTMA KARDEŞLİK

Özellikle yatılı okullarda son zamanlarda yaygın olan bu gelenek aynı okulda olan öğrencilerin geliştirdiği bir türdür. Cinsiyete göre **"Tutma Ağabey"** ya da **"Tutma Abla"** lar vardır. Bunların karşıt cinsten olan bazıları sonradan evleniyorlar. Aynı cinsten olanlar da var. Okula intibak etmek, gereksinimlerini karşılamak için birbirlerine kardeş gibi yardımcı olmaktadırlar. Daha çok lise çağı yatılı okullarda görülmektedir.

J. SAĞDIÇLIK

Güveğiye düğün sırasında yakın arkadaşlarından, dostlarından birisi sağdıçlık yapar. Güveyin sağından giden, rehberlik eden kişidir. Güveyin her alanda yol göstericisidir. Güveyin sağ koludur. Bu yakın arkadaşın evli olması şarttır. Çünkü sağdıç, daha çok güveğiye cinsel bilgiler veren kişidir. Düğün süresince nasıl davranacağını öğretir. Ayrıca, gelenek görenekleri öğretir. Bu nedenle sağdıç da güveyi ile evlilikten sonraki yaşamda samimî ilişkilerini sürdürür. Yörüklerde

[54] Kudat, Ayşe : a.g.e., s. 87.
[55] Türkdoğan, Orhan : a.g.yazı, s. 199.

düğünün bütün yönetimi sağdıca bağlıdır. Siirt'te, sünnet kirvesinin çocuğa evliliğinde sağdıçlık yapması tercih edilir. Sağdıçlık, saygınlığı olan erdemli bir iştir.

Bazı yörelerde boşa giden emekler için **"Emeği sağdıç emeğine dönmek"** deyimi kullanılır. Çünkü sağdıcın yaptığı giderler epeyce tutar ve bunlar sağdıcın kendi cebinden çıkar. Ayrıca düğünün zor yükü ona kalır. Örneğin düğün sırasında verilmesi gereken tüm bahşişler onun tarafından verilir. Ayrıca düğünden sonra oğlan evine tatlı götürür, armağanlar götürür. Önderlik ve düzenleme işlerinde bulunur. Bazı yörelerde ise erkek tarafı sağdıca düğün giderleri olarak bir miktar para verir fakat bunu etrafa söylemez.

Bazı yörelerde sağdıçlık küçük bir çocukta simgeleşmiştir. Örneğin Kızılcahamam Verimli Köyü'nde sağdıçlık, görevini ve işlevini kaybettiği varsayılmıştır. Güvey, câmi avlusunda, davul zurna ile güveylik elbisesini giyerken, sağdıç olan küçük çocuk da giydirilir. Kına gecesi güveğiye kına yakılırken sağdıç olan çocuk da kınalanır.[56] Isparta, Denizli yörelerinde sağdıçlık erkek kardeşler arasında olmaktadır.

Kirvelik, bazı yörelerimizde hukuksal ve sosyo-ekonomik yerini sağdıca terketmiştir. Edirne, Trabzon ve Rize'de sağdıca **"kirve"** denilmektedir.

Bazı yörelerimizde ise sağdıca **"Adaş"** denir.

K. YENGELİK

Geline düğün sırasında ve düğün öncesinde yakınlarından birisi yengelik yapar. Bu kişi, evli olması gerekir çünkü geline daha çok cinsel bilgiler verir. Oğlan evine gelinle birlikte gider. Gelinin yatağının hazırlanmasında, kızın bekâretini belirleyen çarşafın etrafa gösterilmesinde görev sahibidir. Düğünde kıza altın takar. Ayrıca örneğin Maraş civarında kız, erkeğin evine gidinceye kadarki dönemde kıza iki samimî bekâr arkadaşı yardımcı olurlar. Bunlar yenge sayılmaz. Kızın samimî arkadaşlarıdırlar.

İzmir civarındaki bazı köylerde "oğlan yengesi" vardır. Kız evine giden kadınları yöneltir, oradan gelenleri karşılar, yemek vermede, armağan alıp vermede, oyunları düzenlemede, çarşafı göstermede görev sahibidir.[57]

L. DÜNÜR BAŞI

Dünür başı da bir tür sanal akraba sayılır. Kızı isteyen kişi, yâni dünürbaşı, evliliğin gerçekleşmesinden sonra, artık o çiftin saygıdeğer bir yakını olmaktadır.

---

[56] Balaman, Ali Rıza : a.g.e., s. 86
[57] Balaman, Ali Rıza: a.g.e., s.88

M. KINA ANALIĞI

Aydın'ın Söke yöresindeki yörüklerde doğan kız çocuklarının altı ayına basıncaya değin tırnakları kesilmez. Altıncı aydan itibaren kız çocuğunun tırnakları **"Kına-ana"** tarafından kesilir. Avucunun içine de kına yakılır. Kına ana, bu sıra çocuğa kendi malî durumuna göre armağan verir. Yörüklerde kına analık için samimî komşulardan birisi seçilir.[58] Peygamberin eylemleri arasında bulunan tırnak kesmek ve kına yakmak gibi sünnet sayılan davranışlar yörüklerde **"Kına-Ana"** tarafından yerine getirilmektedir.

İzmir yöresi köylerinde de yeni doğan kız çocuğuna akraba ya da komşulardan kına-anası seçilir. Bir törenle, çocuk süslenir ve sağ eline, sağ ayağına kına yakılır. Kına ana artık bu ailenin bir yakını sayılır. Kız, kına anasını bayramlarda ziyaret eder, bazı işlerini yapar. Kızın evliliğinde yine kına ananın izni alınır, yardımı ve desteği beklenir.[59]

N. AD BABALIĞI

Eskiden çocuğun adını koyan kişi, çocuğun kulağına dinsel bir tarzda ezan okuyarak adını okurdu. Ad babası da yine akraba gibi sayılır, sevilir, yakın bir dost olurdu.

Doğan her çocuğun sağ kulağına ad babası olarak seçilen kişi ezan okuyarak adı üç kez yinelenir. "Adını ben verdim, yaşını Allah versin" denir. Adbabası, akrabalardan biri, köy imamı, ya da dindar, sevilen bir komşu olabilir. Çocuklar da adbabalarına daima saygı duyarlar, evlenme, askere gitme, meslek seçiminde adbabalarının onayını alırlar. Aynı kişiler, birden çok çocuğun adbabası olabilirler.[60]

O. SANAL AKRABALIĞIN İŞLEVLERİ

Sanal akrabalığın özellikle ülkemizde kırsal kesiminde uzun süre etkinliği söz konusu olmuştur. Bir kısmı da günümüzde hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Bunun nedenini bu tür kültür kalıplarının işlevselliğinde aramak gerekir. Sanal akrabalığın işlevleri şu açılardan söz konusudur.

a. Toplumda dayanışmanın simgesi olmuşlardır. Bütünleşme, uyum, dayanışma ve dengeli toplumu gerçekleştirmede katkıları vardır.

---

[58] Türkdoğan, Orhan : a.g.e., s.199..
[59] Balaman, Ali Rıza: a.g.e., s.88
[60] Balaman, Ali Rıza: a.g.e., s.89

b. Grup anlaşmazlıklarının çözümlenmesinde denge sağlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Örneğin kan dâvâlarını durdurmak, düşmanlıkları silmek ve aşiretler arası dostlukları pekiştirmek için sanal akrabalıklardan yararlanılmıştır.[61] Böylece bu tür ilişkiler, toplumda çözülmeyi, sapmaları ve toplumsal sorunları bir dereceye kadar önlemektedir.

c. Var olan ilişkileri pekiştirmişlerdir. Uzun süre birbirlerini tanıyanlar bu tür ilişkilerle dostluklarını pekiştirmiş ve yoğunlaştırmışlardır.

d. Ailelerin toplumsal ilişkiler ağını genişletmiştir. Sanal akrabalık sadece iki aile arasında olmakla kalmaz, ilişkiler bu ailelerin yakın akrabalarına da yansır. Böylece yalnızlık da giderilmiş olur.

e. Bir tür sosyal sigorta görevi üstlenmişlerdir. Akrabalar açlık, kıtlık, hastalık gibi bunalım dönemlerinde birbirlerini desteklemişlerdir. Devletin böyle durumlardaki yörelere eşitsiz hizmet dağılımı ve kısıtlı yardımı bu tür akrabalar tarafından karşılanmıştır.

f. Toplumsal denetim mekanizması olarak işlevlere sahiptirler.

g. Tüm sanal akrabalık sistemlerinde belirli ölçülerde törenler söz konusudur. Törenlerin de bir toplumda olumlu işlevleri vardır.

İşte bu işlevleri karşılayan sanal akrabalık, toplumumuzda sıhrî akrabalık kadar önemli rollere sahip olmuşlardır. Kuşkusuz kentleşme, sanayileşme gibi toplumsal değişmeler nedeniyle bu tür akrabalıkların işlevleri değişik kurumlara geçmiştir. Fakat bu kurumların sayısal olarak yetersizlikleri de günümüzde ayrı bir konudur. Önemlerini kaybeden tampon işlevlere sahip bu tür geleneklerimizin yerine yenilerinin ya da değişik biçimlerinin konulamaması da geçiş toplumumuzun bunalımlarının sürüp gitmesindeki etmenlerden birisi olsa gerek.

[61] Tezcan, Mahmut: Kan Dâvâları, s.137.

10. BÖLÜM

YAŞ DERECELERİ VE GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR

I. YAŞ DERECESİ

Çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar, ilkel toplumlardaki yaş dereceleridir. Çocuklar, yetişkin uğraşılarını elde etmeye çahşan bir gruptur.

Yaş grupları, aynı cins ve aynı yaştaki insanların oluşturduğu gruplardır.[1] Bir yaş derecesinden diğerine geçiş, birlikte olur. Yaş derecelerindeki üyeler, güçlü dayanışma bağları içindedirler. Günlük etkinliklerde birbirlerini desteklerler. Evlenme sırasında, törenlerde de yine yakın ilişkiler içerisindedirler. Yetişkin statüsü en yüksek olan statüdür. Evlenme ve topluluğun önde gelen etkinliklerine katılımı gerektirir. Bu nedenle çocuklar, yetişkin statüsüne ulaşmayı beklerler.

Klan sisteminin görüldüğü yerlerde klan üyeleri, yabancılara karşı dayanışma ve bağlılık içindedirler.

Erkekler, yaş grupları biçiminde örgütlenmiştir. Afrika'da her yaş grubu, kimliğinin ve toplumdaki yerinin farkındadır. Her grubun üyeleri, ömürleri boyunca birlikte yaşam sürdürürler. İşe erkek çocuklar olarak başlarlar. Sonra, bekar savaşçı, evli erkek, sonunda da aşiret yaşlıları olurlar. Her aşamadaki aynı grup erkekler, o gruba özgü bir birlik ruhu ve birbirlerine bağlı olarak dayanışma geliştirirler.

İlkel toplumlarda kulüpler, birlik ve gizli dernekler sadece erkek üyeler içindir. Toplumun bütünleşmesi ve kısımlara ayrılmasında bunların rolü vardır. Gönüllü olarak bir araya gelmiş grupturlar. Üyelerine bir birlik duygusu verirler.

Toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumlarda yaşlılar, kendi kendilerine bakabildikleri kadar yaşayabiliyorlardı.

İlkel toplulukların avcılıkla geçinen ya da göçebe olanlarında ise yaşam, bir av mevsiminden ötekine, etkili ve hızlı yoğun bir hareket etme sistemine bağlı olarak sürüyordu. Yaşlılar da böyle bir toplum türünde grubun hareketine ayak uydurmak zorunda idiler. Bu uyumu yapamayanlar o gruba yük oluyorlardı.

Japonya'da ilkel bir topluluk olan Ainu'larda yaşlı kadınlar değersiz yaratıklar olarak görülürler. Bunun gibi, Güney Amerika'da Arawaks'larda çok yaşlı kişiler terkedilmektedirler. Hopi gibi göçebe gruplarda ve Kuzey Avrupa'daki Lapps'lerde hasta ve çok yaşlı kişiler, kabile başka yere giderken ölüme terkedilmektedirler.

[1] Barnouw, Victor: A.g.e., s.179 v.d.

Eskimoların ilkel kesimlerinde ulaşım sisteminde bir yerden diğerine gitmek için köpek kızaklardan yararlanılmakta idi. Gruba katkısı sınırlı olan yaşlı kadınlar, grubun hareketine ayak uyduramayınca, yanına bir miktar yiyecek bırakılarak, yolda terkediliyorlardı. Bunun gibi diğerlerinde, horlanmakta, gıdasız bırakılmakta idiler. Bu tür toplumlarda genç kişilerin işlevi söz konusu idi.

Hareket edemeyen, gruba uyamayan yaşlılar, gruba yük olmakta idiler. Çünkü, üretici olmaktan çok, tüketici duruma gelmişlerdir .O halde ilkel toplumlar, yaşlılara sağlam ve genç oldukları sürece saygı duyup değer vermişler, fakat yaşlanınca ondan kurtulmak istemişlerdir.

Birçok toplumlarda yaşlılar, bilgi ve deneyim kaynağı olarak yüksek bir saygınlığa sahiptir. Fakat bu durum her zaman böyle değildir. Örneğin göçebe Eskimolarda güçsüz yaşlılar, göç etmeye engel oluştururlar. Bu nedenle yaşlı bir adam genellikle kendi isteğiyle terkedilmeli ya da öldürülmelidir.

Kaliforniya'da ilkel bir kavim olan Callinomero'larda, bir baba, ormana gidip odun yükünü getiremeyecek ve palamut sepetini dolduramayacak kadar güçsüz kaldığında, artık oğulları için gereksiz bir yük sayılır. O zaman ihtiyarı yere sırtüstü yatırıp, boğazının üstüne enliliğine bir sırık koyarlar. Sırığın her iki ucuna oğullardan biri oturur ve babanın boğazını bastırarak ihtiyarı öldürürler.

Bir başka ilkel kavim Vater'lerde, yaşlanmış bir aile reisini diri diri toprağa gömmemek, çocukları için çok utandırıcı bir leke sayılır.

Eskimolar da artık işe yaramayan yaşlıları yırtıcı hayvanların parçalamaları için doğaya terkederler.

Fidji'de bir çocuk, annesini canlı canlı gömerken, **"Böyle hareket etmem, ona olan sevgimdendir"** der.

Kültür değişmelerine çok fazla uğramış toplumlarda yaşlılar, saygınlıklarını yitirmişlerdir. Çünkü onların bilgileri artık geçerliliklerini kaybetmiştir. Erkekler Avustralya yerlilerinde yaşlandıkça kutsallık kazanırlar. Onlar kadınlardan daha kutsal sayılır. Oysaki kadınlar yaşlandıklarında da aynı statüde (Kutsal olmayan) kalırlar.

Yaşlılığın bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden olan üç temel etmen; sanayileşme, kentleşme, tıptaki gelişmeler. Böylece yaşlıların sayısı artma eğilimi göstermiş, dünya nüfusunda yaş ortalaması yükselmiştir.

Ülkemizde göç olayı, kırsal kesimlerde yaşlı nüfusun çoğalmasına yol açmıştır. Türkiye genç toplumdur. Batı ülkelerindeki gibi yaşlı nüfus sorunu ile yüz yüze gelmemiştir. İlkellerde yaşlılık, bir düşkünlük dönemidir.

Tarihsel ve geleneksel toplumlarda yaşlının yeri üstündür. Yaşlılık, bir sorun olarak görülmez.

Erkekler Evi

İlkellerde sadece erkeklerin katıldığı evdir.[2] Çocuklar ve kadınlar katılamaz. İçinde çeşitli toplumsal ve ritüel toplantılar yapılır. Bu evler özel olarak inşa edilmişlerdir. Biçimi, büyüklüğü, oyma, süs ve bezemeleriyle diğer evlerden farklıdırlar. Genellikle topluluğun yerleşme alanının ortasına yapılır. Erkeklik çağına gelen gençler bu evlerde siyasal ve toplumsal yönlerden eğitilirler. Burada onlara çeşitli konularda bilgi ve öğütler verilir. Bu evler çeşitli amaçlarla kullanılırlar. Örneğin bayramlar burada kutlanır, yabancılar ve konuklar burada ağırlanır, kutsal araç ve gereçler burada saklanır, toplumda önemli yeri olan kişiler burada gömülür, çocukların erginleşme törenleri burada yapılır. Dünyanın çeşitli yörelerinde çeşitli adlar alır ve değişik işlevler üstlenmişlerdir. Özellikle Okyanusya adalarında çok gelişmişlerdir.

Plains İndians'larda erkekler klübüne gönüllü olarak katılım vardır. Özel şarkılar söyler, dans yaparlar, ziyafetlere katılırlar. Çeşitli işlevlere sahiptirler. Karşılıklı yardım grupları olarak işlev sahibidirler. Bazıları sığır avcılığında özel polis görevi yaparlar ya da topluluğun silahlı savunmasını yaparlar.

Kuzeydoğu Hindistan'da Rengma Naga'larda erkek çocuklar 6-7 yaşlarında erkekler evine gelir ve evleninceye değin orada kalırlar. Oraya yaşlı erkekler de gelir, oturur, sohbet eder ve genç erkek çocukları eğitirler. Erkekler silahlarını orada saklarlar.

Erkekler Evi, Afrika, Endonezya, Melanezya, Mikronezya, Polinezya ve Güney Amerika'da bulunur. Erkek dayanışmasını güçlendirmek, en önemli işlevleri arasındadır.

II. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR

Gizli Dernek

İlkellerde yetişkin erkeklerin bir kısmının bir araya gelerek kurdukları bir örgüttür.[3] Bu örgütlerde toplumsal ve kültürel toplantılar düzenleyerek bunları yönetirler. Daha çok ana hukukunun egemen olduğu kültürlerde görülür. Bu derneklere girmek için belirli koşullar gereklidir. Örneğin;

- Belli ailelerden olmak
- Beli bir oranda mala sahip olmak.

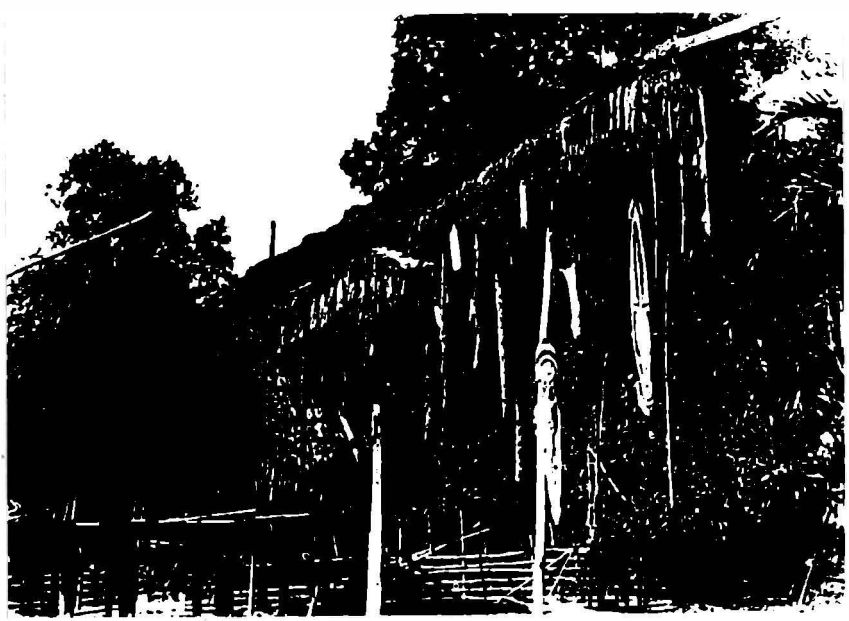
[2] Barnouw, Victor: A.g.e., s.185.
[3] Barnouw, Victor: A.g.e., s.187.

Bu dernekler, baskı yoluyla üye olmayanlardan para ve yiyecek sağlarlar.

Amerika yerli kabilelerinden Hopi,. Kwakiutl ve Iroquois'lerde vardır. Batı Afrika ve Kongo'da da vardır. Bazıları özel hastalıkların tedavisi ile de uğraşırlar. Siyasal işlevleri de vardır.

Afrika gizli dernekleri, toplumsal düzenin korunmasına yardımcı olurlar. Bu dernekler bazen halka açık danslar ya da törenler düzenledikleri zaman maske ve diğer gizleyici şeyler kullanırlar (Ku Klux Klan gibi). Mendelerde Sierra Leone'nin gizli dernekler, gencin eğitiminde rol oynarlar. Cinsel uyumun düzenlenmesi, siyasal ve ekonomik olayların denetimi, çeşitli toplumsal hizmetlerin icrası, tıbbi tedavi, eğlenceler düzenlemek gibi işlevlere de sahiptirler.[4]

Poro'larda erkekler, eğitimden ve sınavlardan geçerler, Yerli hukuk, elsanatları, tarımsal teknikler, davul çalma ve şarkı söyleme, köprü inşa etme, tuzak kurma öğrenirler. Kızlar için de buna paralel örgütler vardır. Ev işleri, çocuk bakımı, cinsel eğitim öğrenirler.

New Guinea'da Erkekler Evi

[4] Barnouw, Victor : A.g.e., s. 188

11. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KİŞİLİK

Bireylerin kişilikleri ile içinde yaşadıkları kültür kalıpları arasında sürekli ve dinamik bir ilişki vardır. Kişilik, geniş ölçüde bir öğrenim ürünüdür. Öğretmenin bir çoğu da kültür tarafından tayin ve kontrol edilir.

Çocuk yetiştirme biçimleri, çocuğun kişiliğinde, mizacında huyunda etkilidir. İşte kültürel antropolojinin bu konusu kişiliği, bulunduğu kültürel ortamda ele alarak onun oluşmasını inceler. **"Psikolojik Antropoloji"** olarak da adlandırılan bu konu, psikolojiden ve psikiyatriden oldukça yararlanmıştır. Bu konuda çalışan pek çok antropolog vardır.

1930 yıllarında Franz Boas, içinde yaşadığı kültürün baskısı altında olan bireyin derinlemesine araştırılması gerektiğinin savunuculuğunu yapmıştı. Boas'ın öğrencisi Rutlh Benedict tarafından 1934 de yazılan Patterns of Culture (Kültür Kalıpları) bu doğrultuda bir çaba idi; bu popüler çalışmasında Benedict, Pueblo, Dobu ve Kwakiutl gibi üç kültürü karşılaştırdı. Benedict bu üç kültürün değerlerinde ve dünya görüşleri üzerindeki farklılıkları incelikti. Kwakiult toplumunda doğan bir çocuk, çok farklı deneyimlere sahip olmaya çalıştırılır ve Hopi ve Zuni toplumlarında doğan bir çocuktan farklı yaşam ve amaçlara doğru yönlendirilir.

Bir başka antropolog Margeret Mead, ilk araştırmalarında kişiliğin biçimlenmesinde kültürel çevrenin önemine dikkati çekti. Mead, Samoan'lı kayıtsız kız ergenlerle, gerilimli olarak büyüyen Amerikalı gençleri karşılaştırdı. Mead, aynı zamanda, New Guinea Manolarının tipik çocukluk deneyimlerini gözlemiş ve bu deneyim yollarının Amerikan Çocuğu ile benzer ve farklı yanlarını kaydetmiştir.

Çocukluğun kültürler arası incelenişi, antropolojide son gelişmelerden birisi olmuştur. Daha önceleri antropoloji, yetişkin kültürü ile ilgileniyordu. İlk etnografide çocuk yetiştirmeye ilgi gösterilseydi genellikle ikincil, yan bir konu, olurdu. Antropologlar arasında çocuk yetiştirmeye ilgi, kısmen, Freudian kuramın, kısmen de eğitimde John Dewey'nin etkisiyle ortaya çıktı. Bu eğilimlerin her ikisi de Margaret Mead'in çalışmalarında görülebilir. Bronislaw Malinowski ilk kez çocukluk deneyimlerine ilgi duyan ve bu konunun Batı dışı toplumlarda psikoanalitik kuramla ilgisini kuran antropologlardan birisi idi.

1930'ların sonu ile 1940'larda kültür-kişilik konusunda Kolombiya Üniversitesi'nde Antropolog Ralp Linton ve Psikoanalizci Abram Karadiner tarafından bir seminer verildi. Bu seminerde bir seri okuma yazması olmayan kültürler, çocuk yetiştirme uygulamaları ve kültürlerin diğer görünümleri arasındaki ilişkiler bakımından incelendi. Kardiner, **"Temel Kişilik Yapısı"** kavramını geliştirdi. Bu kavram, belirli bir toplumun üyelerince paylaşılan ortak kişilik özelliklerini ifade ediyordu.

Emzirme ve tuvalet eğitimini içine alan çocuk yetiştirme yöntemlerinin herhangi bir toplumda oldukça standart duruma geldiğini, böylece kadınların komşularının yaptıkları gibi çocuklarını aşağı yukarı aynı zaman süresince emzirdiklerini, aynı yiyeceklerle beslediklerini ve aynı türden tuvalet eğitimi, ve diğer disiplinleri uyguladıklarını belirtir. Bu nedenle herhangi bir toplumda büyüyen çocuklar aynı genel çocukluk deneyimlerinin evrelerinden geçmektedirler. Böyle deneyimlere aynı biçimde uygun tepki gösterirler ve bu yüzden birçok ortak kişilik özellikleri geliştirirler. Linton'un deyişiyle: **"Herhangi bir toplumda temel kişilik tipi, toplum üyelerinin çoğunluğu tarafından paylaşılan, ortaklaşa sahip olunan ilk deneyimlerin sonucu olan kişilik bizçimlenmesidir."**

Bu okul, farklı toplumlarda çocuk yetiştirme uygulamaları konusunda daha fazla veri sağlama gereksinimi üzerinde durmaktadır. Bu düşünce bakımından etkilenen iki fevkalade alan araştırması **"The People of Alor"**, Cora Dubois tarafından 1944 de yapılmıştır. Diğeri ise Thomas Gladwin ve Seymour B. Sarason'un 1953 yılında yaptıkları Truk: Man in Paradise isimli yapıttır.

Antropolog Kimbal Young, kişiliği tayin eden etmenleri üçe ayırır:[1]

1. Kişilik yapısının karakteristik yönleri, görünüş, ağırlık ve yapı.
2. Kişinin içinde yaşadığı kültür.
3. Kişinin olağanüstü deneyimleri.

Bu etmenlerin tümü, kişiliği oluşturur.

1. Etmen, kişiliği doğrudan etkileyen morfolojik karakter, fiziksel görünüş, ağırlık ve yapıdır. Cüce ile devin dış görünüşleri farklıdır. Bu fiziksel durumun kültürel ve toplumsal bakımdan değerlendirilmesi, anlamlandırılması, içinde bulunduğu kültür tarafından yapılır ve her kültürde farklıdır. İri cüsseli insanların

[1] Erdentuğ, Nermin: Kültür ve Kişilik Ders Notları.
Ayrıca Bkn.: İlbars, Zafer: "Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler", A.Ü.D.T.C.F.Derg., Cilt 31, sayı: 1-2 s.209-210

insan ilişkilerinde daha egemen olacağı kanısı yaygındır. Bizde çocuğun anneye yada babaya benzetilmesi söz konusudur. Bu benzetmeler, çocuğun kişiliğinin oluşmasında rol oynar. Benzetilen kişinin kişiliği, çocuğa empoze edilir. Yine bizim kültürde kızıl saçlıların çabuk kızdığı, sarışınların inatçı oldukları inancı vardır. Kuşkusuz bunlar kalıp yargılarıdır, geçerli oldukları kuşkuludur. O halde dış görünüş ile kişilik arasında belli bir bağ kurulamaz.

2. Herhangi bir kültürde normal olarak nitelendirilen davranışı o toplumun kültürü tayin eder. O toplumun kültür kalıpları kişilik üzerinde etkili olur. Birey bu kalıplara göre kültürlenir.

3. Belirli toplumsal statüsü olan insanların, toplumda birtakım deneyimler kazanma şansları birbirinden farklıdır. Yani bireyin yaşamındaki özel deneyimleri, o toplumun kültürünün bireye tanıdığı sınırlara bağlıdır. Aynı statüdeki kişilerin bile deneyimleri birbirinden farklıdır. İkizler bile farklı deneyim geçirirler.

Kültür kişilikle ilgili antropolojik çalışmaların sonucunda, herhangi bir toplumun üyeleri, kişilik bakımından büyük ölçüde bireysel farklılıklar gösterdiği kabul edilmiştir. Bu konuda bir başka genelleme de, bütün toplumlarda değişme derecesi oranında kişilik tipleri bulunduğu gerçeğidir.

12. BÖLÜM

EĞİTİM ANTROPOLOJİSİ

I. GİRİŞ

Kültürel antropolojinin konusunu oluşturan **"Kültür"**, eğitim süreci ile yakından ilişkilidir. Bu iki alan arasındaki ilişkilerin fazlalığı nedeniyle **"Eğitim antropolojisi"** adı altında bir uzmanlık alanı oluşturulmuştur.

Eğitim antropolojisi, kültürle eğitim ilişkilerini çeşitli kültürlere göre ele alan bir daldır.

Antropolojik kavram ve verilerin öğretim kurumlarına uygulanmasıdır. Antropolojik kavram ve yöntemlerin eğitim süreci çözümlemelerine uygulanması denebilir. İnsanın yeryüzünde bugünkü durumuna gelinceye kadarki eğitici süreçleriyle ilgilenir. Özellikle insanın **"Toplumsallaşma"** ya da **"Kültürlenme"** süreçlerinin genel özellikleri üzerinde durur. İnsanın eğitici süreçleri ve doğuşundan bugüne kadarki yapısını karşılaştırmalı olarak inceler.

Eğitimin bir kültür aktarıcısı işlevini göze alırsak, öğretmenin kültür aktarıcısı olarak ne yaptığını daha iyi anlamaya çalışmak, eğitim antropolojisini ilgilendirir. Bu açıdan eğitim antropolojisi, kültürel aktarma süreci olarak eğitici süreçlerin nelerden oluştuğunu inceler.

Eğitim antropolojisi, eğitimin kültür aktarmadaki rolünü kültürlerarası inceler.

Örgün eğitimde okul, kültürün yayılması, aktarılması ve korunması ile ilgilidir. Böylece okulun eğitim antropolojisi açısından iki işlevi söz konusudur.

a) Kültürün aktarılması
b) Kişilik biçimlenmesi

II. KÜLTÜR - EĞİTİM İLİŞKİLERİ [1]

A. Farklı toplumlar farklı kültürlere sahiptirler

Dünyada kültürler birbirinden son derece farklıdırlar. Bu nedenle çeşitli kültürlerin özelliklerini gösteren karşılaştırmalı indeksler geliştirilmiştir. Bu indeksler farklı davranış ve geleneklere göre incelenirler. Tüm toplumlarda ortaklaşa davranış kategorileri bulunmakla birlikte, bu davranışların biçimleri, bir toplumdan diğerine değişir. Bu, kültür kavramının temelidir.

---

[1] Ottaway, A.K.C.: Education and Society. s.24-25.

Bir örnek ele alalım. Bütün insanlar acıkırlar. Bu yüzden yemek yemelidirler. Yoksa ölürler. Fakat bir insanın ne yediği, coğrafya kadar kültüre de bağlıdır. Tercih olanağı olduğu zaman neyi seçtiği, onu ne biçimde sağladığı, nasıl pişirdiği, nasıl, ne zamanlar ve nerede yediği kendi toplumsal grubunun alışkanlıklarına göre değişir. Kurbağalar, kuş yuvaları, kokmuş ayı balığı, hint irmiği, sago tırtılları, mantarlar, kimileri için fevkalede değerli yiyecek maddeleridirler. Fakat kimileri için değildirler. Müslümanlar domuz eti yemez. Hindular sığır eti yemez. Çinliler de süt sevmezler. Kluckhon, Arizona'da konuklarına nefis etli sandeviç sunan ve konukların da bu sandeviçleri piliç ya da ton balığı sandıkları bir kadının öyküsünü anlatır. Konuklar sandeviçleri yedikten sonra kadın, sandeviçlerin taze olarak öldürülmüş çıngıraklı yılan eti olduğunu söyler. Bunu işitince hepsi birden hastalanırlar. Hastalıkları kültüre bir tepki olup, çıngıraklı yılanları nefis şey olanak kabul eden kimselerde görülmez.

B. Eğitim, bir toplumun tüm kültürüne dayanır

Eğitim, kişiliğin gelişmesiyle ilgili olduğundan içinde oluştuğu toplumun kültürüne bağlıdır.[2] Toplumsal psikoloji ve toplumsal antropolojide yapılan son incelemeler insan davranışının son derecede esneklik gösterdiğini ve yetişmiş olduğu kültürün bireyin kişiliği üzerine damgasını vurduğunu göstermiştir. İnsan davranışları içinde yaşanılan kültürde geçerli değerlere göre belirlenir. Bu konuda aşağıdaki örnekler açıklayıcıdır.

Margaret Mead, Yeni Gine'de Manus kabilesinde yaptığı araştırmada şu örneği vermektedir: **"Kimi toplumlarda çocuk yürümeye başladığında anababaya büyük bir iş düşmektedir. Çünkü çocuk, etraftaki eşyalar için bir tehlike oluşturmaktadır. Örneğin çocuk, tabakları fırlatmakta, yemeği dökmekte, kitapları yırtmakta ve evi altüst etmektedir. Fakat Manus kabilesinde durum bambaşkadır.**

Orada başkasının malı kutsal bir nitelik taşıdığıntdan, çocuklara daha yürümesini öğrenmeden önce başkasına ait olan eşyalara dokunmamayı ve onlara saygı duyulmasını öğretmektedirler."

Erikson, Amerikan yerlileri üzerinde yaptığı araştırmada şunları belirtiyor. **"Sioux kabilesinde bebeğe doğar doğmaz ana sütü verilmez. Çünkü bu sütün zehirli olduğuna inanırlar. Anne sütü fazla gelmeğe başladığında, akraba ve dostlar toplanır ve düzenlenen eğlentide bebeğe ilk kez süt verilir... Üç ya da**

[2] Conway, A.K.C.: A.g.e., s.38.

dört yıl süren çocuğu emzirme devresinde anababa cinsel ilişkide bulunamazlar. Zira meninin ana sütünü bozduğu ve böylece de çocuğun hastalanmasına yol açtığına inanmaktadırlar".

C. Çeşitli kültürlerin eğitimsel yöntemlerini inceleyerek katkıda bulunma

Antropoloji, eğitime çeşitli kültürlerin (ilkel ve çağdaş) eğitsel yöntemlerini incelemekle katkıda bulunur. Eğitimin kültürlerarası incelenişi ile eğitimci diğer kültürlerin deneyimlerinden yararlanır ve kendi okullarını nesnel olarak görmek olanağını elde eder.

D. İnsanın tanınmasında eğitimciye yardımcılık

Antropoloji, insanın tüm olarak ortaya konmasında eğitim kuramına yardımcı olur. İnsan ve dünyası okul programının temel noktası olmalıdır.

E. Kültürlemenin dinamiklerini öğrenme

Toplumsallaşma anlamındaki kültürlemenin dinamiklerini öğrenmek için antropolojiye gerek vardır.

F. Eğitim kültürü aktarır

Antropolojik açıdan eğitim deyince kültür aktarma anlaşılır. Antropolog Redfield'e göre eğitim, kültürünün aktarılma ve yenilenme sürecidir. Kültürel aktarma formal ya da informal yoldan olabilir. İnformal yoldan daha çok gelenekler ve kültürel kalıplar aktarılır. Formal açıdan okullar yoluyla kültür aktarma çeşitli biçimlerde görülebilir.

a) Normları, değerleri ve bilgiyi içeren kültür aktarma. Doğrudan öğretimle sağlanır.

b) Gruplar oluşturmakla çocuklara çeşitli toplumsal beceriler elde etmeleri sağlanır.

c) Öğrenciler için tamamlayıcı yetişkin rolleri sunan rehber, öğretmen gibi bireyleri sağlar.

d) Olumlu ve olumsuz yaptırımları kullanarak çocuğa toplumsal bakımdan kabul edilen davranışların benimsenmesini güçlendirir.

G. Kültürel ekoloji eğitimi etkiler

Eğitime kültürel açıdan yaklaşımlardan birisi de kültürel ekolojidir. Fiziksel çevre olarak okulun maddî yapısı ve çevresi de eğitim sürecini etkilemektedir. Okul eylemlerinin yer aldığı fiziksel çevre (Okul binası, araç-gereçler, sınıfın biçimi ve yapısı, yönetim ve hizmet olanakları, bitki, iklim gibi doğal etmenler) ve okulun fiziksel yapısı davranışları etkilemektedir. Örneğin öğretmen ve öğrencilerin açık hava mimari biçimine nasıl uyarlandıkları öğrenim sürecini etkiler.

Okulun da ayrıca bir kültürel çevresi vardır. Öğrenci, öğretmen ve yöneticiler bu çevreyi oluşturan öğelerdir. Örneğin yöneticinin davranışı nasıl değiştirilebilir? Diğer öğelerin bu değişikliklere uyarlanması nasıl gerçekleşir? Çeşitli derecelerdeki sınıfların fazlalığı okul örgütünü nasıl etkiler? vs. gibi örnekler okulun kültürel çevresi ile ilgilidir.

Kültürel ekoloji görüşü okulun daha geniş dış toplumsal sistemle ilişkisini de göz önünde bulundurması gerekir. Örneğin okulun yersel topluluk gruplarından etkilenmesi, öğretmen birlikleri ve çeşitli baskı gruplarının okulu etkilemeleri gibi. Bunların okuldan istemleri, beklentileri olabilir. Okul personeli bu baskılara nasıl uyarlanır? vs.

H. Öğretmeni daha iyi anlama

Eğitim antropolojisi ,çeşitli kültürlerdeki öğretmen davranışlarıyla da ilgilenerek onun ne yaptığını daha iyi anlamamıza yardımcı olur.[3]

I. Okul dışı deneyimlerin önemi

Okul dışı deneyimler, çocuğun kültürel çevresini oluşturmaktadır. Eğitimciler, okul dışı deneyimlerin bireyin davranışının biçimlenmesindeki önemini geniş ölçüde tanımışlardır. Örneğin çocuğun ailede ilk çocukluk deneyimlerinden onun daha sonraki zihinsel ve duygusal davranışlarını kestirmekte yararlanılabilir. Okul başarısında sosyo-kültürel çevresinin önemi, akran grubunun çocuğun ilgi ve eylemlerindeki etkisi bugün kabul gören gerçeklerdir.

---

[3] Spindler, George: "Current Anthropology", in Education and Culture, s.43.

III. Eğitimle İlgilenen Antropologlar

Birçok antropolog eğitimle ilgilenmiştir. Eğitimle ilgilenen antropologların en çok ilgilerini çeken konular aşağıda belirtilmiştir.

a. Kişilik gelişimi
b. Öğrenme kuramı
c. Değerlerin aktarılması
d. Kültürel mirasın aktarılması
e. Öğrenciler anababalar, öğretmenler ve yöneticiler arasındaki iletişim
f. Toplumsal yapı ve işlev
g. Rol davranışı
h. Kültür taassubu (Etnosentrizm)
ı. Evrensel ve göreli değerler
i. Kültür kalıpları
j. Biçimselcilik
k. Irk
l. Kültür-Kişilik
m. İletişim

Özellikle eğitim ile ilgilenen antropologlardan birkaçına değinmek istiyoruz.[4]

1. Franz Boas: Eğitimde uygulamalı araştırma olarak A.B.D. okullarında eğitsel çevre ile normatif görüşler arasındaki ilişkiyi saptamıştır.

Boas, beşer'i organizmanın tamamen kalıtımsal nedenlere dayanmadığını savunur. Irk ve fiziksel gelişme üzerinde durdu. Ona göre çevresel nedenler kişiliğin biçimlenmesinde temeldir. Çocuğa çevresinden nasıl korunacağı öğretilmelidir.

Boas, ayrıca, akademik özgürlük ve üniversitelerin fakülteleri denetimi konularıyla ilgilenmiştir.

2. Ruth Benedict: İlkellerdeki araştırmalarıyla, eğitimin çocuğun kültürünün işbirliği düzenlemelerine uyması gerektiğine inandı.

Ona göre karakter yapısının çeşidi ile çocuk yetiştirme arasında uygunluk olmalıdır.

---

[4] Nash, J. Robert: "The Convergence of Anthropology and Education", in Education and Cultural Process, s. 5-14.

Eğitim, çocuğu hareketliliğe, bağımsızlığa ve kendini anlamağa (yetişkin yıllarında) hazırlamalıdır.

Eğitimciler, insan davranışlarını çeşitli incelemelerle daha iyi anlayabilirler. Örneğin bireye çocukluğunda aşılanan kalıplaşmış baskılar ve beklentilerin incelenmesi ile. Bunlar bireyin yetişkinliğinde de devam eder.

Çocukluktan yetişkinliğe geçerken ahenk, bütünleşme ve sürekliliğe nasıl ulaşılacağını anlamak için ilkel ve ilkel olmayan başka kültürlerin eğitsel tekniklerinin sürekli olarak incelenmesi gerektiğini belirtir.

R. Benedict, kültür aktarma sürecinin hızlı toplumsal ve kültürel değişmede karmaşık bir duruma geldiğini ve o kültürdeki bireylerde psikolojik bunalımlara yol açtığını belirtir.

3. **Margaret Mead**: Yetişkin eğitimi ile ilgili çalışmasında kültürlenmenin (enculturation) yaşam boyu bir süreç olduğuna inanır ve bununla sürekliliğinin her noktasında yaratıcılığın olanaklı olacağını belirtir.

Ona göre eğitim, yetişkinleri dirik (dinamik) bir kültürdeki iş yaşamına özgür ve yaratıcı olarak katılmasını sağlamalıdır. Böylece onlar yerleşmiş kurumları değişikliğe sürükleyecek bir yaşam üslubu geliştirmelidirler.

Üç tür kültürleme üzerinde durur.

a. Postfigurative- Çocukların esas olarak atalarından öğrendikleri durumdur.

b. Cofigurative- Çocuklar ve yetişkinlerin kendi akranlarından öğrendikleri durumdur.

c. Prefigürative- Yetişkinlerin çocuklarından öğrendikleri durumdur. Karmaşık sanayi ötesi toplumlarında bu durum söz konusudur. Gençler gelecekteki yaşamın simgesidirler. Böylece gençler, bilinmeyen yaşlıları yöneltmek gücündedirler.

4. **Malville J. Herskovits:** Kültürlemenin öğrenim deneyiminin her alanının içerdiğini belirtir. Formal ve informal, bilinçli ve bilinçsiz bir süreçtir. Bu, bireyin ilk yıllarındaki kültürlenmesi, kültürel istikrarın sağlanmasında temel mekanizmadır.

Ayrıca Amerikan Kültüründe müfredat programlarının, öğretmenlerin, azınlık grupların üyelerine karşı tutumlarında ve yaygın biçimde fakat yanlış olarak diğer

kültürlerin Amerikan kültüründen aşağı olduğu varsayımında zımnî olarak etnosentrik görüşlerin egemen olduğu belirtilir.

5. Robert Redfield: Karmaşık toplumlarda eğitimi anlayabilmek için ilkel ya da folk toplumlarının eğitimine bakmalıdır der.

Her tür toplumda eğitimin evrensel ögeleri olduğuna dikkati çeker. Bunlar, eğitimin araştırıcılığı, sözselliği ve yaratıcılığıdır.

6. Ashley Montagu: İnsanların işbirlikçi ve birbirlerini sevmeleri gibi özellikleri üzerinde durur. Bunlar insanların doğal eğilimidir. Eğitimciler insanlar arası işbirliğini sağlamalıdır. Eğitim, beşerî ilişkileri sevme gerekliliğine dayanmalıdır. Sınıfta, birbirine bağlı insan ilişkilerinin değeri öğretilmelidir.

Montagu'ya göre insan ilişkileri bakımından eğitimin başlıca iki amacı olmalıdır.

a. Toplumsal yaşamda ırkçılığın ortadan kaldırılması,

b. Öğrencilere kapitalizmdeki rekabet, saldırganlık ve çatışma gibi değerlerin olumsuzluğunu belirtmek.

Daha iyi beşerî ilişkilere yönelik eğitim, insanlara teknolojilerini beşerileştirmek, bölücü toplumlarını yeniden kurmak ve barışçı bir dünya düzenine ulaşmayı sağlamalıdır.

7. Clyde Kluckhohn: Davranışların altında yatan değer varsayımları üzerinde durmuştur. Evrensel beşerî değerlerin sınıfta ele alınmasında eğitimcilere yardımcı olunması girişiminde bulunmuştur.

Eğitimciler, yaşamın evrensel beşerî teknikleri üzerinde yoğunlaşmalıdır. Değerler, ailede ve kilisede olduğu kadar okullarda da eleştirisel olarak incelenmelidir.

Dünya kültürüne uygun canlı, bütünleşmiş ilkeleri eğitimciler araştırmalıdır. Eğitimciler beşerî çatışmanın niteliği ve nedenlerini araştırmaya yardım etmeli ve azaltılmasına çalışmalıdır. Kluckhohn'un eğitim kuramına katkısı, sınıfta incelenmeğe değer evrensel değerler olabileceğini tanımış olmasıdır.

8. George Spindler: Okulun etrafındaki kültürel çevrede eğitsel sürecin nasıl değer çatışmalarının yansıtıcısı olduğunu göstermiştir. Biçimselcilik (Configurative)

ve fonksiyonalizm kuramlarına dayanır. Yani okulun parçalarının işlevsel olarak nasıl birbirine bağlı olduğunu, öğretmen ve öğrencileriyle sınıf dışı yaşam deneyimleri tarafından derin bir biçimde etkilenen, kendi kendini takviye eden bir sistem olduğunu göstermiştir.

Kültür aktarıcısı olarak öğretmenin rolünü açıklığa kavuşturmuştur.

Değerler konusu ile Spindler de ilgilenmiştir. Özellikle Amerikan toplumunda temel değerlerde köklü değişmeler meydana geldiğini belirtir. A.B.D. de geleneksel değerler ile yeni ortaya çıkan değerler ayrımını yaparak genç yetişkinlerde yeni değerlerin daha çok benimsendiğini söyler. Geleneksel değerler, bireycilik, orjinallik, gelecek zamana yönelim, yaratıcılık, başarıdır. Spindler, araştırmaları sonucu yeni doğan değerleri de toplumsallık, dışa dönüklük, göreli ahlakilik, başkalarıyla ilgilenme, gruba uygunluk, hazcılık ve şimdiki zamana yönelme olarak belirtmektedir. Eğitim açısından önemli olan, bu değerleri genç öğretmenlerin, öğrencilerin ve öğrenci birliklerinin bazı anababaların benimsemeye başlamasıdır.

Bu iki grup farklı değerlerin eğitimde müfredat programlarına yansıması eğitimde sorunlar doğurmaktadır. Müfredat programlarında hangi değerlerin yer alması gerektiği bu iki farklı değeri savunanlara göre değişmektedir.

IV. TOPLUMSAL DENETİM VE EĞİTİM

Geniş anlamda eğitim, toplumsal denetimin bir aracını oluşturmaktadır. Yeni kuşaklar, toplumsal normları ve onlara uyulmama durumundaki cezaları eğitim yoluyla öğrenirler.

Ödüllendirme ve cezalandırma biçimindeki yaptırımlar bir kültürde toplumsal denetimin kurulmasına yardımcı olurlar. Toplumda doğru tipteki tutum ve davranışlar için kültür, belirli normlar kurmuştur. Yaptırımlar, grup üyelerini normlara uydurmaya çalışırlar. Normlara uyulmama durumunda psikolojik ya da fizyolojik cezalandırma söz konusudur. Ödüller gibi olumlu yaptırımlar ise kültürdeki normlara uymayı, onları kabul etmeyi teşvik eder. Birincil gruplar olarak bilinen ailede, komşulukta yaptırımlar geniş ölçüde informaldir. Özgürlüklerin sınırlanması, dövme, birşey satın alma, kötü durumunda cennete gidilmeyeceğini söylemek gibi şeyler informal örneklerdir. Oysaki geniş toplumlarda ikincil gruplar olarak bilinen kilise, okul ve devlet bürolarının yaptırımları nitelik bakakımından formaldır. Örneğin Üniversiteler olumlu yaptırımları temsil için burs verirler. Öğrenci velisine şikayet niteliğinde mektup gönderirler, kimi öğrencileri şeref listesine geçirirler, onur

kuruluna üye seçerler. Diğer yandan okullar, olumsuz yaptırımlar olarak göz hapsi, fiziksel cezalar, soyutlama, ihraç gibi disiplin cezaları verirler.

Yaptırımların temel amacı, kültürel gruplaşmada uygunluk, dayanışma ve sürekliliği sağlamaktır. Okullar resmî olarak bu yaptırımları içeren ayrı birer yönetmelik ve disiplin kuralları oluşturmuşlardır. Hızla değişen toplumlarda yazılı biçimdeki bu formal yaptırımlarla öğrencilerin informal yaptırımları çatışma durumuna düşebilirler. Bu durumda, öğretmen ve yöneticilerce bütün öğrencilerin kabul edeceği kurallar ve düzenlemeler formüle etmek güçleşmektedir.

Örgün eğitimin egemen olduğu ve içinde öğretmenlerin önemli bir meslek grubu durumuna geldiği modern toplumlarda diğer denetim çeşitleriyle rekabet ve bazan çatışma durumunda olan eğitimin kendisi, aynı zamanda bilimsel bilginin kaynağı olarak esaslı bir toplumsal denetim tipidir.

V. GELENEK, GÖRENEK VE EĞİTİM

Toplumsal denetim biçimidirler ve toplumsal normlar takımını oluştururlar. Eğitim yoluyla öğrenilirler. Gelenekler, insanların toplum yaşamında kendilerini mutlaka itaate zorunlu duydukları davranış kalıplarıdır. Görenekler ise gelenekler kadar önemli değildir. Bunlara uyulmama durumunda gelenekler kadar sert ceza verilmez. Bunların hepsi de yazılı değildirler. İnformal biçimdedirler. Örneğin bir öğretmenin öğrencisiyle buluşması (Dating) sert tepki ile karşılanır. Genellikle de yasaklanmıştır. Diğer yandan bir okul müdürünün kravat ve ceket giymesi istenir. Giymediği takdirde tepkisi pek sert değildir. Sadece ayıplanır. Eğitimciler bu ikisi arasındaki ayrımı yapabilmelidirler.

VI. ÖN ERİNLİK VE ERİNLİK SONRASI EĞİTİMİN KARŞILAŞTIRILMASI *

A. Genel Giriş

Bu bölüm, eğitimsel sürecin dikkate alınmasında bir temel olarak herkes tarafından kabullenilmiş antropolojik bilginin kullanılması girişimidir. Bu, **"antropolojik açıdan eğitim süreci"** biçiminde açıklanabilir. Sanırım, **"antropolojik açıdan"** sözcüğü, **"kültürler arası açıdan"** sözcüğüne eşdeğerdir ve öyle sanırım ki eğitim, içinde yeni tutumların biçimlendiği, yeni bilgi ve alışkanlıkların edinildiği, yaşamın herhangi bir aşamasını kapsayan bir süreçtir. Yani,

* Bu bölüm, Prof. Dr. C.W.M. Hart'in "Contrasts between Prepubertal and Postpuubertal Education" isimli yazısının çevirisidir. Education and Culture isimli kitapdta. Ed. Spındler, U.S.A. 1963.

bu bölümün temel sorunu olan soruyu ele alarak genel antropolojik literatür bakımından birkaç genelleme geliştirmeye çalıştım. Bunlar, antropolojiye ilişkin genellemeler olmaları nedeniyle, eğitim bakımından yararları bir kanaat meselesidir. Onlar hakkındaki bütün ileri sürdüklerim, onların antropolojinin ilkel toplumlardaki öncalışmalarını doğrulayan eski esaslar olduğudur. İlkel toplumları inceleyerek kendi toplumumuzu daha gerçekçi olarak tanımak için bir görüş kazanırız. Ayrıca, bu görüş ne kadar iyi olursa, insanın toplumsal oluşumu daha iyi anlaşılır. Umarım ki bu bölümün içerdiği bilgi, en azından eğitimle ilgilenenleri kendi eğitim olgumuzu daha iyi bir açıdan görmek ve Amerika'ya özgü olanları genel toplumsal ve genel insana ilişkin alandan ayırdetmeye yardımcı olacaktır. Başlangıç noktam, Herskovits'in yaptığı ayrıma dayanır. **"Man and His Works"** 1948 isimli kitabının eğitimle ilgili bölümünde, dünyanın ilkel toplumlarında gencin eğitiminin iki farklı araç yoluyla sağlandığını vurgular. Çocuk evde ayak altında, erkek ve kız kardeşleriyle köy yollarında ve benzer çevrelerde düşe kalka pek çok şey öğrenir. Diğer pek çok şeyi de, antropolojik literatürde erginleme törenleri ya da erginleme okulları denen gösterişli yollarla öğrenir.

Herskovits, geçiş eğitiminin evin dışında gerçekleştiğini ve bunun okullaşma olarak nitelendirilebileceğini vurgular ve onu, çocuğun, geçiş döneminden çok önce evde, köyde düşe kalka elde ettiği eğitimle karşılaştırır ve birincinin temel özelliğinin evde olmasıdır der. Bu nedenle onu, okullaşma denen eğitimin tersi olarak alır. O ve konuyla ilgili pek çok yazar, sorunu orada bırakma eğilimindedirler.

Sorunu o noktada bırakma eğilimi oldukça acıklıdır. Gencin eğitiminde bu çelişen iki aracın daha sonra araştırılması çok yararlı olacaktır ve bu inceleme de konunun böyle daha fazla araştırılması amacına yöneliktir. Fakat konuya devam etmeden önce, Herskovits'in sorunu ele alıştaki bazı yetersizliklerine değinmeliyim. Onun yaptığı gibi, önerinlik eğitiminin "evde" yapıldığını ileri sürmek, ilkel toplumun özelliğini bilmeyenleri yanlışlıklara götürmektedir. Geçiş eğitimi evin dışında olduğunda evden uzaklık, onun en önemli özelliğidir. Diğer eğitim evde olmayabilir. Pek çok ilkel toplumlarda ev, Amerika'daki ev kavramından çok farklıdır. Herskovits'in kastettiği eğitim, her birincil grup içinde olur. İlkel toplumda küçük çocuk, Eskimolardaki gibi erken yaşlarda aile içinde, ya da famoalardaki gibi karmakarışık düzinelerce aile içinde öğrenme sürecine girmektedir. Munduğumorlardaki olduğu gibi ana babası onu önemsemeyip, kendi kendini toparlaması için terkedebilir. Zunilerde olduğu gibi, gelen geçenler çocuğun davranışlarını düzeltebilir, onu azarlayabilir. Birçok Melanesian kültürlerindeki gibi çocukla ilgilenen, babası değil de annesinin kardeşi ve bunun gibi başkaları olabilir.

Birincil grup durumlarındaki bu değişikliğin sosyo psikolojik sonuçlarını araştırmak niyetinde değilim. Bundan söz etmemin nedeni, hepsini bir araya toplayarak eğitimin evde olduğunu söylemenin yanılgısını göstermektir. Ortak oldukları şeyler, hepsinin yaşamın ilk yıllarında olması ve formal geçiş törenleri çerçevesinde yer almamasıdır. Bu nedenle bu tür eğitimin **"ön geçiş"** (Preinitiation) ya da **"ön erinlik"** (prepuberty) eğitimi başlığı ile adlandırılmasını öneriyorum. (Çünkü pek çok geçiş törenleri, erinlik ya da daha sonraki dönemde başlar) ve benim temel olarak ilgilendiğim sorun, toplumların ön geçiş ve geçiş sonrası dönemlerde çocuklarına ne yaptıkları ve bunlar arasındaki ayrılıklardır. Başka bir deyişle, Herskovits'in eğitim ve öğretim arasındaki ayrımı, eğer ön erinlik eğitimi ve erinlik sonrası eğitimi diye adlandırılırsa daha açık ve yararlı olur.

Bir açıklayıcı yorum daha gereklidir. Antropolojinin, dünyanın birçok kesimlerinde bildiği tüm ilkel toplumlar standartlaşmış tipteki biçimsel geçiş törenlerine sahip değildir. Geçiş törenleri olmayan bu ilkel toplumlarda öğretim ya da erinlik sonrası eğitimin nasıl olduğu ve yetişkin kültürü bakımından bu eksikliğin sonuçlarının ne olduğu ilginç sorudur. Fakat bunlar, bu yazının alanı dışındadır. Bizim burada ilgilendiğimiz, kurumlaşmış biçimsel geçiş törenleri olan birçok toplumun ön erinlik ve erinlik sonrası eğitimi arasındaki ayrılıklardır.

B. Ön Erinlik ve Erinlik Sonrası Eğitim Nasıl Farklılaşırlar?

Eğer dikkatimizi pekçok ilkel toplumlardaki önerinlik ve erinlik sonrası dönemlerde eğitimin yapılış biçimlerine yöneltirsek, geçiş törenleriyle birlikte çok etkileyici ayrılıklar ortaya çıkmaya başlar. Bunlar dört başlık altında ele alınabilirler: (1) Düzenleme, (2) Personel, (3) Ortam, (4) Müfredat Programı; bütün bunlar içiçelik gösterirler.

1. Düzenleme

Bu tür toplumlarda erinlik sonrası eğitim, 12 ya da 13 yaşına kadar başlamaz ve birçok durumlarda birkaç yıl sonra başlar. Çocuk, kuşkusuz bu yaşa kadar içinde yaşadığı kültürden pek çok şeyi edinir. Çocuk, oniki ya da onüç yaşında bildiği bu şeyleri nasıl kazanır? Geleneksel antropolojik monografiler "Erken eğitim" konusunda pek birşey söylemezler. Çocukların önerginlik eğitimi konusunda eski literatürün çok az şey söylemesinin nedeni, kanımca, kendi kültürümüzde okul öncesi eğitim konusunda çok az şey bilmemizle temelde benzerlik göstermektedir. Ya da Gesel'den önce çok az şey biliyorduk. The Child From Five to Ten (Gesell and Ilg, 1946) adlı yapıt ortaya çıkıncaya kadar, Amerikan çocuğunun okul öncesi kültürlenme olgusu konusunda eldeki bilgi, antropoloji konusunda yazılmış yapıtlar kadar yetersizdi.

Gesell'in Amerikan çocuğuna ilişkin soruya cevap verip vermediği ve Gesell'inkine benzer bir çalışmanın ilkel bir toplum için yapılıp yapılamayacağı bizi burada ilgilendirmeyen sorulardır. Bizi asıl şu soruyu açıklamak ilgilendirmektedir: Herhangibir kültürdeki okul öncesi yıllarında öğrenme sürecine ilişkin bilgi niçin çok azdır?Bunun olabilir yanıtı; okul öncesi eğitim, eğer belirli kurallarla belirlenmemişse ve toplumsal normlarla düzenlenmemişse, zor bilinebilir. Bu, çok geniş hoşgörü sınırları içinde yönetimin karışmadığı bir alandır. Toplum, çocuğun yetişmesine ilişkin kuralları belirleyerek ilerisi için saklamaz. Eğer bir **"model"** ya da **"norm"** arama yerine **"Ne yapılır"** gibi bir basit soru sorarsak, öyle sanıyorum ki tartışıldığı gibi bu alanla ilgili bilgiler o kadar az değildir. Herşey aynı toplum içinde olmaktadır. Örneğin Schapera'nın Bakgatla'lar arasındaki çocukluğun açıklanması oldukça açıktır. **"Bakgatla, dayağın çocuğu akıllı yaptığını söyler. Fakat aynı zamanda, büyüyen bir çocuğun ufak bir köpeğe benzediğini, yetişkinleri rahatsız edebilmesine karşın, sabırla, anlayışla kendini yönetmesini öğretmelidir."** der. (Schapera, 1940) Herskovis'in işaret ettiği gibi, bu sert ve yumuşak teknikler karışımı, Powdermaker tarafından Melanesia'daki Lesu'lar, Opler tarafından belirtilen Apache'ler ve Whiting tarafından belirtilen Kwoma'lar için de kaydedilir. Bu listeyi çoğaltmak mümkündür.

Kaç tane kültürün sert cezalar kullandığı, kaç tanesinin kullanmadığını açıklamaya hiç gerek yoktur. Bu alanda çalışanların buraya aktarılan kesin raporları, en azından aktarılmayan diğer düzinelercesinin yazılarında belirtilmektedir. Yerliler, çocuklarını döverler mi? Evet. Onlara şefkat gösterip üzerlerine titrerler mi? Evet. Onların yanlışlıklarını düzeltirler mi? Evet. İşledikleri cinayete göz yumarlar mı? Evet. Bunların hepsi ayn kültürdedir. Tekrar ediyorum, ilkel toplumlarda erinlik öncesi yıllarda ne yapıldığı oldukça açıktır. En şiddetli cezadan en fazla hoşgörüye kadar herşey, aynı kültürde görülür ve görülebilir

Alan araştırmacıları, erken eğitimin modelinin ne olduğu hakkında bize birşey söylemezler, çünkü çok ender olarak kesin bir model vardır. Her çocuğun öğrendiği ya da ona öğretilen ya da öğretilmeyenler pek çok bireysel değişkenlere bağlıdır. Bunlardan birkaçı şunlardır: Ana bababaların çocuklarını eğitmedeki ilgisi ya da ilgi eksikliği, aile büyüklüğü ve her kardeşin ailedeki yeri, civar evlerin yakınlığı ya da uzaklığı, komşuların aynı yaşta çocuklarının olup olmaması, birbirini etkileme miktarı, özellikle akran gruplarının birbirini etkileme biçimi... Bu tip değişkenlerin sayısı bitmez. Çocuk, bunların ortasında düşe kalka büyür ve sonuç olarak aynı kültürden iki çocuk, aynı yollardan aynı şeyleri öğrenmez. Örneğin birisi, ana babasını gözleyerek seks konusunda bilgi sahibi olur, ikincisi, yabancı bir çifti gözleyerek bunu elde edebilir, üçüncüsü, anasından ya da babasından ya da ağabeyinden, dayısından kesin bilgi alarak öğrenebilir. Dördüncüsü, oyun grubu

içinde dedikoduları dinleyerek öğrenebilir ve beşincisi cinsel ilişki durumunundaki bir çift köpeği gözleyerek bunu öğrenebilir. Bu öğrenme yollarından hangisi normdur? Tabii ki hiçbiri, en azından bir kişinin dayısından kalan mirası alması normu anlamında değil ya da karşı cinsle ilişki kurarken aracı kullanmak gibi ya da geçiş törenlerinin önemli efsanelerini öğrenme normları gibi değil.

Böyle bir umursamazlıkta yeknesak bir kültürel model arzulanışında doğal olarak olanaksızlığı ya da mevcut olmayanı istiyoruz demektir. Kuşkusuz her toplumda böyle anarşiye benzer durumlara karşı bazı kültürel sınırlamalar vardır. Örneğin, eğer bir aile çocuklarını ayıplayacak derecede ihmal ederse ya da bir çocuk çok ileri giderse genel bir bozulma ve geniş toplumsal hoşnutsuzluk olacaktır. Fakat hoşgörü sınırları her toplumda gerçekten çok geniştir. Aile hemen hemen istediği şekilde davranmakta serbesttir. Toplumun geri kalan kısmı, ailenin okul öncesi, çocuklarını istediği gibi yetiştirmesine karışmakta isteksizdirler ve uğraşacak çok işi olan ve çok sayıda çocukları olan ilkel toplum ebeveyni, çocuklarını kendi hallerine bırakırlar (Topsy gibi).

İlkel toplumlarda, önerinlik eğitiminin normsuz, birçok değişkene bağlı olduğu gerçeğini destekleyen diğer güçlü kanıtlar vardır. Birisi, herkesin bu konuya ilişkin monografileri okuyarak bulabileceği gerçektir. Alan araştırmacılarının hiçbiri, hatta çocuk uygulamaları konusunda araştırma yapanlar bile kendisine kabilenin okul öncesi eğitim uygulamaları, yersel din, folklor, yetişkinlerin ahlâksal ilkeleri ya da yersel evlenme biçimi, ya da bir sandal yapımı, ya da bahçe ekimi konusunda bilgi veren güvenilir kimseler bulamamıştır.

Bu farklılık, bir antropoloji izleyicisine en iyi biçimde şu tür sorulara alan araştırmacılarının aldıkları yanıtların karşılaştırması ile aktarılabilir. **"Efsanelerinizin bazılarını bana anlatın"** ya da **"Gümüş süslemeleri nasıl yapıyorsunuz?"** ya da **"Kaynananıza nasıl davranıyorsunuz?"**, **"Çocukları nasıl yetiştiriyorsunuz?"** Birinci tip soruya normlar biçiminde yanıtlar gelecektir. Bunlar, birinden diğerine çok farklılık göstermeyen, kalıplaşmış, genel ifadelerdir. Eğer aralarında çok fark varsa **"doğru"** olana ya da **"özel"** olana atıfta bulunulur. Doğru yol bir hafif sandal inşa etmektir, özel yol, birisinin kaynanasına muamelesi, bir tören ya da efsanenin doğru biçimi vs. Hatta cümle yapısı tipindeki yanıtlarda bu biçimsel karakteri göstereceklerdir.**"Bunu, bu şekilde yapıyoruz"** ya da **"Bu biçimde yapmak bizim geleneğemiz icabıdır"** gibi. Tanımlamaların çelişmesi durumunda bir tartışma olacaktır ki bu tartışma bilgi veren kişinin kendisinin yaptıklarıyla ilgili değil, fakat, **"Doğrudur"** dediği ya da toplumsal olarak yaptırımlanmış **"Doğru yol"** gibi sözler üzerinde olacaktır. Fakat, **"çocuklar nasıl yetişiyor ya da yetiştirilmelidir?"** sorusu üzerine bilgi veren kişilere fırsat tanındığında, bilgi veren kişiler bu tür bir şeyi yanıtlamakta başarısız olurlar. Ya boş gözlerle bakarlar, çok az şeyler söyler ya da

söylemezler ya da **"Bütün çocuklar iyi çocuklar olarak yetiştirilmeli"**, **"Büyüklerine saygı göstermelidirler"** vs. gibi yavan sözler söylerler. Bunların, konuşmacının etrafında devam eden yaşamın gerçekleriyle hiç ilgisi yoktur ya da kendi yaşam öykülerini anlatırlar.

Kendi çocuklarını nasıl büyüttüklerini ya da kendilerinin nasıl yetiştirildiği konusunda sıkıcı ve bitmeyen ayrıntılı bilgi verirler. Fakat durumlarının kabileye göre tipik olup olmadıkları konusunda fikirleri yoktur. Antropolog da bu durumun ne ölçüde bir örnek olup olamayacağını bilemez. Okul öncesi eğitim için bir kültürel gelenek varsa, ilkel toplum içindeki alelade bir yerli, tamamiyle onun farkında değildir. Erinlik öncesi eğitimden erinlik sonrası eğitime geçerken biçimlenen değişiklik de bu aynı sonucu destekler.

İlkel toplumlarda, en üst derecede standartlaşma ve düzeltme, erinlik sonrası eğitimin göstergesidir. Erinlikte geçiş törenleri başlar ve titiz bir biçimde örnek özellik göstermeleri belki bunlara ilişkin evrensel bir şeydir. Çocuğun vücuduna çizilen her çizgi, törene katılanın her hareketi, söylenen her söz, her cümle, her yapılacak hareket için belirlenen kişi, belirli kurallar içinde düzenlenmiştir. Yanlış çizilen bir çizgi, yanlış söylenen cümle, uygun olmayan hareket ya da yanlış kimse tarafından yapılan doğru hareket ya da yanlış zamanda yapılan hareket bütün töreni mahveder. Bunlar, İngiliz Taç Giyme Töreni ya da Katolik Adak Töreni gibi aynı toplumsal olaylar çeşidine benzer. Onları yerine getirmenin yalnızca bir yolu vardır. Erinlik öncesi kalıplaşmamış, hoşgörülü, rastlantısal eğitimin karakteri bu titiz, kalıplaşmış özellikle çelişir.

2. Personel

Şimdiye değin, okul öncesi ilkel eğitimin düzenlenmemiş özelliğini vurguladık. Dikkatimizi bu noktadan, yâni, düzenleme konusundan personele yöneltirsek belirli şeyler açıklığa kavuşur. -Yani, eğitimin denetimli ve standartlaşmış olup olmadığı sorusundan, eğitimi kimin verdiği sorusuna yönelirsek- Alan araştırmasında **"Kim ne yapar?"** tipindeki sorunun önemini farkeden antropologların sayısı giderek artmaktadır. Ve belki, tartıştığımız konudan başka hiçbir yerde kimin ne yaptığını bilmek öyle önemli değildir. İlkel toplumlarda çocuk kimden öğrenir? Geçiş öncesi yıllar söz konusu olduğunda yanıt açıktır: Dostlarından, yakınlarından öğrenir. Bunlar, anası babası gibi yaşlı kuşak ya da kendi kuşağından kardeşleri, yeğenleri, oyun arkadaşları vs. olabilir. Geçiş öncesi yıllarda yabancılardan hemen hemen hiçbirşey öğrenmez. Yabancılar, onun çok az gördüğü kimselerdir ve onlarla hemen hemen hiç konuşmaz. Öğrenme, karşılıklı etkilenmeyi içerdiğinden, en çok etkilendiği kimselerden çok şey öğrenir ve en az etkilendiği kişilerden en az şey öğrenir.

Bu, üzerinde tartışılmayacak kadar açıktır. Fakat, yakın dostlar hakkında bir noktanın üzerinde durulmalıdır. Bütün kültürlerde yakınlardan öğrenme sanki iki biçimde oluyormuş gibi görülür. Çocuk, ana babasından ya da ailesinin diğer yaşlılarından ve oyun gruplarından öğrenir. Bu iki durumdaki etkilenme süresi pek çok nokta bakımından önemli farklılıklar gösterir. Ana baba gibi, oyun grubunun üyeleri de yakın dostlardır fakat arada önemli bir fark vardır. Ana baba, en azından biçimsel kültürü temsil ederler. Oysaki oyun gruplarının böyle bir işlevi yoktur. Batı toplumlarında oyun grupları üzerinde yapılan tüm çalışmalar, onların herbirini kendi toplumsal örgütleri, kendi kuralları ve değerleriyle bağımsız küçük altkültürler olduğunu vurgulama eğilimindedir. Aile, toplumun tüm biçimsel yapısına bağlı birincil gruptur. Bu nedenle en azından kapsamlı bir toplumsal denetime tabidir. Oyun grubu ise, ailenin ve daha geniş toplumun kurallarıyla değişiklik gösteren kuralları olan bağımsız ufak bir dünyadır.

Yukarıda belirtildiği gibi eğer ilkel ve çağdaş pek çok toplumlarda her aile çocuklarını istediği gibi yetiştirmekte oldukça özgür ise ve eğer bu geniş hoşgörü farklı çocuklara verilen kültürün veriliş biçimlerini değiştiriyorsa, haliyle bu tür değişiklik, oyun grubunun etkisiyle büyük ölçüde çoğalır. Bize, bütün ailelerin çocuk eğitme uygulamalarını kalıplaştırdığı bir kültürden söz edilse bile, bütün kültürlerde çocukların ailenin dışında kazandığı büyük miktardaki bilgiler en azından ana babaların geçiş sürecindeki etkileri, çocuğun herhangi bir yerden elde ettiği bilgiler nedeniyle, bu kalıplaşmış çocuk eğitimi inandırıcı bir kanıt olmaya yetmeyecektir.

Bir kez bu ikinci grup yakınların çocuğun, kültürünün muayyen yönlerini edinmesindeki etkileri tanınırsa, çocuğun erken eğitimindeki geniş değişim çerçevesi büyük miktarda güçlenecektir. Oyun grubunun ilkel toplumlardaki işlevleri ile modern toplumlardaki işlevleri arasında kayda değer bir farklılığı ileri sürecek bir ipucu görülmemektedir. Fakat ne yazık ki oyun dünyasının alt kültürlerine ilişkin Batı kültürlerine göre çok az çalışma vardır. Batı kültürleri ile uğraşan çocuk pisikologları arasında, özellikle Piaget'in bu tartışmamıza ilişkin bazı bulguları vardır (Piaget, 1929, 1939). Bu bulgular, çocuğun en azından 10 ya da 11 yaşında, her birincil grubun kendi kuralları olduğunu öğrenmesi, böylece bütün normları kapsayan tek doğrunun olmadığını görmesi -en azından zıp zıp gibi çocuk oyunlarının bütün oyun gruplarını uyması gereken kuralları olmadığını görmesi- nedeniyle oyuna ilişkin normlar ve kurallara karşı davranışlarında görgülü ve lâik olduğunu gösterme eğilimindedir. Piaget, kuşkusuz, Avrupalı çocukları anlatıyor fakat ilkel çocuklar da en azından denetlenmeyen oyun gruplarında Avrupalı ya da Amerikalı çocuklar kadar zaman harcamaktadır. Ayrıca onların okul öncesi dönemi birkaç yıl daha uzadığından, Piaget'in vardığı sonucun niçin pekçok kültürce geçerliliği olmayacağının görünür bir nedeni yoktur.

Yine de bir kuram geliştirmeye çalışmıyorum, fakat sadece okul öncesi eğitimin yakınlar arasında olduğu görüşünde saklı olan güçlüklerden bazılarını tamamlamaya çalışıyorum. Çocuğun ailesi ve oyun arkadaşları ile olan ikili ilişkileri nedeniyle farklı yakınlık, dostluk biçimleri vardır ve kültürünün bir kısmı herbirinin aracılığı ile ona aktarılır. Yakınlığın, dostluğun dereceleri hakkında hemen hemen yeterli bilgimiz yok. Çocuğun okul öncesi yıllarda karşı karşıya kaldığı kültürün verildiği farklı yakın ilişki çeşitleri (birincil grupların farklı düzeyleri) arasında alt bölümler ve sınıflamalar yapmaya ileriki araştırmalar nedeniyle zorlanabiliriz. Öyle yapsak bile, ilkel toplumdaki çocuğun geçiş öncesi yıllarda yabancılardan birşey öğrenmediği gerçeği değişmez. Bu, bizi personel başlığı altında ikinci bir yoruma götürür. O da çocuğun erinlik sonrası eğitiminde, erinlik öncesi eğitime zıt olarak yabancılardan öğrenmek zorunda olduğu ve başka bir kimseden öğrenemeyeceğidir.

Erinlik dönemi geldiğinde ve çocuk, geçiş için hazır olduğunda (kız, evlilik için), çocuğun ailesi, kardeşleri, arkadaşları, köyü, onun eğitiminde ve öğreniminde bu ana kadar etkili olanlar bir tarafa itilir ve yeni bir personel onun eğitimini üstlenir. Bu yeni öğretmenlerin kim olduğu, kültürden kültüre değişir. Fakat ortak olan özellik, onların çocuğun yakınları olmadığıdır. Kabilenin diğer bölümlerinden gelmiş yarı yabancılar (Ters kısımlar, farklı bölgeler ya da köyler, düşman ya da yarı düşman kabileler, farklı yaş grupları vb.), onun samimi olmadığı insanlardır- Onların kim olduğu ve neyi temsil ettikleri acı bir şekilde törende belli olur. Gerçek bir örnek olay geçişin niteliğini açıklamakta yardımcı olacaktır.

Kuzey Avustralya'da Tiwi'ler arasında, geçişin sarsan, acılı durumu açık bir biçimde görülebilir. Acının bir kısmı, personelin ani inen kamçısındadır. Çocuk onüç ya da on dört yaşına gelir ve erinliğin psikolojik belirtileri ortaya çıkmaya başlar. Muhtemelen birkaç ay birşey olmaz. Sonra birgün aniden, akşama doğru insanlar günlük avdan ve yiyecek toplamadan döndükten sonra ve yemek için kamp ateşinin etrafına toplanırken, silahlı, hiç konuşmayan üç ya da dört kişilik bir grup yabancı, kampa gelir. Harp giysileri içinde sessizce, çocuğun bulunduğu kampa yürürler ve ev halkına ters bir şekilde, **"şu şu nedenle geldik"** derler. Aniden bir karışıklık patlar. Anne ve diğer yaşlı kadınlar, feryadı figan etmeye başlarlar. Baba mızrağına doğru atılır. Çocuk, panik içinde saklanmaya çalışır, daha ufak çocuklar ağlamaya başlar ve ev köpekleri de havlamaya başlarlar. Bu durum, tıpkı suçlu bir çocuğu almak için bir Amerikalının evine giden polisin gelmesiyle gösterilen tepkiye benzer. Bu benzerlik, komşuların davranışlarına da yayılır. Bunlar dikkatle hem yabancılarla ve hem de yaralı aile ile birlikte olmaktan kaçınırlar. Olan biten merakla seyrederler, fakat herhangi bir tarafı destekler nitelikte hiçbir davranışta bulunmazlar. Burada kaydedilmeye değer nokta, yabancıların hepsi için yabancı olduğu, yani, başka kamptan geldikleri ya da başka gruptan oldukları ve hangi koşullarda olursa olsun mızrak yağmuruna tutulacakları gerçeğidir. Fakat bu koşullarda değil (Bkn. Hart ve Pilling, 1960).

Gerçekte, kültürü tanıdıkça, yabancıların gelişinin göründüğü kadar beklenilmeyen bir şey olmadığını anlarız. Çocuğun babası ve kampın diğer yaşlıları, onların geleceklerini bildikleri gibi uygun bir gün için andlaşma bile yapmışlardır. Babanın, oğlunu ve ailenin kutsallığını korumak için silahlarına atılması yapmacıktır. Eğer rolünü çok iyi yaparsa, daha yaşlı olanlar işe karışacak ve onu yabancılarla dalaşmaktan kurtaracaklardır. Babanın etkisiz duruma gelmesiyle, çocuk annesine sarılır. Fakat acımasız yabancılar onu annesinin kollarından ve ailenin geri kalanlarından adeta koparır ve geldikleri gibi vahşi bir biçimde onu gecenin içine götürürler. Hiç bir toplum, geçiş döneminin gereklerini yerine getirmek için çocuğu ailesinden, köyünden, komşularından yakın dostlarından, arkadaşlarından zorla uzaklaştırılmasını bundan daha acıklı bir biçimde sembolize edemez. Ne olduğunu anlamayan korkmuş çocuğu zorla uzaklara sürükleyen bu yabancılar kimlerdir? Tiwi,lerde bunlar çocuğun yaşça büyük bir grup çapraz yeğenleridir. İlkel toplumsal örgütlenmeyi bilenler için bu durum benim anlatmak istediklerimden çok şey anlatır. O yabancılar, çocuğun hiç tanımadığı, görmediği, kabilenin diğer tarafından gelen kimselerdir ve çocuğun kızkardeşleriyle evli ya da evlenecek gruptandırlar. Anımsanacağı gibi, ilkel toplumda evlilik, yarı düşmanca bir davranıştır. Yeğenlere gelince, bunlar, muhtemelen çocuğun üyesi olduğu kabileden ya da aynı bölgesel gruptan olamazlar. Sadece yaşlı ve hali hazırda geçiş dönemini bitirmiş kimseler olacağından otuz ya da kırk yaşlarında, çocuktan yirmi yıl ya da daha fazla yaşlı olacaklardır.

Erinlik sonrası yapılacak işler için ve çocuğun aileden alınması işlemleri için Tiwi'ler çocuktan mümkün olduğu kadar uzak olan kişileri seçerler. Seçilen kişilerin ve çocuğun ortak oldukları tek nokta, aynı kabilenin üyeleri olmalarıdır. Eğer, önerinlik döneminde çocuğun eğitiminin yakınları tarafından yapıldığını vurgularsak, aynı şekilde erinlik sonrası eğitimin de yakın olmayan kişiler tarafından yapıldığı gerçeğini vurgulamalıyız. Çocukla kan bağı, komşuluk, yaş ya da diğer dostluk biçimleriyle yakınlığı olanların hiçbirinin onun erinlik sonrası eğitiminde rolü yoktur.

Sorun, harikulade bir biçimde görüldüğü için Tiwi'leri örnek olarak aldım. Fakat konuya ilişkin literatür incelendiğinde aynı tür özellikleri bulmak olanaklıdır. Freud'çu sembolizmi tercih edenler için Kiwai Papuans'ların geçiş törenlerine bakmak gerekir (Landtmann, 1927). Bu törenlerde çocuk, annesinin karnından yürümek zorundadır. Landtmann bunun öneminin ne olduğunu sorduğunda, çocuğun geldiği yerle artık işinin bittiği anlamına geldiği yanıtı verilmiştir. Van Gennep, tüm eski vak'aları "Rites de Passage" adlı klâsiğinde toplamıştır (Van Gennep, 1909). O zamandan bu yana onun genellemelerini geçersiz kılan yeni görüşler kaydedilmemiştir.

Bu nedenle geçiş törenlerine ilişkin iki geçerli genelleme ileri sürüyorum.

a) Geçiş törenleri, aile ile, evle, yaşanılan yerle, arkadaş gruplarıyla tüm bağların kopmasını temsil etmeyi vurgulamayı amaçlamıştır.

b) Böyle bir vurgulamanın temel bir yön olarak, geçiş işlemlerinin yapılması, erinlikten başlayıp on yıl sonraki son noktaya kadar geçiş talimatı bu ana kadar çocuğun bildiği yakınları, öğretmenleri, yol göstericilerinden toplumsal ilişkiler açısından farklı olan yabancıların sorumluluğuna verilmektedir.

3. Ortam

Ortam başlığıyla ne denmek istendiği açıklanmalıdır. Feryad eden çocuğu annesinin kollarından almak için yabancıların gelmesi, çocuğun herşeyden ayrılışının gün ve gecenin her dakikasında vurgulandığı uzun dönem güzel başlangıcıdır. Bu ana kadar çocuğun yaşamı kolaydı, şimdi zorlaşmıştır. Bu ana kadar önemli bir büyük acı tatmamıştır fakat büyük acılar, bazen korkunç bazen şiddetli geçiş döneminin zorunlu özellikleridir. Gürültücü, sorumsuz, oyunlara alışmış 12 ya da 13 yaşındaki bir çocuktan saatlerce ve günlerce konuşmadan hareketsiz oturması, düşmanca tutumlar içinde, sert öğretmenleri tarafından verilen nutukları, karışık, uzun talimatları anlamaya çalışması istenir (Bu öğretmen dediklerimiz, kuşkusuz onu getiren kimselerdir) Çocuktan çocukça bütün davranışlarını bırakması istenir. Çocuğa yapması için emredilen yasaklar ve doğal olmayan davranışlar bitmez, tükenmez. Kendisine sorulmadıkça konuşmamalıdır. Belirli şekillerde ve zamanda, belirli bir pozisyonda sadece belirli yiyecekler yemelidir. Karşı cinsle her tür ilişki, hatta konuşmak bile sert biçimde yasaklanmıştır. Buna anne ve kızkardeşler de dahildir. Eliyle başını bile kaşıyamaz. Ancak özel bir çubukla kaşıyabilir. Günün ve gecenin her saatinde her eylemi kapsayan uzun, özel, doğal olmayan zorunlu davranışlara tabidir. Bu süre içerisinde gece, ya da hafta sonunda eve gitmez ya da 48 saat gitmez. Aylarca, bazen yıllarca öğretmenlerinin mahkumu olarak çalılık arazide saklı kalır. Eve gitmesine izin verilirse tüm yasakları da beraberinde götürür. Avustralya'da, bir yıl önceki gürültücü, küstah, taşkın 13 yaşındaki çocuğun, geçiş başladıktan bir yıl sonra ailesi arasında başı aşağıda, yumuşamış, gülümsemeye bile cesaret edemeyen az konuşan bir genç olarak görülmesi kadar şaşırtıcı birşey yoktur. Evde izindedir. Fakat isterse disiplinden uzak bir şekilde kampta kalabilir. Antropologların ilgileri, ilkel toplumlardaki eğitimin en önemli yönünden, geçiş törenlerinin acıklı yönlerine çevrilmiştir. Onları nasıl algılarsak algılıyalım, tüm özellikleri, şok yaratma, karışıklık, geçmişle ilişik kesme, bilinenden bilinmeyene doğru bir gidiş. Belki çocuklar bu güçlükleri yenmek için yeterli yaştadırlar ve belki deneyim, gerçekten acı dolu değildir. Şayet öyleyse, ilkel toplum, kendi kendine sorun yaratmakta ve gereksiz

yere zamanı boşa harcamaktadır. Gerçekten, geçişin, çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini bilmiyoruz. Geçiş törenlerinin bozucu, yıkıcı etkileri ayrıntılı ve geniş bir biçimde değerlendirilirse, törenlerin toplumun varacağı mümkün olan azamî şok miktarını yaratmayı amaçladığı söylenebilir.

Bu, kendi ergenlerimizi, üzücü deneyimlerden uzak tutmaya çalışmanın gereksizliğini ileri sürebilir. Eğer birçok yıkıcı, bozucu araçlarla birlikte bu yorucu, sıkıntılı olaylar genç Avustralyalıya psikolojik olarak birşey yapmıyorsa, örneğin Dünya Askeri Öğretimi de genç Amerikalıyı ciddi olarak sinirlendirmeyecektir. Fakat belki de önerinlik eğitiminde yapılan birşey genç Avustralyalıyı hazırlamakta ve geçiş dönemindeki acılara dayanıklı duruma getirmektedir.

4. Program

Ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış tören şokunun amacı nedir? Yerlilere sorulduğunda **"çocuğu adam etmek için"** biçiminde belirsiz bir yanıt alınır. Daha özel bir soru sorulduğunda, yanıt, **"Çocuğa adam olmasını öğretmek için"** olacaktır. Öğrenilecek olan şey nedir? ve öğretmenler geçiş okullarında ne öğretirler? Belki en şaşırtıcı şey, ne öğretilmez olacaktır. Konuya ilişkin literatürde yaşamını nasıl devam ettireceği ya da uygulamalı konuları içeren geçiş programını bulmak zordur (Bu genellemeye bazı istisnalar vardır). Geçiş okullarında temel yiyecek elde etmek becerileri asla öğretilmez. Polynesia'da ya da Liberia ve Sierra Leone'nun Poro okullarında olduğu gibi uygulamalı konular varsa onlar uzmanlaşmış mesleklerdir, temel yiyecek elde etme becerileri değil. Avcılık, bahçe işleri, hayvancılık, balıkçılık çocuğa geçiş döneminde öğretilmez. Bunları geçiş dönemi başlamadan önce evde, yakınlarından zaten öğrenmiştir. Bu, şaşırtıcı bir bulgudur. Bu insanların çoğu, açlık noktasına yakın yaşarlar ve hiçbiri yaşadıkları çevreden geçinebileceklerinden fazlasını elde etmeyi başaramazlar. Fakat buna rağmen, kültürler, ekonomik determinizmden habersizdirler. Temel yiyecek üretimini kendi haline, ana babaların, dostların, oyun gruplarının rastgele öğretimine bırakırlar. Toplum, çocuğu adam etmek ve bir adamın bilmesi gereken şeyleri öğretmek için zorla aldığı zaman, kabilenin yaşamını devam ettirebilmesi yaşlı olanların bu mesleklerden bir ya da diğerinde ilerlemesine bağlı olsa bile çocuğa iyi bir avcı, bahçeci, sığır çobanı ya da balıkçı olmayı öğretmekle uğraşmaz. Geçiş programı, değişik bir seri konuları kapsar. Bunlar kültürel derslerdir. Kuşkusuz, kabileden kabileye, bölgeden bölgeye çok değişiklikler vardır. Fakat dinsel bilginin aktarılması önemli yer işgal etmektedir. Bu (Değişik kültürlerde), efsanelerin öğrenilmesi, kabilenin tarihine ilişkin öyküler, törenlerin anlamları ve kutsal ilişkiler gibi şeyleri içerir. Kısaca, ilkel toplumda çocuklara astronomi, jeoloji, coğrafya, biyoloji (Doğum ve seksin gizleri), felsefe, sanat ve müzikle içinden çıkılamaz surette karışmış tanrıbilim öğretilir ki bunlar bir

bakıma kabilenin kültürel mirasıdır. Pettit'in değindiği gibi (Kuzey Amerika ile ilgilenir, fakat görüşünün evrensel antropoloji bakımından geçerliği vardır), geçiş okullarındaki öğretim, yaşlıların sürekli olarak kendi kültürel miraslarını yinelemek, çözümlemek, dramatize etmek ve savunma yapmak biçimindedir (Pettit, 1946). Bu **"yineleme, çözümleme ,dramatize ve kültürel mirası savunma"** tümcesi çok dikkat çekicidir. Çünkü bunu aynı biçimde Orta Avustralya'da ağaçsız bir bölgede oturarak acemi birisine konuşan bir grup çıplak yaşlı adama uygulayabilirsiniz ve Birleşik Devletler'deki bir kolejde pek çok konferanslara... İlkel toplumlarda okulların toplum tarafındanda denetimi, finanse edilmesi, adam atanması, işletilmesi, ekonomik kişiler ya da iyi üreticiler yetiştirmeyi amaçlamaz, fakat kültürü kuşaklar içinde taşıyan daha iyi vatandaşlar, içinde yaşadıkları dünyayı ve ait oldukları kabileyi iyi tanıyan kişiler yetiştirmeyi amaçlar. Ve bu, katı, disiplinli ortak bir öğretimi ve belirlenmiş katı bir ders programını özümleyerek olur. Bu, ilkel toplumlarda eğitim olgusunun standardize olduğu yerde meydana gelir. Geçiş okullarına giden herkes, kuşaklar boyunca, aynı materyalle, düzenleme ile, bireysel arzuları, seçimleri dikkate almayan aynı öğretim şekli ile karşılaşır. Bu programın ne kadar standartlaşmış, katı ve uniform olduğunu kavrarsak, ana babaların, yetişkin akrabaların kişisel kaprislerinin nasıl değişken, birbirine benzemez olduğunu, içinde erinlikten önce çocuğun uzun etki dolu bir dönemde eğitildiği bir çeşit program olan akran ve oyun gruplarının değişkenliğini görürüz.

5. Genel Sonuç

Umarım, yukarıdaki tartışma, ilkel toplumlarda eğitime ilişkin genellemeler yapmak için temel noktalar sağlamış ya da en azından, ileriki araştırmalar için bazı yeni yollar açmıştır. Bu tartışmanın temel noktaları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1. İlkel toplumlarda birbiriyle çelişen, iki tipik eğitim aracı vardır. Bunlardan birincisi doğumdan erinliğe değin süren okul öncesi dönem, ikincisi ise, erinlikten ya da biraz daha genç yaştan başlayıp 6 aydan 15 yıla değin süren geçiş işlemleridir. Bu iki eğitim aracı çok önemli farklılıklar gösterirler.

2. Düzenleme açısından, okul öncesi dönem, gevşek, belirsiz, sistematik olmayan bir karakter göstermektedir. Çok az ilkel toplum, çocuklarının nasıl yetiştirileceği konusunda kurallar geliştirmişlerdir. Şurası gerçektir ki annelere çocukların, nasıl tutacaklarını, emzirme ve sütten kesmenin doğru yöntemlerini ve tuvalet eğitiminin belirlenmiş tekniklerini söyleyen çok açık kurallar vardır. İlkel kültürlerde, aileden aileye, olaydan olaya çocuğun büyümesine ilişkin benzerlikler bulmak çok enderdir. Kuşkusuz, bu, çocukları sevmek, üzerlerine titremek, ya da baş belası ya da neşe kaynağı gibi davranmak derecesinde, kültürler arasında farklılıklar

olduğunu yadsımak değildir. Örneğin, Arapesh'in çocuklarını sevdiği, oysaki Mundugumor'un kızdığı gerçeğini yansımıyorum. Burada yinelediğim, uyarlamalarında ve öğrenmelerinde bir Mundugumor çocuğu ile diğeri arasında sadece mümkün olmayan fakat kesin büyük bir değişikliğin varlığıdır.

3. Bu görüş doğruysa, kuram için ilginç olasılıklar ortaya çıkar. Son yıllarda çocuk eğitimi üzerinde Freud'çu etkilerin ağırlığından, çocuk eğitiminin sanki kundaklama, emzirme, sütten kesme ve tuvalet eğitimi uygulamalarından ibaret olduğu biçiminde güçlü ve talihsiz bir eğilim vardır. Fakat bu fizyolojik ya da bedensel işlevlere ilişkin alanlar, ilkel çocuğun okul öncesi eğitiminin sadece küçük bir kısmıdır. İlkel kültürlerde çocuk eğitiminin fizyolojik alanları göreli olarak standardize edilmiş bile olsa, fizyolojik olmayan alanların standardize olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt yoktur. Aksine, kanıt diğer yönü göstermektedir. Aynı toplumun yetişkin üyeleri arasında örneğin, seks gücü açısından ya da saldırgan ya da edilgen kişilik özellikleri açısından büyük farklılaşma olabilir (Hart, 1954). Bu tür "kişilik değişimi nereden gelmektedir? Freudcular, çocukluk deneyimlerinden der. Katılırım. Fakat yetişkin yaşamındaki kişilik farklılığının köklerinin çocukluk deneyimlerine dayandığını kanıtlamak için, yaşamın erken yıllarında çocukluk deneyimlerinin yüksek derecede standardize olduğunu ve çocuk eğitiminin belirli kurallar içinde olduğunu söylememek, yüksek derecede değişken olduğunu söylemek gerekir. Gayet açık değişik yetişkin kişiliği gerçeğini çocukluk eğitiminin düzenliliğini vurgulayarak nasıl açıklayabiliriz? Muhtemelen daha geçeli varsayımlar ya da daha muhtemel sonuçlar, çocuk eğitiminin üniform olmadığı ve standardize edilmediği yönlerinde bulunacaktır.

4. Okul öncesi eğitimi bu kadar, fakat, aynı zamanda, ilkel toplumlarda eğitimin ve gençlik eğitiminin başka aracı daha vardır ki o da geçiş törenleridir. Geçiş dönemi, eğitimin uniformluğunun ve standardizasyonunun gerçekten ne anlama geldiğini bize göstermektedir. Bu gösterinin anlamını kavradığımız zaman, geçiş dönemi ile karşılaştırıldığında ön erinlik döneminin başıboş, gevşek dönem olduğu sonucunu çıkarabiliriz. İlkel toplumlara özgü baskıları ve düzenliliği vurgulamayı kuramları için gerekli bulan toplumsal bilimcilere kötü bir biçimde önerinlik dönemini örnek almaları tavsiye edilir. Yerliler bunu daha iyi bilirler. Yetişkin oldukları zaman, önerinliğin özgür, düzensiz mutlu günlerini ararlar. **"Sonra, geçiş dönemi başladı"** der konuşulan kişi, ve hemen gaddar, tedbirli yaşlı adam pozuna bürünür ve **"Yaşlı adamlar tarafından götürüldüm"** der. Hiç karışmadan çocukların hareketlerini, özelliklerini seyreden, oraya buraya oturmuş yaşlı adam ve kadınlar, geçiş

dönemindekiler için vahşi, tetikte, çocukları azarlayan kişiler olurlar ve gelenekten herhangi bir ayrılma ya da ayrılma girişimi derhal cezalandırılır.

5. Bu disiplinin uygulayıcıları kimdir? İlkel toplumlar, disiplinin birincil grup üyeleri tarafından değil, dışardan gelenler tarafından düzenlenmesi gerektiğini haykırırlar. Bana göre, geçişin bu yaygın özelliği çok etkileyicidir. Herhangi bir yerde çocuğun adam statüsüne geçmesinin aileye, ev halkına ait olduğu köye ve yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu kişilere bırakılması nadir görülür. Geçiş okullarında, çocuğun o ana kadar gördüğü öğretmenlerinin tam tersi öğretmenler tarafından, mümkün olduğu kadar ev koşullarına benzemeyen koşullar altında evde verilmeyen eğitim, öğretim yapılır. Ev ortamından zorla götürülme simgeleri, çocuğun, evde yaptığı hareketlerin, konuşma biçiminin, alışkanlıkların, davranışların üzerine konan yasaklamalar, kabilenin yarı yabancı kısımlarından geçişi yapacak öğretmenlerin seçimi, bunların hepsi, çocuğun adam statüsüne geçişinin mümkün olduğu kadar, evde ve önerinlik döneminde yapılan işlemleri farklılaştırarak olabileceğini anlatan ayrı şeylerdir. Çocuğa geçişte yapılan herşey, geçişten önce kendisine yapılanlardan insan yaratıcılığının yapabildiği ölçüde farklı olmalıdır.

6. Geçiş okullarında çocuğa öğretilen kültürün değer sistemi, efsaneleri, dini, felsefesi, kültür olarak varlığının nedeni gibi konuları anımsarsak bunun değeri daha da artar. İlkel toplum bütün bunlara öyle değer verir ki gence aktarması için ailelere bile bunları bırakmaz. Ailelerin, ev halkının, akran gruplarının gelişi güzel çocuklara yürümesini, konuşmasını öğretmesi, seks hakkında insanlarla iyi geçinme konusunda ya da nasıl iyi bir çocuk olacağı hakkında bilgi vermesini beklemek istenen birşeydir; avcılığın, bahçe işlerinin, balıkçılığın ya da sığır çobanlığının öğretimi konusunun aileye bırakılması bile istenir; fakat öyle gelişi güzel yöntemlere bırakılmayacak kadar önemli olan kabilenin felsefesi, dini, vatandaşlık bilgisi toplumun tayin ettiği, sorumlu temsilciler tarafından öğretilmelidir.

Böyle yapmakla, toplum haklarını, önemini göstererek çocuğa bildirmektedir. Avustralya'da bir grup yaşlı yeğenlerin ve bir başka yerde başka bir grup adamın ya da yarı yabancı akrabalardan seçilmiş bir grubun, kapıyı çalarak, figan eden matemli aileden çocuğunu istemesi, onların toplumun temsilcileri olduğu, okul kaçağı çocuklarla ilgilenenler, polis, askerlik şubesi gibi kavramların yerli karşılıkları olduğu ve çocuğa toplumun haklarının ailenin haklarından önce geldiğini bildiren kişiler olduğunu gözden uzak tutmamalıdır. Her toplumda daima bir aile ve bir devlet vardır ve eşit olarak toplumdaki çocuklar üzerinde hakları vardır. ve -Batı ya da Batı

toplumu olmasında hiçbir toplum kamu haklarıyla kişisel hakları birbirine uyumlu bir biçimde düzenleyen mükemmel ya da adil bir yol bulmuş değildir. Vatandaşlık söz konusu olduğunda devletin hakları öncelik kazanmalıdır. Fakat devletin haklarının öne sürülmesi daima aile tarafından şiddetli tepkilerle karşılanır. **"Ben çocuğumu ayrılması için büyütmedim"** diye Avustralyalı bir anne bağırır. Fakat çocuk yine aynı biçimde götürülür. **"Ben çocuğumu askerlik şubesi için ya da okul yönetim kurulu için büyütmedim"** der bir Amerikalı anne. Fakat onun da karşı gelmeleri hiçbir yarar getirmez. Bu toplumun yapısından kaynaklanan, toplum birleşmiş ailelerden oluştuğu sürece devam edecek kaçınılmaz bir çatışmadır. Tek çözüm, aileyi ya da devleti ortadan kaldırmaktır. Hiçbir toplumda bunu yapmayı başaramamıştır.

7. Dehşet veren geçiş deneyimi sonucunda çocuğun yaşamı mahvedilmez ya da zihinsel olarak sakat olmaz, fakat bir bakıma daha önce olmadığı toplumsal bir insan olur. Toplumda geniş toplumsal sorumluluklarının ve üyeliğinin bilincine varmıştır. Fakat daha önemlisi, içinde dostluğun işe yaramadığı, ağlamanın sızlamanın yer almadığı, saçmalıkların, çocukca özelliklerin kâr etmediği, arkadaşlığın, kayırmanın olmadığı bir dizi toplumsal olaylarla karşı karşıya gelmiştir. Kabile töresi, kültür, tüm bireylere aynı biçimde davranır. Çocukluk döneminde öğrenilmiş oyunların, becerilerin hiçbir hükmü yoktur. Geçiş dönemine, çocuk bir çeşit toplumsal hayvan olarak girer ve kültürlenmiş sorumlu bir vatandaş olarak değişik bir toplumsal hayvan olarak çıkar.

8. İlkel toplumlar, zamanlarının büyük bir kısmını vatandaşlık eğitimine adamışlardır. Böyle bir eğitime çocuk erinliğe varana değin başlamaya girişimde bile bulunmazlar. Fakat bir kez başladılar mı, tam olarak yaparlar. Bu toplumlarda vatandaşlık eğitimi **"The Star Spangled Banner"** kelimelerini bilmekten ve İnsan Haklarını ezberlemekten daha büyük bir anlam taşımaktadır.

Özel, karışık ve etkileyici koşullarda çocuğa kültürel gelenekleri vermek, geniş toplum içinde bireyin itaatini vurgulamak ve böylece tüm birey-toplum ilişkilerinin kutsallığını, gizlerini öğretmek anlamına gelir. Avustralya'da geçiş töreninin en kutsal kısmı, dünya yaratıldığı zaman ortaya çıkan, kabilenin ve kendilerinin ruhları olan, churinga, çocuklara gösterildiği zamandır. Herhangi bir kültürde heyecan veren ve giz dolu birşey olan vatandaşlık, lâik bir ortamda aktarılamaz, öğretilemez ya da aşılanamaz. Simgeler ve gizlerle dolu bir ortamda verilmelidir. Bunun, öteki dünyaya fazla ağırlık vermeden, fazla kutsal vurgulamalar yapmadan öğretilip öğretilmiyeceği,

vatandaşlık eğitiminin sıcak, dostça, sevgi dolu ve rahatsız etmeyen bir süre içinde yapılıp yapılamıyacağı sorusunu eğitimcilere bırakıyorum. İlkel toplumlar bunun bu biçimde öğretilebileceğine inanmamaktadırlar. Hiç denememeleri de bunu kanıtlamaktadır.

9. Yukarda anlatılan fakat özel olarak sözetmeye değer son bir nokta; bireyin, ailenin, kabilenin ya da toplumun sürekliliği için yaşamsal önem olmasına karşın, teknik öğretimin geçiş programında olmamasıdır. Çocukların yiyecek elde etme tekniklerini kazanması rastlantılara, ailedeki bireysel öğretim biçimlerine, akran gruplarına ve akrabaların ya da arkadaşların isteklerine bırakılmaktadır. Bunun geçiş okullarının toplumca düzenlenmiş programından çıkarılmasının nedeni sanırım çok açıktır. İlkel toplumlarda yaşam kazanma ya da avcılık, bahçecilik ya da sığır yetiştirme konusunda özellikle giz dolu manevi, öteki dünyaya ilişkin hiçbir şey yoktur. Bunlarla karışmış halde pek çok büyülü uygulamalar olabileceği gerçektir. Fakat bu büyülü öğe bile maddi ve bireysel olarak algılanır. Yani, özel durumlar için geçerli olsun olmasın, her adamın ya da ailenin ya da kabilenin kendine özgü bir diğer adamınkinden ya da aileninkinden ya da kabileninkinden farklı bahçe büyüsü ya da sığır büyüsü ya da avcılık büyüsü vardır. Örneğin Dobu, bahçe büyüsü ile bilmece durumuna gelmiş bir kültürdür. Trobriandda öyledir. Fakat her grubun büyüsü bireylere aittir ve grup içinde bile büyü karşılaştırmaları yapılır. Bu nedenle, büyüsel öğeler içerse bile bahçe ya da avcılık becerileri, rahatça toplum tarafından eğitimin özel alanına bırakılabilir. Halkın denetimi çok azdır.

Bundan iki tane daha sonuç ya da en azından öneriler çıkar:

(1) Sık sık açlık noktasına yakın yaşamalarına rağmen, ilkel toplumların iyi teknisyenin yetiştirilmesinden daha çok iyi yurttaşlar yetiştirilmesine kendilerini adadıkları sonucunu çıkarabiliriz. Bu nedenle iyi yurttaşlığa, üretim yapacak kişilerin yetiştirilmesinden çok daha fazla değer verdikleri söylenebilir. Bu kentimiz de dahil modern toplumlar için söylenebilir mi?

(2) Kültürün ideolojik yönlerinin standardize olmuş eğitiminde direnirken, eğitimin maddî yönünün standardize edilmesine ilişkin göreli ilgi eksikliği, bizi kültür boşluğu diye adlandırılan eski sosyolojik sorunu ele almamızı kolaylaştırabilir. Toplumsal bilimlerde ön bilgisi olan herkesin bildiği gerçek, teknolojideki değişimin daha kolay olacağı ve teknik olmayan alanlardaki ya da ideolojik alanlardaki değişimden daha az engelleneceğidir. Yukarda değindiğimiz konunun kültür açığının tam bir açıklaması olduğunu ileri sürmüyorum. Fakat en azından yardımcı olabilir.

Kültür açığı ile eğitim arasındaki ilişkiyi şu biçimde açıklayacağım: Önerinlik eğitimi, ilkel toplumlarda gevşek, kuralsız ve ailenin tercihine bırakıldığından ve devletin müdahalesi olmadığı önerinlik eğitimi tipik olarak yiyecek elde etme tekniklerini ve aletleri kullanmayı içerdiğinden, çocuğun bu alet ve tekniklere karşı geliştirdiği tutum, maddidir ve bu maddi tutumu yetişkin yaşamında da sürdürür. Dolayısıyla bu araçlar ve tekniklerdeki değişmeler ya da onların yerine geçecek seçeneklere karşı, ideolojik ögelerdeki değişmeler ya da onların yerine geçebilecek seçenekler karşısında gösterilene benzer şiddette duygularla karşı konulmaz. Ufaklığından itibaren, çocuk, yiyecek elde ederken kullanılan her şeyin, işe yaramak koşuluyla, iyi bir teknik ya da iyi bir alet olduğuna inanır ve tekniklerin, aletlerin aileden aileye ya da avcıdan avcıya değiştiğini bilmektedir. Bu nedenle, bir yetişkin olarak, yiyecek elde etme teknikleri ve aletleriyle ilişkide hem maddeci, hem de deneycidir ve beyaz adamın silahı ya da bahçıvan beli kendisine verildiğinde bunların kabilenin tanrılarını ya da toplumun bilincini alaya aldığı düşüncesinden uzak, kabul edecektir. Beyaz adamın ideoloiisi ya da ideolojideki yabancı ögeler çok farklı biçimde ele alınır. Bunlar, ailenin, oyun gruplarının maddeci ve deneyci ortamında öğrenilmeyen fakat bireysel farklılıkların dikkate alınmadığı ve yeni bir seçeneğin aforoz edildiği geçiş okullarının kutsal, korku uyandıran ortamında öğrencilerin davranış alanlarını içerir. Yanlış anlamaya meydan vermemek için, Polynesia toplumuna benzer toplumların ve ergin erkeklere özel eğitim kurumlarında uzmanlaşmış teknik bilginin verildiği Poro'daki gibi Afrika okulları hakkında kısa bir açıklama yapılmalıdır. Önemli nokta bu tür toplumlarda gelişi güzel yiyecek elde etmek teknikleri (Polinezya'da balıkçılık, Batı Afrika'da bahçecilik, Doğu Afrika'da hayvancılık) hâlâ bireysel olarak ailelerin öğrettiği rastlantısal yöntemlere bırakılmıştır. Oysaki zanaat becerileri (Polinezyada oymacılık, Poro'da maden işleri), içinde çıraklık, sınav geçme, ders programı, yabancı öğretmenler, törene ve kutsal bilgilere verilen önem ve zanaatın geleneksel tekniklerindeki en ufak bir değişikliğin tehlikelerinin önemli yer tuttuğu öğretim araçlarıyla kazandırılır. Bu tür toplumlarda, okullar, teknolojiyi biraz içermesine rağmen, temel yiyecek elde etme teknikleri kültürün alanı içinde kalır ve çocuklar gelişi güzel öğrenirler. Sadece özel meslek bilgisi kutsal bir şekilde verilir.

Sonuç olarak, yukarıdakilerin çoğunu bir araya getirerek, son bir özet yapabiliriz. İlkel toplumda iki eğitim aracı vardır; önerinlik süreci ve erginlik sonrası süreci. Hiçbir Batılı yazar, bunları gerektiği gibi karşılaştırmayı başaramamıştır. Çünkü birbirlerine göre her yönden alfa ve Omegadırlar. Ortam, personel, öğretim teknikleri, konum, müfredat programı açısından bu iki araç zıt kutupları temsil ederler. Birinde ya da biriyle yapılan herşey diğeriyle yapılanın antitezidir. Deneyimin

standardizasyonu ve öğretimin düzenliliği geçiş sonrası dönemde mevcuttur. Büyüyen çocuğun önerinlik döneminde yoktur. Bu, temel bir ölçü olarak kabul edilirse, kişilik çalışmaları alanında, özellikle ilkel toplumlarda kişiliğin türdeş olduğunu iddia edenler için ve çocuk eğitimi ve büyümesinin modern Batı kültürlerinden çok farklı olduğunu iddia eden çalışmalar için, çok önemli göstergeler olacaktır. Kimsenin yanıtlamaya girişmediği bir sorunun yanıtını vermek için bir temel olarak ileri sürülebilir: Niçin ortak kültürlerine rağmen, ilkel kültürlerdeki bireyler kişilik özellikleri bakımından birbirlerinden bu denli farklılaşırlar? Ve kişilik oluşumu sorunu ve kültür değişimi sorunu arasında oluşan karışık olaylar zinciri ile son olarak aynı bir ilişki kurmamızı sağlar.

Bütün bu şeyler ve makalenin tümü, bir tek düşünce ile belirtilir. O da şudur: Çocukluk deneyimi maddî dünyanın bir bölümü, erinlik sonrası deneyim de dünyanın manevî bölümüdür. Maddî dünyada öğrenilenler gelişi güzel öğrenilir ve bireyden bireye büyük ölçüde değişir. Bu nedenle, hiçbir toplum maddî koşullar altında kazanılan çocuk eğitiminin bu kısmını standardize edemez. Bu incelemede benim iddiam, ilkel eğitim tartışması için bu başlama noktasının kullanılmasının, bize, başka bir başlama noktasının sağlanamadığı eğitimsel ve kültürel süreçlerin içeriklerinin algılanmasını sağlayacağıdır.

13. BÖLÜM

SİYASAL ANTROPOLOJİ

İlkel toplumlar, devletsiz toplumlardır.[1] Yapısında ayrı siyasal iktidar organı bulunmayan toplumlardır. İktidar, toplumdan ayrılmamıştır. Onlar hükmeden ve hükmedilenler ayrımını reddederler. İktidar, orada, toplumdan ayrılmamıştır. Şef, kabile içinde gözetim altındadır. Toplum, prestij zevkinin iktidar arzusuna dönüşmemesine dikkat eder. Eğer şefin iktidar isteği çok belirgin bir duruma gelirse, şef terkedilir, hatta öldürülebilir.

Politika, güç ve ödüller için herhangi bir yarışmada yararı onlarla ilgili bir konudur.

Siyasal sistemler, insan davranışını düzenleyen ve eşgüdümleyen, sorunları çözmeye yarayan işlevlere sahiptirler. Temel siyasal süreçler, ortak mal ve çatışmaları çözümü etkileme kararlarından oluşur.

Siyasal örgütlenme, siyasal işlevlerin uzmanlaşması ve otoritenin merkezileşmesine göre çeşitlilik gösterir.

Siyasal Örgütlenme Türleri

Siyasal antropolojide dört genel örgütsel kalıp birbirinden ayırdedilebilir:[2]

1. Band (Sürü)
2. Kabile
3. Şeflik
4. Devlet

1. Band, en eski siyasal örgüttür. Karmaşıklık derecesi çok azdır. Siyasal kurumlar sayısı az ve özel siyasal roller mevcut değildir. Önderlik ve toplumsal denetimin merkezileşmesi yoktur. Avcı ve toplayıcı toplumlar bu niteliktedir.

2. Kabile, birinci ile (Band) benzerlik gösterir. Siyasal rollerde uzmanlaşma yoktur. Otoriter önderler de yoktur. Yine, merkezî yönetim de söz konusu değildir. Bu tür, bahçecilik yapan ve pastoral toplumlarda geçerlidir. Akraba gruplarında

[1] Clastres, Pierre: Vahşî Savaşçının Mutsuzluğu, s. 105.
[2] Plog and Bates: A.g.e., s.334-339;
Nanda, Serena: Cultural Anthropology, s.253 v.d.

yerleşmişlerdir. Bunlar tipik siyasal birimlerdir. Bağımsız hareket ederler. Fakat bunlar bir yabancı tehdit karşısında ortaklaşa hareket ederler. Yaş grupları, klanlar ve yersel birlik örgütlerinden oluşurlar.

3. Şeflikte akrabalık, en önemli toplumsal örgüt ilkesidir. Şefin ofisi vardır. Kabileye benzemeyen bir yöndür bu. Liderlik ve otoritenin insanlar tarafından toplumsal olarak tanınmış bir konumdur. Şefin gücünün önemli bir desteği onun ziyafet yoluyla malların yeniden dağıtımındaki rolüdür.

Temel olarak akrabalığa dayanmaktadırlar. Soylara dayanırlar. Soylar ise, aynı ve tek bir dölden gelip, doğrusal olarak birbirine bağlanan ve aynı soy ağacı içinde bulunan insanların tümüdür. Soylar da onları oluşturan kuşaklarla bütünleşen birçok bölümden meydana gelir.

Antropolog R. Lowie, yerli önderde üç ana özellik bulunduğunu belirtir:[3]

1. Şef bir barış mimarıdır. Toplulukta ılımlı eğilimi temsil eder.
2. Mülkiyet konusunda cömert olmalıdır. Emrindekilerin taleplerini yerine getirmelidir.
3. İyi bir hitap olmalıdır.

Bu nitelikler Kuzey ve Güney Amerika için geçerlidir.

Birinci husus Cubeo ve Orinoco kabilelerinde toplum, sivil ve askerî olarak iki iktidara ayrılmıştır. Toplum iki ayrı kişi tarafından yönelir. Savaşta askerî şef yetkilidir. Barış yapılınca askerî şef gücünü yitirir. Sivil şef barış ve uyumun egemen olması için çalışır. Tartışmaları yatıştırmak, anlaşmazlıkları tatlıya bağlamakla yükümlüdür. Bunu, saygınlığına, âdilliğine ve belagatine güvenerek yapmalıdır. O, cezalandıran bir yargıçtan çok, uzlaştırmaya çalışan bir hakemdir.

İkinci husus - Cömertlik, yükümlülükten çok külfettir. Güney Amerika'daki pek çok toplulukta, şefin elindekileri vermeye zorunlu olmasının nedeni, yerlilerin kendilerinde şefi sürekli yağmaya zorlamak hakkını görmeleridir. Bu konuda isteksiz olursa, saygınlık ve gücünü yitirir.

Bu nedenle şefin serveti az, süsleri gösterişsizdir. Herşeyini hediyeler için harcamıştır. Cimrilik ile iktidar bir arada yürümez.

---

[3] Clastres, Pierre: A.g.e., s.28.

Üçüncü özellik, hatipliktir. Bu, hem bir ön koşul, hem de bir araçtır. Hergün şefler, halkını geleneklerine göre yaşamaya davet eden bir konuşma yaparlar. Söylevlerin konusu, barış, uyum ve onurdur. Şef, hitabet ustasıdır.

Dördüncü özellik de, şefin çok karılılığıdır. Çok karılılık, ona tanınan bir ayrıcalıktır. Şefin karıları, cömertlik konusunda ona destek olurlar. Fakat ok, yay ve erkek süsleri gibi avcı ve savaşçı eşyalarını şef kendi eliyle hazırlamalıdır.

Güney Amerika'da şeflik, babadan oğula geçer. Oğlu yoksa erkek kardeşinin oğlu şef olur. Şef, yiyeceği av hayvanlarını kendi avlamak zorundadır. Şef, onun için maddî yükümlülük altına girmez. Şef, cömertlik konusunda, kendi becerisine ve çalışkanlığına güvenmelidir. Bu nedenle Güney Amerika'da ençok çalışan liderdir. Bununla birlikte,sınırlı da olsa, başka topluluklarla ticaret ilişkilerine de girebilir. Orenok kabilesinde kıtlık baş gösterince, halk şefin evine yerleşir, durum düzelinceye dek şeften geçinirler. Şef, kendinden bekleneni yapmazsa, kabilesi onu terkeder, başka şef arar.

4. Devlet, hiyerarşik ve merkezî örgütlenme biçiminden oluşur. Burada merkezî hükümet, yasal olarak güç kullanmada tek yetkilidir. Devlet, toplumsal tabakalaşma içerir. Fakat toplumsal sıralanma ya da derecelenme, şeflikteki gibi akrabalığa dayanmayan grup ve sınıflardan oluşur.

Devletin ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli kuramlar vardır. Bazıları, mevcut toplumsal sınıflar tarafından yaratılan çatışmaya önem verirler. Bazıları da devletin bütünleyici işlevlerine önem verirler. Örneğin vatandaşların haklarının korunması, çatışmaları barışçı yoldan çözümleme, fazla yiyecek üretiminin geliştirilmesi gibi.

Devletli sistemler, toprak komşuluğu ve mülkiyet üzerine, yâni yersel bağlılıkların üstünlüğü üzerine kurulmuştur.

Akrabalık grupları belirli bir yerde toplaşır ve toprak birimleri oluşturmaya başlarlar.

L. White'a göre, **"Zamanla, uzmanlaşmış bir düzenleşme, bütünleşme ve yönetim mekanizması kurulmuş ve akrabalığın yerini toplumsal örgütlenmenin temeli olarak mülkiyet almıştır. Artık siyasal örgütleşmenin temelinde yatan ilke, akrabalık değil, toprak birimi, bu açıdan anlam kazanmaya başlamıştır."**

Lider denilen kişiler, her türlü iktidardan yoksun olup, şeflik, siyasal iktidarın dışında oluşmuştur. Ona toplum tarafından bazı görevler verilmiştir. O da bu görevleri

toplumun ücretsiz bir memuru gibi yerine getirir. Koşullar ve olaylar, topluluğu diğer topluluklarla ilişkiye soktuğunda toplum adına konuşur. Yâni dostluk ve düşmanlık ilişkilerinde görevleri var. Dostlukta, ittifak ilişkileri kurmak ya da ilişkileri güçlendirmek zorundadır. Düşmanlıkta ise gerektiğinde savaşır. Düşmanların baskınlarına karşı etkili bir savunma sağlamak, seferde zafer sağlamaya yönelik savaşçılık yeteneği istenir.

İlkel lider, topluluğa dayatarak, empoze ederek kendi başına karar almaz. Geliştirdiği ittifak stratejisi, hedeflediği askerî taktik, kendine ait değildir. Kabilenin isteğine ya da açık iradesine yanıt veren uygulamalardır. Muhtemel pazarlıklar, görüşmeler herkese açıktır. Savaş yapma niyeti, ancak, toplumun böyle olmasını istediği zaman ilan edilir. Toplumun savaşı uygun görmesi yeterlidir. Yâni o, sadece bir sözcü olma ödevine sahiptir. Toplumun isteğini ve iradesini başkalarına iletir.[4] Kimsenin itaat etmeyeceğini önceden bildiği emirler formüle etmez. İki birey ya da iki aile arasında bir anlaşmazlık çıktığında hakemlik de edemez.

[4] Clastres, Pierre: A.g.e., s. 107.

14. BÖLÜM

HUKUK ANTROPOLOJİSİ

Bazı Antropologlar, hukuku, kamuoyunun çoğunluğu tarafından uygulanan kurallar olarak tanımlarlar. Bu husus, bütün grubun, başkalarına nasıl davranmalarının uygun olacağı konusunda kabul ettiği bir uzlaşmadır. Bu açıdan bakıldığında hukukun gelenek göreneklerle denkliği söylenebilir.[1]

Hukuk, bir toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye yarayan mekanizmalardan birisidir. Onaylanmış ve yasaklanmış durumları ortaya koyarak bireylerin ve grupların arasındaki bütünleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Toplumsal dayanışmayı bozması muhtemel davranışları önlemek, hukukun amacıdır.

İlk dönem antropologlarından bazıları, ilkel toplumlarda göreneklerden sapmanın az olduğuna değinmişlerdir. Göreneklere tam itaat, geniş ölçüde alışkanlıklara dayandırılmıştır. Bazı yazarlar, bunda, doğa üstü inançların da katkıları olduğunu söylemişlerdir.

Antropolog Malinowski, ilkel toplumlarda göreneğe uymanın otomatik olduğu görüşüne katılmamıştır. Görenek dışı davranışların da bu tür toplumlarda olduğuna değinmiş, bunun nedenini de bireysel çıkarlara bağlamıştır. Gerçekten bugün pekçok suç türlerinin ilkellerde varlığı saptanmış ve buna ilişkin önlemler ve kurallar geliştirilmiştir. Yâni orada da hukuk vardır. Lowie, Afrikalı zenciler arasında hukuk yönetimi için gelişkin sistemler bulunduğunu göstermiştir. Fakat bazı ilkellerde hukuka hiç rastlanmamaktadır. Örneğin Eskimolar, Lowie'nin gözlemlediği gibi, adeta bir anarşi içinde bulunmaktadırlar. İlkellerde yazılı hukuk yoktur. Çağdaş toplumlarda görülen hukuk kurumları ve yasaları yoktur. Bu husus onlarda hukuk yok demek değildir. Normatif sistem denilen ahlâk kurallarının tümü, estetik ölçüler, iyi davranışlar gibi kurallar hukuk değerindedir. Fakat bunlara körü körüne itaat de söz konusu değildir. Ahlak kuralları (Hukuk) akrabalık sistemi içinde uygulanır.

İlkellerdeki insanların işleyecekleri suç çeşitleri, çağdaş toplumlardakinden çok farklı ve azdır. Örneğin oralarda hırsızlık işlenmesi olanaksız bir suçtur. Çünkü çalınacak şey azdır. Giysi, alet, silahtan başka çalınacak şey yok gibidir. Bunları çalan kimse ise onları kullanamaz. Çünkü sahibi o çalınanları tanır.

---

[1] Wells, Calvin: A.g.e., s.122.

Afrika'da Ashanti ve Bemba toplumlarında mahkemeler gibi gelişmiş bir hukukî sistem görülür.

Para cezası vermek, dövmek, sakat etmek, Afrika'da mahkemelerin tipik ceza şekilleridir.

Ostrasizmde ölüm kadar korkunç ve bütün grup içinde soyutlanmaya dayanan bir cezadır.

Yiyecek hırsızlığı, ilkellerde büyük bir suç sayılır. Fakat bu tür suç, ilkellerde az görülür. Bunun iki nedeni vardır:

a) İlkel Avcı-toplayıcı toplumlarda paylaşma dayanışma eğilimi güçlüdür.

b) Yiyecek çalan kişi, iyi bir avcı toplayıcı olmadığını kanıtlamış sayılır. Yeteneksizliği böylece kanıtlanmış olur ki, bu bir utanç konusudur.

Eskimo ve Dobu ilkel toplumlarında adam öldürmek suç sayılmaz.[2] Öldüren kişiyi cezalandırmak, toplumun görevi değildir. Ölenin ailesi ya da akrabaları tarafından özel olarak izlenip cezalandırılır. Öldüren suçluya karşı ortak bir eyleme geçilmez.

İlkellerde Tabu'nun çiğnenmesi büyük bir suç sayılır. Çünkü tabu çiğnenmesi, büyüsel güçleri eyleme geçirerek tüm kabileyi tehlikeye düşüreceğine inanılır.[3]

Zina da aileleri yıktığı, klanları birbirine düşürdüğü için büyük suç sayılır.

Büyücülük de topluma karşı işlenmiş büyük bir suç sayılır.[4]

Kuzey Amerika yerlilerindeki kabile yüksek kurulu, av mevsimini resmen açmadan buffalo avlamayı büyük suç saymıştır. Çünkü yalnız olarak kendi kendine avlanan bir avcı, buffalo sürülerini ürkütüp kaçırırsa, bütün kabile halkı aç kalırdı. Bu nedenle AKİSİTA adlı örgüt kurulmuş ve resmen izin verilmemiş buffalo avcılığını önlemekle görevli kılınmıştır.

İlkellerde bir kazaya ya da zarara neden olunmuşsa, bunun karşılığı verilmelidir ya da telâfi edilmelidir. Saptanan bedel, kazaya uğrayana, ailesine, ya da şefe ödenebilir.

---

[2] Wells, Calvin: A.g.e., s.123.
[3] Wells, Calvin : A.g.e., s.123.
[4] Wells, Calvin : A.g.e., s.123.

Sık sık suç işleyenler, kendi klanınca reddedilir. Eskimolarda cinayet işleyen kişi, genel olarak toplumun tepkisini beklemeden köyü terkeder. Fakat işlediği cinayetlerin sayısı artarsa bütün kabile birleşerek suçluyu öldürebilir.

Bazı Afrika topluluklarında, suç işlemeye zorla itilmiş, kışkırtılmış olanların cezası hafifletilir.

Kaliforniya'da yaşayan Yurok yerlileri, suçun önceden tasarlanması halinde cezayı arttırırlar. Filipin Adalarında çeltik yetiştiren İfugao halkı, kaza ile ortaya çıkan durumlarda zarar ziyan talebinde bulunmazlar. Bantu toplulukları da böyle davranır.

Amerika yerlilerinde dayak, sıradan bir cezadır. Bazı durumlarda suçlunun çadırı, yayı, atları ve diğer malları alınıp tahrip edilebilir. Verilen ceza, suçlunun eğitilmesi amacına yöneliktir. Cezalandırılan suçlu, uyumsuz davranışlarını düzelteceği biçiminde söz verirse, alınan atlarıyla battaniye örtüleri armağan olarak kendisine geri verilir. Ayrıca, kabile üyeliğinden çıkarılmışsa, kendisine yeni bir yer verilir. Böylece suçlu, toplumuyla yeniden barış sağlar ve bütünleşir.

Afrika toplumlarında başlıca anlaşmazlıklar şunlardır: Lobola'nın ödenmemesi, nikâh koşullarının yerine getirilmemesi, toprak ve su kullanma haklarının yitirilmesi, mülk sınırlarının ihlâl, mal ve hizmetlerin aksaması, hırsızlık, iftira, hakaret, zina, cinayet eylemleri, ensest (fücur) yasağına uymama (Akraba arası cinsel ilişki) reisin ya da Yaşlılar Kurulu'nun emrine uyulmaması, büyücülükten yakınılması.

Farklı Kültürlerde İşlenen Suçlar

Neyin suç olup olmadığı kültür tarafından belirlenmektedir. Göreceli bir kavramdır. Aşağıda bazı türleri ele alacağız.

Adam Öldürme: İlkellerde komşu kabilenin mallarını yağma etmek için adam öldürmek geçerli bir davranıştır. Hiddet ve kızgınlık sonucu adam öldürmek Avustralya, Yeni Zelanda ve Afrika'da birçok kabile şeflerine tanınan bir haktır. Yaşlı ana babanın öldürülmesi de bir gelenek olarak bazı ilkellerde vardır.[5]

Çocuk Öldürme, yamyamlık da bazı ilkellerde görülür. Bazılarında hırsızlık yaygındır. Guanalılar yeni doğmuş kız çocuklarının büyük bir bölümünü diri diri gömerler.

Geleneksel kültürlerde yasal açıdan suç olmayan bir davranış biçimi ya da eylem, o toplum tarafından suç sayılabilir ve çeşitli biçimlerde cezalandırılır. Örneğin

[5] Erdentuğ, Aygen: "Suç Kavramının Kültür Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi, sayı:11, s.145.

geleneksel kesimde bir kızla erkeğin flört etmesi toplum tarafından uygun olmayan bir davranış olarak kabul edilir ve kızlar cezalandırılır. Yine, ülkemizde Güneydoğu yöresinde zina yapanın yasal cezası ölüm olmadığı halde, bazı köylerimizde bu fiili işleyen kadınların ailesi, ya da kocası tarafından öldürüldükleri görülür.

Cürümler, dinsel yoldan da önlenebilir bu topluluklarda. Örneğin Ashanti'lerde ata ruhlarını ve doğaüstü varlıkları incitmeleri nedeniyle suçlar günah sayılır. Ayrıca, güçlü koruyucu olan tabunun çiğnenmesi korkusunun, suçu önleyici, azaltıcı bir etkisi vardır.

İlkellerdeki hukuk, ahlâk kurallarından ayrı olarak düşünülemez. O halde hukuk ve ahlak kuralları ilkellerin yönetiminde olan bir şeydir.

İlkellerin hukukunun bir yönü antropolog Lowie'ye göre, **"Ortaklaşa sorumluluk"** ilkesinin geçerli olmasıdır. Örneğin, işlenen suçun karşılığı, çoğu kez mütecavize değil, klanın diğer üyelerine yapılır. Kişisel sorumluluk söz konusu değildir. Cezalar sadece suçluya değil, suçlunun akraba üyelerine de verilir. Fakat bu ilke tüm ilkeller için geçerli değildir.

Malinowski ise yukarıdaki görüşün tersini, yâni, kabile üyesinin tamamen kendi grubuna boyun eğmediğini, bunun hareket serbestisi olduğunu belirtir.

Radloff'a göre eski Türklerin ceza kanunlarında isyan, ihanet, adam öldürme, zina ve bağlı bir atı çalmak ölümle cezalandırılmakta idi.[6] Bugün Anadolu Yörük ve Türkmenlerinde bu gibi geleneksel uygulamalar söz konusudur. **Türkmenlerdeki "Êline, beline, diline sahip ol"** töresi de hırsızlık yapmamayı, namusu korumayı, dedikodu yapmamayı öngörmektedir.

Sonuç olarak, **"Nerede bir toplum varsa, orada hukuk vardır"** vecizesi bir gerçeği ifade etmektedir. Bu yönüyle hukuk evrenseldir. Fakat hukuk kuralları toplumdan topluma değişir.

Toplumsal uyum, türlü yollardan sağlanır. En güçlü etken, kamuoyunun birey üzerindeki denetimi ve baskısıdır. Akrabalar, soy-sop üyeleri, hemşehriler bireyin davranışları üzerinde etkili olur. Birey, çevresinin desteğini kaybetmekten korkar. Uyumsuzluk, kamuoyunun sert tepkisine, hemşehrilikten uzaklaştırma cezasına yol açabilir.

---

[6] Eröz, Mehmet : A.g.e., s. 21.v.d.

15. BÖLÜM

DİN ANTROPOLOJİSİ

Antropolog Murdock'a göre bütün toplumlarda doğa üstü varlıkların kabulü ve dinsel törenlerin varlığına tanık oluruz. Hepsinde ruhlar, ölümden sonraki yaşam, dinsel törenler, cenaze törenleri, yas tutma, sihirsel (Majik) işlemlere geniş ölçüde rastlanır ki bu hususlar evrensel niteliktedir.

Fakat bugün dünyanın bazı yörelerinde inançsızlara da rastlanmaktadır. Bunlar ruhlara, Tanrılara, ölümden sonraki yaşama inanmazlar.

Din, doğa üstüne olan inanç ve bu inancı izleyen zihinsel tutum ve davranış biçimlerinden oluşur.

Dinin toplumlardaki önemini aşırı derecede vurgulayan yazarlar da vardır. Bunlar, herhangi bir kültürün yalnızca dine bağlı olarak ortaya çıkabileceğini ve gelişebileceğini savunurlar. (Thomas Eliot gibi) Bu bağlamda din ve kültürün gelişmesi birbirinden soyutlanamaz. E. Durkheim'in din tanımı yukarda değinilen hususları doğrulamaktadır. Ona göre din: "Kutsal, yâni birbirinden ayrı ve yasak nesnelerle ilgili olan inançlardan ve belirli tapınma yöntemlerinden oluşmuş ortak bir sistemdir."

Demekki inanç ve tapınma (ibadet), dinin iki boyutunu oluşturmaktadır. Bu iki boyut da, kutsallık ve yasak ilkelerine dayalıdır.

Dinin birey bakımından da anlamı var. Din insanlardaki doğal üç ruhsal eğilimin toplumsallaşmasıdır ki bunlar, korunma işgüdüsü, merak, sevgi ve sempatidir.

Yeryüzündeki dinler dört ana grupta toplanabilir.[1]

1. Totemcilik (Totemizm)
2. Ruhçuluk
3. Doğacılık
4. Tanrısal Esin

[1] Turan, Şerafetin: Türk Kültür Tarihi, s.84.v.d.

1. Totemcilik

Klan denen ilkel topluluklarda bazı kutsal yaratıklara ya da nesnelere din anlamı verilmesidir. Bu kutsal nesne, bir hayvan, bitki, deniz, kaya, yağmur, yıldız gibi bir nesne olabilir.

Totem üç yönden önemlidir:

a) Klanın geldiği, türediği kabul edilen kutsal varlıktır. Klan mensuplarının atası sayılır.

b) Klanın adını oluşturur.

c) Klanın simgesidir.

Mana- Her yere yayılmış, maddî ve manevî nitelikte kişilik dışı güçtür. Klandaki bütün yaratıklarda ve nesnelerde görülür. Herkeste bu güç vardır.

Tabu- Bazı hareketlerin, eylemlerin ya da nesnelerin yasaklanması, kendilerine dokunulmaması demektir. Yasaklanmanın amacı, kutsal olanı, olmayandan ayırmaktır. Tabuların başında, totem olarak tanınan kutsal varlık gelir. Totem sayılan hayvan ya da bitki, her yerde korunur ve yenmez.

Totem inanışında insan vücudunun bazı kısımları özel bir kutsallık taşır. Örneğin kan ve saç gibi. Totemi oluşturan insanlar, tek bir aile ve kan kardeşi sayılırlar. Bu nedenle klan üyelerinden herhangi biri, başka klandan birisi tarafından öldürülürse, onun kanı yerde bırakılmaz, yâni öcü alınır, kan dâvâsı gütmek, bütün klan için bir borç sayılır.

Bir başka tabu da klan içi evliliktir. Klandaki kadınlar, erkeklerin kız kardeşi (Bacı) sayılır. Bu nedenle klan içi evlenme söz konusu olamaz. Ancak klan dışından evlenme olur. Fakat bu tabu genel değildir. Yakın akrabalar arasında cinsel ilişkinin yasaklanması da bir başka tabu örneğidir.

İnsanları birşey yapmaktan men eden tabuya karşı gelenler, doğaüstü güçler tarafından cezalandırılır.

Yiyecekle ilgili tabular da çok yaygındır. Avustralya yerlilerinde totem hayvanı yemek tabudur.

Totemcilik, Orta Asya Türkleri'nde de yerleşmişti. Kurt (Gökböri), ata olarak tanınmış, Göktürkler'in kurttan türedikleri hakkında efsane var.

Arap bilgini İbni Fadlan, Başkurt Türkleri'nden bir kısmının yılan'a, balığa, ya da turna'ya taptıklarını belirtir. Yine, bazı Arap tarihçileri Kırgızlarda İnek'e, kirpiye, saksağana, şahine hatta güzel ağaçlara tapanların bulunduğunu belirtir.

Tarihçi İbrahim Kafesoğlu, Türklerde kurt'un saygıdeğer bir simge sayıldığını, fakat ona tapılmadığını, ayrıca, totemci ailede ana hukukunun geçerli olduğu halde Türk ailesinin ataerkil (Pederşahî) olduğunu ve Türklerde mana kavramının olmadığını belirtmektedir.

2. Ruhçuluk (Animizm)

Doğada insan ruhuna benzer ruhların bulunduğunu kabul eden bir din demektir. Ruhçulukta, insanlardan doğaya, eşyalara aktarılan ruhlar vardır. Her yer bu ruhlarla doludur. Bu tür dinlere 18. yüzyılda **"Fetişizm"** adı verilmişti. 19. yüzyıldan sonra bu tür dinlere **"Animizm"** denmiştir. Animizmde ruhun ölmezliğine, canlı kaldığına inanılır. Genellikle ruhun (can) bedene ya da bedenin bazı parçalarına bağlı olduğu kabul edilir. (Avustralya yerlilerine göre böbreklerdeki yağ tabakasına bağlı olduğuna inanılır. Ruh, canlıdır. Ruh, bedenin dışında iken de onu etkiler. Ruh, bedeni kesin olarak bırakırsa, beden ölür. Ölen kişinin ruhu, yine de cesedine bağlı kalır. Ölen kişi, yaşayanları kıskanıp onlardan öç almaya kalkabilir. Bunu önlemenin yolu, ölenin cesedine özen gösterilmesidir. Ölüler yaşamaya devam ederler.

Yiyip içmek isterler. Saygı görmek de, istedikleri arasındadır. Bu nedenle ölenlerin mezarlarına sevdikleri yiyeceklerle, yaşarken beğendikleri eşyalar, araçlar konur. Fakat, ölülerin dünyası, canlıların tersidir. Yeryüzünün gecesi onların gündüzüdür.

Sihir ve Büyü

Animizmde ruhlar her şeye egemendir. Hastalıklar ve karşılaşılan birçok kötülükler fena ruhlar sonucu olarak kabul edilir. Bunların etkisinden kurtulmanın yöntemi sihir ve büyüdür. Büyünün temelini, kişilerde ve doğada varolan ruhsal gücü bir takım sözler ve eylemlerle etkilemek oluşturur. Yüksek sesle ya da makamla söylenen bazı sözlerin, kötü ruhların etkisini gidereceğine inanılır. (Örneğin, hastalıktan kurtulunulacağına inanma) Bazen de, yağmur yağması, güneş açması gibi gerçekleşmesi istenen olay taklit edilir. Ayrıca, büyülü bir güce sahip oldukları sanılan bazı nesneler de koruyucu araç, yâni, muska ya da nazarlık olarak

kullanılabilir. Bu nedenle, sosyologlar, süs olsun diye takılan eşyaların, başlangıçta muska ya da nazarlık olarak kullanılmış olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Gelişmiş toplumlarda da Animizmin gelişme sayılabilecek bazı değişikliklerle etkisini sürdürdüğü söylenmektedir. Örneğin Çin'deki **"Sinizm"**, **"Konfüçyanizm"**, Japonya'da **"Şintoizm"** genelde animizm çerçevesine giren modern animizm sayılmaktadır.

Ruh göçü kavramı, animizmde ruhun bir varlıktan diğerine geçebileceğini ifade eder.

Ölülerin canlanabileceği düşüncesi, **"hortlak"** kavramını yaratmıştır.

Ruhların iyi ve kötü olarak ikiye ayrılması, **"peri"** ve **"cin"** kavramlarını yaratmıştır.

Kötülüklerden kurtulmak için başvurulan **"sihir"** ve **"büyü"** de animizmden çıkan düşünce ve eylemlerdir.

Orta Asya Türkleri, animizm döneminden de geçmişlerdir.

Animizmin Afrika ve Çin'de gelişmiş özel bir biçimi, Ataya tapınma (kült) inancıdır. Bu kült, akrabalık biçimlerini yansıtır ve aile birliğini güçlendirir.

Avustralya yerlileri, hayvan ve bitkilerin bollaşmasını sağlamak için din-büyü ayinleri yaparlar. Bunlar, Bereket törenleri olarak adlandırılır. Ülkemiz köylülerinde de pek çok bereket törenlerine rastlanır.

3. Doğacılık

Doğacılık, fiziksel çevrede görülen, karşılaşılan olguların kişileştirilmesi, Tanrılaştırılması anlamına gelir. Doğada yinelenen olguların nedenini açıklamada güçlük çeken insanlar, bunları yönlendiren ayrı ayrı güçler (Tanrılar) olduğuna inanmıştır. Böylece, güneşi (dünyayı ısıtan) ayı, (aydınlatan) toprağı (ürün veren), akarsuları, denizi, fırtınayı birer güç ve yönlendirici merkez olarak Tanrısallaştırmıştır. Doğacılığın belirgin özelliklerinden ilki, Çoktanrıcılık olarak ortaya çıkmıştır. Tanrıların sayısı çoğalınca, bunların kendi içlerinde bir aile oluşturdukları varsayılmıştır. Bunlardan bir tanesi de baş Tanrı konumuna yükseltilmiştir.

4. Tanrısal Esin (Mitoloji)

Tanrıların doğuşu, özellikleri ve aralarındaki ilişkilerini belirten zengin malzeme, Mitoloji'yi meydana getirmiştir. Baş (Ana) Tanrı düşüncesi ise, giderek tektanrıcılığa dönüşmüştür.

Genel olarak dünyanın, insanların yaradılışını, çeşitli yaşantılarını karşılaştıkları olayları ve kültürlerinin özelliklerini konu alan çok sayıda öykü, şiir ve destandan meydana gelir. Toplumsal değerleri yansıtır.

Doğalcılığın bir başka özelliği, Tanrıların somutlaştırılması, gözle görülür biçimler, simgeler olarak düşünülmesidir.

Birinci somutlaştırma, Zoomorf'dur. Yâni, Tanrıların hayvan biçiminde düşünülmesidir.

İkinci aşama, yarı insan, yarı hayvan aşamasıdır.

Üçüncü aşama, Antropomorf'dur. Tanrıların insan biçiminde düşünülmesidir. Erkek ya da kadın biçiminde olabilirler. Bu aşama ilk kez Anadolu'da ve Girit Adası'nda gerçekleşmiştir. Oradan eski Yunanistan'a ve Roma'ya geçmiştir.

Tanrıların ölmezliği ve yaşlanmamaları kabul edilmiştir. Onlar da insanlar gibi yer, içer, evlenirler, aile kurarlar. Çocukları vardır. İnsanlardaki güzellik, çirkinlik, kıskançlık gibi kavramlar onlar için de geçerlidir.

Somutlaştırma, Tanrıların resim ve heykellerinin yapılması geleneğini yaratmıştır. Bu, dinsel inancın bir gereği sayılmıştır. Tanrı heykellerine **"pagan"** (put) denir. Doğacılık da paganizm yani putatapıcılık demektir. İnsanoğlu, Tanrısını kendisi yapmakta, sonra, yaptığına tapmakta, daha sonra, onu yaymaktadır.

5. Şamanizm

Türk doğacılığının simgesi, "Şamanizm"dir. Ziya Gökalp, Şamanizmi, eski Türklerin dini değil, sihire ilişkin sistemleri olarak kabul etmişti. Bu nedenle Türkler arasındaki doğacılığa Toyunizm adını vermişti. Oysaki Toyunizm, Budizm'dir. A. İnan, Türk Şamanizmini başka topluluklarda görülen şamanizmden farklı ve gelişmiş olduğunu belirtmiştir.[2]

---

[2] Turan, Şerafettin : A.g.e., s.101.

Kam

Şaman dininin âyin ve törenlerini yapan, ruhlarla, Tanrılarla fâni insanlar arasında aracılık eden kişiye Kam denir. Kam, kudrete sahip olan kişidir. Bazı Şamanistlere göre en güçlü Şamanlar, kadın Şamanlardır. Eski devirlerde Şamanlığın kadınlara özgü bir sanat olduğu sanılmaktadır.

Kuzey Asya'da çok yaygındır. Sibirya dilinden türetilmiştir. Aynı anlama gelen diğer sözler, hekim adam, büyücü doktor ve Eskimoların kullandığı Angakok.

Erkek ya da kadın olan şamanlar, genel olarak yalnızca gereksinim duyulduğunda bu görevi uygulayan büyücülerdir. Bugün Yakut Türkleri Şamanizmi sürdürmektedirler.

Kamların aracılığının amacı, iyi ruhları hoşnut etmek, onların yararlı etkilerinin sürmesini dilemek, kötü ruhların etkisinden kurtulmayı sağlamaktı. Kam olacak kişi, belirli koşullara bağlı idi. Birincisi, belirli bir kamın soyundan gelmek gerekli idi. Herkes öğrenerek, eğitimden geçerek Kam olamazdı. Böyle bir soydan gelen kadınlar da Kam olabiliyordu. Kamların özel giysileri vardır. Yüzlerine çeşitli maskeler, başlarına atkuyruğu takarlar boyunlarına boynuz asar, davul, def, zil gibi müzik araçları çalarlar.

Şaman inanışına göre evren (Kâinat) 3 bölümden oluşmuştur.[3]

a) Gök- Aydınlık âlemidir. Orada iyilik, güzellik ve mutluluk vardır. Bir cennet demektir. 17 kattan oluşmuştur.

b) Yeryüzü- İnsanların yaşadığı alandır.

c) Yeraltı- Karanlık âlemidir. 14 kattır. Kötülüklerin, çirkinliklerin, bahtsızlıkların hüküm sürdüğü yerdir.

Türk Şamanizmi, İslâmiyetten sonra da Anadolu'da İslamî bir görünüşle varlığını sürdürmüştür.

Bazı örnekler şunlardır:

---

[3] Turan, Şerafettin : A.g.e., s.103.

- Matem töreninde ölünün bindiği atın kuyruğunu keserek kurban etmek,
- Aygır kesip "Aş" vermek,
- Kurban-ı adağı nezir edenin çevresinde dolaştırmak,
- Ağacı kutlu saymak.

Anadolu'da

- Alkarısı (Albastı) efsanesi
- Uzun ömürlü olması için çocuklara **"Yaşar", "Durmuş", "Satılmış"** gibi adlar vermek.
- Türbelere ve kutlu ağaçlara, çalılara paçavra parçaları bağlamak.
- Hastalık dolayısiyle çocuğun adını, özel bir törenle değiştirmek
- Kötü ruhlardan korunma amacıyla, **"iyi saatte olsunlar"** demek.

Kült- Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kullanılır. Kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir. Kült araçları bulundurulur. Bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaatı yöneten bir lîder gereklidir.

6. Göksel Dinler

Tektanrılı evrensel dinlerdirler. Bunların özelliği, tanrıdan alınan Vahiye (esine) dayanmalarıdır. Yaratıcı güç olan Tanrı, gözle görülmez, elle tutulmaz ama her yerde varlığı kabul edilir hatta duyulur. Tanrı, dinin esaslarını, kendi yarattığı insanlar arasından seçtiği bir kişi aracılığı ile topluma indirmiş, bildirmiştir. Tanrının buyruğunu yeryüzüne ileten bu kişi,seçkin ve öteki insanlardan üstündür. Bu nedenle o, Peygamber sanıyla anılır. Peygamber, kendisine seslenen Tanrının sözlerini, üstün sezme gücüyle (Vahiy) kavrayıp insanlara ileten bir elçi (Resul) sayılır. Bu dinlerde dinin esasları ve Tanrının istekleri vahiy sonucu düzenlenen birer kitapta toplandığı için bunlara aynı zamanda Kitabî dinler de denir. Bu dinler, yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'tir.

Türkler şimdiye değin çeşitli dinleri kabul etmişlerdir. Budizm, Maniheizm, Yahudilik (Hazarlar), Hristiyanlık (Bulgarlar, Macarlar) ve İslâmiyet gibi.

7. Büyü

Doğaüstü güçlerin yardımı sağlanarak belli bir amacı elde etmek ya da belli bir durumu yaratmak için uygulanan işlem ve eylemlerdir. Temelinde tabu, çaresizlik, istek, çağrışım gibi psikolojik nedenler yatar. Belli bir teknikle, belli kuralları gerektiren ve büyücüler tarafından uygulanan pratik bir sanattır. Cemaatı yoktur, kapalı bir sistem içinde çalışır. Dinin karşısındadır. Olumlu uç ile olumsuz uç arasında iş görür. Orta bir yolu yoktur.

Büyünün amacı olumlu olabilir. (Akbüyü) yağmur yağdırmak, ekinleri büyütmek, avı bereketli kılmak, düşmanı öldürmek gibi, kötülükleri önlemek, şeytanı kovmak vs. Bunu sağlamak için bazı dualar okunur. Bazen küçük bir maskot taşınabilir.

Kara büyü ise, bir kimsenin başına felaket ya da ölüm getirmesi beklenen uygulamalara verilen addır.

Din ve büyü arasında kesin bir ayırım yapılır. Dinlerin ruh ya da Tanrılar aracılığıyla etki sağladığına ve sonuçlarının bunların isteklerine bağlı olduğuna değinirler. Bunlar, ortaklaşa etkinliklerdir, toplumca onaylanırlar, ibadet davranışlarını kapsarlar.

Oysaki büyü, Tanrıların yardımından bağımsızdır. Genel olarak özel ve gizlidir. Daha çok, kötü niyetli ve antisosyaldir.

Bereket Törenleri

Avustralya yerlileri, hayvan ve bitkilerin bollaşmasını sağlamalarını bekledikleri dinsel ayinler yapar. Bunlar bereket törenleri olarak adlandırılır. (Increase ceremonies) Bu törenler, katılanlara sosyal dayanışma ve güvenlik duyguları verir. Grubun ekonomik yaşamında önemli yerleri vardır.

8. Yağmur Duası

Yağmur yağma zamanının kurak geçmesi sonucu, insanların yağmur yağışını sağlamak amacıyla giriştikleri uygulamalardan birisidir. Yağmur duası dediğimiz bu uygulama, yağmura gereksinim sonucu ortaya çıkmış olup, Türklerin çok yaygın bir geleneğidir. Yağmur gecikince toplu biçimde yağmur duasına çıkılır. Uygulamalar, yörelere göre bazı farklılıklar göstermekle birlikte, ortak özellikler göstermektedir.

Konuyu iki boyutta ele alabiliriz: 1. Morfolojik yön, 2. İşlevsel yön.[4]

Morfolojik yön, yağmur duasının yapısal özelliklerini ifade eder. Çocuklar yağmur duasına değişik yerel adlar takmışlardır. Bodi, Bodi Bostan, Dodu, Gode, Gode Gode, Göde Göde, Gelin, Gelin Gok, Çomça Gelin, Çömçe Gelin, Kepçe Gelin, Çullu Kadın, Kepçe Kadın, Çalı Gezme, Çullu, Kepçecik.

Yağmur duasının dinsel yönü, yağmurun Tanrı tarafından yağdırıldığına inanılmasıdır. Meleklerin de yağmur yağdırdığına inanılır. Yağmurun yağmaması, meleklerin uyuya kalmalarına bağlanmaktadır.

Halkın inancına göre yağmurun yağmasını engelleyen pek çok kişisel tutumlar da vardır. Örnekler: Dinsel görevleri yerine getirmeme, din kitaplarını uygun olmayan yerlere koyma, fuhuşun yaygınlaşması, adam öldürme, saygısızlığın artması, kasapların ölü hayvan eti satmaları, üzerine kırk iğne saplanmış sabunun kuyuya atılması, ayak yoluna saman dökülmesi, mezar dışında insan kemiğinin bulunması.

Yağmurun yağıp yağmayacağı konusunda tahminler de yapılmaktadır. Özellikle kuşların, hayvanların hareketlerine, bitkilerin durumlarına bakılarak.

Yağmur duasına, genellikle nisan sonu ile mayısın ilk yarısında çıkılmaktadır. Ülkemizde yağmur dualarına bireysel değil, toplumsal biçimde çıkılmaktadır. Bu da iki türde yapılmaktadır. Ya, tüm grup üyelerinin katıldıkları uygulama ya da sadece çocukların katıldığı uygulama biçimindedir.

Tüm grup üyelerinin katılması ile olan yağmur duasına, bir ya da birkaç köy katılır. Kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk gibi herkes katılır. Yaşlı erkeklerle dul kadın ve çocukların çoğunlukta bulunduğu gruplar daha makbul sayılır.

Yağmur duası üç aşamalıdır.

a) Hazırlık Aşaması: Bu aşamada oruç tutulur, mevlüt okutturulur, camilerde dualar edilir, yemekler hazırlanır. Bitiş aşaması için gerekli taşlar, kafatasları (At, koyun, köpek gibi),insan iskelet parçaları, kurbağa, kaplumbağa, akrep ya da yılan sağlanır. Sayıları 5 bin ile 71.000 arasında taş kullanılır. Ülkemizde çoğunlukla 70.000 taşla yapılır. Taşların temiz yerlerden toplanması gereklidir. Bunların küçük ve düzgün olmaları şarttır. Daha çok, çakıl ve kumlar istenmektedir. Taşları genellikle

[4] Acıpayamlı, Orhan: "Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları", 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi,4 cilt, s.1 v.d.

çocuklar ya da taş sayıcı adı verilen kimseler toplar. Taş sayıcılar abdestli ve temiz olmalıdır. Toplanan taşlar, çuvallara konur ve hayvan sırtlarında köye getirilir. çuvallar câmilerde saklanır. Bu taşlar, câmilerde çuvallardan çıkarılarak teker teker okunur, üflenir ve çuvallara tekrar yerleştirilir.

Kafataslarına ise bazı yerlerde dua yazılır.

b) Yürüyüş Aşaması: Herkes katılır. Yürüyüş kolunun başında hocalar, hafiz ve diğer din adamları bulunur. Bunlardan sonra, yaşlılar, erginler, kadınlar ve çocuklar yer alır. Çiftçiler, çift ve övendirelerini birlikte getirirler. Yürüyüş koluna çobanlar da katılır. Sürüleri ile birlikte katılırlar. Yürüyüş sırasında hep birlikte ilahiler söylenir, dualar edilir ve göklere AMİNNNN sesleri yükselir. Yürüyüş sırasında herkes ceketlerini ters giymek zorundadırlar.

c) Bitiş Aşaması : Büyük bir alan seçilir ve burası oldukça yüksek bir yer olmalıdır. Kenarından bir akarsu geçmesi tercih edilir. İçinde mezarlık, yatır, ya da değirmen bulunan alanlar tercih edilir. Duaya başlanacağı zaman, hoca, hafız ve din adamları öne geçer. Bunların arkasında halk bulunur. Hocalar dua eder, halk âmin der. Herkesin eli, avuç içi yere dönük duruma getirilir, parmakları gergin durumda ileri doğru uzatılmıştır. Duayla birlikte eller, aşağı-yukarı oynatılır. Bu arada ilahilerle birlikte, taş çuvalları, oldukları gibi ya da ağızları açılarak oradaki suya boşaltılır. Bazı yerlerde kuru kafalar da suya bırakılır. Sonra kurbanlar kesilir, dualar okunur. Daha sonra gruplar halinde yemek yenir.

Yemeklerin bir kısmı evvelden hazırlanmış, bir kısmı da orada yapılmıştır. Bu sırada herkes gülüp eğlenir, sohbet edilir. Akşam herkes evine döner. Eğer yağmur yağmazsa, bunu Tanrının istemediğine, meleklerin uyuduğuna, yapılan sihirlere, işlenen günahlara bağlarlar.

Yalnız çocukların katıldığı uygulama- Köy ya da mahalledeki 8-13 yaşındaki erkek ve kız çocukları katılır. Yanlarında ağaç kepçesinden ya da ağaçlardan yaptıkları bezlerle örtülü kuklaları kabalak otunu, çalı çırpıyı, sele içine koydukları kurbağayı ya da üzeri yapraklarla örtülmüş çıplak bir çocuğu taşırlar. Her evin kapısına gelerek şu sözleri söylerler:

Gode gode göl olsun
Evin önü sel olsun
Arpa buğday çok olsun
Gökten rahmet, yerden bereket.

Sonra un, su ile mani söylerler. Evlerden çocukların yapma bebek, çalı çırpı, kurbağa ya da çıplak ilgili çocuğun üzerine un dökülür. Çocuklar bu hareketle yine manilerle yanıt verirler. Sonra evlerden kendilerine yağ, un, bulgur gibi yiyecek maddeleri verilir. Çocuklar uygun bir yerde toplanarak ellerindeki yiyecekleri pişirirler ve bunları güle eğlene yerler. Sonra evlerine dönerler.

İşlevsel Yön

Ekonomik bir nedenle ortaya çıkmış gelenektir. Su,bütün canlılar için gerekli bir aşama aracıdır. Kurak yerlerde böylece yağmuru yağdırma yolları aranmış, yağmur yağdırma uygulamaları bulunmuştur.

Türkiye yağmur törenlerinin başlangıç yeri, Orta Asya Türk kültürüdür. Kültürümüzün kaynağı Orta Asya olduğuna göre bu geleneğin bizimle batıya geldiğini söyleyebiliriz. Aksi görüşler de var. Yâni Türkler batıya geldikten sonra bu uygulamayı bulmuşlardır görüşü de dile getirilmektedir. Çünkü **"Yağmur Duası"** adının Orta Asya Kültürü ile ilişkisi yoktur. Dua sözü İslâmlıkla birlikte dilimize girmiştir. Fakat çocukların yaptıkları yağmur törenlerindeki bebeklerle ilgili olarak kullandıkları gode, göde, dodu, bodi gibi sözcüklerin kaynağı Orta Asya kökenlidir. Yağmur duasında rastlanılan ters giyme motifi Orta Asya Türkleri'nde de var. Türkiye'deki taş yalama Orta Asya'da da var. Bu nedenlerle başlangıç yeri Orta Asya'dır demek yanlış olmaz.

Bu törenlerdeki birlikte iş görme, toplu yemek yemek, birlikte olma gibi uygulamaları toplumsal dayanışma gibi bir işlevin de yerine geldiğini görmekteyiz. Törenler nedeniyle kurulan örgüt, herkesin rolünü belirlemiştir ve bu hizmetler aksatılmadan yerine getirilir. O halde yağmur duası törenlerinin hem ekonomik, hem de toplumsal işlevleri olduğunu belirtmiş olmaktayız.

Morfolojik özellikleri incelerken bunların iki temel üzerinde oluştuğunu görürüz:

1) Hareketlerden oluşan yapı
2) Sözlerden oluşan yapı.

Hareketler, dinsel ve dinsel olmayan özellikler taşır.

Dinsel olanlar: Câmiye gitme, mevlût okutma, dua etme, oruç tutma, kurban kesmedir. Bu hareketler, cami, mezar, yatır gibi yerlerde hoca, hafız gibi din adamları yardımıyla oluşur.

Dinsel olmayanlar : Elbiseleri ters giyme, ellerle yağmur yağışını taklit etme, gök gürültüsünü andıran sesler çıkarma, vs.

Akrep ve kamlumbağayı ağaca asma, yılan yakma, kemikleri, taşları suya atmanın anlamı sihir'dir.

Geçken Sihir: Evvelce bir arada bulunan nesne ve canlılar birbirlerinden ayrıldıktan sonra da bir arada imişler gibi birbirlerini etkilemeyi sürdürürler biçimindeki bir işleyişe göre açıklanmaktadır. Örneğin suya taş atılınca, suyla sürekli bir temas halinde bulunan toprak da suyla temasa gelmekte ve böylece yağmuru davet etmektedir.

Ayrıca, akrep, kaplumbağa ve yılan, toprakla sürekli temas halindedir. Bunlarda mevcut olduğuna inanılan yağmuru yağdırmama gücü, akreple kamplumbağanın asılması ve yılanın yakılmasıyla yokedilir ve böylece yağmurun yağması sağlanır.

Grup Dağa Tırmanırken

Erkekler Grubu Duada

Kadın-Çocuk Grubu Duada

Dua Yemeği

(Resimler Prof. Dr. Ali Rıza BALAMAN'ın Gelenekler kitabından alınmıştır.)

Benzetimsel Sihir: Bu ilkenin temeli, benzer, benzeri yapar fikri etrafında toplanır. Yâni, bir olayı oluşturmak için, küçük de olsa, onun bir taklidini yapmak yeterlidir. Örneğin el hareketleriyle yağmur yağışını taklit etmek, ters elbise giymekle kuraklığı tersine çevirme, bebek, çocuk, kuzu, koyun sesleriyle gök gürültüsünü taklit etmek gibi. Görüldüğü gibi eylemler, sihirsel ve dinsel olmak üzere karışık biçimde görülmektedir.

9. Boş İnanlar

Pekçok halkların dinlerinde, geleneklerinde bulunan bir kültür kalıbıdırlar. Bunları hazırlayan nedenler de çoktur. Örneğin objenin niteliğini bilmemek, insanı yanlış yoruma ve kısır bir uygulamaya götürür. Geleceği bilmek isteği, korku gibi nedenler de boş inanlara başvurmayı gerektirmektedir. Ayrıca cin, peri, dev gibi zararlı varlıkların inancı ile beslenen korku, ilkel insanı, yaşamının her aşamasında kendisini ve yakınlarını korumak için bir takım önlemler almaya zorlamıştır.

Boş inanlar, çeşitli biçimlerde tanımlanmışlardır: **"Boş inanma, belli bir dinle bağdaşmayan, aslı esası olmayan, ya da doğanın belli bir zamanındaki bilimsel bir telakki ile çatışan genel bir zandır."** Bir başka biçimde, **"Boş inanç, mutad inanmanın gayesini ve hedefini aşan, bir nedene dayanmayan yanlış bir inanmadır"**.

Eşyaya doğa üstü nitelikler, insancıl işlemlere de insan üstü bir güç vermeye boş inanma denir. O halde, bilime ve dinsel görüşlere uymayan, doğa üstü olaylara ve yaratıklara inanmak ve bu inanmadan çıkan geleneklerdir boş inanlar. Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanlara boş inanç denir.

Boş inanlarla işlemlere bir takım zor, sıkışık, sıkıntılı ve tehlikeli durumlardan kurtulmak, bu gibi durumlara düşmemek ya da kasıtlı olarak bu gibi durumlar yaratmak için başvurulur.

Boş inanlar arasında en çok rastlanılanlar fal, büyü, nazar değmesi, çarpılmaya uğrama, cin- perilere inanmadır. Boş işlemler ise, muska takma, adak adama, kurşun döktürme biçiminde görülmektedir.

Nazar

Nazar, bir inançtır. Buna göre toplumda kötü niyetli kimseler vardır. Bunların keskin göz ve güçlü dilleri, baktıkları ya da methettikleri canlıların hastalanarak ölmelerine neden olur. Eşyaların ise yanıp yıkılıp yok olmalarına neden olur. İşte bu olaya halk **"Nazar"**, **"Nazar değme"**, **"Göz değme"**, **"Göze gelme"**, **"Dile gelme"** gibi adlar verir.

Halkın inancına göre nazar güçlü olan kimseler, sarı saçlı ve mavi gözlüdür.

Nazar, aslında doğal birşey değildir. Bilimde, bugüne değin gözü ve dili güçlü bir kimsenin, kötü niyetinden dolayı meydana gelen hastalık ve ölüm, saptanmış değildir. Nazar, tamamen toplumsal ve kültürel bir üründür. Doğal gerçekliklere aykırı bir biçimde meydana gelmiştir. Mantık dışı olmasına rağmen gelişip yaşamıştır. Halk, onu bir gerçeklik olarak kabul etmiştir. Bu nedenle de nazardan korunma çareleri aranmıştır.

Nazardan Korunma Yolları

- Kötü göz ve dilli kimselerden uzak durma
- Mavi renkli kumaş taşımak
- Eski elbise giymek
- Yüzü kirleterek çirkin görünmek
- Nazarlık taşımak

Nazar hastalığının belirtileri şunlardır:

- Uyku kaçar
- Göz yaşarır
- İnsan sık sık esner
- Vücut zayıflar
- Hasta durgun bir hale girer
- Zamanla vücutta çarpılma meydana gelir.

Tedaviler yarar sağlamazsa hasta ölür.

Nazarın Tedavisi

Çeşitli yollardan yapılır.

1. Kurşun dökme (Ocaklı ve izinli kadınlar tarafından)
2. Tuz patlatma (Kızgın tuzlar suya atılır.)
3. Tütsüleme (Nazar değen kimsenin evinden alınmış bir eşya ateşe atılır ve dumanına göz hastası tutulur.)
4. Su içirme (Hastaya, içinde söndürülen ateş parçası bulunan su içirilir.)
5. Okutma (Hasta, bir hocaya okutturulur.)
6. Muska takma (İçinde dua yazılı muska hastaya takılır.)

Ülkemizde yapılan pek çok araştırmada boş inananlar içinde en fazla **inanılanının "Nazar"** olduğu belirlenmiştir. Hatta geleneksel kesim dışındaki insanlar bile boş inanlara inanmam ama sadece nazara inanırım demektedirler.

16. BÖLÜM

GELENEKSEL TÜRK KÜLTÜRÜNDE DAYANIŞMA, YARDIMLAŞMA GELENEKLERİ

Eski Türklerde (Orta Asya) ve Anadolu'ya geldikten sonraki Türk kültüründe yardımlaşma gelenekleri köklü bir geçmişe dayanır. Türk dayanışması ve yardımlaşması, o zamandan beri büyük bir çeşitlilik göstermiş ve hâlâ uygulanmaktadır. Bunların kökeninde, dinsel inançlar, gelenekler, toplumsal yapı (Göçebelik, köylülük vs.) coğrafi koşullar, cemaatçılık gibi etmenler bulunmaktadır. Bu geleneklerin etkisi bugün azalmıştır. Birçok yardımlaşma gelenekleri bugün kurumsallaşmıştır. Kuşkusuz bunda kentleşmenin rolü vardır. Fakat hâlâ bir kısmı geleneksel yörelerimizde uygulanmaktadır. Aşağıda bu geleneklerden tipik örnekler vereceğiz.

1. Diş Kirası: Osmanlı saraylarında ve zengin konaklarında iftar yemeğinden sonra, davetlilere bir kese içinde, ev sahibinin gücüne göre dağıtılan ve "Diş Kirası" adı verilen para, eski Türk geleneğinin yeni şekli idi.[1]

2. Para Serpme: Osmanlı Sarayı'nda Bayram törenlerinde, padişahın önüne doğru, gümüş paralar serpilmesi geleneği Orta Asya geleneğine bağlanır.[2] Aynı gelenek, Anadolu'da düğünlerde, gelin gelirken üzerine para serpme biçiminde görülmektedir.

3. Yağmalı Toy: Oğuz boylarında revaçta olan Potlaç'ı andıran gelenek. Amaç, servet birikimini önleme, bireysel mülkiyetin ifratlarını giderme ve yoksulları doyurma vardır. Bu gelenekte mallar tahrip edilmez, kullanılmak üzere yağma edilir.[3]

4. Ülüş Geleneği: Bugün Ege ve Toros dağları Tahtacı Türkmenleri'nde ve diğer Kızılbaş Türkmenleri'nde "Ülüş" geleneği vardır.[4] Ülüş, üleşmek=pay etmek fiilenden gelmektedir.

Silivri'nin Kavaklı Köyü'nde cuma akşamları çocuklara "Pişi" denen hamur işi verilir ki bu geleneğe "Cumacık" denir. Cuma akşamları her Türkmen, pişirdiği yemekten en az üç komşusuna gönderir. Buna **"Ülüş"** denir. **"Pay", "Komşu hakkı", "Hak"** da denmektedir.[5]

---

[1] Eröz, Mehmet: Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz, s. 138.
[2] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.139.
[3] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.230.
[4] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.239-40.
[5] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.240.

5. Yağmacılık Geleneği ve Potlaç

Potlaç, prestij kazanma çabasıdır. Gösterişçi tüketim, gösterişçi savurganlıktır. Beğenilmek amacıyla kabile reisleri büyük şölenler düzenleyerek birbirleriyle rekabete girerler. Potlaçın amacı, rakibinden daha çok zenginlik sergilemek ya da rakibin yok ettiği zenginlikten daha çoğunu yok etmektir. Yiyecek, giysi, para yok edilir. Hatta prestij arayışı içinde şef, kendi evini bile yakıp yok edebilir.

Yerliler açısından Potlaç, her yıl varsıllar verdiler ve yoksullar aldılar anlamına gelir.

Potlaç, kuzey Amerika yerlilerinde görülür. İsraflı bir ziyafet verme yoluyla karşı tarafa meydan okumadır. Potlaç ziyafetini yapan adam, klanın bütün fertlerini içine alan davetlileri yedirip, içirip, giydirdikten sonra, onlardan meydandaki yiyecekleri, giyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmesini ister. Oğuzlar, bu herkese açık ziyafetlere Toy ve Şölen derlerdi. Osmanlı sarayında da bu gelenek devam ediyordu. Padişah düğünlerinde yeniçerilere ulufe dağıtılması gibi törenlerde yer alıyordu. Bugün yağmaya Anadolu'da rastlanmaktadır. Zile'de düğün evinde eşya yağma edilir, ev sahibi karşı koyamaz. Yağma, davetlilerin hakkıdır, geri alınamaz. Konya'nın ilçesi Çumra'da gelin, oğlan evine geldiği zaman, kapının önünde durunca bir tavuğu damdan kalabalık üstüne atarlar. Kalabalık ise, tavuğu kapmaya çalışır. Buna **"Tavuk Kapma"** denir. Bu gelenek, Zile köylerinde ve Kırım Türkleri'nde de vardır. Manisa'nın Kırkağaç ilçesinin Bakır kasabasında da, gerdek gecesi sabahı, güveyinin sağdıçlarının, çeyiz odasından çorap, mendil ve benzeri, cebe girebilecek nesneleri alıp kaçırmak geleneği vardır. Fakat kadın eşyasına el sürülmez. Yağma geleneği, toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, daha çok yoksullara yardım isteğinin başlıca amaç olması üzerinde durulmaktadır. Bu yağma töreninden gençlerin ve güçlülerin daha kârlı çıkabilecekleri de göz önüne alınır. Yâni burada yiğitlik ve çeviklik yarışması da söz konusudur.

Yakut ve Azerî Türkleri, yardıma muhtaç olanlara, damızlık hayvan sağlayarak kalkınmasına yardım ederler. Bütün evlenen kızlara ve özellikle yoksul kızlara büyük yardım yapılır. Azerî, köy düğünlerinde düğün sahibi için **"Şabaş"** adı altında para toplanır.[6]

Kırgız Türkleri'nde borca düşen bir kimse **"Cila"** ve **"Yurtçilik"** adı verilen yardım kurumlarına başvurur. Ayrıca **"Gedayçilik"** sistemi vardır.[7]

---

[6] Eröz, Mehmet : Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz, s.243 v.d.
[7] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.243.

Bütün Türk topluluklarında bitirilmesi acil olan ve fakat sahibi tarafından becerilemeyen tarla ya da ev işlerine konu komşunun, akrabanın ve bazen de bütün köy ahalisinin ortaklaşa bir biçimde bedelsiz yardım etmesi, çok yaygındır. Anadolu, bu geleneklerin yaşadığı zengin bir hazine gibidir.

6. Başakçılık

Başakçılık, Anadolu'da görülen yaygın geleneklerimizden birisidir.[8] Örneğin Aydın yöresinde, üretici, ürününü aldıktan sonra (incir, zeytin, hububat) yoksul kişilerin toplaması (Başak yapması) için, bir kısım ürünü tarla ya da bahçede bırakır. Yani ürününün tamamını hasat etmez, tamamını toplamaz. Toplumsal nedenlerle (yardım için ya da hepsini toplama olanağı bulunmadığı için) bir kısmını bırakır. Bunları toplayanlara "Başakçı" denir. Terkedilen ürün ne kadar çok olursa, toplumsal saygınlık ve manevî doyum o oranda yüksek olur.

Başakçılığa Malatya, Elazığ yöresinde **"Denekçilik"** denir. Adana, Maraş, Urfa, Diyarbakır yörelerinde de gelenek yaşamaktadır. Buğday başakçıları, üzüm başakçıları, başakçı geldi gibi deyimler bu yörelerde kullanılmaktadır. Bu yörelerde sırf başakçılıkla geçinen aileler vardır. Başakçı gelip başak yapmadan tarlaya hayvanlar sokulmaz.

Alevî Cem âyinlerinde kesilen kurban etinden yaşlı, dul kadınlar, düşkün kadınlar, sakatlar, hastalar, 12 yaşından küçük çocuklar, kimsesiz yoksullar, yaşlı dul erkekler yiyebilir. Buna **"Tercüman Lokması"** denir. Cem'e katılma hakkı olanlar da yer. Bir de konuklar için hazırlanan "Mihman Lokması" vardır. Bu geleneğin toplumsal işlevi vardır ki o da, tenceresinde et kaynamayan yoksula, çoluk çocuğu ile et yedirmek, ona da insanca yaşama hakkı vermek.[9] Türk geleneğinde bu hususlar iyice geliştirilmiştir. Fakat aşiretler dağılıp, köylerde gelenekler sarsılınca ve köyler göçler nedeniyle boşalınca, kentler, büsbütün töreden uzaklaşınca yoksulların durumunu düşünen azalmıştır.

Rize yöresinde yardımlaşma gelenekleri son derecede çeşitlidir. Rize bölgesinde, tek başına görülemiyen bazı tarım ve hayvancılık işlerinin gerektirdiği toplu çalışmalar için de bir çeşit ortaklıklar yapılır. Ancak bu maksatla oluşan düzenlemeler, sözleşme yardımlaşma karışımı bir nitelik taşır. Mısır tarlalarını çapalamak, ahırdan uzaktaki tarlalara gübre taşımak, fındık toplamak, dağdan odun, çimen ve yaprak getirmek için toplu çalışma yöntemi uygulanır. Buna bazı yerlerde

[8] Eröz, Mehmet : A.g.e., s.244.
[9] Eröz Mehmet : A.g.e., s.240

Meci, bazı yerlerde **Eğratlık** denir. Ücret söz konusu değildir, karşılıklı çalışma esastır. Eğratlık ya da meci yapıp işinde başkalarını çalıştıran kişi, onlar için de bir güne karşılık bir gün olmak üzere aynı süre çalışmak zorundadır. Sadece yemek işin sahibine aittir. Ancak birkaç saatlik çalışmalarda güzel yemek verilir, bunun dışında karşılık aranmaz.

7. Düğün evinin odununu getirmek

Yiğitbaşı, davul zurna ile ev ev dolaşarak sahibine sormadan eşekleri toplar. Delikanlılar dağa çıkarlar. Köy ormanına zarar vermiyecek şekilde odun keserler. Eşeklere yüklerler ... (Çankırı). Isparta'da da var. (Burla bucağı) Düğün yapılacağı zaman dellar çağırılır, isteyen eşeğini verir, isteyen kendisi katılır, birlikte dağa gidilir. Kesilen odunların bir kısmı oğlanın evine getirilir, bir kısmı da kızın evine gönderilir. O günün akşamı oğlanın evinde odun toplamaya gidenlere yemek verilir.

8. İmece

Köy yolları da elbirliği ile yapılır, herkes yılda 5 gün yollarda çalışır, yenileri yapılır, eskileri onarılır. İmece, köylerimizde görülen en yaygın geleneklerden birisidir. Özellikle alt yapı hizmetlerinde köylümüz, gereksinimi olan yapıları ortaklaşa olarak inşa etmişlerdir.

Toplu çalışmalarda eğlenceye de yer verilir. Horon oynanır, türkü söylenir, havaya silah atılmak suretiyle şenlik yapılır.

9. Gecekondu yapımında yardımlaşma

Konutun ucuzluğu, herşeyden önce, yapıyı yapanın kendisi, arkadaşları ve akrabalarınca sağlanan karşılıksız emek ve ondan sonra becerili emeğe en az ücretin ödenmesi yolu ile sağlanmaktadır. Böylece, kentte ucuz bir konut yapan köylü, kente yerleşmiş olmaktadır.

Genel olarak doğum, sünnet, düğün, ölüm, hastalık ve bunlara benzer diğer sıkışık durumlarda aileler, birbirleriyle yardımlaşırlar.

Ülkemiz kırsal kesiminde yiyecekler yönünden kış hazırlıkları da kadınlar arasında tamamen yardımlaşma usulleri ile yerine getirilir. Pekmez, turşu, bulgur, erişte yapımında olduğu gibi.

10-Türklerde Hayır Kuruluşları ve Toplumsal Yardımlaşma

İslamdan önce, sadece yardımlaşma biçimleri yaygındı.[10]

İslâmiyetin kabulünden sonra Türk ülkelerinde Selçuklu ve Osmanlılarda **"Vakıflar"**, en yüksek düzeye çıkmıştı. Dul kadınlar için, yolcular için, yoksullar için, kimsesiz yoksulların cenazelerini kaldırmak için, yolları temizlemek için, efendilerinden korkan köle ve cariyelerin kırdıkları çanak ve çömleklerin tazmini için, kışın aç kalan kuşların beslenmesi için, ayrı vakıflar yapılmıştı. Buralarda çalışanlar (memur, müstahdem), oldukça büyük kadro oluşturuyorlardı.

Anadolu Selçukluları, Osmanlılar, sayısız vakıflar kurmuşlardı. Vakıf, "Bir kimsenin sahip olduğu bir taşınmaz malın gelirini, ödünç verme biçiminde (âriyeten) yoksullara ya da İslâm toplumunun dinsel ve sosyal gereksinmelerine ayırması için yapılan sözleşmedir."

11- İmaret

Türk kültüründe yoksullara ve medrese öğrencilerine ücretsiz yemek pişirilip dağıtılan yapılara yani aşevlerine İmaret denilmiştir. Bu kurumlardan, başlıca dört grup yararlanıyordu.

1. Medrese öğrencileri
2. Cami, türbe gibi hayır kurumları hizmetlileri
3. Yöredeki yoksullar
4. Gelip geçen konuklar

İmaretlerin giderleri, imareti yaptıranın belirlediği yerlerden karşılanıyordu. Bu da genelde bir vakıf demekti. Vakıf sahipleri, imaretlerinde dağıtılacak yemeklerle orada çalışan hizmetlilerin sayısını ve bunlara ödenecek ücretleri vakıfnameleri ile önceden saptamak hakkına sahiptiler.

Selçuklular döneminde başlayan imaretler, Osmanlılar döneminde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. 2. Meşrutiyet'e kadar hizmet etmişlerdir. 1911 yılında İstanbul'daki imaretlerden sadece ikisi bırakılmış, diğerleri kapatılmıştır. Onlardan boşalan yeri Kızılay'ın açtığı aşevleri doldurmuştur.

Türk geleneğini ve İslamî yardım hükümlerini (zekât, sadaka gibi) çağdaş kurumlarla birleştirirsek, toplumda yoksul kalmaz.

---

[10] Turan, Şerafettin : A.g.e., s.310-311.

12. Ahmet Yesevî ve Türklerin Din Değiştirmesi[11]

Bir ülkenin din değiştirmesi olayı, gerçekten karmaşık bir süreçtir. O zamana değin alışılagelmiş kalıpların, inançların dışında bambaşka bir inanç sisteminin yerleştirilmesi insanlar için çok zordur. İşte bu tür bir kültür değişmesi sürecini Türkler, İslâmiyete geçerken yaşamışlardır. Daha önceleri, özellikle Şamanizmin egemen olduğu Türk kültüründe İslâmiyeti yerleştirmek nasıl mümkün olabilirdi? Şamanizmle İslâmiyet uyum sağlayabilir miydi? Bugün Şamanizmin bir din bile olmadığını, tamamen bir büyü ve sihir sistemi olduğunu savunan görüşler çok yaygındır. Bu bölümde, Ahmet Yesevî vesilesiyle bu konuyu irdelemeye çalışacağız. Bunu yaparken de tarihsel bir çerçeve çizip olaylar sıralaması yapmadan konuyu genel hatları içerisinde ele alacağız.

I. Ahmet Yesevî Hakkında

II. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya gelmiştir. Bir şeyhin oğludur. Yedi yaşında iken babasını kaybedince ablasıyla birlikte Yesi Kentine yerleşti. Sonra Buhara'ya giderek ünlü mutasavvıf Şeyh Yusuf Hamedani'nin öğrencisi oldu. Onunla birçok kenti dolaştı. 1160 tarihinde şeyhi Buhara'da ölünce onun yerine geçti. Bir süre sonra Yesi'ye döndü ve ölümüne kadar (1166) orada kaldı.

Temel olarak bir Tasavvuf düşünürüdür. Bu bağlamda Yesevî tarikatının kurucusudur. A.Yesevî, aynı zamanda, tasavvufî Türk halk şiirinin öncüsüdür. Düşüncelerini yayabilmek için hece vezni ve yalın bir Türkçe ile tasavvufî şiirler yazdı. Bu şiirlere "Hikmet" adı verilir. Bunların özelliği, öz açısından tasavvufa, (onun inanç ve düşüncelerini içerir) biçim açısından Türk halk edebiyatına dayanmış olmasıdır. Bu tasavvufi şiirler, sanat kaygısından çok, düşüncelerini anlatmak amacıyla yazılmıştır. Divan-ı Hikmet'de (1882) derlenmiştir.

Yesevîliğin etkisi, Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Zamanla, Türkler arasında Babaîlik ve Bektaşilik gibi başka tarikatların kurulmasına yol açmıştır. Ahmed Yesevî, aynı zamanda Nakşibendî tarikatının pirlerinden sayılmıştır. 14. yüzyıl başında Nakşibendî harekete karışmıştır.

63 yaşına gelince, tekkesinin avlusunda müridlerine bir ÇİLEHANE hazırlatır ve ölümüne değin burada ibadet ve perhizle uğraşır. Burada ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir.

---

[11] Tezcan, Mahmut: "Ahmet Yesevî'nin Türk Din Antropolojisinde Yeri, Türk Dünyası, sayı: 4.

Ahmed Yesevî'nin türbesi civarına gömülmek, bozkır göçebeleri için ayrı bir değer taşır. Öyle ki olanak bulanlar, onun türbesi civarında gömülmeyi bir amaç haline getirmişlerdir. Bu bakımdan onun bir düşünür olmaktan çok, bir inanç ve din adamı oluşunu vurgulamak gerekir. Onun açısından, İslâm dini, Kur'an, şerait ve peygamber hadisleri dışında başka bir gerçek yoktur. Hikmet adı verilen manzumelerinde de İslâm ahlâkçısının öğretisi ve öğütleri vardır. Ayrıca bu şiirleri didaktik olup, çoşkusal ve sanatsal bir kaygı taşımamaktadır. Özetle, islâm, din ve ahlâkını, şeriat esaslarını yayan, bu konuda başarı kazanmış bir din adamı, propagandacıdır. Yâni kendisine ilk Türk **"İslam Misyoneri"** denebilir. Bu işi dervişleri yolu ile başarmıştır.

II. Türk İslâm Sentezi

A. Yesevî'yi kültürel antropolojik ve sosyolojik değerlendirmeye tabi tuttuğumuz zaman, onun sadece bir dinsel önder olmadığını görürüz.

O, herşeyden önce bir Türk İslâm sentezinin oluşmasını sağlamıştır. Gerçekten, kurduğu Yesevîlik tarikatı, İslâm düşüncesi ile Türk kültürünün bir Acculturation (Kültürleşme) udur. Türk kültürünü oluşturan gelenek görenekler, töreler, inançlar İslâm ile gezici dervişler yoluyla bağdaştırılmıştır. Böylece iki farklı inanç sistemi birleşerek yeni bir kültür ögesi geliştirilmiştir denebilir. Şamanizmle bütünleşmiş inanç motifleri bile son derecede çeşitlilik göstermekte idi. Cenaze törenleri, Al karısı inanışı (doğumu izleyen ilk günlerde annenin ve çocuğun yaşamını tehdit eden insan yiyici cin)). Dağ ve tepe, ağaç, ateş, taş ve kaya kültürleri, sihir ve büyü yapmak, hasta tedavisi, gaipten ve gelecekten haber vermek, tanrının insanlaştırılması, doğa güçlerine egemenlik, kadın erkek ortaklaşa âyinler, ateşe hükmetmek, kemiklerden diriltmek vs. Ayrıca Uzakdoğu ve İran dinlerinden kaynaklanan motifler de söz konusu idi. Örneğin Réincarnation inancı (Yeniden Doğuş), Hülul (Allah'ın insan bedenine girme) inancı, ejderha ile mücadele, biçim (Don) değiştirme ve havada uçma (Kuş-Ruh düşüncesi) gibi.

Şamancı Türkler, bir kuş olmak ve uçmak ister. Ahmet Yesevî "TURNA"ya dönüşebilmekteydi. Bu kuş, Ali'yi temsil eder. Pir Sultan Abdal şöyle der: Hazret-i Şah'ın avazı Turna derler bir kuştadır.

"Vilâyetname", Horasan dervişlerinin, yâni Horasan erenlerinin Ahmed Yesevî'yi, meclislerine davet etmek üzere, turna görünüşüne girerek Türkistan'a doğru kanat açan derviş gönderdiklerini anlatır. Haberi alan Ahmed Yesevî ve Halifeleri de aynı biçimde birer turnaya dönüşerek onları karşılamaya uçarlar. Bektaşî-Alevilerin gelenekleşmiş dansları da (sema) turnaların uçuşuyla birleşmektedir ve kuş

niteliklidir. Yesevî müridleri, kuşa dönüşmeye, eski göçer inanışlarına uygun olduğu için inanıyorlardı. Doğu Türkleri'nin kuş olma ile ilgili inanışları Budhacı inançlarla karışmıştır. Uygurlar'da Budhacılık çok yaygındı

Şimdi de Türk-İslâm sentezinin oluşumuna değinebiliriz.

Türklük özellikleri, yaşam biçimi ve özellikle Şamanizm'den oluşan inanç sistemi ile İslâmiyet nasıl bağdaştırılmıştır? Yâni birbirinden oldukça farklı görülen bu kültür ögelerinin sentezi nasıl gerçekleşmiştir? Bu konudaki kolaylıklar, aşağıdaki noktalar etrafında özetlenebilir:

- Her ne kadar farklılıklar olsa da, yine de, Şamanlığın İslâmiyet'e yakın ana kurallara sahip olduğu söylenebilir.

- İslâmiyet, Türk ruhuna uygundu. Çünkü Türkler tek tanrıya inanıyorlardı. Bir bilgin ve bu konuda şöyle diyor: "Türkler daima tek bir Tanrı'ya ve göklerin ona ait olduğuna inanıyor ve Arapların da aynı Allah'a inanmaları, onların dinini kabule neden oluyordu."

- Ayrıca, İslâm'ın 'cihad' anlayışı, Türklerin savaşçı ruhlarına uygun düşüyordu.

- Şamanîlikteki ruhun bekaası, âhiret yaşamı, cennet ve cehennem akîdeleri, Tanrı'ya ve ecdada kurban inançları da İslâm'da daha gelişmiştir. Bu yönleriyle de Şamanizm İslâmla bütünleşmiştir.

- Yine çok önemli bir başka benzeşme, Kam-Evliya ögeleridir. Şamanlıkta Kam'lar, keramet sahibi, her derde deva bulan, gaipten haber veren özelliklere sahipti. İslâmiyetle bunların yerine şeyhler ve evliyalar geçmiştir. Tasavvuf erbabı ve dervişler, Türklere, İslâmiyeti dar şeriat kuralları içinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve anlam ile öğretiyorlardı. Bu nedenle Müslüman Türklerin ata ve babaları, hem Şamanlara hem de evliyaya benzer. Bu husus da, tasavvufî anlayışın egemen olduğu bir İslâmlaştırma etkinliğinden doğuyordu.

- Bütünleşmeyi ya da sentezi kolaylaştıran sosyolojik bir gerçek de şudur: Din değiştiren bir toplum, tamamen geçmiş kültüründen kopamaz. O toplum, yüzyıllardan beri süren yaşayış, düşünüş ve inançlarını birdenbire bırakıp, onların dışında kalamaz. Bu, Türklerin İslâma geçişlerinde de

böyle olmuştur. İslâm öncesi maddî ve manevî pek çok kültür ögesi, İslâmileşmiştir. Örneğin, at, av, kutsal ışık, kırk arkadaş gibi birçok öge, İslâm inanışıyla birleşmiştir. Göçebe Türkmenler Şamanî inanış ve yaşayışlarını İslâmiyetle uzlaştırarak korumuşlardır. 18. yüzyılda bile, Kıpçak bozkırlarında göçüp konan Kazak-Kırgızların Müslümanlığı, Şamanîlikle karışmıştır. Bugün Divan-ı hikmet nüshalarında görülen pek çok örnekler dini yaymak amacına yöneliktir. Örneğin, dervişliğin erdemlerine ilişkin medhiyeler, İslâm menkıbeleri, Hz. Peygamber'e ve büyük İslâm mutasavvıflarına ait kısımlar, dünyanın gidişatından yakınmalar, kadın-erkek zikir meclisleri, sığır kurbanı, çeşitli biçimlere girip uçmak, cennet, cehennem vs. Bunlardan Türkmenlerin müslümanlıklarının, eski gelenek ve göreneklerinin, inanış ve yaşayışlarının zâhiren İslâmlaştırılmış olduğunu anlamaktayız. İslâm, eski din ve inanışlarla bir arada yoğrulmuştu. Bunların bir kısmı da Budizm'den gelmiştir.

İşte yukarıda belirttiğimiz noktaların bir sentezin gerçekleştirilmesinde ne kadar çok katkısı olduğunu belirtmek gerekir.

İslâmiyet, 10. yüzyılda Mâveraünnehir sınırlarını aşarak Volga Bulgarları, Karahanlılar, Oğuzlar, Karluklar gibi büyük Türk ve Türkmen kitleleri arasında yayılmasını sürdürürken, 11. yüzyıl başlarında Batı'ya büyük bir göç hareketi başlamıştı. Bu muhaceretle Türkler, Selçuklu devletini kurmuştu.

12. Yüzyılda Türkistan'da kurulan Yesevîlik tarikatı, Türkmenler arasında yayılmış, 13. yüzyıl başlarında ise Anadolu'ya girmiştir. Burada zâviyeler ve ocakların açılmasıyla hızla yayılmıştır. Eski Kam-ozan tipinin devamı biçimindeki Yesevî dede, baba ve ataları ile kendilerine bağlı dervişler, Anadolu'ya Ahmed Yesevî'nin ve halîfelerinin tasavvufî görüş ve düşüncelerini sözlü gelenek olarak getirdiler. Bu sözlü gelenekler sayesinde Anadolu'daki Alevî Türkmenler arsında yer alan kuş donuna girmek, taşlar ve kayalar oynatmak ve yürütmek, ejderhaları yok etmek, sığır kurbanı münafıkları hayvan biçimine sokmak gibi Ahmet Yesevîye atfolunan, fakat aslında Türk Şamanlığına ilişkin kültürlerin kaynakları saptanabilmektedir. Yâni Yesevîlik, göçebe ve köylü bozkır Türklerinin kültür düzeylerine göre biçim kazanmıştır. Şamanlıktan gelen yaşam, biçimsel olarak Müslümanlaştırılmıştır. Yesevîlik, böylece, eski Türk geleneklerinin oluşturduğu norm ve değerlerle karışmıştır.

III. Ahmed Yesevî'nin Değerlendirilmesi

Ahmet Yesevî'yi bir genel değerlendirmeye tabi tutarsak, şu hususlar dikkatimizi çeker:

a) Tasavvuf yoluyla Türkler arasında bir düşünce birliği oluşturmuştur. Böylece, o, birleştirici bir rol oynamıştır. Din değiştirme zamanında muhtemel karmaşalara meydan vermeden İslâmiyetin benimsetilmesi ve yayılmasına çalışılmıştır. Üstelik bu husus, eski inançlarla, törelerle de bağdaştırılarak sorunsuz bir durum almıştır.

b) İlâhî aşk, sevgi, merhamet, hoşgörü gibi temalar, insanımızı etkilemiş ve biçimlendirmiştir. O, bu konuda şöyle der:

Aşksız kişinin insan olmadığını anlayın.

Sevgiden yoksun kişinin şeytan toplumundan olduğunu bilin.

c) Örgütleyici özelliği- Yesevîlik tarikatını kurarak, örgütleyerek örnek bir etkinlikte bulunmuştur. Yâni bir amacın gerçekleştirilmesinde örgütlenmenin ne kadar önemli olduğunu kavramıştır.

d) Hikmetlerde Arapça ve Farsça yerine Türkçe yeğlenmiştir. Böylece tasavvuf, geniş kitlelere kolaylıkla yayılabilmiştir.

e) Türk töreleri, akültürasyon yoluyla İslâmiyetle kaynaştırılarak, onların reddine gidilmemiş ve İslâmiyetin kabulünü kolaylaştırmıştır.

f) Kadın-erkek ayrımı gözetmeden ibadette ve eğitimde kadın-erkek birlikteliğini sağlamıştır. Yâni Arap geleneklerinde kadının erkekle eşdeğer kabul edilmemesine rağmen, eski Türklerdeki kadının güçlü konumu, akültürasyon sayesinde korunmuş olmaktadır. Ahmed Yesevî, kadınlara haksızlık edenleri ve onları küçük görenleri kınamıştır.

İslâm öncesindeki Türklerde bütün günlük yaşayışlarında kadının erkek kadar etkin rol oynadığı, savaşa bile birlikte katıldığı bilinen gerçektir. İşte günlük yaşamda olduğu gibi, dinsel yaşamda da zikr meclislerinde kadın hiç yadırganmadan yer almıştır. Nakşıbendî geleneğinde bile Ahmet Yesevî'nin zikr meclislerinde örtüsüz kadın ve erkeğin bir arada bulundukları hakkında bilgiler vardır. Ahmet Yesevî bu

konuda şöyle der: "Eğer, kadın-erkek bir ehl-i hak meclisinde birleşerek birlikte zikr ve ibadete devam etseler bile, Hak Teâla, onların kalplerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeye muktedirdir".

g) Ayrıca, öğütlediği kişisel ve toplumsal nitelikteki erdemleri de dikkate alınacak niteliktedir. Mutlak cömertlik, alçak gönüllülük, herkesi kendinden üstün bilmek, yasal doğruluk-bağlılık (sadakat) azla yetinmek, düşünmek, inceleyici olmak, büyüklere saygı, ana-baba hakkı gözetme, adalet, barışseverliği aşılamaya çalışmıştır. Çocuklara, konuklara, hastalara, kimsesiz kalanlara ve gereksinim sahiplerine iyi davranılmasını öğütlemiştir.

İbadetin, helal kazancın ve komşu hatırı saymanın sevabını vurgulamıştır. Büyüklenmenin, kıskançlığın, hak yemenin, şunu bunu çekiştirmenin karşısında olmuştur. Yiğitliğe ve dostluğa yaraşır davranmayı tavsiye etmiştir. Dünyanın geçiciliğini vurgulayarak ölümü ve âhireti hatırlatmıştır.

O halde Yesevîlikte birtakım serbest davranışlar yer almıştır. Bu nedenle onun kuruluşundan beri hétérodoxe (Resmî İslâm dışı) olduğunu ve Şiî akımların etkisi altında kaldığını ifade eden sayın Köprülü, oldukça eleştirilmiştir. Yesevîlik, Şamanizmle karışmış serbest bir tasavvuf okuludur. Anadolu'ya gelen Yesevî Türkmenleri, Melâmî meşrebli samimî müslümanlardırlar. Bir araştırıcımız, Bektaşiliğin Yesevîlikten değil, Yesevîliğin bir kolu olan Haydarîlikten doğduğunu belirtiyor. Yesevîlik, Babaîlik ve Haydarîlik tarikatlarını da etkilemiştir.

17. BÖLÜM

DİL VE KÜLTÜR

Kültürün aynası olarak nitelendirilen konuşma, dil, insan türünün başlıca özelliğidir. Konuşma yoksunluğu insandan aşağı yaratıklara aittir. Dil, bir kültürün duygu ve düşünce hazinesidir. Dayanışma simgesidir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. D. Aksan'a göre dilin tanımı şöyle: **"Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir."**[1]

Konuşma, insanla birlikte gelişmiştir. Fakat nasıl meydana geldiği konusunda görüş birliği yoktur. Bazı yazarlar, ilk sözlerin doğal seslerin taklidinden doğduğunu söylerler. Örneğin şırıl şırıl, fokur fokur, şıkır şıkır, fıs, pat, güm kelimeleri gibi. Bazı yazarlar, ilk kelimelerin çeşitli hayvan seslerinin geliştirilerek taklit edildiğini sanırlar.[2]

Dünyada 3000 den fazla dil konuşulmaktadır.[3] Her kültürün dili, o kültürün çağlar boyunca yaşadığı tarihin bir özeti gibidir. Birbirine benzeyen dillerin aynı linguistik aileye ya da gruba ait olduğu söylenir. Avrupa ve Güney Batı Asya'nın büyük kısmında Hint-Avrupa veya Aryan ailesine bağlı diller görülür. Bu aile, İngilizce, Fransızca, İzlandaca, Klasik Yunanca, Hindistanî, Çal ve Polonya dili gibi çok çeşitli fakat pek çok ortak özellikleri olan dilleri kapsar. Polonya dili, Rusça, Çekçe ve Hırvatça gibi bir Slav dilidir. Ayrıca Hint dalına ait diller de vardır.

Ayrıca, İbranice, Arapça, Eski Asur ve Babil dillerini kapsayan Semitik aile; Çince, Tibetçe ve Birmanya dilini içeren Sinitik aile vardır. Busk dili gibi başkalarından tamamen bağımsız diller de vardır.

Ulusların kendi toplumsal gereksinimlerine göre sözcük ürettikleri ve ulusal dillerin toplumca önemsenen alanlara ilişkin olarak geliştiği, zenginleştiği bir gerçektir.

---

[1] Turan, Şerafettin : A.g.e., s.45.
[2] Wells, Calvin: A.g.e., s.130.
[3] Wells, Calvin: A.g.e., s.131.

İlkel bir toplumun dilinin de ilkel olduğu söylenemez. Avustralya yerlileri ilkeldir fakat dilleri çok gelişmiş bir dildir. Ayrıca akrabalık sistemleri oldukça karışıktır. Eskimolar da ilkel olmakla birlikte, dilleri son derece zengindir. Eskimo dilinde kar ve buz ile ilgili sözcüklerin, Vietnam dilinde pirince, Grekçede ve İtalyancada denizciliğe, Araplarda deveye, Türklerde at, aile, akrabalık, tarım ve hayvancılığa ve yönetime, devlete ilişkin sözcüklerin, deyimlerin çokluğu, yaşam ve kültürel gereksinimin doğal sonucudur.[4]

1. Kültür Değişmesi ve Dil

Kültür değişmesi sürecinde diller de değişir. Dil değişimi üç biçimde meydana gelir.[5]

1. İlişki içinde bulunduğu kültürlerden yeni kelimeler alır (Yayılma-Difizyon). Zebra, kahve, karnaval, divan, İngilizceye bu şekilde girmiştir.

2. Yeni kelimeler yapılandırır. Geyik-köpek, Amerikan kızılderililerin ilk gördüklerinde ata verdikleri isimdir.

3. Mevcut kelimelere yeni anlamlar yükler. Arizona Batı Apaçi dilinde otomobillerin çeşitli kısımlarını belirtmek için anatomik sözlerden yararlanılmıştır. Örneğin gözler farları, kalp distribütörü, ayak arka tekerleği, mide benzin deposunu ifade eder.

Bazı kültürlerde bazı özel diller vardır. Örneğin; Karadeniz'in dağlık yörelerinde **Islık dili** vardır. İnsanlar, birbirine uzak evlerden ıslık çalarak anlaşırlar.

Hawai'de ve bazı Afrika gruplarında yalnızca yönetici sülale ve asillerin kullandığı bir **Kraliyet Dili** vardır.

Ayrıca, **Bebeksi Konuşma'da** bazı kesimlerde kullanılır. Bu dil, basitleştirilmiş gramer ve hecelerin yinelenmesine dayanır. Bu dilin işlevselliği, çocuklarla rahat anlaşabilmeyi sağlamasıdır. Ayrıca, insanların hayvanları çağırmak

[4] Turan, Şerafettin : A.g.e., 45-46.
[5] Wells, Calvin : A.g.e., 136.

için de bu dili kullandıkları görülür. Bu dil, aynı zamanda, İspanya'da âşıklar tarafından kullanılır.[6]

Bazı toplumlarda cinsel farklılaşmaya paralel olarak, dil farklılaşması da görülür. Örneğin; kadın dili, erkek dili gibi. Kadınların çok kullandığı kelimeleri erkekler kullanmaz. Örneğin; sadece erkeklerin kullandığı argo ve küfürler vardır. Eşcinseller gibi bazı gruplar da farklı dil kullanırlar.

2. Dildeki Değişmeler

Dil de toplumda diğer ögeler gibi değişen bir kurumdur. Zamanla dil, kendi içinde bir evrime uğramaktadır. Bu nedenle kelimeler değişmektedir. Ayrıca yeni kavramlar için yeni kelimeler icad edilir.

Kuşkusuz bu durum, kuşaklar arasında kopukluk yaratan olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Bu konuda aşırılıklara da rastlanır. Bu konuda Türk dili başlıca örnektir. Yabancı kelime kullanmak bir özenti durumuna gelebilir.

Alfabe değişiklikleri de toplumlarda başvurulan yollardan birisidir. Türkler şimdiye değin dört alfabe değiştirmişlerdir. Kuşkusuz bu durum da kuşaklar arasındaki kopukluğu arttırmaktadır. Türklerin şimdiye değin kullandıkları alfabeler şunlardır: Göktürk Alfabesi, Uygur Alfabesi, Arap kökenli alfabe, Lâtin kökenli yeni Türk Alfabesi, Kiril Alfabesi (Slav Alfabesi).

3. Yöresel Farklılaşma

Aynı ülkede aynı dil, yöresel olarak bazı farklı kullanımlara da yol açmaktadır. Şîve ve ağız farklılaşması dediğimiz bu durum, doğal karşılanmakta ve bir kopukluğa yol açmamaktadır. Hatta bu farklılıklar halk arasında espri konusu yapılmakta ve kaynaşma, bütünleşme ve sevgi yaratılmaktadır. Aslında ağız ve şive farkının üstünlük ya da aşağılıkla bir ilgisi yoktur. Oysa bizde buna bir kusur ve meziyet gözü ile bakılıyor ki yanlış bir davranıştır.

Sözlü dil ve yazılı dil farklılaşması da evrenseldir, her toplumda görülen bir durumdur. Resmî dilin üslubu daha ağır ve biçimseldir. Konuşma dili ise yani günlük

[6] Wells, Calvin : A.g.e., s.136.

konuşma, daha basit ve daha rahattır, biçimsel değildir. Zaman zaman çeşitli kültürlerde bu iki dilin farklılaşmasının sakıncalarını gidermek için bunları birbirine yaklaştırma çabalarına da rastlanır.

Dilin hızlı ve yavaş konuşulması da kültürlere göre farklılıklaşmaktadır. Özellikle hızlı konuşma durumunda aynı dili bilen yabancılar o dili anlamakta güçlük çekmektedir.

Özellikle çağdaş kültürlerde, saygınlık elde etmek için bilim adamı ya da yazarlardan bazıları ağır ve karmaşık bir dil kullanırlar. Böylece, söyledikleri ve yazdıkları ne kadar anlaşılmaz ise, o kişinin derin bilgisi olan, değerli bir kişi olduğu varsayılır. Bizdeki eski kuşaktan bu nitelikte olan yazarlara rastlanmakta idi.

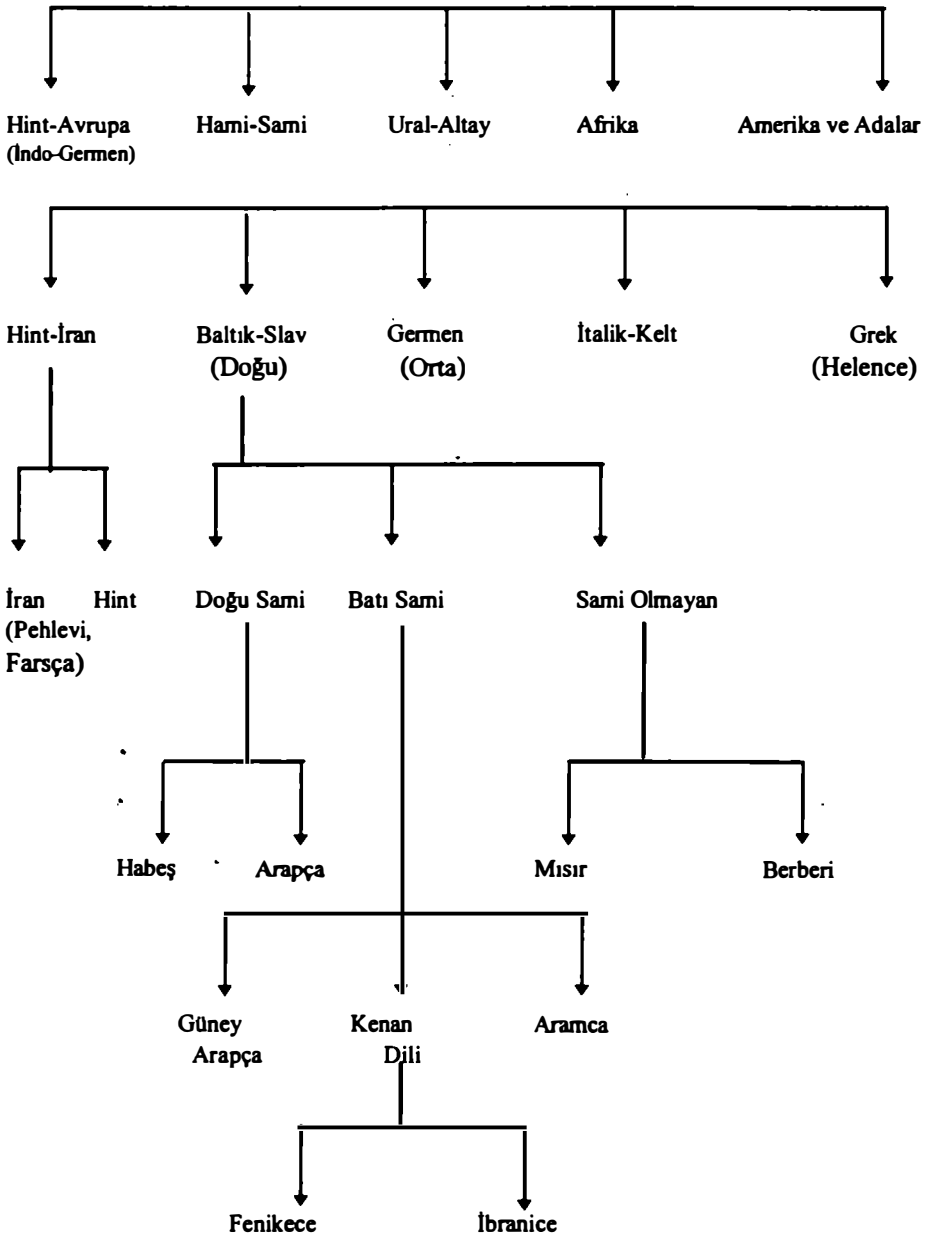
4. Toplumsal Katmanlaşma ve Dil

Toplumsal katmanlara özgü dil kullanımı da diğer bir farklılaşmadır. Gerçekten aynı dili kullanan ülkelerde dil kullanımı, toplumsal katmanlara göre farklılaşmaktadır. Alt katman üyelerinin dil davranışları, orta katman üyelerininkinden ayrıdır. Bunun da nedeni, her katmanın ayrı bir kültürü olmasındandır. Yâni çocuğun kültürlenmesi, katmanlara göre farklı olmaktadır.

5. Çift Dil Kullanma

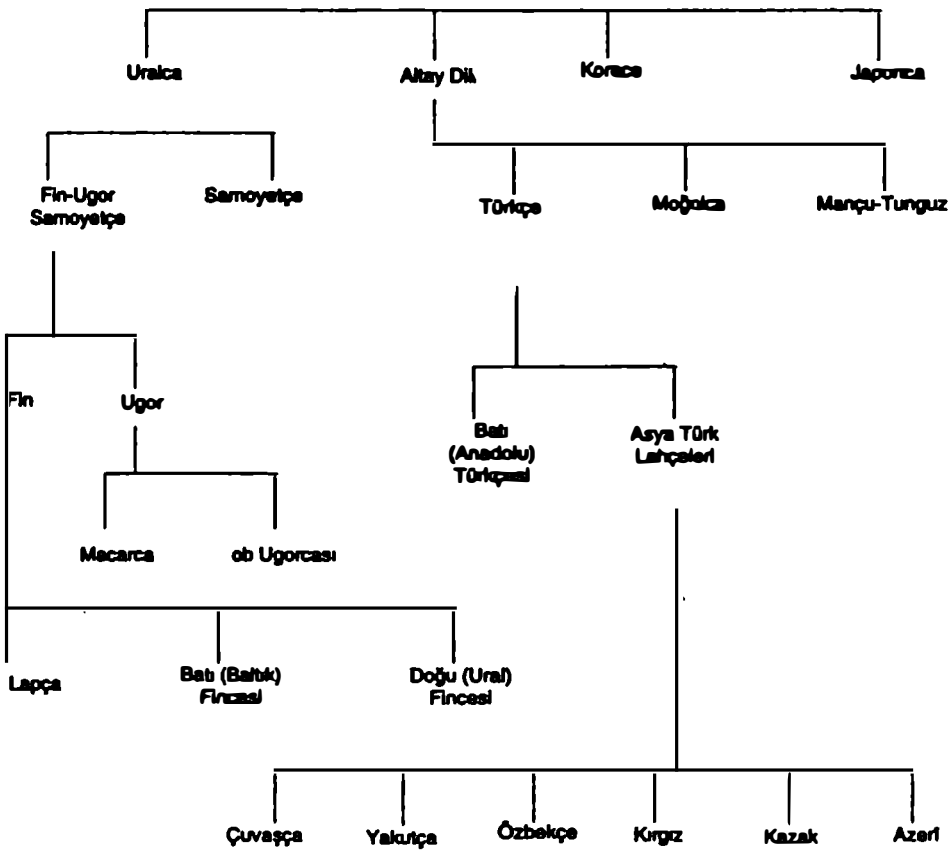
Bazı kültürlerde çift dil kullanılmaktadır. Özellikle bir toplumda yaşayan farklı etnik gruplar, resmî dilin dışında kendi yerli dillerini konuşmaktadırlar. Okula giden çocuk, okulda başka bir dil, evinde ve çevresinde başka bir dil kullanmaktadır. Bu farklılık, çocuğun okul başarısını olumsuz olarak etkilemektedir. Özellikle sömürge halindeki devletlerde ya da sonradan bağımsız olmuş yeni ve az gelişmiş ülkelerde bu durumlara sık rastlanır.

DİLLER

(Kaynak: Turan, Şerafettin : A.g.e., s.47)

URAL - ALTAY DİLLERİ

(Kaynak: Turan, Şerafettin : A.g.e., s.47)

18. BÖLÜM

GELENEKSEL İLETİŞİM

Bugünkü modern iletişimin kaynağı, kuşkusuz ilkel ve geleneksel kültürlerde bulunur. Geleneksel iletişim biçimleri ise kültürlere göre büyük çeşitlilik göstermektedir. İletişimin kurallarını köylü kendisi koyar ve yaşam türüne uygun biçimde bazı uygulamaları getirir.

Anadolu geleneksel kültüründen birkaç örnek: Buralarda yüz yüze iletişim yaygındır. Okuryazarlık çok az işleve sahiptir. Köy düğünlerinde düğün haberi çağrı simgesi **"Okuntu"** ile yapılır. Çağrıyı gönderene **"Okuyan"**; çağrıya **"Okuntu"**; çağrıyı yapan haberciye **"Okuyucu"**, çağrıyı alana, **"Okunan"** denir. Okuntu, çoğu kez içerisine birkaç adet boyalı şeker konmuş küçük bez çıkındır. Okuyucu, okuntuyu okunana verirken okuyanın çağrısını sözel olarak duyurur. Memişoğullarının Ali, oğlu Ahmet'i evlendiriyor.. Sizi de düğüne okudu der. Okunan, okuntuyu alır ve okuyucuya emeği karşılığı bir tas bulgur ya da un verir ve inşallah geleceğim der. Düğüne katılamayacak olan, (özürü varsa) okuntuyu almayıp geri gönderir. Dağıtıcı, dağıttığı ve dağıtamadığı okuntuların hesabını okuyana verir. Böylece gelemeyecek kişileri ve sayılarını öğrenmiş olur.

Haberi salan saygın biri, haber de önemli, ancak haberci sıradan biriyse, haberci, haberi alana haber kaynağı ile ilgili bir kanıt göstermek zorundadır. Örneğin; köy odasında kullanılacak birşeyi evinden istenen Ali Ağa, ayak hizmeti gören bekçiye, evden istediği eşyayı getirmesini söylerken; yanında bulunan ve evdekilerce çok iyi tanınan tesbihini de verir. Bekçi, evdekilere haberi verirken tesbihi de gösterir. Evdekiler, böylece, haberin doğruluğunu anlar ve istenilen eşyayı verirler. Bekçi, odaya döndüğünde hem eşyayı, hem de tesbihi verir. Tesbih, bu örnekte, haberi salanı kanıtlayan bir araçtır. Bu araç, poşu, çakmak, mendil vs. gibi eşyalar da olabilir. Haberi alan, kanıtı görmez ya da tanımazsa, haberi değerlendirmez ve isteği yerine getirmez.

Prof. Balaman, bu konuda şöyle bir öyküden söz eder:[1] "Birgün, köy odasından kalkıp camiye giden Çalık Ahmet Ağa, tesbihini odada unutur. Çalık Ahmet Ağa'dan alacaklı olan Çoban İdris, Ağanın tesbihini unuttuğunu görür ve kimseler görmeden tesbihi cebine indirir. İdris, çobanlık hakkının gasbedildiğine inandığından Ahmet Ağa'ya öfkelidir. Ağa'yı sıkıştırmak için fırsat kollar. İdris'in eline fırsat geçmiştir. İvedi olarak Ahmet Ağa'nın evine koşar ve evdekilere tesbihi göstererek, "Ahmet Ağa, silahını istiyor" der. Silah, çoban İdris'e verilir. Ahmet Ağa, câmi çıkışı evine giderken köşede İdris tarafından sıkıştırılır ve İdris alacağını ister. Ahmet Ağa, İdris'in silahlı olduğunu bilmez. Kendi silahının onda olduğunu hiç kestiremez. İdris'in para isteme biçimine kızarak, sille sallar. Bu durumda İdris'in öfkesi, birkaç kez artar ve silahtaki mermileri Ahmet Ağa'nın bedenine boşaltır. Silahı

[1] Balaman, A. Rıza: Gelenekler, s.72-73.

da Ahmet Ağa'nın eline tutuşturur. Gerçeğin çoğunlukça bilinmesine karşın olay kanıtlanamaz ve Ahmet Ağa, kendi silahıyla intihar etmiş olur:"

"Radyo" da köylerimizde önemli bir haberleşme aracıdır. Haberler, köy odasında yorumlanır ve etrafa yayılır.

"Mektup" da geleneksel haberleşmede hâlâ önemli bir yer tutar. Günümüzde "Kaset Mektuplar" da yer almaktadır. Yurtdışındaki yakınlar hakkında bu yoldan haber alınmaktadır.

"Davul" da köyde haber aracı olarak kullanılır. Ramazanda sahura kalkma haberi davullarla verilir. Vakit namazları ve oruç açma haberi minareden ezan sesiyle verilir. Ölüm haberi de minareden Selâ verilerek duyurulur. Resmî haberler köy tellalı (Kır ya da köy bekçisidir.) aracılığıyla duyurulur. Örneğin; askere çağrılanların adlarını köyü dolaşarak duyurur.

Karadeniz yöresi gibi dağınık yerlerde Cuma günü câmiye namaza gidenler aynı zamanda orada haberleşirler. Yine yurdun her yerinde Cuma günü pek çok kişi camide görüşür ve haberleşir.

"Pazar yeri" de bir iletişim aracıdır. Pazara gidenler orada haberleşirler. Afrika, Anadolu kültürlerinde olduğu gibi. Herkes pazarda buluşur, herşey orada konuşulur.

"Kahvehaneler" yine iletişimin sağlandığı kurumlardır.

"Yaşlılar", geleneksel kültürlerde bir iletişim hazinesidir. Mali'li bir folklor uzmanı, "Yaşlı bir kişinin ölmesi, bir kütüphanenin yanması demektir" der. Gerçekten Kara Afrika'da bu gerçek hiç değişmez. Afrika tarihini gençlere yüz yıllar boyu yaşlılar anlatmıştır.

"Halk ozanlarının" ve çalgıcıların anlattıkları şeyler de geleneksel Afrika kültürlerinde önemlidir. Pazar yerlerinde, bayramlarda, kutsal törenlerde yapılan konuşmalar Afrika'da haberleşme kaynaklarıdır.

Türk kültüründe kullanılan "Renklerin yorumlanması" da bir iletişim aracı olmuştur. Ak, saflık, temizlik; kızıl, kan ve ateş, hiddet; yeşil, ümit ve niyet; kara, kötü ruh.[2]

"Mendil" de bizim kültürde özellikle sevgililer arasında sözsüz ve yazısız iletişimde önemli rol oynanmıştır. Ayrı bir "Mendil dili" nin bile olduğu söylenir. Renkleri motifleri, kumaşının cinsi, elde tutulması ayrı ayrı birçok sembolik anlam taşır.

"Bazı hayvanlar" iletişimde yer almıştır. Osmanlılarda **güvercinlerle** haber ulaştırılmaktaydı. **Turna** da bunlar arasındadır. Bu uçan kuş motifleri, habercilik işini üstlenen bir araçtırlar. Turna da göç eden kuşlardan olduğu için sevilir, haber getirir,

[2] Gözaydın, Nevzat: "Türk Folklorunda İletişimle İlgili Bazı Olaylar Üzerine", Folklor Dünyasından s.50 v.d.

haber ulaştırırlar. Bir gurbet kuşu oldukları için gurbette olanların özellikle dikkatini çekerler.

Anadolu'da kızların dokuduğu **"Halı Motifleri"** de o kızın duygu ve düşüncelerini yansıtır.

Kızlarımızın **"İğne Oyaları"** da iletişim simgesidirler. Evli ya da bekar oluşu, evlilikte mutlu olup olmadığı, dul olduğu, boşanmış olduğu bu oyalardan anlaşılır.

İlkellerde **"Duman"** ve **"Ateş"**le de haber iletilir.

Modern iletişim bütün kültürlere girinceye kadar, sözlü kültür ve yüzyüze iletişim etkinliğini sürdürecektir kuşkusuz.

"Çiçekler"Anadolu'da köyde, kentte kadın, erkek başa süs olarak çiçek takar.[3] Takılan çiçeklerin dili vardır. Bunlar mesajlar taşır. Başa konulan her çiçek,arzuları, üzüntüleri, düşünceleri, sevinçleri dile getirir. Çiçeklerin dili olmuştur. Örneğin: Mor sümbül çiçeğini âşık genç kız; pembe sümbüllü nişanlı kız; beyaz sümbüllü, sevgilisine bağlı kız takar. Sümbül, umudun ve aşkın sembolüdür. Karanfil çiçeğini gelinler, genç kadınlar seçer. Kırkından sonra kadın karanfilli oya bağlamaz başına. Kırmızı/beyaz karanfili gelinler takar. Yedi renkli karanfili genç kadınlar takar. Sarı karanfil üzüntüyü ifade eder. Nergis çiçeğini başına bağlayan kadın,. çevresine umutsuz aşkını duyurur. Yaban gülü oyasını başına bağlayan kadının kocası gurbete gitmiştir. Badem çiçeğini, sevdiğiyle evlenecek kız seçer. Erik çiçeğini gelinler ve damatlar kullanırlar. Kocasıyla arası nahoş olan yeni gelin,başına biber baharı çiçeğini takar. İlk günlerinde evliliğime acı düştü anlamına gelir. Kırmızı acı biber oyası bağlamışsa, kocasıyla arasının biber gibi acı olduğuna işarettir bu durum. Genç hâmile kadın, başına **"Müjde oyası"** dolarsa, bu, bebek beklediğini ifade eder. Konya'da nişanlı kızlar, müstakbel kayın validelerine çiçek oyalı yazma yollarlar. Kızın gönderdiği bu oya **"Çayır çimen"** ise, oğlan anasıyla ilişkileri iyi demektir. Eğer "Mezar taşı" oyası göndermişse, "Aramızdaki soğukluk ölüme dek sürecek" anlamındadır. Eger yollanan oya "Kıllı kurt" ise, nişanlı kız, kırgınlığını belirtmiştir.

Bolu yöresi köylerinde gelinler, başlarına dallı budaklı çiçek oyaları takarlar. Gelin, üç yıl boyu böyle bir çiçekli başlıkla dolaşır. Bunun anlamı, yeni gelinin oğlu kızı olması (dal budak salması) dilediğidir.

Ege'nin dağ köylerinde, kadınlar ve erkekler başlarına çiçek takarak sözlü, nişanlı, bir yıllık evli,üç yıllık evli, yedi yıllık evli olduklarını çiçeklerin diliyle çevrelerine duyururlar.

---

[3] Tansuğ, Sabiha: "Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili", 2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 5. Cilt, s. 237 v.d.

MANSİYON
Haşim Ağca
Fotoğraf Adı:
Müziksel Asla
Yeri:
Yedigöller
Film:
Kodak
Fotoğraf Makinesi:
Canon EOS A2
Objektif
28-80 mm

19. BÖLÜM

İLKELLERDE SANAT

Yeryüzünde sanatsız bir toplum yoktur. Yâni sanat evrenseldir. Sanat, insana özgü, insanca bir olgudur.

İlkel toplumlarda sanat eserleri birer süs, estetik eşya değildir: Bunlar belli işlevleri yerine getirirler. Bu işlevler:[1]

a) Dinsel nitelik taşıma, din antropolojisine yardımcı disiplin olarak sanat antropolojisi oluşmuştur. Örneğin; Zuni Kızılderilisi, "Şuraya bir kurbağa kondurmak zorundayız" der. Dinsel zorunluluk, sanat gereksinmesini bir kenara bırakır.

b) İletişim sağlarlar. Yazıyı bilmeyen insanlar için sanat en doğal bir ifade aracıdır. Herkesin anlayabileceği ortak bir dildir.

c) Bir tribünün geçmişini, efsanelerini, atalarını, mitik kahramanlarını canlandırır ve anlatır. Ritüel bir amaca yöneliktir. Gelenek görenekle beslenmektedir.

d) Sanat sanat içindir yaklaşımı da kısmen geçerlidir. Herhangi bir eserin sanat kalitesi de göz önüne alınabilir. Güzellik ve estetik yönlerle de incelenebilirler. Fakat bu husus, ilkeller için genellikle geçerli değildir. Çıkış noktası yapılamaz. İlkel bir sanat eserinde genellikle estetik daha az rol oynar.

e) Sanat, malzemesiyle bir mesaj taşır. İnsana yararlı bilgiler verebilir.

O halde sanat. büyü, mitoloji ve ahlak gibi ögelerle içiçe girmiştir.

Bugün ilkel sanat eserlerinde görülen birçok motif ve form, yüksek kültürlerden alınmıştır.

1. İLKELLERDE SANATÇI

Sanatçının yeri ve sánatçıya verilen değer, toplumdan topluma değişir. Bazılarında sanatçı, toplumun diğer üyelerinden ayrılmaz, özel bir yere konmaz. Bazıları toplumda özel bir yer almış olsa bile, ona meslekten biri, ya da ustalaşmış bir kimse gözüyle bakılmaz. Çünkü sanatçı da geçimini sağlamak için günlük işlerle

[1] Örnek, S. Veyis : İlkelerde Din, Büyü, Sanat.... s.152.

uğraşmak zorundadır. Sanatçının önemsendiği toplumlar olarak Afrika örnek olarak gösterilebilir.[2] Örneğin orada heykellerin değeri büyüktür. Balubalı heykelciler, onur belirtisi olarak başlarında bir işaret taşırlardı. Belçika Kongosu'ndaki Bucshongolarda sanatçının yeri şeften sonra gelmektedir. Sanatçının toplum içindeki yerini belli eden özel bir işaret ve rütbe taşıdığı birçok trübü vardır. Sanatçılar, genellikle, sanatçı ailelerin çocuklarından olmaktadır. İlkel sanatçı, önce, toplumsal çevrenin sonra da çoğrafî çevrenin etkisi altındadır.

İlkellerde bugünkü anlamda sanatçı ve sanat yapıtı söz konusu değildir.

Doğayı tanımayan, ona bağımlı ilkel insan, doğal varlıkları da insan biçiminde tasarlamışlar, doğada kendi yaşamlarıyla benzerlikler olduğuna inanmıştır. Doğa güçlerinin, bitkilerin, hayvanların aynen insan gibi bilinçle davrandıklarını, düşünüp konuşabildiklerini kabul ediyorlardı. Hayvan resimleri çiziliyor, taştan ya da ağaçtan yontuları yapılıyor, onların bu yoldan çağrılmış olduğuna, dolayısıyla avlanmayı kolaylaştırıcı bir etkisi olacağına inanılıyordu. Aynı amaçla, insanlar hayvanların davranışlarını taklit ediyorlar, öldürülen hayvanların kemikleriyle, kürkleriyle süsleniyorlar, dans ediyorlardı. Böylece ilkel insan, yaşam savaşımının bir gereği olarak çizgiyle, yontuyla ve sözle belli bir ustalık kullanarak sanatsal etkinlikte bulunuyorlardı.

2. İLKELLERDE SANATSAL ETKİNLİKLER

İlkeller, taş aletlerle ağaç yontarlar, süslü sepetler örerler. Vücutlarını boyar ve dövme yaparlar. Kumda, deniz kabuklarıyla, tüylerle karmaşık desenler çizerler.[3] Müzik aletleri vardır. Arizona'daki Yumalar ev işlerinde kullandıkları sepetleri birbirine vurarak bir tür davul yaparlar. Amazonlar'daki İpurina halkı, ağaç kabuğunu burarak bir tür üflemeli müzik aleti yaparlar. Dans da evrenseldir. Dansı olmayan halk yoktur. Müzik ve dans, tiyatro oyunlarıyla da bütünleşmiştir.

Süslü edebiyat başka bir sanat türüdür. Öykü anlatmak, kahramanlık türküleri çağırmak, destanı kuruluş, yaradılış masalları söylemek de bu tür içindedir.

Eskimo kadınları, güzel elbiseler diker. Sibirya'daki Yakut Türkleri'nin kızları, Kaliforniyalı Pomo ve Maidu kızları, en güzel, en bezemeli sepet örmeyi öğrenirler.

İlkellerde herkes yeteneği ölçüsünde birşeyler yapar.

---

[2] Örnek, S. Veyis : A.g.e., s.158.
[3] Wells, Calvin : A.g.e., s.145.

Süsleme sanatları da ilkel toplumlarda birçok malzemede görülür. Biçimsel süslere, ağaçtan oyma malzemelerde (Tabak vs. gibi) çok rastlanır. Ayrıca, insanları, hayvanları, bitki ve benzeri canlı varlıkları simgeleyen süsler de kullanılır. Bunlara temsilî süsleme denir. Modelin aslına benzeyen süslemeye **"Doğacı"**, benzemeyenlere ise **"Sitilize"** süsleme denir.

3-DÖVME, SAMOALININ "HAVASI"[4]

APIA- Eski bir Samoa halk şarkısı şöyle der: **"Dayan arkadaşım dayan / Biliyorum inliyorsun / Ama nasıl kadınlar çocuk doğuruyorsa / Erkekler de dövme yaptırmalı..."** Dövme (pea) Samoa toplumunda yüzyıllardan beri süregelen; değer ve önemini pek yitirmeksizin bugün de uygulanan bir gelenek. Erkek dediğin acıya dayanmalı, sıkıntıya göğüs germesini öğrenmeli. Samoa'da bunun yolu dövmeden geçer. Dövme, erkeğin artık çocukluktan çıktığının, erişkin olduğunun simgesidir. Döğme, Samoalı erkeğin güç, kuvvet ve de "hava" göstergesidir... Ve yiğidin hakkını yiğide vermek gerekirse her yiğidin harcı da değildir. Çünkü Samoa dövmesi, öyle Cenova liman meyhanelerinde mayışık denizcilerin kollarındaki, göğüslerindeki oklu kalplere, kanatlı atlara, kuyruğu kıvrık denizkızlarına hiç benzemez. Samoa'da dövme belden başlayıp, dizkapaklarının altına dek yayılan sıvama geometrik desenlerle bezenmek demektir. Samoa'da dövme, her biri en aşağı üç saat tutan; on, on beş günde bir tekrarlanan ve üç dört ayda tamamlanan bir işlemi göze almak demektir. "Palangi" denizcilerden gördükleri oklu kalpleri, kanatlı atları, saldırmaya hazır kaplanları, her işi bittikten sonra çeşni olsun diye pazularına, kılsız göğüslerine işlettiren de çıkabilir içlerinde...

Samoalı, beyaz adama **"palangi"** der; **"Gökten gelme"** anlamına gelirmiş. İki yüzyıl kadar önce kıyılarına demir atan uzun direkli, iri cüsseli teknelerden çıkagelen ürkek, ama küstah beyaz adamları ilk kez gördüklerinde, **"Bunlar, olsa olsa gökten inen yaratıklardır"** diye düşünüp, böyle adlandırdıkları söylenir.

Samoa'nın usta dövmecilerinden Mose'nin (Musa) "fale" sindeyiz. "Fale" duvarsız, kapısız, bacasız; dört bir yanı açık, tahta direkler üzerine oturtulmuş saz bir damdan oluşan geleneksel Samoa evi... Karanlık çöküp, Pasifik gecelerinin ılık sessizliği köyü kavradıkça saplardan örülme kepenkler indirilir, duvar olur.. Sırtımızı, damı tutan tahta direklere verip, hasırların üzerine bağdaş kurup oturduk. Samoa geleneğine uygun olarak. Hoşbeş faslından sonra, kakao ve yağlı ekmek dilimlerinden oluşan kahvaltı getirdiler. Ekmek, Samoalının "palangi" den gördüğü maddeler içinde en benimsediği. Diğer ikisi ise bira ve sigara...

[4] Paksoy, Nadir : Cumhuriyet, 3 Ocak 1988.

Dövme yapılacak kişiler çalıştığım hastanenin röntgen teknisyeni Hilpa ve hastabakıcı Mikael. Hilpa'nın bir tarafı Almanlara dayanıyormuş. Kayzer Wilhelm'in İngiltere ve Fransa'ya özenerek "Prusya Kartalı"nı, "Bahr-i Kebir" de dalgalandırmayı amaçlayan ve "Birinci Harb-i Umumi" yle birlikte sönen hülyalarının Samoa'daki izlerinden... Bir yabancının Samoa törenlerini bir Samoalının eşliğinde olmaksızın izleyebilmesi oldukça zor. Mose'nin iki yardımcısı var. Gerek kendisinin gerekse yardımcılarının tüm bedeni dövmeler içinde. Nedenini sorduğumda, yanıtı, **"Dövme tarağını önce kendimize, sonra başkalarına batırmalıyız ki"** oldu. Dövme tarakları, deniz kaplumbağası kabuğunun iç kısmındaki parlak, sedefimsi sert dokudan yapılırmış. Bu taraklar değişik boyutlardaki ince uzun çubuklara bağlı.

Musa Usta, sol eliyle tarakları lamba isi ve mürekkep karışımı siyah bulamaca bandıktan sonra, sağ eliyle de trampet sopasını andıran uzun çubuklarla tarağın üzerine çekiç misali vurarak tarağın boyalı dişlerinin deriye girmesini sağlıyor. Ve tarağın boyutuna, desenin biçimine göre değişen ton ve ritmde **"taka tak... tak tak..."** aralıksız bakırcı sesleri doldurmakta artık **"fale"** nin sınırsız havasını...

Ustanın belleğinden ve deneyiminden desenler. Önceden hazırlanan, çizilen bir taslak söz konusu değil. Mose'nin iş ilişkilerini kuran, müşterilerle ilgilenen bir diğer yardımcısı daha var. Adına **"sözcü"** diyorlar. Kökü bir başka Samoa geleneğinden kaynaklanmakta. Samoa toplumu, bizim sülale diyebileceğimiz geniş aile **"ainga"** düzeni üzerine kurulmuş. Her sülale **"matayi"** denilen ve seçimle iş başına gelen her reisin başkanlığı altında. Köyün içişleri **"matayi"** lerden oluşan köy meclisi **"fono"** tarafından yöneltilip denetleniyor. **"Fono"** toplantılarında reislerin doğrudan söz alıp konuşmaları geleneklere ters düştüğünden; her **"matayi"** nin kendi adına konuşan, onun görüşlerini aktaran bir sözcüsü bulunurmuş. Samoa toplumunda bir reise sözcü seçilmek, reis olmak kadar değilse bile ona yakın değerde bir basamak.

"Ameliyat hasırı" nın üstüne önce Hilpa yattı. Biraz heyecanlı. Ama yiğitliğe toz kondurmamak gerek. "Asistanlar" belinin altına yastık koyup desteklediler. **"Vakamız"** apışarası üzerine toplanmış, çiçekli desenlerle süslü geleneksel Samoa erkek eteği **"lavalava"** dan gayrı cıbıl. Tarakların deriye her batışında bir miktar kan sızıyor. **"Asistanlar"** kaşarlanmış bez parçasıyla hemen işlem bölgesini silip, ustalarının görüşüne açıyorlar. İçlerinden biri azıcık gecikir gibi oldu ve elinin üstüne Musa'nın değneğini yiyiverdi. Gülümseyişimi yakalayan usta, **"Ne yani, bu işin hekimlik eğitiminden ne farkı var?..."** diye eklemeyi unutmadı. Dövme işlemi ilerleyip desenler belirdikçe, Hilpa'nın yüzünü boncuk boncuk terler sardıkça, bir sigara içimi ara verilip, Hilpa'yı yüreklendirici nara atıldı hep bir ağızdan: **"Malo!... Malo lava..."** (Haydi! Helal olsun!...) Üç saatlik ilk bölüm tamamlanır tamamlanmaz, Hilpa çeşmenin altına koştu; soğuk suyu derin derin bedeninde duyabilme umuduyla...

Dövmelenip dövmelenip, kuyruğa gelindiğinde başlangıçtan bu yana altı aya yakın bir zaman geçmişti. **"Nam olsun"** diye elegüne, tüm dövme işlemini bir iki hafta içinde bitirtmek isteyenleri pek hoş karşılamazmış usta. Çünkü ne kadar iri cüsseli olursa olsun -ki Samoalının bu konuda hatırı sayılır bir "maşallah"ı vardır- beden böylesine ağır yükü kısa bir sürede kaldıramayacağından, sonu hastalık ya da ölümle bitermiş... Gelenekler, diz kapaklarının altı ve kuyruk sokumu çevresinin son güne bırakılmasını buyurur. Sonra Musa'nın **"fale"** sinde kutlama töreni yapıldı. İncil'den ilahiler okundu. Hilpa'nın ve Mikael'in tüm bedeni parıl parıl yağlandı. Musa Usta her birinin başı üzerinde birer yumurta kırıp saçlarına akıttı. Yumurta ergenlik ve dölleyebilmeyi simgeliyordu. Şarkılar söylendi, biralar içildi. Her ikisi ailelerini de törene getirmişlerdi. Onların da gözlerinden mutluluk okunuyordu. Oğulları bu zor geleneği yüzlerinin akıyla gerçekleştirmişti ya...

Bir Samoa atasözü şöyle der: **"Dövmesiz erkek, tarosuz sofraya benzer".** Taro, Samoalının ekmeği yerine geçen bir kök sebzesi... Erkeklerin yanısıra, reis kızları da baldırlarına birkaç desenden oluşan küçük dövmeler yaptırabilirlermiş...."

İlkellerde dövme yapılırken tören düzenlenir. Dövmeyi yapan kişi bir takım dinsel ve büyüsel kuralları yerine getirmelidir. Dövmelerin deriye işlenişi bazen aylarca ve yıllarca sürebilir.

Dövmecilik, özellikle Okyanusya adalarında (Markiz, Samoa) ve Yeni Zelanda'da gelişmiştir. Deride yara açılarak yapılan dövme tekniğine Avustralya ve Merkezî Afrika yerlilerinde rastlanır.

Dövmenin pek çok işlevlerine değinilebilir:

- Estetik yön, süslenme gereksinimini karşılama
- Kendini güçlü hissetme
- Dinsel yön, (Çocuğu olmayan kadınlar bellerine dövme yaptırarak çocukları olacağına inanırlar.)
- Dikkat çekme, farklı olma
- Büyüsel yön (nazardan korunma)
- Sağaltıcı yön (Hastalıktan korunma)
- Kazanç arttırma, bereket sağlama
- Toplumsal ve cinsel rolleri belirleme, cinsel bakımdan daha çekici görünme
- Bağlı bulunan topluluğu işaret edici rol (Aşireti işareti, damga gibi)
- Uğur getirdiğine inanç

Ülkemizde dövme âdeti Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde yaygındır.[5] Erkek ve kadınların el-yüz ve vücutlarında dövmeler vardır. Dövmelere yörede "Dövün" adı verilir. 40-45 yaşın üzerindeki erkek ve kadınlarda görülür. Ayrıca 18-20 yaş civarı genç kızlarda yalnız sağ yanakta bir nokta şeklinde yer alır.

Kadınların özellikle çene, çene altı, ayak bileği, boyun, göğüs ve el üstlerine yapılır. Erkeklerin burun üzeri ve alın ortasında, el üstlerinde, el bileğinde ve kollarında rastlanır. Dövme motifleri ise, kadınlarda el üstü ve ayak bileklerinde, tarak ve ayna; yüze yapılan yıldız ve ayak bileklerinde halka motifleri görülür. Ceren motifi de boyuna yapılır. Erkekler daha çok şakak ve kollarda Arap harfleriyle yazılmış isim ve ibareler, arslan, yılan, ay gibi şekillere yer verirler.

Urfa, Mardin, Diyarbakır'da dövmeye **"Dak"** ya da **"Dek"** denir. Bu yörede şakaklarda beş parmak figürü işlenir. Dövme motiflerinde mezar taşlarından da esinlenme vardır.

Günümüzde Batı Anadolu'da gençler arasında yaygınlaşmıştır.

[5] Kadıoğlu, Nihâl: "Anadolu'nun Bazı Yörelerinde Dövme Âdeti....", I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları I, s. 222 v.d.

20. BÖLÜM

İLKELLERDE YAŞAM ZEVKİ

İlkel insan, boş zaman ve iş arasında belirli bir ayrım yapmaz. İş ve boş zaman birbirinden kesin olarak ayrılmaz. Modern insan ise günün belirli saatlerinde çalışır, belirli saatlerinde dinlenir. Oysaki ilkel insan gerektiği zaman ve iş mevcut olduğu zaman çalışır.[1]

İlkel toplumda, iş, modern toplumdaki insanın yaptığından daha çeşitli ve yaratıcıdır. Oysaki modern toplumda örneğin bir işçiden fabrikada çok dar ve tekdüze bir beceri istenir.

İşin törensel oluşu yerleşmiştir ilkellerde. Hasatta, bir ev yapımında, avcılıkta, yiyecek toplamakta iş, törensel niteliktedir. Bu törenler çeşitli türde olabilir. Örneğin, dans, ziyafet, kurban ya da dua gibi. Bu törenler iş dünyasının bir parçası durumuna gelmiştir. İlkel kabilelerde araçlar, silâhlar ve diğer araçlar esas olarak kendilerini savunma amacıyla ve kabilenin işini yapmak için yapılırlar. Bununla birlikte araçlar, çömlekçilik ve dokuma işleri sembolik olarak dekore edilirler ki bu dekorlar sihirsel nitelik, anlamlılık ve güç gibi nitelikleri ifade ederler. Süslemenin işlevsel amacı unutulmuştur. Objenin gerçek biçimi ile süslenişi esas olarak bir geleneğin yerine getirilmesi ya da estetik zevk konusudur.

İlkellerde oyunun birçok kaynakları vardır. Çocuk ve yetişkin oyunları savaş izleri taşır. Ayrıca tarihsel olaylar, ulaştırma uygulamaları, ev ya da çiftçilik araçlarının kullanılışı oyunlarda görülür. Belirli bir etkinlik, ilk biçimi artık yararlı değilse bir spor türü durumuna gelir. Genellikle kökeni dinsel törendir. İnsanlık tarihinde oyunlar dinsel festivallerin bir parçası olmuştur.

İrlanda'da Tailteen oyunları, Azteclerde güreş, Orta Amerika'da Mayalar tarafından oynanan Tlachtli takım oyunları, Japonya'da Jujitsu dinsel öneme sahip oyunlardı.

Oyun, daima insan yaşamının bütünleyici bir parçası olmuştur. Boş zaman, boş zaman değerlendirme ve oyun, sanatlar ve yaratıcı ifade ile bütünleşmiştir. İlkellerde de bu durum söz konusudur. Bu toplumlarda boş zaman değerlendirme ve din, birbiri içine girmiştir. Oyunlarda, festivallerde, danslarda, şarkılarda, öykülerde, şiirde insanlar hem eğlenir, bunlardan hoşlanırlardı. Bunların hepsinde dinsel biçimler vardı. Grupların oyunu tıpkı din gibi biçimlerde gerçekleşiyordu.

---

[1] Tezcan, Mahmut : Boş zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi, s.46-49.

Öykü anlatma da bir başka boş zaman değerlendirme etkinliği idi ki, bu aynı zamanda eğitsel bir süreçti. Çocuklar bununla grubun geleneklerini ve folklorunu öğrenirlerdi.

Boş zamanın değerlendirilmesi biçimi ve süresi ülkenin iklim, coğrafi koşullar ve kültürüne göre değişiklik gösterir. İşte ilkel toplumlarda bile bu etmenlere göre bu çeşitliliği görmekteyiz.

Balinezya, Endonezya'da dans, müzik, tiyatro ve oyun oldukça gelişmiştir. Pirinç tarlalarında çalışma müzikle olur. İş olarak nitelendirdiğimiz ekonomik etkinlikler, şarkı, öykü anlatma ve sohbet gibi boş zaman etkinlikleriyle karmaşıktır. Esasen bu etkinlikler, birlikte, grupsal olarak yerine getirilir.

Her yaştaki insana göre oyunlar oynanır. Tahmin ve düşünce oyunları, zar ve kağıt oyunları, tahta oyuncaklar, dinsel danslar, top oyunları ve yarışmalar, ilkel toplumlarda başlıca boş zaman değerlendirme araçlarıdırlar.

Dinsel etki, hem iş yaşamında, hem de boş zaman etkinliklerinde geniş ölçüde görülür.

Şaka yapmak da ilkellerde yaygın bir etkinliktir. Arkadaşlarla sohbet, çeşitli sporlar, uyumak ve kestirmek, güneşte oturmak da bazı ilkellerde zevk veren diğer etkinliklerdir.

Danslar, dinsel ve büyüsel anlamda zengin törenlerdi. Dans, yaşamın bütün önemli dönemlerinde başvurulan bir araçtır. Doğum, erginlenme törenlerinde, evlendirme ve ölümde dinsel ve büyüsel özlü danslar yapılır. Savaşla, avla, totemle, bollukla, ölümle, efsanelerle ilgili danslar da oldukça yaygındır.

Av ve savaş danslarının çoğu taklide dayanır. Avcı, ava çıkarken avlayacağı hayvanın hareketlerini taklit eden danslar yaparak onu etkileyeceğine inanır. Hayvanlarla ilgili dansların bir kısmı, onların çoğalmasını sağlama amacı güder.

Öldürülen hayvanın ruhuyla barışma amacı güden danslar da vardır. Savaş danslarında ise savaş sahneleri canlandırılır.

Ölüm durumlarında da, ölenin öte dünyaya gidişi ve geride kalanların acıları danslarla ifade edilir.

Yağmur yağdırma, bol ürün almaya yönelik danslar da vardır.

Dansların bir kısmı kutsal, diğer kısmı kutsal dışıdır. Kutsal dışı danslarda eğlenme ve bedensel becerilerin gösterilmesi egemendir.

Danslarda müzik ve şarkıdan yararlanılır. İlkel toplum müziği de dinsel özellik taşır. Müzik araçları da kutsal sayılır ve tabularla çevrilmiştir.

Şiirleri şarkı ve türkü gibi söylenir. Lirik türdeki çocuk şarkıları, savaş şarkıları ve ağıtlar çok yaygındır.

Dramatik temsillere de rastlanır. Erginleme törenlerinde başvurulur. Kabile atalarının ve efsane kahramanlarının başlarından geçenler canlandırılır.

Özet olarak, ilkel toplumlarda iş yaşamı ile karışık oyun niteliğindeki etkinliklerin başlıca işlevlerini Antropolog Felix Keesing aşağıdaki noktalar etrafında topluyor:

a) Dinsel törenler niteliğindedirler. Evlenme, doğum, ölüm, bitkilerin ekimi, hasat ya da savaş zamanı gibi yaşamın önemli dönemlerinde başvurulurlar.

b) Çocuğu ve genci yetişkin kişi sorumluluğuna hazırlayan eğitim biçimidirler.

c) Kabilede hem bireyler ve hem de gruplar arasında dayanışma, istikrar ve morali sağlayan araçlardırlar.

d) Çatışmalar, saldırganlıklar ve düşmanlıklar sonucu tedavi etme, iyileştirme işlevlerine sahiptirler.

e) İletişim araçları niteliğindedirler.

f) Estetik zevk, safa, eğlence biçimi yerine geçerler.

g) Dinlenme ya da enerji yenileme olanağı sağlarlar.

h) Yenileşme ve kendini ifade için yaratıcı fırsatlar sağlarlar.

ı) Kültürel değer ve inançları ifade bakımından sembolik değerlerdirler.

i) Alışverişe gitme, avcılığa çıkma gibi ekonomik etkinlikler, boş zaman değerlendirme biçimindedirler. Bu sırada şarkılar söylenir, öyküler anlatılır.

j) İş, ortaklaşa, birlikte yapılır. Bu sırada şarkılar, şakalaşmalar gibi boş zaman etkinlikleri de yerine getirilir.

Keesing boş zaman değerlendirme görünümündeki ve oyunsal nitelikteki davranışların yeniliklere açık ve kültürler arası geçişe uygun olduğunu gözlemiştir. Bunların sosyo-kültürel değişme ve kalkınma çözümlemelerinde önemli fırsatlar sağladığını belirtir. Geleneksel boş zaman değerlendirme etkinlikleri, pek muhtemeldir ki toplumsal yapı, çocuk yetiştirme, din ve önemli toplumsal değerler tarafından istilâ edilmiş diğer davranışlarla sürekli işlevsel ilişkilere sahip olmakta ısrar eder.

Antropolog Bronislaw Malinowski de ilkel toplumlarda kullanılan çeşitli törenleri, onların komünal yaşamlarında hem pratik ve hem de mistik inançlar ve geleneklerin birbirine karışmasının içiçe girmesinin yegâne aracı olarak görür. Yaşamın her görünümü, oyun niteliğindeki majik törenler ve dualarla doludur.

21. BÖLÜM

KENT ANTROPOLOJİSİ

Köylü toplumlarıyla ilgilenen antropologlar, artık kentlerde çalışan, hatta başka ülkelerde çalışan çok sayıda köylü ile karşılaşmaktadır. İşte kent antropolojisinin bir uğraşı alanı, kentteki köylüleri incelemektir.

Geleneksel antropoloji ile kent antropolojisi bir süreklilik gösterir. Geleneksel antropolojik konular bu kez kent ortamında araştırılmaktadır. Örneğin, akrabalık, bireyin toplumdaki yeri, kültürler arası ilişkinin kültürleşmeye etkisi gibi. Köy-Kent güç motivasyonları kent antropolojisinin kendine özgü konusunu oluşturur. Göçün geleneksel kültürlere etkisi, kent antropolojisinin uzun vadeli uğraşı alanıdır. Yani farklı kültürler arası ilişkiler ve kültürleşme süreçleri, bu alanın egemen konusunu oluşturur.

Bu alanda araştırma yapan antropologlardan birisi, kuşkusuz Oscar Lewis'dir.

1. YOKSULLUK KÜLTÜRÜ

Antropoloji literatüründe ilk kez Oscar Lewis tarafından kullanılan **"Yoksulluk Kültürü"**, günümüzde uygulama alanı bulmuştur.[1]

Lewis'e göre, yoksulluk kültürü, büyük kent merkezlerindeki en yoksul köylülerle, en yoksul işçilerin yaşam biçimlerini açıklar. Kent ortamında yoksulluk kültürünü temsil eden en belirgin örnek, Gecekondular'dır. Bunlar, kentli işçi ve köylü karışımı bir yapıya sahiptirler.

Hızla gelişen bir toplumdaki aşağı tabaka halkı, yoksulluk kültürünü en fazla benimseyen kesimdir.

Yoksulluk kültürünün önemi

Birkaç noktada toplanabilir:

a) Bireylerin ulusal kurumlarla bütünleşme olanaklarının yokluğu,

b) Az bir oranda toplumsal örgütlenme ya da toplumsal örgütlenme yokluğu

c) Yaşamak için gerekli mücadele içinde olmaları.

[1] Türkdoğan, Orhan : Yoksulluk Kültürü, s.4.

Bu kültürün özellikleri şunlardır:

Sürekli geçim sıkıntısı, işsizlik, düşük ücret, öğrenim ve eğitim yetersizliği, yaşamak için mücadele, çocukların çalıştırılması, para biriktirememe, faizle para almak, yüksek alkolizm oranı, kalabalık yerlerde yaşamak ve psiko-patolojik davranışlar, sık sık kavga etmek, erkeklerin karılarını dövmesi, nikâhsız yaşam, erkek egemenliği, polisten nefret, hükümet ve yüksek düzeydeki kişilere güvensizlik. Ülkemizde de İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa gibi büyük kentlerimizdeki gecekondu yöreleri bu tür özelliklere sahiptir.[2]

Lewis'e göre, çoğu zaman yoksulluk kültürü, feodalizmden kapitalizme geçiş ya da teknolojik değişiklikler ve gelişmeler döneminde gerçekleşir. Ayrıca, bir toplumsal ve ekonomik düzenin yıkılıp, yerine yenisinin yerleşmeye başladığı zaman meydana gelir. Ülkemizde 1923 ve 1950 dönemleri bu tür bir oluşumun iki önemli aşamasını oluşturur. 1923 yılında ülkemiz, ilk kez kapitalistleşme sürecine katılmıştır. 1950 yılından sonra bu oluşum hızlandırılmıştır. Böylece, düşük gelirli işçilerle topraksız köylüler, gecekondu semtlerinde yaşama olanağı bulmuşlardır.

Prof. Dr. Türkdoğan tarafından Erzurum kenti gecekonduları üzerinde yapılan bir araştırmada Lewis'in görüşü doğrulanmıştır. Bu nedenle Lewis'in görüşü evrensel niteliktedir.[3]

Erzurum gecekondularındaki bulgular: a) Bireylerin ulusal kurumlarla bütünleşme olanaklarının yokluğu, b) Aşağı düzeyde toplumsal örgütlenme, c)Yaşamak için sürekli mücadele içinde bulunmaları. Bu durum şöyle bir gerçeği ortaya koymaktadır: Halkın gecekondu yöresindeki sürekli maişet peşinde koşması, geçim sıkıntısını yenmeye çalışması, halkın önemli bir kesiminin kültür yaratıcılığına katılamamasına yol açmaktadır. Örneğin halk yaratıcılığının bir kesiti olan halk edebiyatı ürünleri, bu kesimde ortaya çıkamamaktadır. Masal, efsane, mizah, hiciv, fıkra ve çeşitli sanat eserleri gibi manevî kültürün dinamik ögeleri yaratılamamaktadır. İşte gecekondu kültüründe bu yaratıcılık güdüklenmiş, yerini açlığını giderme gibi temel biyolojik gereksinimlere bırakmıştır.

2. GECEKONDULAR

Hızlı kentleşme ve sanayileşme sürecinde köyden kente göç olgusu sonucunda ortaya çıkmış yerleşim birimleridirler. Kente geldiklerinde kentle bütünleşememişlerdir.

---

[2] Türkdoğan, Orhan: A.g.e., s.4.
[3] Türkdoğan, Orhan: A.g.e., s.78.

Nitelikli işçi oranı gecekondulunun az bir kesimini kapsar. Daha çok düz işçilik egemendir. Becerikli olanlar ise, modern sanayi düzeninden elde edilen becerilerle donanmış değillerdir. Bu beceriler, daha çok, eski zanaatkârlık düzenine özgüdür. Örneğin şoförlük, oto onarımcılığı, marangozluk, duvarcılık, terzilik gibi.

Marjinal işler egemendir. Seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, simitçilik gibi işlerle uğraşılır. Çünkü sanayileşme, örgütleşme, uzmanlaşma, kısaca, modernleşme yavaştır.

Yerleştikleri konutlar, geçici olma niteliğini yitirmiş, tamamen kalıcı olmuşlardır. İçinde oturanlar, genellikle kendilerinin yaptığı ev sahipleridirler. Çocuk sayısı yüksek oranda olup, bekar sayısı azdır. Genellikle kentle bütünleşememişlerdir.

3. GETTOLAR

Genellikle dış göç süreci ile bir topluma sonradan katılmış, düşük toplumsal konumlu grupların yerleştiği, düşük toplumsal konumlar kentsel alanlar olarak tanımlanırlar.

Gettolar, kentsel mekan içinde fiziksel olarak ayrımlaşmış alanlarda yaşarlar. Göçmenler, bu alanlarda diğer göçmen gruplarıyla ve toplumun yerli nüfusunun daha çok dışlanmış kesimleriyle bir arada yaşamaktadırlar. İşte kent antropolojisi bu farklı kültürlere sahip grupları da incelemektedir. Yani bunlar farklı etnik gruplardır aynı zamanda. Dolayısıyla farklı kültürlere sahiptirler.

22. BÖLÜM

KALKINMA ANTROPOLOJİSİ

1. KALKINMA - KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Kalkınma antropolojisi, antropolojinin bir uzmanlık alanıdır. Gelişmekte olan toplulukların kalkınmalarını konu edinir. Bu toplulukların kalkınmaları, modernleşmeleri (çağdaşlaşmaları), planlı değişmeleri o toplumların kültürü ile bağlantılıdır. İşte kalkınma antropolojisi, kültürle, kalkınma ilişkilerini inceleyen bir alandır. Böyle bir alanın ortaya çıkması iki nedene bağlanabilir:[1]

a) Bu ülkelerin kalkınmaları için yapılan yardımların iyi değerlendirilmemesi. Özellikle halk sağlığı, tarım, eğitim ve toplum kalkınması gibi alanlarda yapılan yardımların başarısızlığı.

b) Kalkınma programlarının amaçlarına ulaşamaması.

Peki neden böyle? Bu topluluklardaki insanların kalkınmayı istememesi, hazırlıklı olmamaları başta gelen hususlardan birisidir. Yâni kalkınmada insanların bilinçli olmaları gerekir. Oysa bu ülkelerdeki insanlar böyle bir bilince sahip olmadan yöneticiler tarafından yukarıda getirilen değişikliklerin baskısı altında kalmaktadırlar. Ayrıca, bu topluluklarda çalışan teknik elemanlar başarılı bir uyum yapamamaktadırlar. Bu kimseler toplumsal bilinci olmadıklarından halkı tanıyamamakta, ortaya çıkacak engelleri farkedememektedirler.

"Teknolojik kalkınma" kavramı da oldukça karmaşık olup, geniş bir içeriğe sahiptir. Teknolojik gelişme kavramı, artık tek başına düşünülemez. **"Sosyo-teknolojik kalkınma"** kavramı tercih edilir duruma gelmiştir. Çünkü kalkınma, aynı zamanda bir kültür değişmesi sürecidir. Hatta, toplumsal ve psikolojik bir süreçtir de. Örneğin teknik ve maddî değişmelerle birlikte, bunların etkisinde kalmış olanların tutum ve davranışlarında, düşüncelerinde, değer ve inançlarında da pek çok değişmeler meydana gelir. İşte sosyo-kültürel etmenler, kalkınmada dikkate alınmazsa, kalkınma çabaları başarısız kalır. Toplumsal teknolojilerden birisi olan uygulamalı antropoloji, bu konuda yardımcı olmaktadır. Teknik elemanlar, plan, program yapımcıları, alan teknisyenleri, planlı kalkınmanın bir kültür değişmesi olduğunun farkında olmadıkları bugün bilinen bir gerçektir.

---

[1] Foster, M. George: Traditional Societies and Technological Change, s.6.

Kalkınma programlarının başarılı olmasında antropoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi davranış bilimlerinin katkısı, geniş ölçüdedir. Özellikle planlı kültür değişmesinde kullanılacak kuramsal görüşler ve gerçek veriler bu dallardan elde edilir.

Teknolojik yönden gelişmemiş ülkeler, daha çok gelenekseldir. Yeni şeyleri denemekten kaçınırlar. Böylece değişmeyi uyaran nedenlerle değişmeye karşı gelen engeller çatışırlar. Bunları tayin eden etmenler, ilgili toplumun kültüründen toplum biçiminden ve psikolojisinden kaynaklanır. O halde teknisyenlerin nitelikleri şunlar olmalıdır:[2]

a) Teknik eleman (sağlık, eğitim gibi), gittiği ülkenin dil ve kültürünü tanımalıdır. Böylece uzman, sağlıklı toplumsal ilişkiler kurabilir.

b) Ayrıca toplumsal ve kültürel biçimleri tanıyan teknisyen, engellerin nedenlerini anlar, dirençleri yenmenin yollarını arar.

Uzman kişi, köylülerin aşıdan niçin korktuklarını, yeni tarım programlarına niçin karşı gelip, direndiklerini okuma-yazma seferberliğinin neden o topluluğa cazip gelmediğinin nedenlerini anlayacaktır.

Prof. N. Erdentuğ'un da belirttiği gibi, kalkınmanın kültürel boyutu artık ülkemiz açısından da gereklidir. Bu nedenle kalkınma programlarında kültürel antropologların istihdamı ülkemiz açısından da gereklidir.

II. TÜRKİYE İÇİN BİR KALKINMA MODELİ OLARAK "ATÖLYE EVLER"

ANAP'ın işsizliğe çare olarak önerdiği **"Atölye Evler"**, gerçekten desteklenmesi gereken bir uygulamadır. Burada, konunun bazı sosyolojik yönlerine değinmek istiyoruz. Aslında bu uygulama, ülkemiz için hiç de yeni birşey değildir. Kültürümüzde var olan, alışık olduğumuz bir olgudur. Anadolu'muzun birçok kentlerinde halılar, evlerdeki tezgâhlarda dokunur. Bu nedenle büyük kentlerdeki gecekondu yörelerinde bu uygulamanın yaygınlaştırılmak istenmesi gerçekçi bir yaklaşımdır. Bir süre önce Ankara'nın Köstence gecekondu yöresinde gezici köy kadınları kurslarını bitirmiş genç kızlarımızın, muhtarın ve bir derneğin temsilcisinin çabalarıyla el örgüleri, iğne oyaları ve çeşitli nakış, el işleri yaparak kendi evlerinde oturarak gelir elde ettiklerini anımsıyorum. Kızların evde oturarak iş yapmaları, geleneksel kesimin değerleriyle de tutarlılık göstermekteydi. Bu nedenle, ana baba

[2] Erdentuğ, Nermin : "Kalkınma Antropolojisi", Belleten, sayı: 201.

çok memnundu. Ankara'da bulunan bir dernek, bu yöredeki kızlara el işleri siparişinde bulunarak onların yaptığı el işlerini satıyordu. Özellikle çeşitli nedenlerle yurtdışına giden Türklerin aralarındaki yabancılara armağan olarak dernekteki bu tür el işlerini götürmeleri, yabancılar için çok değerli bir armağan sayılıyordu. El işlerinin batı sanayi ülkelerinde çok pahalı ve ender oluşu, bu armağanların önemini arttırıyordu. Aynı biçimde, mahalle terzileri de (Özellikle kadın terzileri) uzun yıllardan beri, kentlerde, kasabalarda mesleklerini evlerinde icra ederek komşularının giysilerini biraz da hesaplı biçimde dikip aile bütçelerine katkıda bulunurlar.

Dışa açılan ekonomimiz bakımından bu tür "Atölye Evler" önemli bir açığı giderecek niteliktedir. Konfeksiyon, halıcılık, örgüler ve çeşitli el işleri bu konuda en çok gelir sağlayacak alanlardır. Geçenlerde bir gazete haberinde, gecekondu örgülerinin İtalya'nın gözbebeği olduğu, kazaklar, bluzlar, etekler ve elbiselerin çok rağbet gördüğü belirtiliyordu. Haberde Milano'da yaşayan pazarlamacı bir Türk hanımı şöyle diyordu: "Bizim el örgülerimiz çok değerli. Avrupa bunları gördükçe kendinden geçiyor, fiyatı ne olursa olsun alıyor. Ülkemizde el örgüsü hem ucuz, hem de çok güzel. Bu yeni döviz kapısından yararlanmalıyız." Böylece bu hamının İstanbul'da 300 kişiye iş sağladığı belirtiliyordu.

Esasen turistik eşyalar olarak bu tür el sanatları, yurt içindeki turistler için de piyasaya sürülmektedir. Başbakanın önerisinde atölye evlerinin çalışma alanı daha da genişletilmiş, sepetçilik, arıcılık, tavukçuluk, ipek böcekçilik, çiçekçilik ve seracılığı da içine almıştır. Kuşkusuz bu husus, gecekondu yörelerinin dışındaki kırsal kesimi de kapsamaktadır. Böylece işsizliğin bir ölçüde giderilmesi mümkün olabilir.

Sözü gelmişken, sanayi ötesi toplum olarak A.B.D.'deki birçok işin evlerde yapılması eğilimine değinmek istiyoruz. Tabi bu işler orada, daha çok hizmet sektörü açısındandır. Bizdeki, daha çok üretime dönüktür. Sosyolog A. Toffler'in belirttiğine göre bazı satıcılar, mimar ve desinatörler, sanayi kolunda çalışan danışmanlar, terapist ve psikologlar, müzik ve yabancı dil öğretmenleri, sigortacılar, avukatlar, üniversite için çalışan araştırıcılar gibi teknisyen ve bürokratlar evde iş yapmaktadırlar. Gerçekten, artık A.B.D. de memurların yaptığı işler tek bir iş yerinde toplanmayı gerektirmiyor. Birçok şirket işin büroda yapılması konusunda eskisi kadar ısrar etmiyor. Bir yatırım firması danışmanı, geleceğin teknolojisinin evde yapılan işleri çoğaltacağını söylemektedir. Artık orada, önemli olan, işin yapılmasıdır, nerede yapıldığı pek önemli değildir anlayışı yerleşmektedir. İşe gidip gelmenin giderlerini işçi yüklenmekte, bu da diğer alanlara yansıyarak fiyat artışlarına neden olmaktadır. Şimdi, A.B.D. de memurların işyerinden uzaklaştırılmasıyla sağlanacak para ve enerji tasarrufunun hesabı yapılmaktadır. Böylece büroların, dairelerin ısıtma, havalandırma, aydınlatma, bakımı için harcanan giderlerin artışı bir ölçüde önlenmiş olacaktır.

İşin ailece birlikte evde yapılmasının pekçok sosyolojik sonuçları olabilir. Örneğin ailenin kaynaşması, dayanışmanın artışı yollarından birisi de, işin ailece birlikte yapılmasıdır. Kırsal kesimdeki ailenin güçlülük nedenlerinden birisi de budur. Birlikte çalışan çiftler arasında boşanma oranı daha düşüktür. Ailece yapılan işlerde, cinsel rollerdeki farklılaşmalar da kısmen azalabilir. Özellikle erkeklerin de kadınların yaptıkları işlere evde yardımcı olmaları, rollerde bütünleşme sağlar. Bu uygulamada gençlik işsizliği de azalır. Daha da önemlisi, geleneksel el sanatlarının yaşatılması sağlanır. Birlikte eğlenme, hoşça vakit geçirme gerçekleşir. Akranlar bir araya gelerek zevkle iş yapabilirler. Kişiler çalıştıkları ölçüde gelirlerinde artış sağlanacağından, büyük küçük herkesin çalışma şevki artmış olur.

Sosyolojik yönden olumlu gördüğümüz bazı işlemlere sahip bu model, kuşkusuz bir örgütlenmeyi gerektirir.

Uygulama yaygınlaşmadan önce, bu organizasyona ilişkin yasal düzenlemeler gereklidir. Özellikle atelye evlerde yapılacak işlerin pazarlanması için bir örgütlenme gerekir. Gönüllü kuruluşlar, muhtarlar, belediyeler böyle bir örgütlenmede rol alabilirler.

Sanayi ötesi toplumlardaki son eğilimlerle de benzerlik gösteren, hem yurt içi, hem de yurt dışı pazarlama için düşünülebilecek **"Atelye Evler"** modelini ciddî olarak geliştirmek pek çok bakımdan yarar sağlayacaktır. Geleceğin sosyolojisi açısından Toffer'ın şu sözleri ilginçtir; "Belkide yakında, evde yapılabilen her şeyin evde yapılmasını isteyen iş akımlarıyla karşılaşırız. Birçok işçi bunun bir hak olduğunu iddia ve ısrar edecektir."

Bizde de bu tür gelişmelerin olabileceğine hiç şaşmayalım.

III. KALKINMA VE DEĞİŞİM ENGELLERİ

Her toplumda değişmeler, önce bir direnişle karşılaşır. Bu nedenle özellikle tutucu güçler denebilecek kişiler ya da topluluklar, değişme yanlılarıyla sürekli çatışmaya girerler. Homojen topluluklarda değişmeye karşı direnişler oldukça güçlüdür. Oysaki ayrı cinsten toplumlarda değişmeler daha hoşgörü ile karşılanır. Toplumsal değişmelere direnişin çeşitli nedenleri birkaç noktada incelenebilir. Antropolog Foster, bu engelleri aşağıdaki biçimlerde toplamaktadır.[3]

[3] Bu kesimdeki sınıflandırma ve örneklere ilişkin açıklamalarımız, geniş ölçüde Foster'a dayandırılmıştır. s. 82 v.d.

A- SOSYO-EKONOMİK ENGELLER

1. EKONOMİK ENGELLER

Ekonomik bakımdan yetersiz ya da yeterli durumda olanlar, yenilikleri önleyebilmektedirler. Örneğin kırsal kesimdeki tarıma dayalı ekonomi, geniş ölçüde doğal koşullara bağlıdır. Bir yıl elde edilen üretim, doğal koşullarla gelecek yılda aynı miktarda elde edilmeyebilir. Bu nedenle köylü, tasarruf eder. Böylece herhangi bir yeniliğin uygulanmasını kuşku ile karşılar ve engeller. Çünkü sonucu bilmediği için eski gelirinden de yoksun kalmak istemez.

Yine köylü, köy içerisinde ekonomik yetersizlikler nedeniyle giyim vs. gibi şeylerde yenileşmeyi istemez. Çünkü geçimini sağlayacak gelire sahip olamayan kimseler giysideki yenilikleri lüks sayabilir.

Köylünün çocuğunu okutamaması da (İlköğretim sonrası için) ekonomik yetersizlik sonucudur.

Ekonomik bakımdan üst sosyo-ekonomik düzeyde olanlar da değişmeyi engelleyebilirler. Örneğin kırsal kesimdeki ağalar, köylünün kooperatifleşmesini, toprak reformu yapılmasını istemezler. Çünkü kendi ekonomik çıkarlarını sürdürmek isterler. Bu nedenle de tutucu bir davranış içine girerek, çıkarlarını engelleyecek bu tür yeniliklere karşı gelirler.

2. DEĞİŞMEYE KARŞI TOPLUMSAL ENGELLER

a) Grup Dayanışması

1. Aile, Akrabalık ve Arkadaşlık Kalıpları İçerisinde Karşılıklı Zorunluluklar

Köy topluluklarında bireysel rollere ilişkin zorunluluk ve beklentiler toplumsal niteliktedir. Bunlar sorgusuz olarak tanınmalı ve kabullenilmelidir. Böylece topluluk, yüksek derecede bütünleşmiş olur. İlişkiler, davranışlarda karşılıklılık söz konusudur. Böylece bu karşılıklık, birçok işlevleri yerine getirir. Örneğin gıda yetersizliği, para yokluğu, ölüm gibi yaşam bunalımları ve diğer ekonomik, ruhsal durumlarda zorluklar giderilmiş olur. Oysaki bu ilişkiler ve zorunluluklar, gelişmiş devlet biçimlerinde, toplumsal güvenlik ve refah, etkili polis sistemi, kooperatifler ve kredi olanakları kurumsallaşmıştır. İşte ufak topluluklarda bu güçlü dayanışma, bazan yenilikleri engelleyebilmektedir.

Örneğin Brown, ortak bir direnişi Doğu Afrika'da Tanzania'nın Hehe halkı ile Amerikan Samoalılar'ın ücretli işçiliğe karşı direnişlerini karşılaştırır. Bu topluluklarda toplumsal ve siyasal zorunluluklar yüksek değere sahiptir. Samoa'da bu zorunluluklar ayrıntılı törenlerle vurgulanmıştır. Bunlar aynı zamanda üretim ve gıda yüzünden servet dağılımını gösteren geniş çaplı bir gösteri idi. Bu törensel yaşam, onlar tarafından yüksek bir değere sahipti.

2. Aile İçinde Otorite

Karar verme mekanizması ve yetkisi ailenin büyüklerinde olduğu topluluklar vardır. Örneğin Navaholar'da bir aile üyesinin hastaneye gitmesi, aile meclisinin kararına bağlıdır. Karı ya da koca tek başına karar veremez.

Kore'de de aynı şey söz konusu. Örneğin bir genç kadın, tüberküloz olmuş ve hastaheneye kaldırılması gerekiyorsa, doktor sorununu ailede otoriteyi elinde bulunduran kayınbaba ya da kayınanaya açıklamalıdır. Kocası bu hususta karar veremez.

3. Siyasal Yapıda Otorite

Birçok köy, folk toplumlarında, içinde çeşitli otoritelerin yer aldığı siyasal kurumlar vardır. Bunlar karar verme hakkına sahiptirler. O topluluğu yöneten ailelerden ayırdedilebilirler. Bunların toplulukta değişme yönünden geniş rolleri söz konusudur. Teknik yardım programlarında teknisyenlerin bu tür önderlerle ilişkileri, programın başarısını etkiler. Onlarla nasıl çalışacak, etki ve saygınlık bakımından yasal ve doğal güce sahip kişileri teknisyen nasıl bulacak? Dinsel önderlerin rolü nedir? Halkın tanıdığı geleneksel önderlerle mi çalışmalı yoksa yeni önderler mi bulmalı ya da yaratmalı? Bu gibi sorular değişim açısından gözönünde bulundurulmalıdır.

Kültürel değişmeyi etkileyen etmenler arasında önderliğin niteliği çok önemlidir.

b) Çatışma

Köylerde sık sık çatışmalar söz konusu olmaktadır. Bu gruplar diğerleriyle işbirliğine yanaşmazlar. Hizipler sürekli olarak münakaşalara girişirler. Köy, karşılıklı olarak birbirine düşman olan iki gruba bölünür. Örneğin Hindistan'da toplum kalkınması programlarında hizipçilik temel sorundur. Guatemala ve Filipinlerde de yaygın bir durumdur. Köy düzeyindeki işçiler ve teknisyenlerin köylülerle arkadaşlıkları sonucu bu tür düşmanlıklar olabilmektedir. Guatemala'daki bir sosyal

hizmet uzmanının köyün bir kısmı ile daha samimi ilişkileri oluşu sonucu, köyün diğer kısmınca onun kabullenilmemesine yol açmıştır.

B. DEĞİŞMEYE KARŞI PSİKOLOJİK ENGELLER

Yapılan yeniliklere alışamayanlar rahatsız olurlar, huzursuz ve sorunlu olup bunalımlara girebilirler. Ruhsal yönden rahatsız olan bu kişiler yenilikleri engellerler.

Yeniliklerin bireye nasıl göründüğü önemlidir. Yâni birey, yenilikleri nasıl algılıyor? Teknik uzmanın ona sunduğu gibi mi görüyor? İşte bu açılardan çeşitli engellerle karşılaşılmaktadır. Algılama kültür tarafından tayin edildiğinden bu yana, farklı kültürlerin insanları aynı olayı farklı biçimlerde algılarlar.

Örneğin Meksika'da Tequila köyündeki köylüler, hasta akrabaları için son dinsel törene katolik olmalarına rağmen, rahip çağırmak istemezler. Çünkü birçok kez râhip geldiğinde hastanın öldüğüne tanık olmuşlardır.

1. Algılamanın Kültürler Arası Farklılaşması

a) Genel Sorun

Kültürlerarası açıdan sağlık sorunları, güç algılama sorunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin birçok az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Mısır'da da hastaneler, iyileşmek için değil, insanların ölüme gittiği yer olarak algılanır. Sonuç olarak, hastane yapımına büyük bir direniş görülür. Çünkü hasta, hastaneyi, ailesinin kendisi için bütün ümitlerini kaybettiği yer olarak algılar. Mısır'da en geniş hastahane olan Kasr El Eini Hastahanesi için ünlü bir söz vardır: "İçine giren ölür, içinden çıkan yeniden doğar".

Meksika'da da hastahaneler, hâlâ birçoklarınca tüm ümitlerin kaybolduğu bir yer olarak algılanır. Hastahane kelimesinin yarattığı psikolojik engeli aşmak için birçok özel kurumlar "Sanatorio" olarak adlandırıldılar. (Sanar kelimesinden gelen iyileşmek anlamında) Sağlık Bakanlığı da hastahane kelimesinin,yarattığı psikolojik engeli dikkate alarak "Küçük kırsal klinikler" anlamında "Kırsal Sanatorios"lar kavramını kullanmaya başladı.

Farklı algılama, aynı zamanda tarımsal programları da etkilemiştir. Hindistan'da bir köyde tarımsal kurum yeni amaçlarla geliştirilmiş bir tohumun kullanılmasında güçlükle karşılaşmıştır. Orada iyi cinsten olmayan hayvanlar için yetiştirilen yerel bir bezelye vardı. Tarım kurumu, üstün nitelikli bir bezelyeyi az bir

ücret karşılığı yenilmek için getirdiğinde halk hâlâ onu hayvanlar için yem olarak kullanmaya devam etti. Bu kez, niçin hayvan yemi olarak kullandıkları birşeyi satın alarak para harcadıklarına şaştılar. Böylece diğer sebzelere de aynı biçimde direnişte bulunmuşlardır. Halk sebzeyi, bir zerafet olarak, sofralarının bir süsü olarak algılamışlardır. Onu gerekli bir madde olarak görmemişlerdir. Bir kısım aileler, saygınlık ve yenilik olsun diye bir miktar yeni sebze yetiştirmişler. Fakat sebzeye olan geleneksel tutumlar nedeniyle yetiştirmek olanaklı olmamıştır.

b) Hükümetin Rolü Konusundaki Algılama

Bugün dünyada plânlı değişme programlarının çoğu hükümet organlarınca uygulanır. Birçok alanlarda ve özellikle alt sınıflarda ve köy gruplarında hükümete ve temsilcilerine karşı kuşku ile bakılır. Örneğin Mısır'da köylüler, hükümet ve organlarını daima denetleyen ve vergi vs. biçiminde yük yükleyen olarak görür ve korkarlar. Bu yüzden onlardan uzak durmayı yeğ tutarlar.

Aynı tutum, Sicilya'da da görülmüştür. Devlet, oğulları askere alan, vergi yükleyen, kocaları hapse atan bir kurum olarak algılanır.

Güney Amerika köylerinde de hükümet otoritelerinden daima kuşku duyulur. Bu nedenle yeni tekniği kabul etmeden başkalarının denemesini tercih ederler.

Aynı tutumlar ülkemiz köylerinde de geçerlidir.

c) Armağanların Algılanması

Birçok teknik yardım programları, bölgedeki halkın yoksulluğu gözönünde bulundurularak onlara ücretsiz olarak mal ve hizmet yardımında bulunur. İşte böyle programlar halk tarafından genellikle önemsiz sayılmıştır. Nedeni ise halkın böyle armağanları değersiz birşey olarak yorumlamalarıdır. Eğer verilen şey değerli ise, niçin onu başkasına veriyorlar biçiminde düşünürler.

Örneğin İskoçyalı bir karı koca tıp doktoru Zuland'a özel görevle giderler. Orada küçük bir hastahanede çalışırlar. Sonra, karısının yerine geçen koca, karısının hizmetinden dolayı çok az bir ücret elde ettiğinin nedenini öğrenince şaşırdı. Zulu hastaları, tedavileri için birşey ödemeyi istediler. Zuland'da tıbbî muayene için ne kadar fazla para ödenirse doktorun saygınlığı da o derece artmaktadır. Sonuçta doktor, her muayenede standart ücret olarak 1 şilinin en hesaplı olacağı sonucuna vardı.

Chilean'da sağlık merkezinde süt tozu ilk kez dağıtıldığı zaman ücretsiz olarak veriliyordu. Çünkü ana ve çocuk sağlık kliniklerine devam eden anneler yoksul kişilerdir. Fakat çok az anne bu süt tozunu kullandı. Çünkü süt tozunun kalitesinin kötü ve tamamen zararlı olduğunu sanarak kuşkulandılar. Onların deneyimlerine göre ücretsiz armağandan kuşkulanılırdı. Daha sonra paralı duruma getirildi. Bu kez kadınlar süt tozunu klinik personelinin nazarında bir değere sahip olduğu biçimde algıladılar ve böylece talepler karşılanmaya yetmedi.

d) Farklı Rol Algısı

Her toplumda insanlar kendilerine uygun davranışı öğrenirler ve başkalarından da uymalarını beklerler. Rol davranışını farklı algılamalar kültürel ortamlarda sık sık güçlüklere yol açmaktadır. Çünkü her grubun üyeleri beklemedikleri davranışlarla karşılaşırlar ya da ortama uymadıklarına inandıkları davranışlarla karşılaşırlar ve ondan ne bekledikleri konusunda emin olamazlar. Örneğin hasta-doktor arasındaki görüşme bu konuya iyi bir örnektir. Hasta eğer kırsal kesimden gelmiş ve bulunduğu çevrede halk sağlık tedavisi yöntemleri yaygınsa bu durum açıkca belirir. Bu halk tedavicileri bilimsel olarak eğitilmiş doktorlardan çok farklı davranırlar. Hastaya hastalığı ile ilgili hiç soru sormazlar. Hastayı mistik ve majik açıdan tedavi ederler. Hastayı serbestçe tedavi ederler ve hasta ile sınırlandırılmamış bir zaman birlikte olurlar. Bunlar arkadaş olarak algılanırlar ve peşin para almazlar. Tedavi yetenekleri bazen doğa üstü güçleri yansıtır, üst güçlerin bir armağanıdır. Bunlar para kazanan kişiler olarak düşünülmezler. Hasta iyileştiği zaman ona hizmetinden dolayı bir armağan verilir. Tedavi eden hakkında hastalar böyle bir imajla modern, doktorun bürosuna geldikleri zaman şaşkınlığa döner ve asileşirler. Doktorun sorularına yanıt vermek istemezler. Örneğin, doktorun "Kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Nerede incittiniz, ne kadar zamandan beri bu hastalığınız sürüyor? gibi sorular sormasına kızarlar ve doktorun iyi eğitilmemiş olduğuna ya da zeki olmadığına inanır. Halk tedavicisi soru sormuyor da bunlar niçin soruyor? Lizbon'da bir yaşlı kadını tedavi eden doktor, soru sorduğunda kadın yanıt vermez ve bu senin işin değil mi? Ben bilseydim sana niye geldim? der. Farklı kültürlere mensup hasta ile doktorun beklentileri ve davranışları farklıdır.

e) Amacın Farklı Algılanması

Amacın farklı algılanması ya da plancı ve teknisyenlerin amaçları farklı algılanınca yine engeller ortaya çıkar. Teknisyenler uyguladıkları yeniliklerin bir süre iyi gittiğini görürler. Program ve amaçları halk tarafından anlaşılmış ve onaylanmıştır. Fakat bir süre sonra görünürde hiçbir neden olmaksızın halk, menfaatlerini gözetmez ve uygulanan programı takip etmezler. Bu, yenilik uygulanan halkın beklentilerinin az

oluşundan ya da farklı hizmet anlayışından doğar. Onların asgarî beklentileri karşılandıktan sonra daha fazlasını istemezler. Asgarî beklentileri gerçekleşince memnun olurlar ve daha fazlasına gereksinim duymazlar. Plancıların amaçları ile onların amaçları farklıdır. Örneğin Kuzey Rodezya'da 1962 yılında bir kısım Afrikalı, sadece bir miktar okuma yazma öğrenmek istediler. Biraz hesap öğrenip, isimlerini yazmayı, imzalarını da atmayı öğrendikten sonra bekçilik, kamyon şoförlüğü gibi işleri kolaylıkla elde edebiliyorlardı. Bu işler onların yaşamlarında önemli bir yükselme yaratıyordu. İşte bu asgarî talepleri karşılandıktan sonra gerçekten okur yazar olmak için daha uzun süre ve çok çalışmayı gerektiren çabaları sürdürmek istememişler ya da ilk çabalarından çok az bir istek duymuşlardır.

Başka bir örnek: Haiti'de bir grup küçük toprak sahiplerine sulama için büyük bir su deposu yapılmıştır. Bu sayede çok fazla pirinç elde edilmiş ve sonuçtan çok memnun olmuşlardır. Daha sonra topraklarını ıslah etmek için çabalara girişilmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çiftçiler artan üretimlerinden doyum sağlamışlar, oysaki, toprak seviyelemenin onların daha yararına olacağını görememişlerdir.

2. İletişim Sorunları

İletişim sürecinde kişi, eylemi simge biçiminde başlatır. Bu simgeler sözsel ya da görsel olabilir. Ya da bunlardan ikisinin birleşimi olabilir. Birisi, bu simgeleri kültürel olarak saptanan anlama göre yorumlar. Simgelerin anlamı konusunda her iki taraf da anlaşmışsa başarılı bir iletişimden söz edilir. İnsanlar iletişimi kolaylaştıran ortaklaşa dil ve kültüre sahiptirler.

Ayırdedici kültürlerin üyeleri aynı ya da benzer simgeleri kullanabilirler fakat bu simgelere bağlandıkları anlamlar farklıdırlar. Böylece bir kültürün üyesi, diğer bir kültüre simgeleri götürmek zorunda kalırsa bu simgeler hem yanlış yorumlanır hem de anlaşılmaz. Örneğin Fransız ismi "Jean", okuma yazma bilen kişilerce bir ismin ifadesi için basılı simge olarak tanınır. Bir Fransız, onu "John" olarak okur ve bir erkek olduğunu sanır. Bir Amerikalı ise onu "Jeen" olarak okur ve onu bir kadın olarak düşünür. Aynı simge farklı anlamlarda kullanılarak hatalı iletişime yol açar. Meksika'da baş parmak ve şehadet parmağı birlikte tutularak biraz titretildiğinde bir dakika bekleyiniz anlamına gelir. Oysaki oraya giden bir Amerikalı için bu simge hiçbirşey ifade etmez.

a) Dil Güçlükleri

Aynı dil konuştukları sanılan farklı iki kültüre mensup üyeler, simgelere değişik anlamlar vermelerinden dolayı birbirlerini anlamazlar. Hatta aynı kültürdeki

alt gruplar bile aynı durumdadır. Onlar farklı kelimeler kullanırlar. Bunların ifade biçimleri de farklıdır. Amerikan ergenlerinin kullandığı argo ile ana-babaların kullandığı dil farklıdır. Bunun gibi doktor, hukukçu, kolej profesörleri, mobilyacı, elektrikçi gibi mesleklerin mensupları da özel kelimeler ve ifadeler kullanırlar.

Örneğin hasta-doktor ilişkilerinde dil güçlükleri nedeniyle anlaşmazlıklar oldukça belirgindir. Örneğin Lâtin Amerika'da doktor-hemşire ve doktor-sağlık merkezi hastaları arasındaki zayıf iletişim, azamî etkinliği önlemiştir.

b) Gösterilerin Tehlikeleri

Gösteri biçimindeki görsel simgeler (Poster, film, gibi şeyler) kalkınma programlarında çok önemlidirler. Burada simgenin anlamı, onu seyredenler tarafından başka türlü anlaşıldığında tehlikeli olabilir. Örneğin Yeni Zelanda'da başarılı bir sağlık eğitimi posteri, öğrencilerin dişlerini fırçalamayı amaçlayacak biçimde düzenlenmişti.

Posterde bir balina, sudan sıçrayarak bir tüp diş macununu kovalıyordu. Bu poster Fiji'de kullanılmak üzere yeniden çoğaltıldı. Sonuç ilginçti. Fiji balıkçıları yeni Zelenda'ya ivedi bir çağrı gönderdiler. Bu fevkalade yeni balık yeminden büyük miktarda istekte bulundular.

3. Öğrenme Sorunları

Yeni düşünceler ve tekniklerin kabulü, halkın onları öğrenmesi anlamına gelir. Öğrenme psikolojisi son yıllarda iyi incelenmiş, fakat kalkınma programlarında sürecin karmaşıklığı uygulamaya konmamıştır. Uygulanacak yeniliği halkın öğrenmesi gerekir. Aksi durumda zor ve karmaşık diye yenilik kabullenilmez. Örneğin Hindistan'da 1950'lerde köy dışından bir vergi memuru köye ilk kez bisikleti getirdi. Yardımcısı mahallî bir gencin görevlerinden biri de köye su sağlayan bir gaz pompasını gözetlemekti. Pompa aşağı yukarı 1 mil ötede yolu iyi olan bir yerde kurulmuştu. Yaya olarak 1 saatten fazla sürüyordu. Bisikletle 15 dakika idi. Genç adam çabucak vergi memurunun bisikletine binmeyi öğrendi ve kendisine bir bisiklet almak için para biriktirmeye başladı.

Diğer bir örnek de, köy ailesinin kahvaltıda yulaf unu yemeyi öğrenmesidir. Lâtin Amerika'da bir genç, köy araştırması yaparken bu aileye kahvaltıda yulaf unu yemeyi öğretmiştir. Süt, şeker, yulaf, tuz gibi malzeme esasen mevcut idi. Aile önceleri lezzetini beğenmedi. Fakat yineleyince alışarak kahvaltılarında yemeye başladılar.

Bu iki örnekte de yeniliği getiren öğretmen sürekli olarak o toplulukta idi. İstenildiği zaman öğretime devam ediyordu. Öğrenme, çabucak bir kez göstermekle gerçekleşmez. İkinci husus, öğrenenler yeniliği denemek olanağına sahiptirler. Üçüncü husus, herkes o yeniliğin yararlı olduğuna ikna olunmalıdır. Yâni malî yatırımda bulunmadan, önceden o yeniliğin yararına ikna olanlar sonradan o yeniliği gerçekleştirirler. Denedikten sonra, sonucu görmelidirler. Dördüncü bir husus, yeniliklerin maliyetinin öğrenenlerin kaynakları içerisinde oluşu da bir başka önemli hususdur. Bu dört hususun gerçekleşmesi, yeniliğin kabullenilmesini kolaylaştırır.

C. DEĞİŞMEYE KARŞI KÜLTÜREL ENGELLER

1. Değerler ve Tutumlar

a) Gelenekçilik

Bazı kültürler yenilik ve değişme değerini kendileri bakımından olumlu olarak karşılarlar. Yeni olan şeylerin çekiciliği, daha çok sanayi toplumlarında söz konusudur. Oysaki dünyanın sanayileşmemiş toplumları yeniliği ve değişmeyi daha az olumlu karşılarlar. Bu toplumlardaki bireyler yenilikleri kuşku ile karşılarlar. Bu toplumlarda eski olan ve bilinen şey yeni olan herhangi bir şeyden daha değerlidir. Ayrıca bir ülkedeki kentler, kırsal kesime oranla yeniliklere daha açıktır. Geleneksel kesimlerde geleneklere ters düşme korkusu yeniliklerin kabullenişini güçleştirir.

Gelenekçilik tutuculuk anlamında ele alındığı zaman toplumun kişileri yerleşmiş alışkanlıklarından vazgeçip yenilikleri kolay kolay kabul edememektedirler. Özellikle Atatürk inkılâplarının ilk uygulandığı yıllarda birçok yenilikler direnişle karşılaşmıştır. Giysilerdeki değişmeler, yazı devrimi vs. gibi. Gelenekçi anlayışta her "eski" iyi, her yeni "kötü" sayılır. Toplumumuzda bir konuma yeni gelen kimsenin yaptığı yenilikler hemen yadırganır ve "Gelen gideni aratır" deriz. Bu husus, bir alışkanlığın ifadesidir. Anadolu'da köylerimizdeki varlıklı aileler bile hâlâ geleneksel yiyecekleri yaparlar. Dengesiz beslenmeye yol açan, besin değeri düşük yiyecekleri yerler. Konutlarını varlıklı aileler bile derme çatma yapar. Beton yerine taştan topraktan yapılan evler bir deprem olduğunda büyük can kaybına neden olmaktadır.

Gelenek ve göreneklerin değişmesine direnişler farklı biçimlerde olmaktadır. Geleneklere toplumun büyük çoğunluğu uyum gösterir. Bu bakımdan en yüksek değerlere ve en güçlü toplumsal baskıya sahiptirler. Sonuç olarak bunlardaki herhangi bir değişme büyük direnişle karşılaşır. Oysaki göreneklere uyum, gelenekler kadar güçlü olmadığı için onlar değişmeye daha hazırdırlar. Dinsel ve ailesel kurumlardaki değişmeler, diğer temel kurumlara oranla daha yavaş olur.

b) Dinsel Nedenler, İnançlar, Kadercilik

Dinsel inançlar her zaman olmamakla birlikte yenilikleri engelleyebilir. Örneğin Hindistan'da sığır eti kutsal sayılır ve eti yenilmek için kesilmez. Birçok insan açlık içerisindedir ya da yetersiz beslenir. Oysaki milyonlarca sığır köylerde, çiftliklerde başıboş dolaşır, hatta tarlalara zarar verir.

Afrika'da yaşayan Hotanto yerli kadınların modern tüm araçlarla donatılmış modern doğum evlerinde doğumlarını yapmadıkları belirlenmiştir. Çünkü Hotantolu yerli kadın, toplayıcı ve avcı tür ekonominin belirlediği yaşam içinde yaşamını sürdürmektedir. Bu yaşamda kadın doğa ile yüz yüzedir. Doğadan korkmakta ve ona karşı aşırı saygılı davranmaktadır. Doğaya doğa üstü değerler bağlamakta, onu "mana" ile yüklemektedir. Toprak anayı küstürmemek, ondan yardım almak, güç almak ,onunla barışık olmak için yerli kadın, çocuğunu toprak üzerinde doğurmak, çocuğunun dünyaya gelir gelmez iyi geçineceği toprakla temas etmesini istemektedir. Bu nedenle bundan başka bir doğum türünü bilmemektedir. Bu tür doğum, bir gelenektir.

Henüz geleneksel türdeki yaşam değerlerini kaybetmemiş, kentte oturmaya başlayan bir Türk ailesi, apartman dairesini satın alırken küvetli ve alafranga tuvaletli banyoyu istememektedir. Tuvalet bulunan yerde gusul abdestinin alınamayacağı inancı ile banyodan tuvaletin kaldırılmasını ve yerine kurna taşı konmasını istemekte, bu tür inşa edilmiş daireler tercih edilmektedir.

Dünyanın değersizliği, geçici olduğu, sürekli mutluluğun ahirette elde edileceği biçimindeki dinsel görüşler de halkımıza toplumumuzda uzun süre telkin edilerek onların yenilikleri engellemeleri sağlanmıştır.

Üçüncü dünya ülkelerinde ve diğer az gelişmiş ülkelerde kaderciliğin egemen oluşu da değişmeyi ve yenilikleri engeller. Alın yazısına inanılır. Tanrı herşeye kaadirdir, insan hiçbirşeyi değiştiremez inancı bu ülkelerde yenilikleri engellemektedir. Darısını eken köylü mahsul alıp alamayacağının, daha önceden Tanrı tarafından kararlaştırılmış olduğuna inanır. Bir sınava giren öğrenci, kaderde ne yazılmışsa o sonuçla karşılaşacağını kabul eder, kendisi hiçbir şeyi değiştiremez, savaş yenilgisi takdir-i ilâhiden başka bir nedenle açıklanamaz.

Sanayi toplumlarında insanlar doğa ve toplumsal koşullara egemen olmuşlardır. İstenmeyen bir durum ümitsiz değildir. İnsan mücadele eder. Hemen herşeyin başarılabileceğine inanılır. Oysaki geleneksel toplumlarda insanlar doğaya daha az egemendir. Tüm doğa olaylarının ortaya çıkardığı felâketler ümitsiz durumlar

yaratır ve Tanrının isteği ile yapıldığına inanılır. Böylece bu durumun değiştirilemeyeceği nedeniyle yenilikler engellenir. Örneğin çocuk ölümleri bu kesimlerde Tanrının isteği ile açıklanır. Allah verdi Allah aldı. O, bu dünya için yaratılmamış biçiminde yorumlanır. Lâtin Amerika ve Ortadoğu ülkelerinde bu görüş oldukça yaygındır. Hastalık Allah'tan gelir inancı ile onun nedenlerine inilmez. Antropolog Foster, dinsel inançların ve kutsal kitapların kaderci tutumların oluşmasına katkıda bulunduğunu belirtir.

c) Kültür Bencilliği

Kültür bencilliği, her toplumun kendi kültürünü en üstün olarak görmesidir. Tüm toplumlarda da bu böyledir. Her birey kendi kültürünü başkalarından üstün görür. Böylece başka kültürden alınan bir öge,genellikle kültür bencilliği nedeniyle küçümsenir. Bu durum da değişmeye engel olur. Örneğin Batı toplumları, bilim ve teknolojideki başarıları nedeniyle tüm kültürlerini en ileri olarak görürler ve diğer kültürlerden kendilerininkini üstün görürler. Her kültür kendi yaptığını en doğal ve en iyi olarak görür. Örneğin Eskimolar, Avrupalıların kendi topraklarına erdem ve iyi halleri öğrenmek için geldiklerine inanırlar. Bir başka örnek olarak, başlık parası verilebilir. Ayrı kültürlere mensup iki kadın konuşurken, başlık alınmadan evlenen kadına diğeri, o kadının değersiz olduğu için başlık almadığına inanır. Diğer kadın da başlıkla evlenen kadına küçük gözle bakar, çünkü kendi kültürüne göre düşünerek o kadının bir eşya gibi satıldığına ve değersizliğine inanır. Böylece her iki kadın da birbirlerini küçük görmektedirler.

d) Gurur ve Haysiyet

Toplumlarda küçük düşürülmekten, uygun görülmeyen bir rolü oynamaktan kaçınma isteği evrenseldir. Teknik olarak iyi düzenlenmiş birçok yardım programlarının kültürel olarak ifade edilmiş gurur biçimleri nedeniyle uygulanmasında güçlüklerle karşılaşılmıştır. Hangi rolün uygun olduğunu kültür tanımlar. Her birey o toplumdaki geçerli kurallara uymak ister. Uyulmadığında toplumdan gelecek tepkilerden çekinir, alay edilmek, aşağılanmaktan korkarlar. İşte bu durum da değişmeye engel olmaktadır.

Örneğin A.B.D. de "Yaşam boyu öğrenim" anlayışı oldukça yerleşmiş, kabullenilmiştir. Yetişkinler kendileri için yararlı olduklarına inandıkları her tür kursa gece gündüz devam ederler. Öğrencilik rolünü oynamaktan çekinmez. Alay edilmek korkusuna kapılmaz. Oysaki bazı toplumlarda okula gitmek çocuk işi sayılır. Öğrencilik rolü sadece çocuklara ve gençlere aittir. Yetişkinlerin böyle bir rolü oynaması uygunsuz bir durum olarak görülür. Hindistan'da Toplum Kalkınması

programları içinde yer alan okuma yazma öğretmen projeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü yetişkinler gece kurslarına gitmemişlerdir. Eğitim ve okuma yazma, yüksek bir değere sahip olduğu halde, yine de bu kurslar orada rağbet görmemiştir. Eğitim orada çocuklara özgü olduğu için yetişkinler alay edilmek, gülünç duruma düşmekten, çocuk yerine konulmaktan çekinmişlerdir.

e) Mahcubiyet Normları

Bütün toplumların üyelerine nelerin utangaçlık konusu oluşturacağını kendi kültürleri aşılamıştır. Bu düşünceler kültürel olarak ifade edilmiş olup bir topluluktan diğerine büyük farklılıklar gösterir. Mahcubiyet normları, genellikle giyim ve süslenmeye ilişkin alanlarda yaygındır. Örneğin çıplaklık ya da yarı çıplaklık bazı toplumlarda gayet doğal olarak kabul edilmişken, bazılarında kabul edilmemiştir. Örneğin Amazon havzasında yerli kadınlar tamamen çıplak gezerlerse utanırlar. Oysaki boncuklu bir şerit taktıklarında utanmazlar ve kendilerini giyimli sayarlar. Böylece onların giyim ve süslenme kurallarına ters düşen bir yenilik engellenecektir.

Doğrudan kültür değişmesi programlarında utangaçlık duygusu ciddî engeller doğurmaktadır. Örneğin kadın utangaçlığı, gebe kadın ile doktor arasındaki ilişkileri oldukça güç durumlara sokmaktadır. Çocuk ve ananın ölümlerini azaltmaya çalışan tıp ve halk sağlığı programlarında bu husus ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Müslüman ülkelerde ve Lâtin Amerika'da bir kadının kocasından başka bir erkekle Jinekolojik muayene için aralarında belirli derecede bir gizliliğin bulunması düşünülemez. Modern tıbbın gayri şahsîliği sadece Batı toplumlarında kabul edilmiştir. Oysaki yukardaki belirttiğimiz ülkelerde ve diğer birçok ülkelerde kadın bir erkek doktora muayene olmamak için gebelik öncesi bakımından kaçınır. Herşeyden önce erkek böyle birşeyi reddeder.

Bizim toplumda da özellikle kırsal kesimde ve bazı yörelerimizde bazı hastalıklar mahrem sayılmıştır. Utangaçlık nedeniyle bazı hastalıklar gizli kalmış, tedavisi mümkün olmamıştır. Bu tür hastalıklarda hekime başvurulmamıştır. Örneğin Diyarbakır'da bağırsak kurdu olan bir kimse bu durumu utanç verici olarak kabul eder. Tüberküloz da toplumumuzda uzun yıllar gizlenen bir hastalık türü olmuştur. Çünkü eskiden bu hastalığın tedavisi zordu. Veremli kişi bu hastalığını saklardı. Bugün de Sifiliz ve gonere gibi bazı zührevî hastalıklarda aynı durum söz konusudur.

f) Göreli Değerler

İnsanlar, genellikle yeniliğin getireceği yararı çok iyi anlarlar. Ancak onun eski davranış biçimine oranla göreli değerini ölçerler ve yeninin tamamen ya da kısmen karşısında olmaya karar verirler.

Örneğin Afganistan'da, ıslah edilmiş mısır buğdayı tohumu tarıma sokulmuş. Geliştirilmiş teknikler kullanılarak verimli bir ürün elde edilmiş. Halk bunun yararını gördüğü halde yine de yeni tohuma karşı direnmişlerdir. Neden olarak, bu yeni buğdaydan yapılan ekmeğin lezzetinin eskisinden fena olduğu ileri sürülmüştür.

Başka bir örnek, New Mexico'da İspanyol kökenli Amerikalı çiftçilerin yeni buğdayı (Melez mısır) kabullenmeleri sorunudur. Geleneksel buğdaydan üç kat daha fazla ürün veren bu yeni mısır tohumunu köylüler dört yıl ekmişler. Fakat sonradan köylü kadınlar bunu reddetmişler. Gerekçe olarak, yufka yaparken, hamurun kabarmadığı, ekmeğin renginin eskisine oranla farklı ve lezzetinin eskisinden kötü olduğu ileri sürülmüştür. Sonuç olarak, değerler sisteminde mısırın niteliği, niceliğe tercih edilmiştir. Burada ekonomik kazanç feda edilmiştir. Eski kültürel değerlere olan bağlılık bu sonucu doğurmuştur.

Bir başka örnek: Kuzey Hindistan köylerinde kadınlar, tezek yapmak için inek pisliğini bahçenin bir köşesine ya da evin yanında bir boşluğa yığarlar. Hindistan Toplum kalkınması programına katılan köy düzeyindeki işçiler köylülerin bunları köy dışında gübre çukurlarına koymalarını ikna etmeye çalıştılar. Bu durum daha sağlıklı olacaktı kuşkusuz. Böylece köy daha temiz olacak ve bu gübre niteliğindeki pislik daha etkin olarak korunmuş olacaktı. Bazı köylerde bu çukurlar kazılmış fakat kimse kullanmamıştır. Yüksek kasta mensup kadınlar her ne kadar bunları evlerinin yakınına bir yere yığmakla birlikte bunları köy dışına taşımak istememişlerdir. Çok az aile bu kurala uymuştu. Bunu erkekler de taşıyamazdı. Çünkü bu iş kadın işi olarak görülüyordu. Böylece geleneksel uygulama sürdürüldü.

Tuvalet Yapımı

Dünyanın farklı yörelerinde toplum kalkınması programlarında bilinen hijyenik nedenlerle tuvalet yapımı kırsal kesime öğretilmeye çalışılmıştır. Bunlar çeşitli nedenlerle engellenmiştir. Uganda'da insanlar, düşmanlarının bir kimsenin nereye tuvaletini yaptığını bilmemesi gerektiğine inandıkları için tuvaletleri kabullenmemişlerdir.

Hindistan'daki köylerde kadınlar evlerinin dışına çıkıp tarlalarda tuvalet yapmaya alışmışlardı. Bu durum onlara kadın arkadaşlarını görmek ve sohbet etmek fırsatı sağlıyordu.

2. Kültür Yapısı

a) Kültür Özelliklerinin Mantıksal Uyuşmazlığı

Tüm kültür ögeleri ya da kurumları kolayca birleşmiş olmayabilir. Bazıları arasında mantıksal uyum, bazılarında uyumsuzluk vardır. Mantıksal uyuşmazlık mevcut olduğu zaman, değişme güçlüklerle karşılaşır. Tek tanrılı ve çok tanrılı din arasındaki çelişki, bu durumu açıklayan iyi bir örnektir. Çok tanrılılığı uygulayan insanlar Hristiyan misyonerlerine karşı olumsuz değildirler. Çünkü çok tanrılığa alışmış olduklarından Hristiyanlığı da diğerlerinin yanısıra kabul ederler. Ancak bunlar Hristiyanlığın gereği tek tanrıya inanarak Hristiyan olmak istememektedirler. O zaman kültür kalıpları arasında mantıksal uyuşmazlık söz konusu olmaktadır.

Otokrasi ve demokrasi arasındaki çelişki de bir başka örnektir. Otokrasi, düşünce ayrılıklarına müsaade etmez. Oysaki demokraside düşünce ayrılıkları esastır. Bu iki kültür, mantıksal olarak uyumsuzluk gösterir ve uzlaştırılamazlar. Yâni demokrasi ile yönetilen bir topluma otokrasiye özgü bir davranışı yenilik olarak getirilmek istenildiğinde engellerle karşılaşılır.

b) Planlı Değişmenin Beklenilmeyen Sonuçları

Planlı değişmelerde belirli bir yeniliğin topluma kazandırılması için neler yapılması, ne gibi önlemler alınması gerektiği düşünülmüş olsa bile, bazen esas değişmenin neden olacağı ikinci, üçüncü derecedeki değişmelerin esas değişmeyi ne biçimde etkileyebileceği düşünülmemiş olabilir. İşte ikincil ve üçüncül değişmeler esas değişmeyi koşullandırır. Özellikle bu yan sonuçlar halk tarafından istenmeyen türden ise esas değişmeyi olumsuz olarak etkiler. Örneğin Eskimolar, balığı çiğ olarak yemekte idiler. "Pişirip yemek" olgusu, amaçlanan temel yenilik olarak getirilmek istenmiştir. Bu durum, beraberinde, "Çok zor koşullarla ateş yakma teknolojisi geliştirmek" gibi ikinci ve "pişen yemekte vitaminlerin azalması" gibi üçüncü derecede değişmeleri gerektirmiştir. Bu yan değişmelerin başarılı oluş dereceleri, esas olarak amaçlanan "pişirip yemek" değişmesini koşullandırmıştır.

3. Hareket Kalıpları ve Vücudun Alışkın Olduğu Durumlar

Konuşma, yürüme, oturma vs. gibi vücudumuzun çocukluktan beri alışkın olduğu bazı hareket kalıpları vardır. İçinde yaşadığımız kültür, uyuma, oturma, ayakta durma ve dinlenme gibi bazı hareket kalıplarımızı tayin eder. İşte bu alışkın olduğumuz kalıpların dışına çıkmamızı gerektirecek özelliğe sahip bir değişme önerildiğinde engelle karşılaşırız.

Örneğin Türkler çömelerek tuvaletlerini yaparlar. Batılılar, klozetin üstüne oturarak yaparlar. Almanya'daki Türk işçileri, alışkın oldukları biçimde tuvaletlerini yapamadıkları alafranga tuvaletlere alışamamışlardır. Bu nedenle Almanlar Türk tarzı tuvaletler de inşa etmişlerdir.

Bunun gibi bazı kültürlerde çömelerek yemek yapan kadınlara ayakta yemek yapmalarını gerektiren sobalar getirildiğinde bu yeni sobaların kabullenilmediği kaydedilmiştir.

4. Boş inanlar

Gerçeklere dayalı olmayan ve eleştirilmeden kabullenilmiş boş inanlar da değişmeleri engellerler. Örneğin 1962 de Zambia'da beslenme eğitimi çabalarının engellendiği görülmüştür. Çünkü birçok kadınların yumurta yemedikleri görülmüştür. Oradaki yaygın inanca göre yumurtanın kadınları kısırlaştırdığı, çocukları kelleştirdiği, kadınları çapkınlaştırdığı biçiminde idi.

Filipinlerde aynı yemekte piliç ve bal kabağı yiyenlerin cüzzam olacağına inanılmaktadır.

Hindistan'da gebelik ve çocuklukla ilgili birçok boş inanlar değişmeyi engellemiştir. Kadına gebeliğinin son dönemlerinde süt verilmez. Çünkü sütün kolay doğum olsun diye fetüsü genişleteceğine ve annenin döl yatağı borusunda şişme ve iltihap yaptığına inanılır. Doğumdan sonra çocuğa uzun bir süre su verilmez. Çünkü suyun soğukluk niteliğinin çocuğun sıcaklık dengesini bozacağına inanılır.

23. BÖLÜM

KÜLTÜREL DEĞİŞME

Herhangi bir toplumun sahip olduğu kültür tipinin başka bir tipe dönüşmesi sürecidir.

Kültür, dinamik olduğu için, sürekli bir farklılaşım içerisindedir.

Kültür değişmeleri üçe ayrılabilir:

a) Serbest kültür değişmeleri- Bir toplumsal grup ya da toplum, yabancı bir kültüre sahip başka bir grup ya da toplumla ilişki kurduğunda hiçbir içsel ve dışsal baskı olmaksızın kültürün ya da bazı ögelerinin değişmesiyle oluşan değişmelerdir. Köylerdeki taşıt ve ulaşım araçlarındaki değişmeler bir örnektir. Kağnı yerine at arabasının kullanılması gibi.

b) Zorlanmış kültür değişmesi- Aynı kültürlere sahip iki toplumun ya da grubun birinin, kendi kültürünü ya da bazı kültür ögelerini kabul etmesi için baskı yapması ve zorla kabul ettirmeye çalıştığında sonuçta oluşan değişmelerdir. (Ülkemizdeki Cumhuriyet dönemindeki devrimler).

c) Güdümlü ya da planlı kültür değişmeleri, teknolojik kalkınma programları bu tür değişmeleri kapsarlar. Amaçlanan düzeye erişmek için belirli zaman sürelerinde yapılacak ve önerilecek değişmeler planlanır. Verimli bir yöntemdir.

Kültür Değişmesi Aşamaları

Bu aşamalar pek çok kültür değişmesi olgusunun incelenmesi sonucu elde edilmişlerdir. Böylece ortak yanlar belirlenerek aşamalar ortaya çıkmıştır. Antropolog George P. Murdock'a göre bu aşamalar şunlardır:[1]

a) Yenilik
b) Seçici Ayıklama
c) Toplumsal Kabullenme
d) Bütünleşme

a) Yenilik- Herhangi bir alanda yeniliğin getirilmesi ile başlar. Yenilik, topluma çeşitli yollardan girebilir. Bunların başlıcaları aşağıda belirtilmiştir.

[1] Murdock, G. Peter: "How Culture Change", Sıocial Change, s.86-94.

i) **Buluş**- Daha önce var olmayan bir şeyin toplumda ilk kez var edilişi.

ii) **Yayılma (Difizyon)**- Kültür ögelerinin coğrafya bakımından yer değiştirerek bir toplumdan başka bir topluma geçmesi sürecidir.

Patates, domates, tütün, ilk olarak Amerika Kızılderililerinde, çay, Çinliler tarafından ıslah edilip üretilmiştir. Koyunlar ilk kez yakın doğuda evcilleştirildi ve yünleri ilk olarak orada eğrilip dokunarak kumaş durumuna getirildi. Keçe, Asya'nın göçebe kesimlerinde yapıldı.

Yeni öge, her toplumda aynı biçimde kabul görmez. Bazen o kültür ögesi değişikliğe uğrar, ya da hemen kabul görmez, ya da aynen kabul görür.

b) **Seçici Ayıklama**- Topluma gelen yeni öge, aynı işi gören mevcut kültür ögesi ile mücadeleye girer. Böylece bir yarışma başlar. Bir süre çarpışırlar. Eğer yeni öge topluma daha uygun gelirse kabul görür.

c) **Toplumsal Kabullenme**- Yeni öge baskın çıkarsa, eskisi zamanla işlevini yitirir, artık kullanılmaz. Yeni ögenin yayılmasıdır.

d) **Bütünleşme**- Yeni kültür ögesinin, toplumun diğer kültür ögeleriyle bütünleşmesidir. Toplumun kültür yapısına tümüyle uyum sağlayıp benimsenmesi sürecidir.

Günümüzde Medya da dolaylı yoldan kültür değişmelerine yol açmaktadır. Kültür değişmelerinde doğal olaylar, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, demografik etmenler ve göçler rol oynamaktadır.

Kültürel değişme sürecinin asıl gerekçesi, kültürü, değişen yaşam koşullarına uydurmaktır.

Şimdi bu aşamaları daha ayrıntılı olarak ele alalım:

A. Yenilik

Kültür değişmesinin, toplumun belirli bir kesiminde gerçekleşmesidir. Burada kültürün alışılmış, yerleşmiş kalıplarından farklı bir değişiklik söz konusudur. Bireyin toplumdan öğrenme etkinliği sonucu elde ettiği yeni alışkanlıkların bir oluşumundan ibarettir. Yenilikler çeşitli biçimlerde görülür. Örneğin, buluş, keşif, varyasyon (Değişiklik), sınama-deneme gibi. Bunlar daha çok toplumun iç kesiminden gelen yeniliklerdir. Toplumun dış kesiminden gelen yenilikler de olabilir ki yayılma, bunun bir örneğidir.[2]

[2] Woods, M.Clyyde: Culture Change, s.15.

Değişme Genel Modeli

Çevresel Değiştirme (Sosyal-Kültürel ve Fizik)	⟷	Yeni Yanıtlara Uygunluk ⟷ Yenileme (Innovation)	1. Çeşitlemeler 2. Keşif 3. Deneme 4. Buluş 5. Yayılma

Sosyo-kültürel ya da fiziksel çevrede bir değiştirme bireylerde yeni koşulara uyum sağlayacak ve yeni yanıtları kolaylaştıracaktır. Yenileşme, bu uyumların kaynağıdır ve uzun süreli değişiklik, keşif, buluş ve yayılma gibi biçimleri söz konusudur.

1. Çeşitlemeler

Uzun süreli değişiklik, mevcut düşünce ve davranış kalıplarındaki tedrici birikimlerde ufak ya da hafif çaptaki değişiklikler, yenilikler, zamanla ortaya çıkan yeni durumlardır.[3] Örneğin bilimsel bilginin tedrici artışı, toplumsal örgütlenmedeki karmaşıklığın gelişmesi, imalat maddelerinin oluşumundaki tedrici ilerleme, eklemeler yapılarak halk öykülerinin genişletilmesi, törenlerin çoğaltılması, eteklerin uzatılıp kısaltılması gibi. Her kültürde her zaman görülen yeniliklerdir. Bunlar tek tek ele alındığında önemli görülmeyebilir. Fakat zaman içerisindeki etkileri fazladır. Bu tür değişmeleri ifade için evrim kavramını kullanmak daha uygundur.

2. Keşif

Keşif, var olan bir şeyin yeniden bulunması, farkına varılmasıdır. Buluştan farkı, buluşun yepyeni, var olmayan bireyin yaratılmasına karşılık, onun, önceden varoluşu, fakat insanlar tarafından bilinmemesidir. Örneğin ateş, doğal vitaminler, biyolojik evrim ilkeleri, birer keşiftir.[4]

3. Deneme

Üçüncü tip bir yenilik, sınama, denemedir (Tentation). Mevcut kültür ögeleri işe yaramaz duruma gelmişse, bireyler yeni davranış biçimleri geliştirmeye ve bulmaya zorlanır. Önce, var olan biçimlerin çeşitli değişik görünümleri kabul edilir. Eğer bunlar işe yaramıyorsa o zaman rastlantısal biçimler görülmeye başlar. Bunların en yararlı olanı, yeni bir kültür ögesi olarak yerleşir. Özellikle bunalım dönemleri,

[3] Woods, M. Clyde: A.g.e., s.12.
[4] Woods, M. Clyde: A.g.e., s.12.

ekonomik buhranlar, doğal felaketler, yeni sınamalara denemelere yol açar. Herkes bu durumlara çözüm arar, araştırır ve dener. Kıtlık zamanında yeni yiyecekler denenerek normal gıda sistemine girilir. Rastlantısal buluşlar, genellikle sınama süreci ile sonuçlanır. Buradan deneme ve yanılma yoluyla öğrenme süreci söz konusudur. Ayrıca bilimsel deneyimler de denenmek için araştırmaya yöneltilir. Bunlar da birer deneyimdir.

4. Buluş

Daha önceden toplumda var olmayan bir şeyin, toplumda ilk kez yaratılmasıdır. Buluş, bilginin yeni bir uygulanma biçimidir. Buluşta, var olan kültür ögelerinden yeni bir bireşim (sentez) yapılması söz konusudur. Öğrenme mekanizmasıyla ortaya çıkar. Eski geleneklerin yeni bir bireşimidir. Buluşlar sadece kültürün teknik alanındaki maddî ögelerde değil, manevî alanda da söz konusudur. Herhangi bir kültürel yenilik için gerekli ögeler o kültürde yoksa, buluş gerçekleşemez. Buluş, kültürün var olan özüne bağlıdır. Örneğin bilgisayarın gelişmesi belli bir teknolojik düzey sonucunda gerçekleşmiştir. İstatistik, matematik, fizik, kimya ve teknolojik sistem gibi belirli ögeler, ön bilgiler sonucu bilgisayardan yararlanılır. Murdock'a göre uçağın bulunuşu, bir planörün kanatları, motör yakıtı ve gemi pervanesinin alınması gibi ögelerin bir bireşiminden oluşur. Oysa ilkel bir toplumda böyle bir buluş gerçekleşemez. Çünkü gerekli ön bilgiler yoktur. Otomobil, ok ve yay, dinsel ideolojiler birer buluştur.

5. Yayılma (Difüzyon)- Kültür İktibası

Yayılma, kültür ögelerinin ya da kültür karmaşalarının coğrafya bakımından yer değiştirerek bir toplumdan başka bir topluma geçmesi sürecidir. Başka bir deyimle, taklit olarak bilinen, öğrenme sürecinin özel bir durumudur.[5]

Yayılma durumunda, bir kimse, yeniliği o topluma sokan kişidir. Yoksa yeniliğin bizzat bulucusu değildir. Yenilik, başka bir toplumun malıdır. Yeniliği getiren kişi, onu bulunduğu topluma ilk kez uygulayandır. Antropolog Linton'a göre bir toplumdaki kişilerin ancak % 10'u yenilikleri kendileri yaratmıştır.

Kültür alışverişleri, genellikle her toplumda söz konusudur. Tamamen soyutlanmış toplumlarda böyle bir süreç görülmez. Ancak çok yavaş bir değişme böyle soyutlanmış toplumlarda görülebilir.

[5] Örnek, S. Veyis: Etnoloji Sözlüğü, s. 65.

İlişkinin her zaman yüzyüze olması gerekmez. Basın, Radyo, TV gibi kitle iletişim araçları ile de kültürel alışverişler gerçekleşebilir. Fakat, genellikle kültürel alışverişler, önce, birbirine çok yakın olan kültürler arasında gerçekleşir. Buradan ilişkileri daha az olan toplumlara yayılır.

Ayrıca, kültürleri arasında ortak özellikleri olan ülkeler de kültür alışverişini daha sık ve çabuk yapabilirler. Örneğin Anglosakson kültüründe İngiliz ve Amerikalıların arasındaki ilişkiler gibi.

Başka kültürden ödünç alınanların aynen alınması da gerekmez. Yâni alınan şey, tüm olarak özgün biçimi ile alınmayabilir. Örneğin Amerika Ova Yerlileri, İspanyollardan atı aldıkları zaman nal takmayı öğrenmediler. Yayılma ya da difüzyon, yüksek kültürlerin ve uygarlıkların bir ana kaynaktan göçler ve yayılmalar sonucu oluştuğunu ileri süren bir görüştür.[6] Bu görüşün temsilcileri Antropolog G. Elliot Smith (1871-1937), William J. Perry ve W.H.l Rivers'dir. Simith, eski Mısır kültürünü incelemiş ve Mısır'ın diğer halkları ve kültürleri etkilediğini ileri sürmüştür. Smith'e göre ana kaynak Mısır'dır ve tüm yüksek kültür ve uygarlıklar oradan çıkmıştır. Böylece, göçler, kültür tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Smith, Mısırlıların altın, inci ve başka malların ticareti yoluyla keşiflerini Asya'ya ve Amerika'ya taşıdıklarını belirtmektedir.[7] Böylece, keşifler ve gelişmeler, belli merkezlerden çevreye ve dünyaya doğru yayılıyordu. Yâni, çeşitli toplumlardaki keşifler, buluşlar ve kültürel gelişmeler birbirinden bağımsız ya da birbirine paralel değildi. Paralel kültür evriminin, ender olduğunu kabul ederler. Kültür paralelleri kavramı, bölgesel olarak birbirlerinden çok uzakta bulunan kültürler arasındaki benzerlikleri ifade eder. Paralelciler, yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki kültür benzerliklerinin tarihsel bir beraberlikten doğduğunu ileri sürerler. Bunlar, kültürlerin birbirlerine bağlı olmaksızın geliştiklerini reddetmişlerdir.[8] Buluşlar, kültürel gelişmeler, belli bir yörede, tarihin belli bir döneminde ve belli bir toplumda bir kez yer almakta, oradan komşu toplumlara ve dünyaya yayılmakta idi.

Yayılmacı ekole göre yekpare taştan heykel ve yapılar, mumyalama, hiyeroglif yazısı, tarım, çömlek yapımı, dokumacılık, pramit inşası Nil bölgesinden yayılmıştır. Bunlar birçok insanların buluşu olmadığı varsayımına dayanır.[9]

---

[6] Örnek, S. Veyis : A.g.e., s.65.
[7] Örnek, S. Veyis: "Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri, Görevleri"Antropoloji, sayı: 4, s.183.
[8] Örnek, S. Veyis: Etnoloji Sözlüğü, s.151.
[9] Örnek, S. Veyis: A.g.e., s.66.

Yayılma (Difüzyon) Örnekleri

Üzerinde uyuduğumuz yatak, Orta Doğu'da icat edilmiş, Kuzey Avrupa'da değişikliğe uğradıktan sonra Dünya'ya yayılmıştır. Yataklar üzerine serilen pamuklu çarşaflar Hindistan'dan: ketenler Orta Doğu'dan: ipek olanlar ise Çin'den gelmiştir. Pijamanın kökeni Hindistan,. Kimononunki Japonya'dır. Sabun, eski Galya'da keşfedilmiştir. Erkelerin sakal traşı olması geleneği, eski Sümer'den kalma bir töredir. İskemle Kuzey Akdeniz'den yayılmıştır. Ceket ve pantolonlu erkek modası, eski avcı ve göçebe kültürlerinden: kadınların giydiği entari ve sari tipi elbise modası ise, Mısır, Mezopotamya ya da İndus Uygarlıklarından kalmalıdır. Gravat, XVII. Yüzyıl'da Hırvat'ların boyunlarına taktıkları bir eşarbın adıdır. Eşya ve isim, Fransızca'da Hırvat anlamındaki sözcükten gelir. Sümer usulü sakal traşı olurken, kullandığımız aynanın beşiği Mısır'dır. Yağmurlu havalarda kullandığımız şemsiye, Güney Doğulu Asyalıların güneşten korunmak için buldukları bir araçtır. Günlük gazetemiz: Çin'lilerin icat ettiği kağıt üzerine, Germen buluşu olan bir yöntemle (Matbaa'da) basılır. Gazeteciye verdiğimiz madenî paranın anavatanı Lidya'dır. Porselen tabak Çin'den: kaşık Roma'dan;çatal Ortaçağ İtalyası'ndan, bıçağın paslanma ve sağlam demiri (Çelik) Hindistan'dan gelmedir. Kahve bitkisi önce Habeşistan'da yetiştirilmiş, ilk şeker Hindistan'da saflaştırılmıştır. Buğday ve arpa Orta Doğu'da, mısır Orta Amerika'da, Çeltik Orta Çin'de evcilleştirilmiştir. İçtiğimiz tütünün, sigara şekli Meksika'dan: Pipo Virginia'dan: püro ise Antil Adaları'ndan yayılmıştır. Dua ve şükranlarımızda, çoğunlukla yabancı bir dilde, yabancı kültürden bir peygamberin yardımını ve aracılığını dileriz.

Özetle difüzyon, bir kültürün öge ve özelliklerinin başka bir kültüre yayılmasıdır. Çağdaş karmaşık toplumlarda bilinen kültürün %90'ı yayılma sonucu oluşmuştur.

Yayılma süreci ilkel toplumları bile etkilemiştir. Kroeber, Pipo içiminin Eskimolara yayılma yoluyla geçtiğini belirtiyor.

Zayıf ve eleştirilen yönleri, diğer kültür bölgelerinde ortaya çıkan ve kolaylıkla Mısır'dan yayılmadıkları gösterilebilecek olan diğer kültür örnekleri ve ayrıntılarıyla ilgilenmemeleridir.

Uygarlıkların evriminde ve yayılmasında Mısır'ın kuşkusuz önemli rolü var. Fakat ondan önceki ve sonraki uygarlık odakları ne olacaktı? Bu sorunun yanıtı verilmemiştir.[10]

[10] Güvenç, Bozkur: A.g.e., s.81.

Fritz Graebner ve Father W. Schmidt'in temsilciliğini yaptıkları Alman ve Avusturya **"Kültür Çemberi Okulu"**, yayılmacılara oranla daha çok benimsenmiştir. Yayılmacıların görüşü bir doğma olarak kabul edilmiştir. Bu düşünürler kültürel evrim ve yayılmacılığı birleştirmişlerdir. Mısır'cılık fikrini Paralel evrim olaylarını ileri sürürler. Onlar da insanların çok buluşçu olmadıklarına inanıyorlardı. Çok uzak mesafelerde kültür özellikleri yayılır. Büyük karmaşıklıklar içinde yayılırlar.[11] Amerikalı antropologlar da "kültür alanı" çalışmaları sırasında, keşif ve buluşların mutlaka tek merkezli ya da biricik olmadığını ileri sürmüşlerdir. Paralel ya da çok merkezli keşifler olmuştur. Ayrıca buluşlardan bazılarının Mısır'dan önce Orta Amerika'da yapıldığını gösteren kanıtlar da elde etmişlerdir.[12]

B. Seçici Ayıklama

Bir kültüre giren yenilik, toplumsal bakımdan kabullenmeden önce, eski kültür ögesi ile mücadeleye girer. Bu mücadele, kültürde bulunan eski öge iledir. Eski öge, yeni ögenin işlevlerini yerine getirmektedir. Yeni kültür ögesi çok üstün olsa da toplum, yıllardır alıştığı eski kültür ögesini bir anda bir kenara atamaz. Böylece yeni ve eski kültür ögeleri bir süre yarışırlar, çarpışırlar. Sonuçta yeni öge benimsenirse, önce bir grup, daha sonra da toplumun tümü tarafından kabul görür. Yâni yeni kültür ögesi, karşıtı olan eski ögeden daha verimli sonuçlar, yararlar sağlar ise süreklilik kazanır. Aksi durumda ortadan kaybolur. Buradaki mücadele, tıpkı organik evrimde görülen **"Doğal ayıklanma"** sürecine benzer.

Yeniliklerin Kabullenilmesinde Bazı İlkeler

Bu ilkeler her türlü yerleşme bölgelerinde söz konusu olmakla birlikte, daha çok kırsal kesim insanına yöneliktir.[13]

1. Yenilikler ne kadar az zihnî bir etkinliği gerektiriyorsa o kadar çok çabuk kabul edilme şansına sahiptirler. Bir yenilik, ne kadar çabuk ve zahmetsizce öğrenilirse, o kadar çabuk yapısal koşullara uyar.

2. Bir yeniliğin ne kadar fazla sınıf ve konumu yükseltici bir etkisi varsa, kabul edilme şansı da o kadar yüksek olur. Yüksek bir saygınlık yaratan mallara, örneğin traktöre, oranlı olarak daha az itiraz doğar.

---

[11] Barnouw, Victor: A.g.e., s.27.
[12] Güvenç, Bozkurt: A.g.e., s.82.
[13] Türkdoğan, Orhan: Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, s.354-355.

3. Maddesel yenilikler, zihinsel yeniliklere oranla daha kolay kabul edilir. Örneğin teknik araçlar, fabrikalar, damızlık hayvan, gübre ve tarım ilâçları maddî yeniliklerdir. Zihinsel yenilikler ise, siyasî yapıt biçimleri, eğitim sistemleri, dinler, ideolojilerdir.

4. Yeniliğin görülebilir oluşu, onun kabullenmesini kolaylaştırır. Özelikle Türk köylüsü, gördüğü şeylere inanır. Bir tarımsal yenilik, köylünün gözüyle görmesi sonucu daha çabuk kabullenilmektedir. Yeni bitki türleri, hayvan ıslahı gibi şeyler köylü tarafından denendikten sonra yararı gözle görüldüğü zaman kabullenilmesi kolaylaşmaktadır.

5. Bir yenilik eğer komşular, gruplar tarafından kabul edilirse, birey için de emin olarak görülür ve kolayca kabullenilir. Yâni bazı yeniliklerin kabulü için grupsal uygulama şarttır.

6.Yenilik, onu kabullenecek kişilerin geçmiş deneyimleri ile ve sahip oldukları değerlerle ilgili ise ve onlarla uygunluk gösteriyorsa kabullenme şansı artar. Çünkü eski deneyim ve düşünceler, yeni olanların kabullenmesini geniş ölçüde etkiler. Yani eski ögeleri korumak şartı ile bazı yenilikler kolay kabul edilir.

7. Yenilik, eğer bölünebilir ufalanabilir nitelikte ise daha çabuk kabullenilir. Örneğin sunî gübre ya da tohum türleri, daha öncekilerle karşılaştırılmak için denenir. İşte bunlar küçük ölçüde denemeye uygun olduğu için çabuk kabullenilirler. Bölünebilirlik, yeniliğin küçük bir ölçüde ya da sınırlı koşullar altında denenmesidir.

8. Ürün ve gider ilişkileri köylü yararına ne kadar uygun, genel giderler ne kadar az, zarar miktarı ne kadar aşağı düzeyde tahmin edilirse ve başarı durumu ne kadar önce tahmin edilirse tarımsal bir yenilik o kadar çabuk kabul edilir.

9. Yarar Sağlama- Toplum daha fazla yarar sağlayan kültür ögesini tercih eder. Bu durumda kültürel değişme daha çabuk olur.

10. Saygınlık Kazanma- Bireysel davranışların temel nedenlerinden birisi de saygınlık kazanmadır. Küçük birimlerde bir yeniliği ilk kez uygulayan kişi saygınlık kazanır. Örneğin bir köyde ilk kez TV sahibi olmak o kişiye saygınlık kazandırmıştır.

11. Yenilik İsteği- Toplumların kültürel yapıları, yenilik isteklerini de biçimlendirmektedir. A.B.D. gibi bazı toplumlarda yenilik, büyük bir tutkudur. Her alanda yeniliğe aşırı ilgi duyulması, bu gibi toplumların bireylerinin davranış

özellikleri arasındadır. İşte bu tür toplumlardaki yenilik isteğinin şiddeti, o topluma getirilen herhangi bir yeniliğin kabul görmesini olumlu olarak etkiler.

12. Kültürel Uyuşma- Getirilen yenilik, alıcı toplumun kültür yapısına uygun olursa, kabullenilmesi kolaylaşır. Uymazsa zor kabul edilir.

Yeniliği getiren kişinin toplumsal konumu (toplumdaki yeri) yüksekse, ya da yukarı sınıfların getirdiği yenilikler çok daha hızlı yayılır. Oysaki alt sınıflar tarafından getirilen yeniliklerin kabullenme şansları daha azdır.[14]

C. Toplumsal Kabullenme

Kültüre giren herhangi bir yeniliğin kültürün bir ögesi olabilmesi için, onun toplumsal bakımdan bir anlam taşıması gerekir ki bu da o ögenin topluma yayılması demektir. İşte bu duruma toplumsal kabullenme denir. Bu süreci, herhangi bir yeniliğin toplumsal yapıya uygulanması aşaması olarak değerlendirebiliriz. Önce küçük bir grup tarafından kabullenen yenilik, daha sonra aile, klan, köy, kent gibi daha büyük birimlere doğru yayılır. Bu süreçte değişmeyi benimseyen önderlerin rolü büyüktür. İsteyerek kabul etme söz konusudur.

Toplumsal kabullenme aşamasında etkin olan etmenleri yukarda sıralamıştık.

D. Bütünleşme

Toplumsal kabul gören yeni kültür ögesinin ya da karmaşasının, toplumun diğer kültür öge ve karmaşalarıyla bütünleşmesi aşamasıdır. Yani, yeni kültür ögesinin toplumun kültür yapısına tümüyle uyum sağlamasıdır. İşte bu yeni ögenin kültürün diğer ögeleriyle uyum sağlamasına "Bütünleşme" diyoruz. Hiçbir kültür tam bir kaynaşma içinde olmaz. Çünkü her kültürde çeşitli yollarla gerçekleşen yenilikler vardır ve bu yenilikler, kültürün mevcut ögeleri ile kaynaşma durumuna gelince yeni bir öge daha eklenir. Bazı antropologlar, hatalı olarak, her kültür ögesinin tam bir tamamlama ya da denge durumunda olduğunu sanmışlardır. Oysaki Murdock'a göre kültürde tam bir denge başarılamaz. Yeniliğin başka kültür ögelerini düzenlemesi zaman ister. Böylece, zamanla diğer yenilikler kaybolur ve yeni bütünleşme süreci başlar.

---

[14] Turhan, Mümtaz: Kültür ve Değişmeleri, s.47-50.

E. Kültürleşme (Acculturation)

Kültürleşme, iki ya da daha fazla sayıdaki farklı kültür grubunun sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel ögeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bireşimi (Sentezi) çıkması süreci olarak tanımlanabilir.[15]

Kültürleşme süreci için en az iki farklı kültür sistemi gerekmektedir. Fakat bu yeterli değildir. İki kültür sürekli ilişki ve etkileşim durumunda olmalıdır. Kültürleşmenin ikinci bir önşartı da yayılma (Difüzyon) dır. İki farklı kültürel sistem, doğrudan bir ilişki kurmadıkları halde, difüzyon yoluyla ve başka kültürler aracılığı ile birbirlerini etkileyebilirler. Kültürleşme, genel anlamıyla, başka bir kültürle ilişki ya da alışveriş sonucu ortaya çıkan bir tür kültür değişmesidir. Yabancı ülkelerde uzunca süreler kalan birey ve gruplarda gözlemlenen değişmeler,.kültürleşmedir.

Kültürleşme bir tür yayılmadır. İki bağımsız kültür sürekli ilişki durumuna geldikleri zaman birisi ya da diğeri egemen duruma gelir ve yeni bir bireşim doğar. Başka bir ifade ile, bir kültürün ya da kültür ögesinin başka bir kültüre girmesi sonucu, her ikisinin de değişmeye uğraması sürecidir. Bu sürecin en güzel örneği, İspanyolların Meksika'yı fethetmeleri sonucu ortaya çıkan durumdur. İspanyolların fethinden önce 16. yüzyıl başlarında Aztec üst sınıfı merkezî güney ve Meksika'ya egemendi. Birçok yerli gruplar bu egemenlikten memnun kalmadılar ve fetih zamanında İspanyolların tarafında oldular. Zamanla İspanyolların egemenliğini yerliler kabul ettiler. İspanyolca konuştular ve İspanyol yaşam biçimini benimsediler. 1950 yıllarında Meksika nüfusunun %90'ı bu durumda idi. Sadece %10'u yerli özellikler sürdürmekteydi.[16] Linton'a göre kültürleşmede bir zorunluluk ya da sevk ve yönetime tabilik vardır.[17] Bir başka deyiş ile kültürleşme, ya da kültürün özgün kültür kalıplarında, ya da her iki grubun özgün kültür kalıplarında sonradan ortaya çıkan değişmeleri içine alan bir kavramdır.

Etki derecesi yayılmadan daha fazladır. Antropolog Kroeber, kültürleşmeyi, iki kültür arasında fazlalaşmış benzerlik süreci olarak niteler.[18] İki kültür arasında bir birleşimin olduğu değişim sürecidir. Bu birleşme, az ya da çok sürekli ilişki sonucudur. Bu ilişki çeşitli biçimlerde olur. Kolonileşme, savaş, askerî fetih, meslek, göç, misyoner iş, ticaret, iş adamlarının ya da turistlerin seyahatleriyle olabilir. Ayrıca kitle iletişim araçları da dünyadaki kişileri birbirine bağlamaktadır.

---

[15] Güvenç, Bozkurt, A.g.e., s.135.
[16] Woods, M. Clyde: A.g.e., s.28-29.
[17] Turhan, Mümtaz: A.g.e., s.43.
[18] Lauer, H. Robert: A.g.e., s.203.

İlk kültürleşme araştırmaları özel bir çeşitteki ilişkiye dayanır. Kültürleşmenin, güçlü ve saygınlıklı kültürün zayıf ve geri kültür üzerindeki etkisi sonucu ortaya çıktığı ileri sürüldü. Örneğin A.B.D.'deki Koloni Dairesi, Afrikalıları uygarlaştırmaya çalıştı. Amerika Yerlileri ile ilgili Büro, Amerikan yerlilerini uygarlaştırmaya çalıştı. Bu durumda iki kültürün kaynaşması yanlış birşeydir. İki kültür bir bireşim meydana getirmemiştir. Zayıf olan, güçlü kültür durumuna gelmiştir. Bu durumda zayıf kültür ortadan kaybolmuştur.[19]

Kültürleşme, daha da karmaşık bir süreçtir. Herhangi bir kültürleşmede Redfield, Linton ve Herskovits'e göre iki kültürdeki ilişkinin tipine bakmak gerekir. Bu ilişkiye kaç kişi katılıyor? İlişki dostça mı, düşmanca mı? İki kültürün karmaşıklık derecesi nedir? İlişki nerede gerçekleşmektedir? gibi etmenleri gözönünde bulundurmak gerekir.[20]

İki kültür göreli olarak eşit olduğu zaman da kültürleşme gerçekleşebilir.16. ve 18. yüzyıllar arasındaki İspanyol-Araucanian kültürlerinde olduğu gibi.[21]

Kültürleşme, bireysel planda zorla yapılıyorsa trans-kültürasyon (Zorla kültürleme) adını alır.[22] Eğer bir toplumun diğerini yutması, eritmesi sonucunu doğuruyorsa özümseme (Asimilasyon) olarak adlandırılır. Osmanlı Devleti'nin Enderun okuluna aldığı Hristiyan çocuklarından vezirler, paşalar ve sadrazamlar yetiştirmesi başarılı bir trans-kültürasyon örneğidir. Buna karşılık Amerika'ya göç edip yerleşen Avrupalılar orada karşılaştıkları yerli kültürlerden birçoklarını özümsemişlerdir.

[19] Lauer, H. Robert : A.g.e., s.204.
[20] Lauer, H. Robert: A.g.e., s.204.
[21] Lauer, H. Robert: A.g.e., s.204.
[22] Güvenç, Bozkurt: A.g.e., s.136.

24. BÖLÜM

SAĞLIK ANTROPOLOJİSİ

I. SAĞLIK ANTROPOLOJİSİNİN KONUSU

Sağlığın korunması, hastalığa yakalanma ve bunlara ilişkin düzenlemelerle ilgili çalışmalar sağlık antropolojisi olarak bilinmektedir.

Alanı: A.B.D. 1975'de Tıbbî Antropoloji Derneği kuruldu. Yaptığı etkinliklerde sağlık antropolojisi alanı şöyle belirlendi:

Antropoloji ve epidemiyoloji, toplum hekimliği, tıbbî eğitim, pediatri, hasta bakımı, nüfus planlaması, geleneksel tıbbi sistem.

Richard Leiban, tıbbi antropolojinin başlıca dört alanı üzerinde durmaktadır.[1]

1. Ekoloji ve epidemiyoloji. (Epidemiyolojinin toplumsal ve kültürel yanı).
2. Etnik Tıp (Geleneksel ve modern tedavi, hastalıkların farklı tıbbi sistemlere göre sınıflandırılması, etnik tıbbın kültürel yanı.)
3. Toplumsal sistemlerin tıbbi yönü.
4. Tıp ve kültür değişmesi.

Rivers, ilkel ve modern tıp ayrımı üzerinde durmuştur.

Clements, ilkel toplumlarda hastalık nedeni sayılan kavramları 5 kategoride toplamıştır. Bunlar: Sihirbazlık, tabuyu bozma, bir ruhun girişi, bir nesnenin girişi, ruhun kaybı.

Bugün sağlık antropolojisinin yukarıda belirtilen konuları çerçevesinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır.

---

[1] Emiroğlu, Vedia : "Tıbbi Antropolojinin Gelişimi, Alanı ve Tıbbi Antropolojide Kuramsal Yaklaşımlar", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, Cilt 5, Sayı: 2-3, s. 175-191.

II. SAĞLIK VE HASTALIĞA İLİŞKİN TÜRK DAVRANIŞ KALIPLARI

Sağlık ve hastalık sistemleri kuşkusuz bir kültür sorunudur. Bu sistemlere ilişkin davranış kalıpları farklı kültürlere göre farklılık gösterir. Sağlık antropolojisinin konusu, sağlık ve hastalığa ilişkin değer, tutum ve davranışları farklı kültürler içerisinde karşılaştırmalı olarak ele almaktır.

Bu bölümde ülkemizdeki sağlık ve hastalık sistemine ilişkin bazı davranış kalıplarına yer vereceğiz. Ülkemiz, geçiş toplumu olarak modern ve geleneksel tıbbın etkisi altındadır. Modern tıp, ülkemizin her tarafına yayılmış bulunmaktadır. Buna rağmen sözünü edeceğimiz kalıpların çoğunun geleneksel tıp anlayışının özeliklerini koruduğunu belirtmemiz gerekir. şimdi bu konudaki örneklere geçelim. Açıklamalarımız, kişisel gözlemlerimize dayanmaktadır.

A. Doktorun Erkek Oluşu :

Modern tıp temsilcisi doktorun, karşısına hasta olarak çıkan kişi ister erkek, isterse kadın olsun farketmez. Fakat, geleneksel çevreden gelen hasta, kadın ise, doktorun erkek olması durumunda bir çekingenlik içine girer. Hatta yanlarında kocaları ile gelmişlerse muayene odasına kocaları ile birlikte girmektedirler. Namus değeri, hastalık sırasında da dikkate alınmaktadır. Bu tutum, kentli kadınlarda değişmiştir.

B. Mahrem Hastalıklar :

Her kültürde olduğu gibi, Türk kültüründe de mahrem sayılan hastalıklar mevcuttur. Bu tür hastalığa tutulanlar kadın olsun erkek olsun, doktora gelmekten çekinmektedirler. Zührevi hastalıklar, bu konuda başta gelmektedir. Cinsel organlara ilişkin hastalıklarda kadın olsun, erkek olsun, doktor karşısında çok çekingen, utangaç bir tutum içerisine girmektedirler. Bu konuda cinsel eğitim yetersizliği dikkati çekmektedir.

C. Otoriter Doktor Davranışları :

Doktorlarımızın hastalara karşı davranışlarında genellikle otoriter oldukları bir gerçektir. Hastanın beraberinde getirdiği yakınlarına karşı bu otoriterlik daha belirgindir. Çekingenlik, muayene sırasında doktorun dediklerini yeterince yapmama gibi hasta davranışları doktorları kızdırmaktadır. Doktor emir şeklinde uyarılarda bulunur. Naz yapan hastalar doktorları bu tür davranışlara itmekle birlikte, otoriter biçimindeki genel kişilik yapımızla da bu durum açıklanabilir. Hastaya yeterince

hastalığı hakkında bilgi vermemek, ilâçları hakkında ayrıntılı açıklama yapmamak, hastanın konuşmasına meydan vermemek gibi davranışlar doktorlarımızda yaygındır.

D. Hasta Ziyaretleri :

1) Hastahanede Ziyaret:

İslâmda hastaların ziyaret edilmesi gerektiği dinsel olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle hastahanelerimiz ziyaret günlerinde ve saatlerinde dolup taşarlar. Hele alt ve orta tabakaların bulunduğu yörelerdeki hastahanelerin ziyaret günleri ve saatleri ana baba günü gibidir. İtişe kalkışa girişler, koşarak koridorlara dalışlar bir an önce hastayı görmeye yöneliktir. Ziyaret saatlerinin bitişinde hastahane personelinin ziyaretçileri dışarı çıkarma çabalarında çektikleri güçlükleri hepimiz gözlemlemişizdir. Ayrıca ziyarete gidince çiçek, kolonya vs. gibi armağanlar götürmek yaygın bir davranış durumuna gelmiştir. Kültürümüzde hastayı ziyarete gitmek, mutlaka bir şey götürmeyi gerektirir.

Hastanın yanına varılınca da ziyaret oldukça uzun tutulmakta, hasta konuşturularak çok yordurulmaktadır. Hastalığının oluşumu ve seyri hakkında mutlaka hastanın kendisinden bilgi almak isteriz. Bazen de hastanın sahipleri ziyareti yasaklarlar. Kimse ile hastayı görüştürmezler. Aslında doktorun yasakladığı bu durumu, hastanın ailesi uygular. Fakat bu husus çevrede iyi karşılanmaz. Hastanın ailesi kibirlilikle suçlanır. Bu durum kırgınlıklara bile yol açar. Mutlaka hastadan ne olup bittiğini öğrenmek isteriz.

Hastahaneye ziyarete gidişlerde oraya çocuk götürmek de çok yaygın bir davranıştır. Aslında yasak olmasına rağmen, ziyaretçiler yine de bir yolunu bulup çocuğu kalabalık arasından kaçırmaya çalışırlar.

2) Evde Ziyaret:

Hasta evde ise onu ziyaret çok daha uzun sürer. Elinde süt, yoğurt, meyve vs. ile ve yanlarında çocuklarıyla birlikte hasta ziyaretlerine gelen komşular, yakınlar o akşamı hastanın evinde geçirirler. Yâni, hem hasta ziyaret edilmiş olur, hem de akşam oturmasına gidilmiş olur. Sohbet konusu genellikle hastalıktır. Herkes başından geçen ya da duyduğu olayları konuları anlatır.

Bu arada hastadan ayrıntılı açıklamalar istenir, gereksiz konuşmalar yapılır. Farkında olmayarak hastaya moral bozucu şeyler de anlatılır. Onu hayata bağlayacak iyi şeyler, güzel şeyler anlatılacağı yerde, yine de kendi başlarından geçen hastalıklar,

ameliyatlardan uzun uzun söz edilir. Bu tür davranış kalıpları daha çok alt sosyo-ekonomik kesimler içindir.

Üst kesimlerde hasta ziyaretleri çok kısa tutulur. Hastanın yorulmamasına dikkat edilir. Hatta onun hiç konuşturulmamasına çalışılır. Bakışlarla yüz ifadeleri ile hali hatırı sorulmaya çalışılır.

E. İlâç Kullanımı:

Kültürümüzdeki çok yaygın davranış kalıplarından birisi de, birisinin kendi ilâçlarını başkasına tavsiye etmesidir. Konuşmalar sırasında kendi hastalığını ve ilâçlarını bir dostuna anlatan hasta, karşısındakinin de aynı hastalığa sahip olduğunu öğrenince kendi ilâçlarını ona tavsiye eder. O kişi de doktora başvurmadan o ilâçları kullanır. Kendi hastalığının dostununkinden farklı olabileceğini düşünmeden ilâçları kullanır. Böylece herkes birbirine ilâç tavsiye eder.

İlâçların düzenli olarak kullanılmaması da bir başka yaygın davranıştır. İlâçlar sonuna kadar bitirilmez, böylece birçok ilâçlar evlerde birikir ve bunlar çoğu kez atılır.

F. Doktora Başvurma Zamanı:

Genellikle doktora başvurma zamanı, hastalığın en ilerlemiş olduğu zamandır. Hastalık oldukça ilerlemiştir. Bu durumda doktorun yapacağı pek birşey yoktur. Hasta bir süre hastahanede yatıp yaşamını yitirecektir. Ya da doktor tekrar hastayı evine gönderir, hastalığın ilerlemiş olduğunu, yapacak birşey olmadığını söyler. İşte bu nedenle hastahaneler konusunda halkta olumsuz değer yargıları gelişir. Çünkü, oralar insanların iyileşmek için gittikleri yerler değil, insanları ölüme götüren kurumlar olarak görülürler. Oysa çağdaş bir insan en ufak bir hastalık belirtisinde ya da sağlam iken doktora başvurur. Check up denilen yöntem, bir insanın sağlamken doktora başvurup kendini kontrol ettirmesidir. Eğer bazı organlarında herhangi bir düzensizlik varsa onun önlemini alır. Böylece önceden hastalıktan kurtulur. Oysaki böyle bir alışkanlık bizim kültürde henüz yerleşmemiştir. Kuşkusuz doktora çok sık gitmenin ekonomik yetersizlik nedeniyle olduğu gibi, dağınık yerleşme nedeniyle de günlerce kent merkezlerine gelip gitme zorluğu, işlerin sürüncemede kalma durumu göz önüne alınmaktadır.

Bir başka neden de, herhangi hastalık belirtisinde, **"Birşey yok canım geçer"** denmesidir. Herkes birşey söyleyerek, şundan biraz sür, bunu kullan diyerek hastalık

önemsenmez. Bu durumda hasta, önemli bir hastalıktan kuşku duymaz. Oysaki en ufak bir belirtinin, önemli sonuçlar doğurabileceğini düşünemeyiz.

G. Reçete:

Doktorun hastaya yazdığı reçetede ne kadar çok ilâç varsa, o doktorun iyi olduğuna hükmedilir. Bir iki ilâç yazmışsa hastayı baştan savdığına inanılır. Doğu Anadolu'da reçeteye iğne yazmayan doktor da iyi doktor sayılmaz.

H. Sağlık Konusunda Umursamazlık:

Genel davranışlardan birisi de, sağlığa yeterince dikkat etmemektir. Örneğin herhangi bir hastalığa yakalanmamak için önlem almak düşüncesi yetersizdir. Ev içinde hane halkından birisinin hastalanması durumunda, hastalığın diğer kişilere geçmemesi için önlem almaya gidilmez. Hasta kişi, çocuğunu, yeğenini sevmesi durumunda hane halkından birisinin hastalığın çocuklara geçebileceği konusundaki müdahalesi hastayı incitir ve gücendirir. Yemek kaplarının, bardağının ayrılması durumunda yine hasta incinir. Sanki tehlikeli bir hastalıkmış gibi benden sakınıyorsunuz diye sitem eder.

Aynı umursamazlık, çevre ve ev dışı yaşam bakımından da söz konusudur. Çevre temizliğine dikkat etmemek, salgın hastalıklara, yiyeceklerin temiz olmayışına, hava kirliliğine karşı umursamazlık gibi durumlar en büyük kentlerimizde bile yaygındır.

SONUÇ

Yukarda açıkladığımız bütün bu davranışlar, modern tıbbın kabulü ve yaygınlaşmasına geçiş aşamasında olan bir toplum oluşumumuzun göstergesidirler. Bu konularda etkili bir sağlık eğitimi gereksinimi içerisinde olduğumuz açıktır. Örgün ve yaygın eğitimde konuya gereken önemi vermeliyiz. Sağlık-hastalık sistemlerine ilişkin modern davranışların ancak eğitim yoluyla kazanılacağı bir gerçektir.

25. BÖLÜM

UYGULAMALI ANTROPOLOJİ

Antropoloji, kuramsal yönleri olduğu kadar, aynı zamanda uygulamalı bir bilimdir.

Antropolojinin ilk uygulaması, bağımlı halklar yöntemiyle ilgili idi. Antropoloji, geniş ölçüde, Fransız, İngiliz ve Hollanda sömürge yönetimleri, A.B.D. Kızılderili Servisinde ve Pasifikte Ülke Güvenliği Yönetiminde kullanıldı.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde antropolojinin uygulama alanının **"Sömürgelerin Yönetimi"** olduğu düşünülmekte idi. Antropologlar ilkel toplumları inceledikleri için yöneticilere yardımcı olabilirlerdi. Bu anlayışın uygulanması olarak İngiltere, Hollanda ve Belçikalılar, kendi yönetimleri altındaki sömürgelere antropologları danışman olarak gönderdiler.

2. Dünya Savaşı içinde kültürel antropoloji, askerî amaçlarla kullanıldı.[1] Amerikalılar, Japon kültürünü tanımak için R. Benedict'i görevlendirdiler ve bu hanım antropolog, Japon kültürü hakkında Krizantem ve Kılıç isimli kitabı yayınlandı.

Savaş sonrasında yükseköğretim programlarına antropoloji dersleri kondu. Böylece, tıp, mühendislik, hukuk, ekonomi ve eğitim fakültelerinde bu mesleklerde yetişecek olanlara, kendi dallarında kültürel bir formasyon verilmeye çalışıldı.

Uluslararası kuruluşlarda antropologlara yer verildi. Çeşitli ülkelerde araştırma enstitüleri kuruldu.

Bugün antropoloji, pek çok meslek dallarında politika oluşturulmasında yardımcı bir disiplin olabilir. Özellikle yönetim, planlama, politika, ekonomi, işletme, eğitim, hukuk, mühendislik, askerlik, ziraat gibi dallarda.

Son yıllarda antropologlar uygulama alanlarında yararlı olmaktadırlar. Bu uygulama alanları:

---

[1] Güvenç, Bozkurt: İnsan ve Kültür, 4. Basım, s.359.

* Sanayide işçi-işveren sürtüşmelerinden kaynaklanan durumların ortaya çıkarılması ve çözüme kavuşturulması,

* Azınlık grupları ve işletme uygulamalarında güvenceye ilişkin sorunlar,

* Daha iyi örgütlenmiş yeniden düzenleme projeleri,

* Tıbbî ev halk sağlığı programlarının çeşitli yönlerinin araştırılmasına yardım için geniş ölçüde görevlendirildiler.

* Sanayileşmiş ülkelerin çoğunda bulunan geniş köylü ya da aşiret yapılı **"Tribal population"** toplulukların yeni koşullara kolay ve hızla uyumlarında antropologlar önemli rol oynarlar.

Toplumsal ve politik sistemler, kitle psikolojisi, ırkçılık problemleri, suçluluk nedenleri, sanayide işçi ve işveren ilişkileri üzerinde çalışmalar yapılmakta ve bu alanlarda antropologlar istihdam edilmektedir.

Uygulamalı antropoloji giderek yaygınlaşıyor.

Son yarım yüzyılda Pakistan, Hindistan ve Latin Amerika'daki kalkınan ülkelerin kırsal kesimlerinde araştırmalar yapan antropologlar bu yörelerin bilinmeyen kültürel yapısını ortaya çıkarmaktadırlar. Bu bilgiler teknolojik yardım programlarında kullanılmaktadır.[2] Antropolog Foster, değişmeyi planlarla yönlendirmede, alıcı toplulukların kültür kalıpları, yenilik getiren uzmanların değer ve güdülenmeleri, projenin uygulandığı ortamın toplumsal dinamikleri anlaşıldığı ve kullanıldığı ölçüde teknolojik gelişme programlarının çok daha kolay yürütüldüğüne ve başarı sağlandığına değinmiştir.[3]

Meksika, Hindistan, Mısır, gelişmelerinde uygulamalı antropolojiye geniş ölçüde yer veren ülkeler arasında sayılır.

---

[2] Emiroğlu, Vedia: "Sosyal Antropolojinin Meslekî Uygulamalarda Yeri ve Önemi" H.Ü., Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Derg., Cilt 1, sayı 1.

[3] Emiroğlu, Vedia: A.g. yazı.

Antropoloji, son yıllarda dilbilim, yabancı dillerin öğrenimlerinin iyileştirilmesi konusundaki uygulamaya yönelik amaca hizmet etmiştir.

Ülkemizde kültürel antropolojinin uygulama alanları çok sınırlı kalmıştır. Prof. Hart'ın İstanbul Zeytinburnu Gecekondu araştırmaları ve daha sonra N. Saran'ın aynı yöredeki çalışmaları uygulamalı antropolojinin en belirgin alanları olmuştur. N. Saran'ın İstanbul'da suçlu çocuklar ile ilgili araştırması, N. Erdentuğ'un köy araştırmaları ve sosyal hizmetlerle ilgili araştırmaları, Yasa'nın Türkdoğan'ın köy monografileri, Tezcan'ın bazı spesifik alan araştırmaları (Yârenlik, Kan Dâvâsı, Başlık Parası gibi) başlıca uygulamalı çalışmalardır. Bazı halkbilimsel nitelikteki çalışmalar da belirtilebilir. Son yıllarda GAP yöresinde yapılan bazı köy çalışmaları da uygulamalı niteliktedir. Bunlara rağmen uygulamalı antropoloji, gerek sayı, gerekse personel yönünden yetersiz kalmış ve işlevsel olamamıştır. Bunun nedeni de ülkemizde bu alanın henüz bir meslek olarak tanınmamış olmasıdır.

Son zamanlarda toplumsal hizmet alanında da antropolojik çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin suçluluk, uyuşturucu madde alışkanlığı, alkolizm, toplumsal güvenlik kurumları, gecekondu sorunu ve yaşlılık, antropolojik yöntem ve tekniklerle araştırılmaktadır.

SONUÇ

Antropolojinin bugünkü durumuna ilişkin iki hususa değinmek gerekir.

1. Kurama ilişkin sorunlar
2. Uygulamaya ilişkin sorunlar

1. Her ikisinde de sorunlar ideolojik niteliklidir. Kuramsal açıdan disiplin bir iç tutarlılığa ulaşmamıştır. Henüz tek bir kavramlar bütünü oluşturamamıştır. Bir kültür bilimi, ancak, antropologlar etnosantrizmden arındıkları, kuramsal açıdan anlamlı, evrensel ve nesnel kavramlar üretebildikleri zaman varolacaktır.

Ayrıca, çağdaş disiplinde alan araştırmasına önem verilmesi nedeniyle, çözümlenmek, karşılaştırılmak, sınıflandırılmak ve yorumlanmak üzere bekleyen muazzam bir veriler yığınına yol açmıştır. Bu kez, verilerin sistemleştirilmesi ve genelleştirilmesi güçleşmiştir.

Uygulamalı araştırmalara verilen önemin bir başka sakıncası da, genç kültürel antropologlar kuşağını genel ve kuramsal yaklaşımdan uzaklaştırmış olmasıdır.

2. Uygulama açısından ilkel ya da geleneksel kültürler giderek yok olmaktadır. Burada, ideolojik bir sorun da vardır. O da, antropolojik araştırma konusu olan toplumların, bunu bir aşağılanma göstergesi olarak değerlendirmeleridir. Örneğin Afrikalı aydınlar, ilgi alanı toplumların ilkelliği olan bir bilim dalına karşı tepki göstermişlerdir. Antropolog açısından da ideolojik sorun var. Geleneğin önemini uygulandığında, gerici olarak nitelenebilir. Ayrıca, yaptığı araştırmaların sonuçları, sömürgeci devletler tarafından, kendisinin onaylamadığı politikaların uygulanmasında kullanılabilir.

Bugünkü postmodern toplum anlayışı, yerel kültürlere büyük bir önem vermektedir. Bu nedenle kültürel antropolojinin gelecekteki önemi daha da artacaktır.

Antropolojinin gelecekteki önemini arttıracak bir başka etmen de göç hareketinin hızla yayılmasıdır. Gerek iç, gerekse dış göçler nedeniyle kültürel değişme süreçleri çeşitli ortamlarda ortaya çıkmakta ve sorunlar doğurmaktadır. İşte bu konularla kültürel antropoloji kuşkusuz daha yoğun olarak ilgilenecektir ve çözümler getirecektir. Ayrıca geleneksel kültürlerin dışında kent kültürünü de ele alan kültürel antropoloji, gelecek açısından çok verimli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Acıpayamlı,Orhan :"Türkiye'de Yağmur Duası", Ankara, 1964. A.Ü.D.T.C.F. Derg., Cilt : 21. Sayı : 1-2, Ankara, 1963.

Acıpayamlı,Orhan :"Türkiye'de Yağmur Duası", Ankara, 1964. A.Ü.D.T.C.F. Derg., Cilt : 22. Sayı : 3-4, Ankara, 1964.

Acıpayamlı,Orhan :"Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları" I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri 4. Cilt, Ankara. 1976, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., No. 21.

Acıpayamlı,Orhan :"Türkiye Yağmur Duasında Taş ve Kuru Kafa Motifleri", Antropoloji, Sayı 8, Ankara, 1978, A.Ü.D.T.C.F.Yay.

Akkayan,Taylan-Aydın, Mehmet :Söğüt, İstanbul, 1983.

Altuntek, Serpil :Van Yöresinde Akraba Evliliği: Ankara, 1993, Kültür Bak. Yay. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Gnl. Müd Yay., No: 190.

Augé, Marc :Çağdaş Dünyaların Antropolojisi (Çev. Hülya Tufan), İstanbul, 1995 Kesit Yay.

Ana Britannica 2, :2, Antropoloji Maddesi.

Balaman, Ali Rıza :Gelenekler-Töre ve Törenler, İzmir, 1983, BetimYay.

Balaman, Ali Rıza :Evlilik, Akrabalık Türleri, İzmir, 1982.

Barnouw, Victor :An Introduction to Antropology, Vol. Two, Ethnology U.S.A. 1975. The Dorsey Press.:

Basham, Richard :Urban Antropology, U.S.A. 1978, Mayfield Pub. Comp.

Berkes, Niyazi :Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, Ank. 1942, A.Ü.D.T.C.F. Yay.

Beals, R.L., Hoijer, H., Beals, A.R. :An Introduction to Antropology (Fifth Ed.), U.S.A. 1977. Macmillan Publishing Co.

Beals,R.L., Hoijer, H., Beals, A.R. :"Andropolojinin Konusu ve Alanı" (Çev: G.Erginer.) D.T.C.F.Derg., Cilt : 35, No: 2, Ankara 1991.

Bohannan, J.P.- Glazer, M. :High Points in Antropology, U.S.A. 1973.:

Camerer, Colin :"Gifts as Economic Signals and Social Symbols" American Journal of Sociology, Vol. 94, 1988.

Clastres, Pierre :Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu (Siyasal Antropoloji Araştırmaları) (Çev. Alev Türker-Mehmet Sert) İstanbul, 1992. Ayrıntı Yay. No: 48.

Clastres, Pierre :Devlete Karşı Toplum. (Çev. Mehmet Sert-Nedim Demirtaş) İstanbul, 1991. Ayrıntı Yay. No: 23.

Divitçioğlu, Sencer : Kök Türkler, İstanbul, 1987, Ada Yay.

Elmacı, Nuran :"Diyarbakır Yöresinde Çok Eşli Evliliğin Nedenleri",I. Aile Şûrası Bildirileri, Ank. 1990. Aile Araşt.Kurumu Yay.

Emiroğlu, Vedia: : "Sosyal Antropolojinin Meslekî Uygulamalarda Yeri ve Önemi", H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Derg. Cilt 1, Sayı 1, Ankara 1983.

Emiroğlu, Vedia :"Tıbbî Antropolojinin Gelişimi, Alanı ve Tıbbî Antropolojide Kuramsal Yaklaşımlar"H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Derg., Cilt 5, sayı 2-3, Eylül 1987, Ankara.

Emiroğlu, Vedia :Çekirdeksiz Köy de Yaşlılar, Antropoloji, No: .12 Ankara, 1985. A.Ü.D.T.C.F. Yay.

Erdentuğ, Aygen :"Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri"Antropolojisi sayı 12

Erdentuğ, Aygen "Kültür Alanı Yaklaşımı", Beleten, C.L., Sayı 196, Ankara 1986.

Erdentuğ, Aygen :"Suç Kavramının Kültür Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi", Antropoloji, Sayı II, Ankara 1982. D.T.C.F.Yay.

Erdentuğ, Nermin :"Türkiye Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler. Ankara 1972. A.Ü. Eğitim Fak.Yay. No: 29.

Erdentuğ, Nermin :"Kalkınma Antropolojisi", Belleten, cilt II, Sayı 201, Aralık 1987, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Erdentuğ, Nermin :Sosyal Organizasyon Ders Notları (Çoğaltma).

Erdentuğ, Nermin :Sosyal Antropoloji Ders Notları (Çoğaltma)

Eröz, Mehmet :Türkiye'de Alevilik, Bektaşilik, İstanbul 1977.

Eröz, Mehmet :Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, İstanbul 1983, Doğuş Yayınları.

Eröz, Mehmet :İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul 1982. 3.Baskı, Filiz Kitabevi Yay.

Flog, Fred : Bates, G.Daniel: Cultural Antropology (Sec.Ed.), U.S.A. 1980, Alfred A.Knopfene.

Foster, M. George :Traditional Societies(And. Ed.), Technological Change (sec.ed.), U.S.A. 1973.

Gökalp, Ziya :Makaleler V, Haz. Rıza Kardaş, Ank. 1981, Kültür Bak.Yay.

Gökalp, Ziya :Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1976, Kültür Bak.Yay

Gökalp, Ziya : Makaleler VII, Haz. Abdulhaluk Çay, Ank. 1982, Kültür Bak. Yay.

Gökalp, Ziya :Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler, Ankara 1975, Komal Yay. No: 5.

Gökyay, O. Şaik: :Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları

Gözaydın, Nevzat :Folklor Dünyasından, Ankara 1991. Yargı Yay. No: 19.

Güvenç, Bozkurt :İnsan ve Kültür, İstanbul, 1984, 4. Bası. Remzi Kitabevi.

Harris, Marvin :İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar (Çev. Fatih Gümüş) Ankara 1995, İmge Yayınları.

Heyd, Uriel :Türk Ulusculuğunun Temelleri (Çev. Kadir Günay) Ankara 1979, Kültür Bak. Yay. No: 339.

İlbars, Zafer :"Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler", A.Ü.D.T. C.F. Derg., Cilt 31, Sayı 1-2, Ankara 1987.

İlbars,Zafer :"Aile, Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma", Antropoloji 7, Ankara 1975, D.T.C.F. Yay.

Jacops and Stern :General Antropology U.S.A. 1968, Barnes & Noble, Inc.

Kadıoğlu, Nihal :Anadolu'nun Bazı Yörelerinde Dövme Âdeti ve Bu Âdetin Çağdaş Yaşamdaki Yeri" 1. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları, I. Ank. 1996. Kültür Bak. Yayını.

Keesing, M.R., Keesing, F.M. :New Perspectives in Cultural Antropology. U.S.A. 1971. Holt, Rinehart and Winston.

Kıray, Mübeccel :"İstihlâk Normları" Planlama, Cilt I, No:3, İlkbahar, 1962, DPT Dergisi

Köymen, Altay :Alp Arslan ve Zamanı, II. Ankara 1983

Kudat, Ayşe : Kirvelik, Ank. 1974.

Kuper, Adam :İlkel Toplumun İcadı-Bir İlüzyonun Dönüşümleri, (Çev. İsmail Türkmen) İstanbul 1995. İnsan Yayınları.

Lauer, H. Robert :Perspectives on Social Change-U:S.A. 1974, Sec. Print. Alleyn and Bacon, Inc

Lenski, G.-Lenski, J. :Human Societies: U.S.A. 1974. Mc Graw Hill.

Mair, Lucy :Anthropolog and Social Change, England 1971.

Mair, Lucy :An Introduction to Social Anthropology, Sec. Ed.England, 1972.

Murdock, G.Peter :Social Change, 1960.

Magnarella,J.Paul-Türkdoğan, Orhan :"The Development of Turkish Social Anthropology" Current Anthropolog,.Vol. 17, No: 2, June 1976.

Magneralla, Paul-Türkdoğan, O. :"Alternative Social Structures and Rituel Relations in Eastern Turkey", Atatürk Üni. İşletme Fak. Derg., cilt 1, Sayı 1.

Magneralla, J.Paul :The Peasant Venture, U.S.A. 1979, Schenkman Pub. Co., Inc.

Nande, Serena :Cultural Antropology, U.S.A. 1980.

Nash, J. Robert :"The Convergence of Anthropology and Education" in Education and Cultural Process Ed George Spindlar, U.S.A. 1974.

Ottaway, AKC :Education and Society, London, 1962.

Örnek, Sedat Veyis :Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara 1966, A.Ü.D.T.C.F. Yay. Sayı: 174.

Örnek, Sedat Veyis :Etnoloji Sözlüğü, Ankara, 1971, A.Ü.D.T.C.F. Yay. no: 200.

Örnek, Sedat Veyis :İlkellerde din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul,1974, Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi: 26.

Örnek, Sedat Veyis :Türk Halk Bilimi. Ankara 1977, İş Bankası Kültür Yay. No: 180.

Örnek, Sedat Veyis :"Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri, Görevleri", Antropoloji, Sayı 4. Ankara 1969, A.Ü.D.T.C.F.Yay.

Öztelli, Cahit: :"Anadolu'da Şamanlığın İzleri", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, 1974.

Paksoy, Nadir :Dövme ... Cumhuriyet, 3 Ocak 1988.

Plog, Fred, - Bates, Daniel :Cultural Antropology - Sec.Ed, U.S.A. 1980, Alfred A. Knop, Inc.

Saran, Nephan :"Antropoloji ve Kolları" Sosyal Antropoloji ve Etno loji Bölümü Derg., I. İst. 1971. İst.Üni.Ed.Fak.Yay.

Saran, Nephan :Antropoloji, İstanbul 1993, İnkilâp Kitabevi

Sayın, Önal :Aile Sosyolojisi, İzmir 1990. Ege Üni.Ed. Fak. Yay.No:57

Spradley, P.J., Mc Curdy, D.W.: Anthropology :The Cultural Perspective. U.S.A. 1975, John Wiley & Sons.

Spindler, G. :Education and Cultural Process, U.S.A. 1974.

Spindler, G. :Education and Culture, Anthropological Approaches U.S.A.1963.

Tansuğ, Sabiha :"Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili", 2. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 5. Cilt, Ankara 1983. Kültür ve Turizm Bak. Yay.

Taylor, X. William :Basic Facts of Anthropology, 1964. Collier Books.

Tezcan, Mahmut: :Eğitim Sosyolojisi, Ankara, 1996 (10. ve 11.Baskı)

Tezcan, Mahmut :"Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı ve Atatürk", Türk Dili, Sayı: 396, Ank. 1984.

Tezcan, Mahmut :Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi, Ankara 1994, Atilla Kitabevi.

Tezcan, Mahmut :Kan Dâvâları. Sosyal Antropolojik Yaklaşım. (2.Bası)Ankara 1981. A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No: 99.

Tezcan, Mahmut :Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği Ankara 1981.

Tezcan, Mahmut :Sosyolojiye Giriş, Ankara 1995.

Tezcan, Mahmut :Çankırı Yârân Sohbetleri. Ankara 1989. Kültür Bakanlığı Yayını.

Tezcan, Mahmut :Toplumsal ve Kültürel Değişme. (2. Bası) Ankara-1991. A.Ü. Eğitim Bil. Fak. Yay. No: 164.

Tezcan, Mahmut :Kültür ve Kişilik (Psikolojik Antropoloji) Ankara1993, A.Ü. Eğitim Bil. Fak. Yay. No: 173.

Tezcan, Mahmut :"Ahmed Yesevî'nin Türk Din Antropolojisindeki Yeri", Türk Dünyası, Sayı 4, Ankara 1993, Kültür Bakanlığı Yayını.

Tezcan, Mahmut :Türklerle İlgili Stereotipler.. Ank. 1974, A.Ü.Eğit. Fak. Yay. No: 44

Topuz, Hıfzı : Kara Afrika'da İletişim, İstanbul 1987, Yön Yay.

Turan, Şerafettin :Türk Kültür Tarihi, Ankara 1990, Bilgi Yay. Özel Dizi No: 24.

Turhan, Mümtaz :Kültür Değişmeleri. İstanbul 1959. İ.Ü. Ed. Fak.Yay. No: 479.

Türkdoğan, Orhan :"Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği" Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara 1966-1969.

Türkdoğan, Orhan :Yoksulluk Kültürü (Gecekonduların Toplumsal Yapısı) Erzurum 1974, Atatürk Üniv. Yay. No : 336.

Türkdoğan, Orhan :"Türkiye'de Sosyal Antropolojinin Gelişimi" 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji. İstanbul 1991. Bağlam Yay. No: 40.

Ulusoy, A. Celalettin :Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşi Yolu, Hacıbektaş, 1980.

Üçer, Mübgân :"Sivas'ta Yoklatma", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 4. Cilt, 1976, Kültür Bak. Yay.

Wells, Calvin :Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası. İkinci Basım (Çev. B. Güvenç), İstanbul 1984. 1. Baskı İstanbul 1971

Woods, M. Clyde :Culture Change, U.S.A. 1975.

Yasa, İbrahim :Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdarî Meseleler. Ankara 1962, TODAİE Yay.

Yasa, İbrahim :"Toplum Kalkınması ve Köylerimizde Yardımlaşma Gelenekleri", Ank. Üniv. Siyasal Bil. Fak. Derg. Cilt 17, Sayı:1, Ankara, Mart 1962

Yasa, İbrahim :."Taygeldi Ailesi" Ank. Üniv. Siy. Bil. Fak. Derg., Cilt 17, No: 2, Ankara 1963. I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara 1990. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Yavuzer, Haluk : Çocuk ve Suç. (2. Bası) İstanbul 1982, Altın Kitaplar.

Yavuzer,Haluk :Türk Aile Yapısı- Ankara 1989, DPT Yayını

MAHMUT TEZCAN: 1940 Ankara doğumlu olan yazar, Ankara Üniversitesi'nde toplumsal, siyasal ve eğitim bilimleri dallarında öğrenim görmüş ve 1988 yılında profesörlüğe yükseltilmiştir. Doktora sonrasında A.B.D. Kaliforniya Üniversitesi, UCLA'de, Londra Üniversitesi ve Avusturalya'da Sosyoloji ve Kültürel Antropoloji dallarında araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Halen Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Yazarın kültürel antropoloji alanında yayınlanmış pek çok inceleme ve makaleleri vardır. Kültürel antropoloji ile ilgili yayınlanmış kitapları ise şunlardır. Kan Davaları (1981); Kültür ve Kişilik (Psikolojik Antropoloji) (1993); Başlık Parası Geleneği (1981); Toplumsal ve Kültürel Değişme (1991); Çankırı Yârân Sohbetleri (1989); Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi (1997); Kültürel Antropoloji (1997).

KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ: Antropoloji bilimi, ülkemizde uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte özellikle onun "Kültürel Antropoloji" dalı, yeterince tanınmamış ve bilimsel yayınlara konu olmamıştır. Yazar, bu çalışmasında konunun kuramsal yönlerini kapsamlı bir biçimde ele almıştır. Kültürel antropolojiye giriş niteliğindeki bu eserde ilkel ve geleneksel kültürler ele alınmıştır. Ayrıca yazarın somut örneklerinde Türk kültürüne ağırlık vermesi dikkati çekicidir. Türk kültürünün zenginliği, bu tür çalışmalarla daha belirgin duruma gelmektedir. Böyle bir çalışma ile çağdaş bir kültürel antropolojiyi literatürümüze kazandırması nedeniyle yazarı kutluyor ve çalışmalarının devamını diliyoruz.

ISBN 975-17-1834-1

9 789751 718341

1.700.000.-TL.